

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANDIRILMASINDA DİN
KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNİN ROLÜ (SIVAS
İLİ ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

Hüseyin Kasım KOCA

Sivas
Mart 2021

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANDIRILMASINDA DİN
KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNİN ROLÜ (SİVAS
İLİ ÖRNEĞİ)**

Doktora Tezi

Hüseyin Kasım KOCA

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Sivas
Mart 2021

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

31.03.2021

Hüseyin Kasım KOCA

ÖNSÖZ

Kültürel değerlerin özümzenerek bireyin bulunduğu topluma aitlik duygusu oluşturmasını ifade eden kültürel aidiyet, son dönemlerde eğitim politikaları da dahil birçok yerde gündeme gelmektedir. Toplumların ortak paydaları olan kültürel değerlerin bireyler tarafından benimsenmesi, toplumsal beraberliğin oluşması açısından son derece önemlidir. Öte yandan kültürel aidiyet bilinci kazanamamış kişilerin kendilerini bulundukları sosyal çevreye karşı yabancı hissederek toplumsal ayrılıklara maruz kalması kaçınılmazdır. Bu nedenle toplumu oluşturan her bir ferдин ortak değerler etrafında buluşması, sağlıklı toplum oluşturma noktasında uygun bir zemin oluşturaçağı bilinmelidir.

Ülkemizde ilkokul dördüncü sınıf seviyesinden lise son sınıfa kadar okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin hedeflerinin birisi de kültürün önemli öğelerinden olan dini bilgileri öğretmekle birlikte öğrencilere ortak kültürel bir bilinç verme ve böylece onların toplumla olan uyumunu sağlamaktır. Bizi de bu çalışmaya yönlendiren düşünce, okullarımızdaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin toplumsal birliğimizin teminatı olan kültürel aidiyetimize olan etkileri olmuştur.

Araştırmamızda kültürel aidiyet bilinci kazandırılmasında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin rolü ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilgili literatür incelenmiş, ders kitapları, ünite kazanımlar ve öğretim programı ele alınmıştır. Bununla birlikte Sivas merkezde öğrenim gören ortaöğretim seviyesinde sekiz farklı okul türündeki 1008 öğrenciye “*Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeğı*” uygulanarak, ortaya çıkan verilerle ilgili analizler ve yorumlamalar yapılmıştır.

Çalışmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde araştırmamızın problemi, amacı, önemi, hipotezleri, sayıtları, sınırlılıkları, yöntemi belirlenerek konumuzla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiştir.

Birinci bölümde “Kültür ve Medeniyet” kavramları incelenmiştir. Bu amaçla kültürün özellikleri, kültürel kimlik, çokkültürlülük, aidiyet ve kültürel yozlaşma üzerinde durularak çalışmamızın zemini oluşturulmuştur.

“İslam kültürü” başlığını taşıyan ikinci bölümde İslam kültürünün kaynakları ve esasları üzerinde durulmuştur. “Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Dersleri”nin incelendiğı üçüncü bölümde kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından

DKAB dersi  ğretim programı, vizyonu, felsefesi ve amaçları incelenerek kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından DKAB ders kitapları değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölüm ise “[DKAB Derslerinin  ğrencilere Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından Değerlendirilmesi ile İlgili Bulgular ve Yorumları](#)” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde anketimizi uyguladığımız öğrencilerin konu ile ilgili görüşlerine yer verilmiş olup bununla beraber öğrencilerin verdikleri cevaplar SPSS 23 paket programı ile yorumlanarak DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algıları ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Çalışmamız sonuç ve öneriler bölümü ile tamamlanmıştır.

Çalışmanın her aşamasında desteğini görerek tecrübelerinden istifade ettiğim ve  ğrencisi olmaktan onur duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ’a teşekkür ederim. Araştırmamıza, konusunu belirlemekten savunma dönemine kadar, kıymetli görüşleriyle yön veren Prof. Dr. Nevzat Yaşar AŞIKOğLU’na, çalışmamız boyunca her zaman g len yüzü, pozitif yaklaşımı ve engin hoşg r leriyle destek olan Prof. Dr. Metin BOZKUŐ’a, teşvik edici ve yol gösterici destekleriyle yanımda olan kıymetli dost ve hocalarım Dr. Mustafa MÜCAHİT ve Dr. Mustafa KİRİŞ’e müteşekkirim. Çalışmamızın her aşamasında yanımda olan, özellikle ölçek geliştirme ve uygulama aşamasında desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Dr. Yasin YİğİT ve Dr. Mehmet YILDIZ’a teşekkür ederim. Son bir teşekkürü de benimle bu sürecin her anını yaşayan eşim Lütfiye, evlatlarım Ali ve Zeynep’e ederim. Gayret bizden, başarı Allah’tandır.

Hüseyin Kasım KOCA

Mart 2021

Sivas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Problemi	1
1.1. Problem Cümlesi.....	6
1.2. Alt Problemler	7
2. Araştırmanın Hipotezleri.....	8
3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	9
4. Araştırmanın Yöntemi.....	13
4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	15
4.2. Verilerin Toplanması	16
5. Araştırmanın Sayıtları	17
6. Araştırmanın Sınırlılıkları	17
7. İlgili Çalışmalar.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
KÜLTÜR VE AİDİYET	23
1. Kültür.....	23
2. Kültürün Özellikleri	27
3. Kültürel Kimlik	29
3.1. Kültürel Kimlik ve Eğitim	32
3.2. Kültürel Kimlik ve Tutum.....	38
3.3. Kültürel Kimlik ve Dini Tutum.....	40
4. Çokkültürlülük	42
4.1. Türkiye’de Çokkültürlülük.....	45
4.2. Çokkültürlü (Kültürlerarası) Eğitim.....	49
4.3. Melez Kültür	55

4.4. Kültürel Zekâ.....	58
5. Aidiyet.....	60
5.1. Kültürel Aidiyet.....	62
5.2. Küreselleşmenin Kültürel Aidiyete Etkisi.....	66
5.3. Okul Aidiyeti.....	70
6. Kültürel Yozlaşma.....	72
İKİNCİ BÖLÜM	77
İSLAM KÜLTÜRÜ.....	77
1. İslam Kültürü.....	77
2. İslam Kültürünün Kaynakları	79
2.1. Kuran ve Sünnet.....	80
2.2. Akıl	82
2.3. Gelenek (Örf).....	84
2.4. Başka Kültürler	87
3. İslam Kültürünün Esasları	91
3.1. Tevhid	91
3.2. Hürriyet.....	93
3.3. İlim.....	94
3.4. Özgünlük.....	95
3.5. Yerellik	97
3.6. Evrensellik	99
3.7. Barış.....	102
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	105
KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANDIRMASI AÇISINDAN DKAB DERSLERİ.....	105
1. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Dersi Öğretim Programı.....	107
2. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Dersinin Vizyonu Felsefesi ve Amaçları.....	114
3. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Ders Kitapları.....	118
3.1. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 9. Sınıf Ünite ve Kazanımları.....	118

3.2. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 10. Sınıf Ünite ve Kazanımları.....	128
3.3. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 11. Sınıf Ünite ve Kazanımları.....	137
3.4. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 12. Sınıf Ünite ve Kazanımları.....	145
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	157
DKAB DERSLERİNİN ÖĞRENCİLERE KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANDIRMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLARI.....	157
1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri.....	157
1.1. Cinsiyet.....	158
1.2. Okul	159
1.3. Sınıf	159
1.4. Ailenin Aylık Geliri.....	160
1.5. Okul Seçme Sebebi.....	161
1.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerindeki Başarı.....	162
1.7. Dinî Bilgileri Öğrenme Kaynakları	163
2. Öğrencilerin Ankete Verdikleri Cevaplar Ve Yorumlar	164
2.1. Kültür Sayesinde Toplumsal Uyum Kazanma.....	164
2.1.1. İslam kültürüne Ait Giyim Kuşam Şeklini Bilme	165
2.1.2. Tanıdığı Kişiler Hastalandıklarında Onları Ziyaret Etme.....	166
2.1.3. Dinî Bayramlarda Yakınları Ziyaret Etme.....	167
2.1.4. Toplumun Genel Ahlâk Kurallarına Uyma	168
2.1.5. Yakını Vefat Eden Tanıdıklarına Taziye Ziyaretinde Bulunma.....	169
2.1.6. İslâm Geleneğindeki Yemek Adabını Bilme	170
2.1.7. Doğal Çevreyi Koruma.....	171
2.2. Kültürü Benimseme ve Teşvik Etme	173
2.2.1. Televizyonda Değerlerimize Uygun Programların İzlenilmesini Teşvik Etme.....	173
2.2.2. Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Müzikleri Dinlemeye Teşvik Etme.....	174

2.2.3. Konuşmalarda Dini İfadeler Kullanma	176
2.2.4. Evi Dini Semboller İçeren Görsellerle Süslemeye Önem Verme	177
2.2.5. Giyim Kuşamda İslâm Kültürü'ne Uygun Olanı Tercih Etme	178
2.2.6. Eğlenmek Amacıyla İslâm'a Uygun Alternatifler Geliştirme	179
2.2.7. Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Giyinmeye Teşvik Etme	180
2.3. Kültürü Koruma ve Geliştirme	181
2.3.1. Farklı Kültürlerin Olumlu Özelliklerinin Kültürümüze Taşınması İçin Gayret Etme	181
2.3.2. İslâm Kültürü'nde Var Olan Değerlerin Toplumda Yaygınlaşması İçin Yeni Yollar Bulmaya Çalışma	182
2.3.3. Ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışma	184
2.3.4. Okumayı Seven Bir Toplum Olmamız İçin Çalışma	185
2.3.5. Toplumda Yürütülen Bilimsel Faaliyetlerin Geliştirilmesi İçin Katkıda Bulunma	186
2.4. Kültürü Tanıma	187
2.4.1. Din ve Kültür Arasındaki İlişkiyi Açıklayabilme	187
2.4.2. İslam Kültürünü Yaşatmaya Çalışma	188
2.4.3. İslam Kültürünün Gelişim Sürecini Açıklayabilme	189
2.4.4. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Korumak İçin Her Türlü Fedakârlığı Yapma	190
2.4.5. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Diğer Kültürlerden Kolaylıkla Ayırt Etme	191
2.4.6. İslâm Kültürü'ne Ait Mimari Eserleri Tanıma	192
2.4.7. Kültürümüzün Yabancı Kültürlerden Olumsuz Etkilenmesi Sebebiyle Kaygılanma	193
3. DKAB Dersleri Sayesinde Kültürel Aidiyet Bilinci Kazanma Yeterlik Algıları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki	194
3.1. DKAB Derslerinin Cinsiyet Değişkeni ile DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Arasındaki İlişki	195
3.2. DKAB Derslerinin Sınıf Seviyesi ile DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Arasındaki İlişki	196

3.3. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Gelir Düzeyi Arasındaki İlişki	197
3.4. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Okul Türü Arasındaki İlişki	199
3.5. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Dini Bilgileri En Çok Öğrenilen Yer Arasındaki İlişki	200
3.6. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile DKAB Derslerindeki Başarı Durumu Arasındaki İlişki	202
3.7. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Okul Seçme Sebebi Arasındaki İlişki	203
SONUÇLAR VE ÖNERİLER	205
KAYNAKÇA.....	219
EKLER.....	233
Ek 1. Araştırma izni.....	233
Ek 2. Öğrencilere Uygulanan Kişisel Bilgi Formu ve Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği	235
ÖZGEÇMİŞ.....	239

KISALTMALAR

Bkz	: Bakınız
DKAB	: Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi
Çev	: Çeviren
F	: Frekans
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
N	: Sayısı
No	: Numara
s	: Sayfa
Sd	: Serbestlik derecesi
Ss.	: Standart sapma
trc.	: Tercüme eden
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları, yayınevi
$\bar{x}$	: Aritmetik ortalama
Var. K.	: Varyans kaynağı
yy	: Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. 9. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi.....	109
Tablo 2. 10. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi.....	110
Tablo 3. 11. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi.....	111
Tablo 4. 12. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi.....	112
Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları.....	158
Tablo 6. Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Dağılımları	159
Tablo 7. Katılımcıların Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımları	159
Tablo 8. Ailenin Aylık Geliri	160
Tablo 9. Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Okulu Seçme Sebepleri.....	161
Tablo 10. Katılımcıların DKAB Derslerindeki Ortalama Başarısı	162
Tablo 11. Katılımcıların Dinî Bilgileri En Fazla Öğrendiği Kaynaklar	163
Tablo 12. İslâm kültürüne Ait Giyim Kuşam Şeklini Bilirim	165
Tablo 13. Tanıdıklarım Hastalandıklarında Onları Ziyaret Ederim	166
Tablo 14. Dinî bayramlarda yakınlarımı ziyaret ederim	167
Tablo 15. Toplumun Genel Ahlâk Kurallarına Uyarım	168
Tablo 16. Yakını Vefat Eden Tanıdıklarım Taziye Ziyaretinde Bulunurum.....	169
Tablo 17. İslâm Geleneğindeki Yemek Adabını Bilirim	170
Tablo 18. Doğal Çevreyi Korurum.....	171
Tablo 19. Televizyonda Değerlerimize Uygun Programların İzlenilmesini Teşvik Ederim.....	173
Tablo 20. Başkalarını İslâm Kültürüne Uygun Müzikleri Dinlemeye Teşvik Ederim.....	174
Tablo 21. Konuşmalarım Dini İfadeler Kullanırım	176
Tablo 22. Evimi Dini Semboller İçeren Görsellerle Süslemeye Önem Veririm.....	177
Tablo 23. Giyim Kuşamda İslâm Kültürü'ne Uygun Olanı Tercih Ederim	178
Tablo 24. Eğlenmek Amacıyla İslâm'a Uygun Alternatifler Geliştiririm.....	179
Tablo 25. Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Giyinmeye Teşvik Ederim.....	180
Tablo 26. Farklı Kültürlerin Olumlu Özelliklerinin Kültürümüze Taşınması İçin Gayret Ederim.....	181
Tablo 27. İslâm Kültürü'nde Var Olan Değerlerin Toplumda Yaygınlaşması İçin Yeni Yollar Bulmaya Çalışırım	182

Tablo 28. Ülkemiz İnsanın Farklı Kültürlerle Bir Arada Barış İçerisinde Yaşamaları İçin Çalışım	184
Tablo 29. Okumayı Seven Bir Toplum Olmamız İçin Çalışım	185
Tablo 30. Toplumumuzda Yürütölen Bilimsel Faaliyetlerin Geliştirilmesi İçin Katkıda Bulunurum.....	186
Tablo 31. Din ve Kültür Arasındaki İlişkiyi Açıklayabilme	187
Tablo 32. İslâm Kültürünü Yaşatmaya Çalışım.....	188
Tablo 33. İslâm Kültürünün Gelişim Sürecini Bilirim.....	189
Tablo 34. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Korumak İçin Her Türlü Fedakârlığı Yaparım.....	190
Tablo 35. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Diğer Kültürlerden Kolaylıkla Ayırt Edebilirim.....	191
Tablo 36. İslâm Kültürüne Ait Mimari Eserleri Tanırım	192
Tablo 37. Kültürümüzün Yabancı Kültürlerden Olumsuz Etkilenmesi Sebebiyle Kaygılanırım	193
Tablo 38. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları.....	195
Tablo 39. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Sınıf Seviyesine Göre t Testi Sonuçları.....	196
Tablo 40. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Ailenin Gelir Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları.....	197
Tablo 41. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Okul Türüne Göre ANOVA Testi Sonuçları.....	199
Tablo 42. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Dini Bilgileri En Çok Öğrenilen Yere Göre ANOVA Testi Sonuçları	200
Tablo 43. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının DKAB Derslerindeki Başarı Durumuna Göre ANOVA Testi Sonuçları	202
Tablo 44. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Okul Seçim Sebebine Göre ANOVA Testi Sonuçları.....	203

ÖZET

Bireyin içinde bulunduğu kültürel yapıya uyum sağlaması olarak adlandırılabilir. Kültürel aidiyet kazanımı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin önemli bir hedefidir. Bu araştırma ülkemizde okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırma yönüyle fonksiyonelliğini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Kalabalıkların toplum haline gelebilmesini sağlayan kültürel aidiyet bilinci, toplumsal birlik ve dayanışmanın önemli bir unsurudur. Çok farklı ırkların, mezheplerin ve kimliklerin bir arada yaşadığı toplumsal yapımızda bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanımı, yarınlarımız için hayati öneme sahiptir.

Kültürel değerlerimizin oluşmasında dini yapımızın etkisi büyüktür. Mimarimizden musikimize, edebiyatımızdan günlük konuşmalarımıza, giyim kuşamımızdan düğünlerimize kadar hayatımızın birçok alanında var olan kültürel öğelerde İslam dininin izleri görülebilmektedir. Toplumsal birliğimizin sağlanması noktasında kültürel değerlerimizi koruyarak gelecek kuşaklara aktarabilmemizin önemli bir yolu ise eğitimidir. Bu noktada ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine önemli görevler düşmektedir.

Araştırmamızda kültür kavramı üzerinde durulduktan sonra İslam kültürü hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı ve ders kitaplarının kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından fonksiyonelliği doküman incelemesi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Son olarak ortaöğretim seviyesinde 8 farklı okul türünden 1008 öğrenciye uygulanan ölçek ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterliliklerinin ne oranda olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Öğretim, Din Öğretimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Kültür, Kültürel Aidiyet Bilinci.

ABSTRACT

The ability to gain a sense of cultural belonging, which can be defined as adapting to the cultural structure of the individual, is an important goal of the Religious Culture and Ethics lessons. This research was conducted in order to determine the functionality of the Religious Culture and Ethics courses, which are taught in our country, in terms of providing students with a sense of cultural belonging.

A sense of cultural belonging, which enables crowds to become a society, is indispensable for social unity and solidarity. In our social structure where many different races, sects and identities live together, it is of vital importance for our future for individuals to gain a sense of cultural belonging.

Our religious structure has a great impact on the formation of our cultural values. From our architecture to our music, from our literature to our daily speeches, from our dressing up to our weddings, the effects of the religion of Islam can be seen in all aspects of our lives. At the point of establishing our social unity, an important way for us to preserve our cultural values and pass them on to future generations is education. At this point, important tasks fall on the Religious Culture and Ethics lessons.

In our research, after focusing on the concepts of culture and civilization, information was given about Islamic culture. Then, the functionality of the Religious Culture and Ethics course curriculum and textbooks was evaluated with the method of document analysis in order to gain awareness of cultural belonging. Finally, with the scale applied to 1008 students from 8 different school types at the secondary education level, it was tried to determine the extent of the competence of the Religious Culture and Ethics lessons to gain a sense of cultural belonging.

Keywords: Education, Religious Education, Religious Culture and Moral Knowledge, Culture, Awareness of Cultural Belonging.

GİRİŞ

Giriş bölümünde araştırmamızın konusu ve problemi, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın amacı ve önemi, hipotezler, araştırmanın sayıtları, sınırlılıkları, yöntemi, araştırmanın modeli, evreni ve örneklemini, verilerin toplanması ve son olarak da araştırmayla ilgili çalışmalar ve çalışmamızı üzerine bina ettiğimiz bazı temel kavramların tanımı bulunmaktadır.

1. Araştırmanın Problemi

Günümüzde toplumlar çok hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bu değişim sosyal ve dini alanda olduğu gibi kültürel hayatta da kendini göstermektedir.¹ Bu hızlı değişimle beraber insan, sosyal bir varlık olması sebebiyle farklı coğrafya, ırk, dil, din ve görüşe sahip insanlarla birlikte yaşamak durumundadır. Toplumsal alandaki her türlü farklılık insanın yaratılışının doğal bir sonucudur.

Her toplumun kendisine has, o toplumu bir arada tutan ve diğer toplumlardan ayıran değerleri vardır. Genel olarak bu değerlerin toplamına kültür denir. Bir toplum kültürü ile var olur. Kültür, o topluma kimlik verirken bireylere de toplumsal bir aidiyet kazandırır. Toplumların devamlılığında kültür son derece önemlidir. Kültürlerini koruyamayan toplumlar geleceğinden emin olamazlar.²

Kültürün birçok tanımı bulunmakla birlikte en genel anlamda kültürü, insanoğlunun içerisinde bulunduğu toplumun bir ferdi olarak sahip olduğu bilgi, inanç, sanat, örf, adet, gelenek görenek ve diğer tüm değerlerin oluşturduğu karmaşık bir toplam³ şeklinde ifade edebiliriz. İşte kültürün tanımında yer alan bütün bu öğeler, toplumlar için bir değer ifade eder. Kültürel değerler de toplum bireyelerine ancak eğitimle kazandırılabilir. Bu sebeple eğitimin hedeflerinde bahsedilirken “kültürel mirası genç nesillere aktarma” yönü sıklıkla vurgulanır.⁴

¹ Nevzat Aşıkoğlu, “Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri (Türkiye Örneği)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 / 1 (Haziran 2011), 5.

² Celil Abuzar, “İslam Medeniyetinin Yeniden İnşası”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 37 (Haziran 2017), 88.

³ Tylor, Sir Edward Burnett, “Kültür Bilimi”, *Viraverita E-Dergi* 1 / 4 (Ekim 2016), 91.

⁴ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 103.

Kültür, bireye kimlik kazandırarak toplum içerisinde nasıl davranması gerektiğinden konuşma adabına kadar birçok norm oluşturmaktadır.⁵ Bununla birlikte bireyin kazandığı bilgi, düşünce, inanç ve davranışlar da kültürün unsurlarıdır. Toplum bireylerinin birlikte yaşamalarını sağlayan bağ, kan bağından ziyade işte bu kültür birliğidir. Diğer bir ifadeyle toplumun farklı kısımlarını harmanlayarak bir bütün oluşturan ve toplumsal birlikteliği inşa eden en etkili faktör kültürdür.⁶ Kültürel aidiyet bilinci sayesinde birbirlerine çok da benzemeyen farklı huy, karakter ve meşrep sahibi insanlar, aynı toplum çatısı altında huzur içerisinde, kardeşçe yaşayabilmektedir.

Özelliklerini daha da çoğaltabileceğimiz kültürün, yeni yetişen nesle aktarımının en etkili aracı şüphesiz ailedir. T.S. Eliot'a göre, aile bu işlevi yerine getiremezse toplumsal çürüme ve bir süre sonra toplumsal çöküş kaçınılmaz hale gelir.⁷

Aile ile başlayan kültürlenme süreci okulla güçlenerek devam eder. İlk çocukluğun sonuyla birlikte okul hayatına başlayan birey, artık ailesinin haricinde başka insanlarla da hayatı paylaşmak durumundadır. Okul hayatı bireye birçok kültürel zenginlik sunar. Böylece insan daha önce tanımadığı ve kendisi gibi olmayan birçok insanla karşılaşmış ve kültürel zenginliklerle yüzleşmiş olur.

Kültür bir yönüyle de insanların doğumundan itibaren içinde bulunduğu değerler sistemi olarak düşünülebilir. Bu sebeple aile, temel değerlerin kazanıldığı ve temel eğitimin verildiği bir kurumdur. Çocuklar kavrama ve taklit yoluyla kültürün adet ve değerlerini öncelikle ailede kazanır.⁸

Schnell'e göre bireyin kültüre olan aidiyetini belirleyen 80 gösterge vardır. Bu göstergelerden bizce önemli olanlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Ulusal veya dini bayramlara katılım.
- Dini mezhep ve dini uygulamalar.

⁵ Öznur Rengi, *Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları ve Kültürlerarası Duyarlılıkları*, (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 14.

⁶ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 103.

⁷ Murtaza Korlaelçi, "Din Kültür İlişkisi", *Felsefe Dünyası*, 8/42 (Temmuz 1993), 44.

⁸ Fazıl Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi Konusunda Yöneticilerin, Öğretmenlerin, Öğrencilerin ve Velilerin Beklentileri, Görüşleri ve Önerileri*, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 13.

- Belli bir etnik gruba aitlik hissi.
- Diğer kùltùrlere karşı algılar.
- Milli bayramlara ait yaklaşımlar.
- Farklı uluslara duyulan sempati.
- Eğitim amaçlarına yönelik kabullenme.
- Cinsiyet rollerinin kabulü.
- Sanatsal ve akademik alışkanlıklar (mùzik, video, gazete, dergiler).
- Dil kullanımı ve dilin içerisindeki aksanlara yönelik yaklaşım.⁹

Kùltür ve din arasında karşılıklı ve ayrılmaz bir ilişki vardır.¹⁰ İnsanlık yüzyıllardır din ile kùltürü birlikte yaşatmış olsa da bazen bunları karşı karşıya getirmekten ve bunlar üzerinden çatışma ortamı oluşturmaktan kaçınmamıştır. Tarih bunun örnekleriyle doludur. Yaşadığımız dönemde “kùltürel din” veya “dini kùltür / din kùltürü” kavramları esasında bu iki değerin birbirlerinden vazgeçemeyeceğinin ifadeleridir.¹¹

Burada din-kùltür ilişkisinde iki hususa dikkat çekmek gerekir. Birincisi dinin kùltürleşme isteğı, ikincisi ise kùltürün dini yapıdan koparılma arzusudur.¹² Her iki eğilim de içerisinde fırsatları ve riskleri barındıran ve bir toplumun devamlılığı için oldukça önemli olan durumlardır. Dinin toplumun örfüne, âdetine ve geleneğine yön vermesi ve ibadetlerin aynı zamanda kùltürel bir değer olarak görülmesi yönüyle fırsat olarak görülebilir. Öte yandan dinin nassları da dâhil olmak üzere sadece kùltürel bir forma indirgenerek görülmesi de dinin mahiyetine vereceğı zarar itibariyle içerisinde riskler bulundurmaktadır.

Yapılan birçok araştırmada insanın sosyal aidiyetinin oluşmasında, dinin ve kùltürün oldukça etkili olduğu ortaya konulmaktadır.¹³ Bu durum toplumlar için din

⁹ Asude Bilgin- Aynur Oksal, “Kùltürel Kimlik ve Eğitim”. *Academy Journal of Educational Sciences* 2 / 1 (Haziran 2018), 82-90.

¹⁰ Mustafa Arslan, “Kùltürel Bağlamda Din”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 / 4 (Ağustos 2004), 189.

¹¹ Suat Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kùltür İlişkisi”. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* 3 / 2 (Ağustos 2014), 2.

¹² Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kùltür İlişkisi”, 9.

¹³ Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kùltür İlişkisi”, 1.

ve kültürün vazgeçilmez iki değer olduğunu ortaya koymaktadır. Bizim de içerisinde yaşadığımız kültürümüzü büyük oranda inşa etmiş olan İslâm dinini yeni yetişen nesle tanıtmak, milletimizin en temel amaçlarından birisi olmalıdır. Mimarimizde edebiyatımızda, musikimizde ve konuşma dilimizde dini yapının etkileri bulunmaktadır. Tüm bunları fark edebilmek için dini müktesebata hâkim olmak gerekir.¹⁴

İslamın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar tarafından ortaya konulan Kur'an-ı Kerim'i ve Hadisleri anlamak için yapılan yorumlarla ve ulemanın karşılaşılan sorunlar karşısında ürettikleri çözümlerle ortaya çıkan dinî kültür mirası, yaşadığımız dönemin insanına ancak din eğitimi aracılığı ile verilebilir. Bahsedilen kültürel mirasın devamlılığı, önceki değerlerin yetişen nesle aktarılıp dün ile bugün arasında sağlıklı bir köprünün kurulmasıyla mümkündür. Din eğitimi sayesinde insan, içerisinde bulunduğu toplumun kültürünü öğrenerek özümser. Bu sayede bireyin topluma olan aidiyeti güçlenmiş olur.¹⁵

Öte yandan kültürel yapımızda ve Müslümanların davranışlarında etkili olan ve İslam dininin öğretilerinde sıklıkla ifade edilen hoşgörü, kardeşlik, sevgi ve saygı gibi değerler toplumsal bütünlüğümüz noktasında oldukça önemlidir. Bu prensiplerin din eğitimiyle insanlara kazandırılması, sosyal problemler ve ahlaki dejenerasyon gibi sebeplerden doğabilecek kargaşa ve çatışma ortamını önlemesi yönüyle oldukça önemlidir.¹⁶

Toplum, insanların birlikte yaşama ihtiyacını karşılamak için etkileşim içerisinde olduğu ve ortak bir kültürü paylaştığı çok sayıdaki insanın inşa ettiği beraberlik olarak tanımlanabilir. Toplumun önemli yönlerinden birisi sürekli bir değişim içerisinde olmasıdır.¹⁷ Bu değişimler kimi zaman toplumu güncelleyerek geliştirmekte, kimi zaman da tehlikeli boyutlara vararak toplum için etnik, dinsel ve

¹⁴ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 80.

¹⁵ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 103.

¹⁶ Hüseyin Yılmaz, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2001), 331.

¹⁷ Sait Doğan, "Sosyal Değişme ve Din". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 0 / 27 (Eylül 2011), 41.

kültürel problem ve çatışmalar oluşturabilmektedir.¹⁸ Bu farklılıklar ve çatışmalar insanı içinde yaşadığı toplumdan koparabilir ve topluma karşı tepkisel davranışlar göstermesine neden olabilir.¹⁹ Eğer bu farklılıklar toplumun tümünü kuşatacak barışçıl yöntemlerle zenginliğe dönüştürülmezse toplumsal kargaşa, ötekileştirme ve toplum katmanları arasında düşmanlığa varan kırılmalar kaçınılmaz olacaktır.

Radikal dinî oluşumların genellikle Türkiye'nin kırsal kesimlerinden merkeze göçen ve yeterli din eğitimi altyapısı olmayan insanlar arasında filizlendiği sosyolojik bir gerçekliktir. Yeni ve farklı bir dinî ve sosyo-kültürel yapıyla karşılaşmış ve karşılaşılan bu yeni ortama uyum sağlayamayarak kimlik sorunu yaşamak durumunda kalan birey, kültürel aidiyetini sağlayamamaktadır.²⁰ Bunları aşmakta zorlanan eğitim düzeyi oldukça düşük bu kişilerin uç fikirlere savrulması ve hatta toplum için tehdit haline gelmesi kaçınılmazdır. Bu noktada devlet kurumları başta olmak üzere tüm toplumsal organizasyonlara düşen görev, topluma yeni katılan farklı sosyo-kültürel temellere sahip bireylere gerekli dini-kültürel aidiyet eğitimi vermektir.

2018 yılında Millî Eğitim Bakanlığı en son 2010 yılında hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programını değiştirmiştir. Yeni hazırlanan program için bakanlığa bağlı okullarda çalışan tüm Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinden görüş alan bakanlık bu sayede oldukça geniş katılımı ile hazırlanan bir program oluşturmuştur. Hazırlanan programın nihai hedefi *“liseyi bitiren öğrencilerin, ilkokulda ve ortaokulda edindikleri yeterlikleri geliştirerek, kültürel değerleri özümseyip hayat tarzına dönüştürebilen, üretken ve aktif vatandaşlar olarak vatanımızın iktisadi, sosyal ve kültürel ilerlemesine katkıda bulunan insanlar olmaları”* olarak açıklanmıştır.²¹ İşte bu noktada bizim çalışmamızın merkezinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretim programları ve ders kitaplarının bireye milli manevi değerleri benimsetebilmesiyle birlikte kültürel aidiyet bilinci

¹⁸ Bekir Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarında Birlikte / Bir Arada Yaşama Kültürü*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14.

¹⁹ J. Robert Baum- Judy D. Olian, Nationality and work role interactions: *A cultural contrast of Israeli and U.S. entrepreneurs' versus managers' needs*, 8/6 (November 1993), 499.

²⁰ Ünver Günay, “Çağdaş Türkiye’de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 1 / 2 (Haziran 2001), 27.

²¹ MEB, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, 1-2.

kazandırması açısından işlevselliği yer almaktadır. Şayet bu dersler öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırıyorsa bunun ne oranda gerçekleştiği de yine bizim üzerinde yoğunlaşacağımız bir alan olacaktır.

Ülkemizde yaşanan problemlerin birçoğunun temelinde toplumsal birlikteliğin oluşmaması yatmaktadır. Kendisini yaşadığı çevreye ait hissedemeyen insanlar dışlanmışlık hissederek psikolojik yönden etkilenebilmektedirler. Bu da toplum içerisinde huzursuz bireyler oluşturarak sağlıklı toplum oluşturma önünde engel teşkil etmektedir. Öte yandan yaşadığı çevreye aidiyetini sağlayamamış bireyler toplumsal ayrılıklara ve kitlesel kırılmalara sebebiyet verebilmektedir. Son yıllarda ülkemizin enerjisinin kaybolmasına neden olarak ülkemize ciddi zararlar veren toplumsal parçalanmışlıkların temelinde kültürel aidiyet bilinci kazanamamış insanların olduğu bilinmektedir. Toplumsal yapımızdaki ırksal ve mezhepsel farklılıkların onlarca yıldır ülkemize kaybettirdikleri bu konuyla ilgilenenlerin malumudur. Kendilerini toplumsal yapımıza ait hissetmeyen insanlar kolaylıkla yanlış yollara yönelebilmekte, teröre varan savrulmalar yaşayabilmektedir. Bu noktada yeni yetişen nesil başta olmak üzere her bireyin toplumsal yapımıza aidiyet bağlarıyla bağlanması ülkemizin yarınları adına oldukça önemlidir.

Kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini incelememizin temel gerekçesi de işte bu derslerin insanımızın yaşadığı topluma kültürel aidiyet bağı oluşturma noktasında büyük bir imkân sunduğunu düşünmemizdir. Çünkü ortaöğretim çağındaki gençler arasında kültürel aidiyet bilincinin oluşmamasından kaynaklı, yukarıda bahsettiğimiz bireysel ve toplumsal anlamda yaşanan problemlerin çözümünde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin oluşturacağı zemin yarınlarımız için hayati öneme sahiptir.

1.1. Problem Cümlesi

Çalışmamızın odaklanacağı temel problem Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin program, müfredat ve kazanımlar açısından öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırıp kazandırmadığı olacaktır.

1.2. Alt Problemler

Araştırmamızın alt problemleri ise şunlardır:

1. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki kazanımlar öğrencilerin, yaşadığı toplumla kültürel uyumunu hangi yönde ve ne ölçüde etkilenmektedir?
2. Ortaöğretimdeki okul türlerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyet kazandırmasına dönük hedeflerine yönelik etkisi var mıdır? Varsa ne düzeydedir?
3. Öğrencilerdeki Sosyo-ekonomik farklılıkların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyet kazandırmaya dönük hedeflerine herhangi bir etkisi var mıdır?
4. Cinsiyet farklılığının Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyet kazandırmaya dönük hedeflerine bir etkisi var mıdır? Varsa bu etki ne düzeydedir?
5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki kazanımlar sayesinde bireyler toplumdaki İslam Kültürüne ait değerleri benimseyebilmekte midir?
6. Öğrencilerin kültürel farklılıklara karşı hoşgörülü olma düzeylerine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin bir etkisi var mıdır?
7. Ortaöğretim öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerine karşı tutumlarının öğrencilerde kültürel aidiyet bilincinin gelişmesine etkisi nedir?
8. Öğrencilerin liselere giriş puanıyla kültürel aidiyet becerisi kazanmaları arasındaki ilişki ne düzeydedir?
9. Öğrencilerin akademik başarıları ile kültürel aidiyet becerisi kazanmaları arasındaki ilişki ne düzeydedir?
10. Öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki ortalama başarı durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
11. Öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri dinî bilgilerin en çok öğrenildiği yere göre farklılaşmakta mıdır?

2. Araştırmanın Hipotezleri

Konuyla ilgili önceden yapılmış çalışmalar ve öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen gözlemler ışığında tezimizle ilgili şu hipotezleri ileri sürebiliriz.

1. Ortaöğretim DKAB ders müfredatı kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle yetersizdir.

2. Öğrencilerde kültürel aidiyet bilinci kazandırma konusunda DKAB ders müfredatlarında düzenlemeler yapılması bir ihtiyaçtır.

3. Ortaöğretim öğrencileri mevcut kültüre olan aidiyetleri konusunda herhangi bir eksiklik hissetmemektedirler.

4. Öğrenciler dinî kültür hakkında yeterli farkındalığa sahip değildir.

5. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyi cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermemektedir.

6. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyi okul türlerine göre farklılaşmaktadır.

7. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyi dinî bilgilerin en çok öğrenildiği yer değişkenine göre değişkenlik göstermektedir.

8. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri ekonomik durumlarına göre farklılık göstermemektedir.

9. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri DKAB derslerindeki okul başarılarına göre değişkenlik göstermektedir.

10. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri liselere giriş sınavından alınan puanlara göre değişkenlik göstermektedir.

11. DKAB derslerindeki kültürel farkındalıkla ilgili konular öğrenciler tarafından yetersiz görülmektedir.

12. Öğrencilerin DKAB öğretmenini sevmeleri, dersin kültürel farkındalık oluşturma hedeflerine olumlu etkisi vardır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bir toplumun varlığı ve sürekliliği, yetişen nesillere verdiği eğitimle doğru orantılıdır. Gençliğin kültürel değerleri özümsemesi toplumuna aidiyet bağlarıyla bağlanmasına olanak tanır. Böylece toplumsal çözümlerin ve sosyal buhranların önüne geçilebilir. Bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin kültürel aidiyete katkı sunmak gibi önemli bir misyonu bulunmaktadır.

Eğitim-öğretim faaliyetleri, kültür aktarımı ve kültürel aidiyet kazandırmada önemli unsurdan biridir. Öğrencilerin ailesinde, yakın çevresinde ve okul döneminde başlayıp devam eden kültürleşme süreci, yaşadığımız dönemde çok farklı iletişim kanallarıyla oldukça hızlanarak devam etmektedir. Bu süreç yetişen neslin yetişkin kimliğine sahip olmasıyla toplum için daha da önemli duruma gelmektedir. Bu nedenle eğitim sistemimizde kültürel değerlerimizi tanıtan ve benimseten çalışmalar oldukça dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır.²²

Dini birliktelik, farklı toplumsal yapılar içerisinde, kuşkusuz en önemli birliktelik türüdür ve farklı kültürlerle sahip insanlar arasında benzer davranış kalıpları oluşturur.²³ Binlerce yıldır çok farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış olan ülkemiz halen farklı birçok kültürün yuvası konumundadır. Bütün bu kültürel farklılıkların bir arada yaşayabilmesinin yolu şüphesiz kültürlerin ortak değerler etrafında birleşmelerinden geçer. Bu değerlerin en önemlilerinden birisi de dini birlikteliktir. Bu noktadan bakıldığında din eğitimine çok büyük görevler düşmektedir.

Hoşgörü, komşuluk haklarını, hayvan ve çevre sevgisini, akrabayı koruyup gözetmeyi, yetimi, yoksulu ve hatta yolda kalmış gözetmeyi merkezine alan İslam dini, bu yönüyle toplumsal birliğin teminatıdır. Farklı kültürleri harmanlayıp bir arada yaşatabilecek ve böylece toplumsal huzuru tesis edebilecek bilgi ve tecrübe potansiyeli İslam'ın içerisinde mevcuttur.

²² Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi*, 10.

²³ Vejdî Bilgin, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 / 1 (Ocak 2003), 194.

Araştırmamızın temel amacı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi²⁴ derslerinin öğrencilere bulundukları toplumda mevcut bulunan kültürel aidiyet bilinci kazandırıp kazandırmadığının tespit edilmesidir.

Bu genel amaca yönelik olarak:

1. Ortaöğretim kurumlarında okutulmakta olan DKAB dersi öğretim programlarının ve ders müfredatının kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle fonksiyonelliğini ortaya koymak,

2. DKAB dersi öğretim programında” Gönül Coğrafyamız” olarak adlandırılan Türk İslam kültürünün hâkim olduğu bölgelere yönelik tarihi ve kültürel bağlarımıza ilişkin algı düzeylerini tespit etmek,

3. DKAB dersinin felsefesi ve genel amaçlarında belirtilen öğrencilerin millî, ahlaki, insani ve kültürel değerleri özümseme hedefine ulaşma düzeylerini belirlemek,

4. Hedeflenen yetkinlikler doğrultusunda sosyal ve kültürel bağlamda toplumla etkileşimde bulunma düzeylerini ortaya koymak,

5. DKAB derslerinden edinilen kazanımlar çerçevesinde bireyin sosyal ve kültürel geçmişini değerlendirebilme ve ihtiyaç duyduğu dönüşümleri gerçekleştirebilme düzeylerini ortaya koymak. Bu bağlamda kültürel dönüşüme ön ayak olma açısından DKAB derslerinin fonksiyonelliğini belirlemek,

6. Öğrencilerin sanatın tüm yönleriyle olan ilişkilerini görüş, deneyim ve duyguların ifade edilmesi yoluyla kültürel farkındalık ortaya koyma düzeylerini tespit etmek,

7. Kültürel faktörlerden kaynaklı bireysel farklılıklara, hoşgörü ve ötekiyle iletişim kanalları kurma düzeylerini belirlemek,

8. İslamın; dilimiz, sanatımız, örf ve adetlerimize olan kültürel etkisini fark etme düzeylerini ortaya koymak, bu anlamda kültürel hayatımızın zenginleşmesine dönük kazanımları fark etme düzeyini tespit etmek,

²⁴ Bu bölümden itibaren “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” ifadesi DKAB olarak da kullanılabilir.

9. Kültürümüze istikamet vermiş olan ve Türk-İslam kültürünün oluşmasına etkisi olan bazı önemli kişilikleri tanıma düzeylerini ortaya koymak,

10. Kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan mimarimizdeki kültürel etkileri fark etme ve bu konuda farkındalık oluşturma seviyelerini belirlemek,

11. İtikad, fıkıh, mezhep, meşrep, cemaat ve fırka gibi dini kavramlar üzerinden oluşturulmaya çalışılan toplumsal farklılaşmaları birer kültürel zenginlik olarak idrak etme seviyesini belirlemek.

Dinin kültürümüze olan katkısının bilinmesi, kültürü oluşturan unsurların doğru anlaşılması açısından da önemlidir. Dolayısıyla, din hakkında en azından bir kültürel değer olarak doğru bilgi sahibi olmak, sadece dindarların değil; Müslüman toplumda yaşayan bütün insanların görevi olmalıdır.²⁵ Bu noktada ülkemizde öteden beri tartışılagelen zorunlu din dersleri toplumun kültürel birlikteliğinin teminatı olarak görülmelidir.

Din, kültürel değerlere zıt eğilimlere engel olması yönüyle, insanların alkol, uyuşturucu, kumar, zina gibi sorunların önlenmesinde de etkilidir. Her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Cenab-Hakk'ın gözetimi ve koruması altında olduğunu bilen birisi, dinin haram kılıp yasakladığı, bu tip toplumsal eylemlere itibar etmeyecektir.²⁶ Bu yönüyle İslam, sağlıklı bir toplum oluştırmada kültürel normlar koyabilmektedir. Günümüzde toplumsal hastalıklar diyebileceğimiz ve yukarıda zikrettiğimiz insanın aklını, ruhunu ve neslini bozan yanlışlar, aynı zamanda kültürümüz tarafından da hoş karşılanmamış, bu durum dine en mesafeli insanlar arasında bile genel geçer bir kural halini almıştır.

Çok farklı kültürden insanların iletişimin sunduğu imkanlar sayesinde etkileşimlerinin her geçen gün arttığı, dünyanın herhangi bir yerinde üretilen kültürün çok kısa bir zaman içerisinde tüm dünyayı etkileyebildiği bir çağda yaşıyoruz.²⁷ Kültür emperyalizmi olarak adlandırılan bu durumda h kim kültürler, nispeten savunmasız ve zayıf kültürleri olumsuz yönde etkilemektedir. Söz gelimi

²⁵ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 102-103.

²⁶ Hasan Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi  zerine Bir Değerlendirme", *OD  Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (OD SOB AD)* 8 / 3 (Kasım 2018), 595.

²⁷ Salih Yeşil, "Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zek ", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2009 / 1 (Mart 2009), 100.

ülkemizden binlerce kilometre ötede bulunan ülkelerde üretilen müzik türü, kıyafet modası, vücuda yaptırılan dövmeleler, elektronik ürünler, sosyal medya uygulamaları, farklı türde içecekler vs. gibi içerisinde kültürel kodları barındıran ürünler bizim gençlerimizin hayatlarının merkezinde yer alabilmektedir. Bunun sonucu olarak kültür hegemonyasına maruz kalmış gençlerimiz kendi öz kültürüne yabancılaşmakta ve kendisini içinde doğup büyüdüğü toplumuna ait hissetmemektedir. Böyle bir dünyada toplumlar kendi kültürlerini korumak ve yeni neslin anlayıp ve özümseyebileceği hale getirmek durumundadırlar.

Hamm ve Faircloth'un da ifade ettiğı gibi, insan bir gruba ait hissettiğinde kendisini değerli hisseder ve topluluğun diğer bireylerine güvenebilir.²⁸ Bu yönüyle bakıldığında bir topluma aidiyet hissetme insan için önemli bir ihtiyaçtır. Tersine bir durum son zamanlarda psikoloji çevrelerinde çokça ifade edilen ve depersonalizasyon²⁹ denilen kendine yabancılaşmayı doğurabilir. Böylesi bir zamanda birey kendisini kişiliğini kaybetmiş ve boşuna yaşayan bir canlı gibi hisseder. Bunun sonucunda intiharlar da dâhil istenmeyen durumlar ortaya çıkabilir. Bu olaylarla karşılaşmamak için insanların mutlaka yaşadığı çevreyle sosyalleşmesi ve küreselleşmenin getirdiğı olumsuzluklardan kendisini koruması gerekmektedir. Bu tip toplumsal problemlerin çözümünde eğitime ve özellikle de din eğitimine çok önemli görevler düşmektedir.³⁰

Konumuz olan kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle DKAB dersleriyle ilgili ihtiyacı karşılayabilecek herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Yapılacak olan araştırmamızın ve bulgularımızın bu önemli ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde olacağını öngörmekteyiz. Ayrıca tamamlayacağımız çalışmamızın yeni öğretim programlarına ve bu konuyla alakalı yapılacak olan daha başka akademik çalışmalara ışık tutacağını düşünmekteyiz.

Sonuç olarak, lise öğrencilerine DKAB dersleri aracılığı ile kültürel aidiyet bilinci kazandırarak onlara toplumun önemli bir parçası olduğunu fark ettirmek,

²⁸ Mediha Sarı- Aslı Özkök, "Ortaokul Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeyi", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/3, (Nisan 2016), 72.

²⁹ Depersonalizasyon, Kendine Yabancılaşma Nedir? Tedavisi Nasıldır? "<https://yusufbayalan.com/depersonalizasyon/>", (Erişim 13.06.2019).

³⁰ Mehmet Bahçekapılı, "Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüyeye Olan Katkısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21/1 (Ocak 2011), 141.

yaşadığı toplumun kültürel değerlerini özümsemesini sağlamak ve böylece ortaya çıkabilecek olumsuzlukları önleme konusunda öğrencilere rehberlik etmek oldukça önemlidir.³¹ Bu nedenle yaş itibarıyla kritik bir dönemde bulunan ve ülkemizin geleceği konumundaki lise öğrencilerine İslam'ın hoşgörü, kardeşlik ve güzel ahlak temelinde, kültürel değerleri aşılayan bir din eğitimi sunmak, eğitim sistemimizin en temel ihtiyaçlarındandır. Çalışmamızın bu açıdan önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda, doğrudan gözlemlenemeyen değişkenler hakkında veri elde etmek ve bu verileri sayısallaştırmak maksadıyla kullanmak³² için ölçek geliştirme yoluna gidilmiştir. Çalışmada öğretim programları ve ders kitapları nitel araştırma yöntemlerinden olan *doküman incelemesi* yolu ile incelenmiştir. Araştırma, öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma amacına erişim düzeylerini betimlemeyi amaçladığından *betimsel tarama*, öğrencilere uygulanan ölçeklerden alınan puan ortalamalarını çeşitli değişkenlere göre karşılaştırmayı amaçladığı için *karşılaştırmalı ilişkisel tarama modeline* dayalıdır.

Çalışmamızın ölçek geliştirme aşamasındaki örneklem grubu 2019-2020 eğitim öğretim yılında Sivas il merkezinde bulunan ve Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 11. ve 12. sınıf seviyesindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın madde seçimi için yapılan pilot uygulamaya 70 öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Ölçeğin oluşmasına zemin oluşturan ve 61 maddeden oluşan ilk test 366 öğrenciye uygulanmıştır. Ortaya çıkan veriler güvenilirlik ve açıklayıcı faktör analizleri ile boyutlara indirgenerek dört boyutlu ve 26 maddeli ölçek oluşturulmuştur. Elde edilen bu ölçeğe 457 kişilik farklı gruptan toplanan veriler aracılığıyla ortaya konulan yapıyı test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

³¹ Arzu Yıldırım vd., “Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve Etkileyen Faktörler”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/1 (2011), 908.

³² Hakan Yıldırım- Esra Morgül, “Türkiye’de Yönetim ve Organizasyon Disiplininde Yapılan Bilimsel Çalışmalarda Kullanılan İstatistik Analiz Yöntemleri Üzerine Bir İnceleme”, *Öneri Dergisi* 10 / 40 (Ocak 2014), 93.

Araştırmada madde havuzu oluşturulurken ilk olarak kültürel aidiyet bilinci kavramı ile ilgili olan literatür taranmış, yerli ve yabancı kaynaklar aracılığıyla konunun eğitimde ve din öğretimindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra din öğretiminde kültürel aidiyet bilinci kazandırma ile ilgili amaçların belirlenmesi için öğretim programları incelenmiştir. Konunun kavramsal çerçevesi ortaya konulduktan sonra ortaöğretim seviyesindeki 70 öğrenci ile görüşülerek nitel veri toplanmıştır. Bu verilerden hareketle 61 maddeden oluşan taslak form oluşturulmuştur. Araştırma, belirlenmek istenen özelliğin katılım düzeyi olması sebebiyle taslak ölçek formu “Kesinlikle katılmıyorum” (1), “Katılmıyorum” (2), “Fikrim yok” (3), “Katılıyorum” (4), “Tamamen katılıyorum” (5) seçenekleriyle beşli likert tipinde tasarlanmıştır. Ölçeğe son şekli verilmeden önce kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla Din Eğitimi alanında uzman olan Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz, Dr. Mustafa Mücahit, Dr. Mustafa Kiriş, Dr. Yasin Yiğit ve Dr. Mehmet Yıldız’ın görüşleri alınmıştır. Bunun yanı sıra taslak form Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme alanında uzman olan Dr. Zafer Yıldız ve Dr. Hatice Yıldız’a sunulmuştur. Bu sayede uzmanlardan ölçek maddeleri ile ilgili olduğu gibi bırakılmalı, düzeltilmeli, çıkartılmalı gibi ölçütler doğrultusunda görüş istenmiştir. Bu aşamada taslak formda yer alan bazı maddeler çıkarılmış, bazıları değiştirilmiş olup ayrıca alan uzmanlarının önerileri doğrultusunda yeni maddeler de ilave edilmiştir. Böylece 61 anket maddesinden oluşan yeni bir form oluşturulmuştur. Maddelerle ilgili Türkçe öğretmeni olan Onur Ablak ve Adem Koluçolak’ın da görüşleri istenerek maddelerin hedef kitlenin özellikleri de dikkate alınarak kısa, açık ve anlaşılır olması için bazı değişiklikler yapılmıştır. Çalışmamızın bu aşamasında 457 öğrenciye ölçeğimiz uygulanmış olup faktör yükü 0.40’ın altında bulunan 35 madde çıkarılmıştır.³³ Son haliyle ölçeğimiz 26 madde üzerinden 6 farklı okul türünde 1008 ortaöğretim öğrencisine uygulanarak değerlendirilip yorumlanmıştır.

Araştırmamız DKAB derslerinin, öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına etkisi olup olmadığı, şayet oluyorsa bu etkinin ne düzeyde gerçekleştiğini ölçmek amacıyla alan araştırması olarak yapılmıştır. Alan araştırmalarındaki temel amaç güvenilir ve olabildiğince somut sonuçlar elde etmek

³³ Yasin Yiğit- Hüseyin Kasım Koca, “Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 14 (Aralık 2019), 116-119.

olduğundan, çalışmamızda sistemli bir şekilde veri toplanması, bu verilerin çözümlenip rapor edilmesi ve ayrıca sürecin ve sonuçların değerlendirilmesi³⁴ aşamasında gerekli titizlik gösterilmiştir.

4.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre Sivas Merkez’de 17.211 öğrenci örgün ortaöğretim kurumlarında öğrenim görmektedir. Bu sayıya İmam Hatip Liseleri ve özel okullar dâhil değildir. Araştırmamızın evrenini, Sivas il merkezinde öğrenim gören ortaöğretim 11 ve 12. Sınıf öğrencileri ile bu öğrencilere okutulmakta olan DKAB ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini 11 ve 12. sınıflar olarak belirlenmemizin sebebini bu sınıf seviyedeki öğrencilerin ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim 9 ve 10. sınıf DKAB ders müfredatını tamamlamış olmaları olarak belirtebiliriz. Ayrıca bilişsel olarak bu sınıf seviyelerindeki öğrencilerin alt sınıflara göre daha iyi durumda olmalarını da bir diğer neden olarak ifade edebiliriz. Araştırmamızın örneklemini ise Sivas il merkezinde bulunup aşağıda isimleri belirtilen okullarda öğrenim görenlerden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilmiş 1008 öğrenciden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin seçildiği okullar şunlardır:

Sivas Fen Lisesi: 92 öğrenci.

Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi: 179 öğrenci.

Şehit Üsteğmen Cemalettin Yılmaz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (Ticaret Lisesi): 109 öğrenci.

Kongre Anadolu Lisesi: 210 öğrenci.

Atatürk Anadolu Lisesi: 102 öğrenci.

Cumhuriyet Anadolu Lisesi: 89 öğrenci.

Dr. Sadık Ahmet Mesleki Eğitim Merkezi: 91 öğrenci.

Prof. Dr. Necati Erşen Sosyal Bilimler Lisesi: 136 öğrenci.

³⁴ Yasin Yiğit, “Din Öğretiminde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 47 (Ağustos 2018), 347-371.

4.2. Verilerin Toplanması

Bilimsel araştırmaların kalitesi, yararlanılan yöntemin ve verilerin amaca uygunluğuyla ve tutarlılığıyla doğru orantılıdır.³⁵ Bu bağlamda, eğitimle ilgili araştırmalarda bilimsel ve sosyal bir gerçeği incelerken anket metodu ciddi avantajlar sunar.³⁶ Bu yöntemle hem nicel, hem de nitel ölçümler ve analizler yapılabilmektedir.³⁷ Bu nedenle araştırmanın örneklem alanından anket yoluyla veriler alınmış ve bu veriler Statistical Package for the Social Sciences 23 - SPSS Statistics (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) programıyla analiz edilerek tablolastırma, karşılaştırma, yorumlama ve sonuç çıkarma yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın veri toplamasına kaynaklık eden “*Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği*”³⁸, Yasin Yiğit ve Hüseyin Kasım Koca tarafından Sivas ilinde 2019-2020 eğitim öğretim yılında ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören İmam Hatip Lisesi öğrencilerinden alınan veriler kullanılarak geliştirilmiştir. Beşli Likert tipinde hazırlanan ölçek, 26 madde kültürü benimseme ve teşvik etme, kültür sayesinde toplumsal uyum kazanma, kültürü tanıma ve koruma ve kültürü geliştirme olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır.

Din öğretiminde kültürel aidiyet ve sorumluluk bilinci kazanma amacına erişim düzeyi ölçeğinin açımlayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri 366 öğrenciden elde edilen veriler kullanılarak yapılmış, ardından 457 kişilik farklı gruptan toplanan veri sonuçlarıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Son olarak ortaya konulan yapıyı test etmek amacıyla doğrulamayı faktör analizi yapılmıştır.³⁹

³⁵ Rauf Arıkan, “Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* 1 / 1 (Eylül 2018), 97.

³⁶ Hasan Aksu, “Eğitim Araştırmalarında Anket ve Mülakatlar”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13 / 1 (Nisan 2010), 201.

³⁷ Arıkan, “Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”, 98.

³⁸ Yasin Yiğit- Hüseyin Kasım Koca, “Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması”, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / 14 (Aralık 2019), 112.

³⁹ Yiğit- Koca, “Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci” (Aralık 2019), 116

5. Araştırmanın Sayıltıları

1. DKAB derslerinin öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına etkisi vardır.
2. Araştırmamız için seçtiğimiz örneklem, evreni temsil edecek niteliktedir.
3. Araştırmaya katılan ortaöğretim öğrencileri, veri toplama aracı olarak kullanılan ölçeklere gerçeğe uygun, ciddi, bilinçli ve tarafsız şekilde cevap vermişlerdir.
4. Araştırmanın bütününde kullandığımız yöntem ve teknikler geçerli ve güvenilirlerdir.
5. Araştırma bölgesi olarak alınan örneklem Sivas il merkezini temsil edebilecek sayıdadır.

6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamız;

1. Ölçek uygulama zamanı olarak, 2019-2020 eğitim- öğretim yılını kapsamaktadır.
2. Araştırmamızın uygulama evreni, 11 ve 12. sınıf öğrencileriyle sınırlıdır.
3. Araştırmamız Fen Lisesi, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Ticaret Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki Eğitim Merkezi ve Sosyal Bilimler Lisesi olmak üzere Ortaöğretim düzeyinde 6 farklı okul türünde öğrenimlerine devam eden öğrencilerle sınırlıdır.

7. İlgili Çalışmalar

Kültür ve din ilişkisi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur. Tarih boyunca bu iki değer, insana kimliğini kazandıran onu toplumsal bir varlık haline dönüştüren bir görev ifa etmişlerdir. Ülkemizde ve yurtdışında bu konuyla ilgili çalışmalar yapılmış olmasına rağmen henüz gereken ilginin yeterince gösterildiğini söylemek zordur.

Araştırmamızla ilgili olduğu düşünölen bazı çalışmalar şunlardır:

1. *Din Kültür İlişkisi*, Murtaza Korlaelçi, (1993).⁴⁰

1993 yılında yapılan çalışma din, kültür ve dini kültür olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dinin kültürel yapıyı etkilemesi üzerinde durulan çalışmada birçok bilim insanının kültür üzerindeki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Dinin insanı dönüştürücü gücü üzerinde de durulan eserde dini yapının insan yığınlarını toplum haline getirdiği de anlatılmaktadır. Tarih boyunca dinsiz bir toplumun bulunmadığı belirtilirken din ile kültürün ayrılmaz düzeyde yakınlığı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca eserde din ve kültürün insanlığın bir arada yaşamasında ve medeniyet kurmasında en önemli değerler olduğu belirtilmiştir. Din ve kültürün çok boyutlu ilişkisini de ele alan eser, tüm bu yönleriyle araştırmamıza temel oluşturmuştur.

2. *Kültürel Kimlik ve Eğitim*, Asude Bilgin, Aynur Oksal, (2018).⁴¹

Kimliği, kişisel ve sosyo-kültürel kimlik olarak ikiye ayıran makalede insanın kendi oluşturduğu kimliğinin yanı sıra içinde bulunduğu hâkim kültürün de ayrı bir kimlik oluşturduğu üzerinde durulmaktadır. Kültürel kimliği kişinin sosyal dünyaya ait olma biçimi olarak gören yazarlar, kültürel kimlik ile öğrenme arasındaki ilişkiye dikkat çekmişlerdir. Kimlik oluşumunun eğitim sürecindeki etkisi üzerine bilgi verilen çalışmada çokkültürlü bir öğrenme ortamında öğrencilerin kendilerini daha rahat hissedecekleri üzerine açıklamalar yapılmıştır. Kültürel kimlik üzerine birçok bilim insanının değerlendirmelerinin aktarıldığı çalışmada ırksal ayrılıkların kimlik oluşturmadaki etkileri de ele alınmıştır. Araştırmanın sosyo-kültürel açıdan eğitimi ele alması yönüyle de çalışmamızla ilgisi olduğu söylenebilir.

3. *Kültürel Bağlamda Din*, Mustafa Arslan, (2004).⁴²

Kültür ve din arasındaki ilişkiye dikkat çekilen makalede dinin ve kültürün semboller üzerinden varlıklarını devam ettirdiklerinin üzerinde durulmuştur. Çalışmada ayrıca dinin, sosyal bir kurum olarak toplumu ayakta tutan dinamiklerin

⁴⁰ Korlaelçi, “Din Kültür İlişkisi”, 35-47.

⁴¹ Bilgin- Oksal. “Kültürel Kimlik ve Eğitim”, 82-90.

⁴² Arslan, “Kültürel Bağlamda Din”, 189-205.

başında geldiği üzerinde de ayrıntılı şekilde durulmuştur. Dinin ve kültürün toplumsal işlevleri ayrıntılı olarak ele alınan makale, bu yönüyle çalışmamızla ilgisi bulunmaktadır.

4. *Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi*, Suat Cebeci, (2014).⁴³

Esere göre toplumsal yapının iki önemli değeri olan din ve kültür olguları hem içerik hem de işlev açısından birbirleri ile yakın ilişki içindedir. Bu açıdan bakıldığında her ikisi de ancak insanla var olmaktadır. Kültürün üreticisi olan insan aynı zamanda ürettiği kültürün bir ürünüdür. Kültürün dini bir yönünün olmasıyla birlikte dinin de kültürel bir yönünün olması ve milli kimliğin oluşmasında din-kültür ilişkisinin vazgeçilmezliğiyle ilgili yaptığı değerlendirmelerin bulunması nedeniyle makalenin bizim çalışmamızla ilgisi olduğu söylenebilir.

5. *Sosyal Değişme ve Din*, Sait Doğan, (2011).⁴⁴

Dinlerin değişime açık yönleri ve değişmez yönleri üzerinde ayrıntılı olarak durulan çalışmada dinin ve kültürün toplumun mayasını oluşturduğu vurgusu ön plandadır. Zamanla sosyo-kültürel değişimlerin kaçınılmaz ve bunun toplumlar için çok önemli olduğu üzerindeki değerlendirmeler sebebiyle makale çalışmamızla ilgili kaynaklar arasına alınmıştır.

6. *Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme* Ünver Günay, (2001).⁴⁵

2001 yılında kaleme alınan eserde toplumların geleneksellikten sanayi toplumuna, oradan modern, ultra modern ve postmodern toplumlara oradan da bilgi ve iletişim toplumuna evrilmesinin zihinsel kodları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Bu değişimlerim bizim ülkemiz de dâhil bütün toplumları derinden etkilediği ve bu değişime direnenlerin yok olduğu üzerinde durulan çalışmada din, toplum, kültür, gelenek ve değişme kavramları üzerinde durulmuştur. Ülkemizde dini ve kültürel değişmelerin sosyolojik sebeplerinin incelendiği çalışmanın bu yönüyle önemli olduğu söylenebilir.

7. *Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü*, Vejdi Bilgin, (2003).⁴⁶

⁴³ Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi”, 2-3.

⁴⁴ Doğan, “Sosyal Değişme ve Din”, 41-48.

⁴⁵ Günay, “Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme”, 1-38.

Türkiye’de dini hayatın ve dindarlığın 1990’lı yıllardan itibaren çok hızlı bir değişime girdiği üzerinde değerlendirmelerde bulunan makalede dindarların geleneksel dinî yaşayış, dinî normlar ve modern hayat tarzı arasında sıkışarak psikolojik bir çatışma ve gerginlik durumunu yaşaması ve bu durumu atlatmak istemesi üzerinde durulmuştur. Dinin ve kültürün popülerleşmesi ve bununla beraber popüler kültürün dinî çevrelere dâhil olması yönüyle çalışmanın konumuzla ilgili olduğu değerlendirilmiştir.

8. *Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme* Hasan Tanrıverdi, (2018).⁴⁷

Eser dinin tanımı, kültürün tanımı ve din- kültür ilişkisi olmak üzere üç ana başlık üzerinde oluşturulmuştur. Her toplumun bir başka toplumla ortak yönleri olabileceğini ama mutlaka kültürel yapılarının o topluma özgü olduğu üzerinde değerlendirmelerde bulunan eserde dini yapının kültürel, ekonomik, dilsel, bilişsel, psikolojik etkilerinin sosyal bilimlerden ele alınması gerektiği ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Din ve kültür üzerine derinlemesine analizler de veren araştırma bu yönüyle tezimiz için ilgili çalışmalar bölümündeki yerini almıştır.

9. *Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüye Olan Katkısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler* Mehmet Bahçekapılı, (2011).⁴⁸

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisinde 2011 yılında yayınlanan makalede batılı ülkelerin son yıllarda yaşadıkları dini ve kültürel dönüşümün sebepleri ve dünya kültürlerine etkileri üzerinde durulmuştur. Araştırmada sürekli daha çoğulcu bir toplum haline dönüşen batı dünyasında barış ve hoşgörü ortamının oluşmasında din eğitiminin rolü üzerinde yoğunlaşmıştır. Kültürlerarası barış ve hoşgörü ortamının oluşmasında din eğitime düşen görevlerin ele alındığı çalışma bu yönüyle çalışmamıza katkıda bulunmuştur.

10. *Kültür ve Eğitim*, Bozkurt Güvenç, Ankara, (1995)⁴⁹

Eğitim ve kültür sorunları üzerine yoğunlaşan eser, 1995 yılında kaleme alınmıştır. Farklı kültürlerin de incelendiği çalışmada Japon kültürü üzerine de ayrıntılı bir değerlendirme bulunmaktadır. Üniversite eğitimiyle ilgili olarak ayrıntılı

⁴⁶ Bilgin, “Popüler Kültür ve Din, 193-214.

⁴⁷ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 595-599.

⁴⁸ Bahçekapılı, “Batılı Ülkelerde Din Eğitimi, 129-152.

⁴⁹ Bozkurt Güvenç, *Kültür ve Eğitim*, (Ankara, Gündoğan yayınları, 1995).

bir bölümün de bulunduğu çalışma, Avrupa'daki eğitim sistemi hakkında da bilgi vermektedir. Kùltür ve eğitim ilişkisinin ayrıntılı olarak ele alındığı eserin bu yönüyle çalışmamızla ilgisi bulunduğu düşünölmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VE AİDİYET

1. Kültür

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, kültür “*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin*”⁵⁰ olarak tanımlanmaktadır.

Konuşmalarımızda kültür tamlaması ile ilgili sıklıkla kullanılan belli başlı tamlamaları şöyle sıralayabiliriz: Kültür çevresi, kültür ortamı, kültür tarihi, toplum kültürü, örgüt kültürü, kurum kültürü, baskın (dominant) kültür, egemen kültür, kültür varlıkları, kültür sarayı, kültür parkı, kültürlü insan, kültürfizik...⁵¹ Görülüyor ki kültürün birçok tanımı yapılmakla beraber farklı kavramları da karşıladığı bir gerçektir.

Çalışmamızda kültür kavramı, genel olarak topluma rengini veren, insanların diğer insanlarla bir arada yaşamalarına zemin hazırlayan ve aşağıda ayrıntılı olarak ele alacağımız toplumsal karşılığı olan tanımlardır.

Kültür, içerisinde birçok anlamı barındıran şemsiye bir kavramdır. Bu durum çok fazla kültür tanımının çıkmasında etkili olmuştur.⁵² A.B.D.’li antropologlar A.L. Kroeber ve C. Kluckhohn kültür kavramının 164 farklı tanımını tespit etmişlerdir.⁵³ Beden hareketlerinden sosyal bilimler alanına kadar uzanan geniş kapsamlı bir anlam ağına sahip olan kültür kavramını herkesin kabul edeceği şekilde tanımlamak oldukça zordur. Ancak bu zorluğa rağmen birçok düşünür kültür kavramını tanımlamaya gayret göstermiştir. Bu tanımlardan bazıları şu şekildedir:

⁵⁰ Türk Dil Kurumu, “Kültür “, (Erişim19.05.2019), http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts- arama=kelime-guid=TDK.GTS.5ce13c06d53863.50156622

⁵¹ Cebeci, “Millî Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi,2-3.

⁵² Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, 3. Baskı (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1979), 100.

⁵³ Hüsnü Erkan- Canan Erkan, *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 3.

- *Kültür insanın kendini ve tabiatı idare etme yolu ile meydana getirdiği eserlerdir.* (A. Young)
- *Kültür toplumsal olarak öğretilip yeni kuşaklara aşıl原因an davranışlardır.* (Alfred Tozzer)
- *Herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir.* (Thomas Stearns Eliot)⁵⁴
- *İnsanların geleneklerinden örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, musikisinden, dininden, ahlakından, estetik mahsullerinden ibarettir.* (Ziya Gökalp)⁵⁵
- *Bildiklerini unuttuktan sonra, insanın aklında kalandır.* (Herriot)
- *İnsanların hayat anlayışlarına göre oluşturdukları ve o anlayışı yapmaya yönelik birtakım kolaylıklar dizgesidir.* (Rasim Özdenören)
- *Tarih boyunca bir toplumda meydana gelen bütün maddi ve manevi değerlerden ibarettir.* (Ali Şeriatî)
- *Bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf-âdeti ve insanı, cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer bütün maharetleri ihtiva eden mürekkep bir bütündür.* (E. B. Taylor)⁵⁶
- *Bir millette, yaygın eğitim yolu ile toplumdan bireye geçen fikirlerin ve hislerin bütününe kültür adı verilir.* (Beyza Bilgin)⁵⁷

Bütün bu tanımlardan hareketle kültürü bir milletin ya da toplumun yaşam tarzının bütününe yansıtan bir kavram olarak anlamak mümkündür. Bu çerçevede kültür içerisinde sosyal antropoloji, sosyal psikoloji, tarih, sosyoloji, etnoloji⁵⁸, sanat, sağlık, ahlâk, örf, görenek ve insanın ortaya koyduğu diğer eğilim ve alışkanlıkları da ihtiva eden karmaşık bir yapı barınmaktadır. Her toplumun, kendine has anlam ve değer sistemi olduğu için, kültürü de farklılık gösterebilmektedir.⁵⁹ Bu farklılık kültürün özgün ve milli yönünü oluşturmaktadır.

⁵⁴ Enver Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, (Ankara: MEB, 2018), 11.

⁵⁵ Orhan Türkdoğan, *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 34.

⁵⁶ Hasan Ali Kasır, *Kültür Bilinci*, (İstanbul: Denge Yayınları, 1997), 17.

⁵⁷ Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 1 (Ağustos 1981), 471.

⁵⁸ İbrahim Arslanoğlu, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Temelleri*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 15.

⁵⁹ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 595

Kültürle ilişkili olan bir kavram da medeniyettir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ifadesine göre medeniyet, toplum hayatının, toplum yaşamının belirtilerinden ve kurumlarından ayrı ve soyut olarak bulunamaz. Medeniyet, toplum içerisinde mevcut olan bilgi, fen bilimleri, ekonomi, sanat ve zanaatta kendisini gösterir. Öte yandan Marcel Mauss medeniyet için insanlığın tüm kazanımlarıdır derken, Yılmaz Özakpınar medeniyeti kültür eserleri ve ürünleri arkasındaki inanç ve ahlakî nizamlar olarak tanımlamaktadır.⁶⁰ Tüm bu tanımlardan ortaya çıkan sonuca göre medeniyet için, toplumların ruhu ve onların sosyal, siyasi ve kültürel seviyelerinin hayat bulmuş halidir denilebilir.

Kültür ve medeniyet kavramları, çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Örneğin Hegel, 1830'da Berlin Üniversitesi'nde, bu iki sözcüğü birbirinden ayırmadan kullanmıştır.⁶¹ Medeniyet, barbarlığın tersi bir anlam taşıırken, diğer taraftan hem maddi hem de manevi değerleri ihtiva ettiğinden “kültür” kelimesinin yerine de kullanılabilir.⁶² Ancak medeniyeti kültürden farklı olarak modernleşmenin getirdiği maddi ilerlemeler olarak gören düşünürler olmasına rağmen çalışmamız için böyle bir kavramsal ayrıma gitmeyi uygun görmedik. Bu noktadan hareketle çalışmamızın temel kavramlarından olan kültürü kimi zaman medeniyet kavramının yerine kullandık.

Tarih içerisinde bize yansıyan şekliyle kültürsüz bir topluma bugüne kadar rastlanmamıştır. Bazı sosyal filozofların bir kültürden tamamen yoksun insan topluluklardan söz etmeleri, ilgili çevrelerce bilimsel temelden uzak, spekülative kurgulamalar olarak görülmüştür.⁶³ Günümüzden on iki bin yıl önce inşa edilen ve yakın zamanda bulunmuş olan Göbeklitepe'de ortaya çıkanlar, o dönem insanının bir arada yaşayıp ibadet, tarım ve heykel gibi alanlarda kültürel bazı ürünler ortaya koyduğunu göstermektedir.⁶⁴

⁶⁰ Fatih Şimşek, “Batı'dan Osmanlıya Medeniyet Kavramının Tarihsel Süreç İçerisindeki Dönüşümü”. *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1 / 11 (Aralık 2017), 438.

⁶¹ Şimşek, “Batı'dan Osmanlıya Medeniyet Kavramı”, 441.

⁶² Osman Şimşek, “Türk Toplum Düşüncesine; Medeniyet, Kültür-Zihniyet-Sanayi Bağlamında Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (Hütad)* /8 (Haziran 2008), 259.

⁶³ Günay, “Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme”, 5.

⁶⁴ Şanlıurfa iline 15 km uzaklıkta yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan Göbeklitepe'nin günümüzden 12.000 yıl önce inşa edildiği ortaya konulmuştur. Yapıldıktan bin yıl sonra üzeri

Kültürü birçok etkenin bir araya gelmesiyle var olabilecek, komplike bir yapı olarak tanımlayan sosyolog M. Tayeb kültürün oluşumunda rol oynayan faktörlerin başlıcalarını fiziksel çevre, aile, din, eğitim ve politik sistem şeklinde belirtmiştir.

Fiziksel çevre: İklim ve çevrenin ortaya çıkardığı fiziksel şartlar bir topluma ait kültürün oluşmasında önemli bir faktördür. Söz gelimi, aşırı sıcak ve soğuk havaların bulunduğu, toprağının işlenmeye uygun olmadığı ve doğal kaynakların da çok zor elde edildiği coğrafyalarda yaşayan insanların daha girişken, daha çalışkan, daha güçlü ve dirençli bir yapıda oldukları gözlenebilir. Tam tersi fiziksel özelliklerin yaşandığı bölgelerde ise insanların daha rahat ve pasif olduklarını görmek mümkündür.

Aile: Aile içerisinde büyüklerden görülen her şeyin bireyin gelecek hayatında etkisi olacağı muhakkaktır. Birçok insan, başka insanlara nasıl davranması gerektiği, kendisinden nelerin beklenildiği, ahlaki standartların ölçüsü gibi birçok konuyu ailesinden edinmektedir.

Din: Din, insanların nelerin doğru ya da nelerin yanlış olduğu konusundaki temel değer sistemlerinin oluşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Doğru, yanlış gibi prensipler bütün dinlerde mevcuttur. Bu noktada toplumda kriter olarak kabul edilen ve doğru ya da yanlış olarak belirtilen birçok davranışın, o toplumun sahip olduğu dinî yapı tarafından ortaya konulduğu söylenebilir.

Eğitim: Standart hale gelmiş bir eğitim sistemi olan toplumlarda, eğitimin kültürün oluşumuna etkisi büyüktür. Ezberci ve tek yönlü eğitim uygulamalarından aynı insan tipleri oluşurken çok farklı yöntemlerin benimsendiği eğitim sistemlerinden farklı insan tipleri ortaya çıkaracağı muhakkaktır.

kapatılarak gömüldüğü tahmin edilen Neolitik döneme ait Göbeklitepe, inançların ortaya çıktığı zamanın izlerini taşımaktadır. Yapılan çalışmalarda şu ana kadar yirmi tapınak tespit edilmiştir. Bölgede gerçekleştirilen araştırmalar ve ortaya çıkan sonuçlara göre önemli bir tarım ürünü olan ve yüzlerce genetik çeşidi tespit edilen buğdayın en doğal haliyle ilk olarak Göbeklitepe’de yetiştirildiği belirtilmektedir. Göbeklitepe 2011’de Unesco tarafından Dünya Mirası Geçici Listesi’ne girmiştir. Ortaya çıkan heykeller, ibadethaneler ve tarımsal ürünler insanların o dönemde de bir arada yaşadığını ve bu yönüyle bazı kültürel değerlere sahip olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Göbeklitepe Özellikleri Nedir?” (Erişim:19Ağustos 2019), <https://www.aysetolga.com/gobeklitepe-15-maddede-dunyanin-en-eski-tapinagi>

Politik Sistem: Bütün sosyal sistemler gibi bir toplumun politik sistemi hem kültürü inşa eder hem de o toplumun kültürü tarafından etkilenir. Eğer politik sistem tarihsel sürecin ve kültürün ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan bir sistemse genelde yerel kültürle uyumlu olabilmekte ve varlığını sağlıklı bir şekilde muhafaza edebilmektedir.⁶⁵

Baskıcı bir yönetim anlayışıyla idare edilen toplumlardaki kültürel yapı katı ve değişmez kurallar barındırırken, özgürlüklerin ve insan odaklı bir yönetimin bulunduğu toplumlarda kültürel yapı daha esnek ve kuşatıcı bir hal alabilmektedir. Ayrıca insanı merkeze alan yönetimlerde bireyler sahip olduğu kültürü özgürce yaşayabilmekte bu da toplumsal kutuplaşmaların, ötekileştirilmelerin ve çatışmaların önüne geçmektedir.

2. Kültürün Özellikleri

Latince “colere” sözcüğünden türeyen bir kelime olarak insanın; düşünsel, inançsal, duygusal etkinlikleri sonucunda beliren ürünler, değerler ve nesiller boyu devredilen davranışlar bütününe ifade eden kültür, insanın yaşamı boyunca hayatını etkileyen en temel unsurlardan birisi olarak ifade edilebilir.⁶⁶ Kültür sayesinde insan bir topluma aidiyet duyabilir veya toplumdan kendisini ayrı tutabilir.

Gerek ilk bölümde verdiğimiz tanımlardan hareketle, gerekse de bu bölümde verdiğimiz kısa bir girişten hareketle kültürün özellikleri ile ilgili şu hususları vurgulayabiliriz:

- Kültür, tabiatta kendiliğinden bulunmaz, insanın çabası neticesinde ortaya çıkar.
- İnsanın olmadığı bir yerde kültürden de bahsedilemez.
- Bütün toplumların mutlaka bir kültürü vardır; kültürsüz bir toplum olamaz.
- Kültür kendi içinde tutarlılık arz eder. Bu sebeple kültürü oluşturan unsurlar arasında bir ahenk vardır. Çünkü kültür bütünlük oluşturduğu kadar var olur.

⁶⁵ Yeşil, “Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ”, 103-104.

⁶⁶ Tuğba İbiş, “Kültürel Zekâ”, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi* /10 (Aralık 2018), 21.

- Başka kültürlerden kabul edeceği unsurlar konusunda seçicidir. Özümsemediği unsurlar sayesinde de değişime açıktır. Bu yönüyle kültür, sorun çözme özelliğine sahiptir.⁶⁷
- Kültür içgüdüsel ve kalıtsal olmayıp her insanın sonradan kazandığı alışkanlıklardır.
- İhtiyaçları karşılayıcı, problem çözücü ve doyum sağlayıcıdır.
- Zaman içerisinde değişir.
- Toplumsal bütünleşmeyi sağlar.⁶⁸

Her toplum, belli bir düzen ve bu çerçevede oluşturulan ilişkilerin sağlıklı olmasıyla hayatiyet bulur. Topluma böylesine düzenli bir yapı ve istikrar kazandırma hususunda kültürün önemi büyüktür.⁶⁹ Bununla birlikte kültürün en önemli özelliği sürekli bir araya gelme-toplanma ihtiyacı olup insanlar, Rousseau'nun "*içtimai mukavele*" ifadesiyle belirttiği şekliyle birbirlerine bağlanmıştır.⁷⁰ Kültür sayesinde toplumsal yapı, yazılı olmayan bağlarla ayakta durabilir.

Kültür bir halkın yaşam biçimi olup, geçmiş dönemde adına irfan denilen bir anlama sahiptir.⁷¹ İnsanlar ve toplumlar; kültürleri benzediği ölçüde benzerler, kültürleri farklı olduğu kadar farklıdırlar ve kültürleri değiştiği oranda değişim yaşarlar.⁷² Topluma rengini veren aslî unsurlardan birisi hiç şüphesiz kültürdür.

Türk kültür tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan Bozkurt Güvenç kültür kavramının özelliğini şu üç maddede belirtmiştir.

- Kültür, bir toplumun var olduğu günden beri oluşturduğu uygarlığıdır.
- Kültür, bir toplumun özüdür, kimliğidir.
- Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin sonucunda kendini gösterir.⁷³

Kültürü, kelime olarak dört ayrı anlamda sınıflandıran sosyologlar da vardır. Bu ayrıma göre;

⁶⁷ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 12.

⁶⁸ Korlaeçi, "Din Kültür İlişkisi", 43.

⁶⁹ Günay, "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişim", 4.

⁷⁰ Burhan Oğuz, *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, (İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, 2002), 25.

⁷¹ Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009), 2.

⁷² Güvenç, *Kültür ve Eğitim*, 63-64.

⁷³ Tuncer Baykara, *Türk Kültürü*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003), 9.

- Bilimsel alandaki kültür: Uygarlıktır.
- Beşerî alandaki kültür: Eğitim sistemidir.
- Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır.
- Maddi (teknolojik) ve biyolojik alandaki kültür: Üretime ve tarıma yönelik birikimdir.⁷⁴

Kültürün temelini dinin oluşturduğu düşüncesi sosyologlar arasında oldukça yaygındır. Thomas Stearns Eliot “*Kültür aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şeklidir*”⁷⁵ ifadesi ile din-kültür irtibatını ileri bir boyuta taşımıştır. Ayrıca dinin, kültür ve medeniyetleri derinden etkileyip yönlendirdiğine dair tarihi kanıtlar oldukça fazladır.

Ünlü sosyolog Max Weber’de “*Batı Medeniyetinin temelinde orta çağ sonrası Hristiyanlığın kalvinist yorumu ve bu yorumun şekillendirdiği protestan ahlâkı vardır*”⁷⁶ diyerek din-kültür bağına dikkat çekmiştir. Bu açıklamalardan hareketle biz dîni, kültürün mayası olarak kabul edebiliriz. Bütün eski kültür ve medeniyetlerde bu maya görülebilir.⁷⁷ Din ve kültürün toplumsal değerler içerisindeki konumları, birbirlerinden ayırt edilemeyecek kadar bütüncül, biri diğerine feda edilemeyecek kadar değerlidir.

3. Kültürel Kimlik

Kimlik kavramı karakter, mizaç, benlik kavramlarıyla birlikte ele alınabilir. Genel olarak kimlik, bireyin tüm ilgilerinin, tutumlarının, yeteneklerinin, konuşma üslubunun, fiziksel yönlerinin ve çevresine yansıyan tavırlarının özelliklerini içerisinde barındıran ahenkli bir bütündür. Bireyin yetenekleri, onun kimliğinin bir parçasını oluştururken karakterinin ortaya çıkmasında da önemli bir yer tutar. Bu yönüyle bireyin içerisinde bulunduğu kültürel yapı ve toplumsal atmosfer de kimlik üzerinde etkilidir. Ayrıca öğrenme, model alma ve özdeşim yoluyla elde edilen özellikler, din ve ahlâk anlayışı, sosyalleşme sürecinde ortaya çıkan ilişkiler, kişiliğin

⁷⁴ Kasır, *Kültür Bilinci*, 19.

⁷⁵ Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi”, 5.

⁷⁶ Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi”, 9.

⁷⁷ Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi”, 8.

oluşmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sebeple kimliği, bir şahıs olarak bireyin bütün özelliklerini ortaya koyan bir kavram olarak ifade edebiliriz.⁷⁸

Oxford İngilizce sözlükte “kimlik” şöyle açıklanmıştır: “Bir kişi ya da bir şey’in tüm zaman ve tüm koşullarda aynı olması; bir kişi ya da şey’in başka birisi ya da başka bir şey olmaması durumu veya gerçeği; bireysellik, kişilik. Bir insanın kimliği o’nun kendisini nasıl tanımladığıdır. Kimliğimiz birey olarak varlığımızın özüdür.

“Kimlik nedir?” sorusuna verilecek en basit cevap “Sen kimsin” sorusunun cevabıdır. Kimlik, kişisel ve sosyal/kültürel kimlik olarak iki başlıkta incelenebilir. Birey dünyaya gelmesiyle birlikte ailesi veya çevresindeki diğer insanlar tarafından bakılır, korunur, ilgilenilir ve eğitilir. Bu sebeple kimlik aileden başlayarak, arkadaşlar, dinî inançlar, kültür, tarih, geleneklerle ortaya çıkan toplumsal yaşantı ile yoğrulur. Kimliğimiz hakkındaki düşüncelerimiz de büyük oranda başkalarının bizim hakkımızdaki düşüncelerinin bir yansımasıdır.⁷⁹ Bu noktada kimlik için bir insan grubunu toplum yapan yani bizi biz yapan değerlerin toplamıdır diyebiliriz.

Kültürel kimlik ise şu şekilde tanımlanabilir: Bireyin bilgiyi, inançları, değerleri, tutumları, gelenekleri ve yaşam tarzlarını ileten ve telkin eden gruplara resmi veya gayri resmi üyelikten türeyen bir benlik hissidir.⁸⁰ Bu noktada kültürel kimliğin bilişsel temelin üzerine bina edilen duyuşsal bir yönünün olduğu bilinmelidir.

Kültürsüz bir toplum olamaz.⁸¹ Bununla birlikte kültür, bireylerde bir kimlik inşa eder, aidiyet duygusu verir. Toplamlar kültür üretebildikleri ölçüde kendi kimliklerini oluştururlar.⁸² Özgün kültürel değerlere sahip olamayan toplumsal yapılar bireyler için kimlik inşa edemediklerinden dolayı başka kültürlerin etkisinde kalmaya mahkûmdurlar.

⁷⁸ Nedim Öz, “Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi* 55 / 1 (Mart 2019), 200.

⁷⁹ Bilgin- Oksal. “Kültürel Kimlik ve Eğitim”, 82-90.

⁸⁰ Aloys Prinz, Migration, Cultural Identity and Diasporas An Identity Economics Approach, *IZA Journal of Development and Migration*, 10/1 (June 2019), 3.

⁸¹ Sabri Çakır, *İnsan-Kültür ve Toplum Yazıları*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008), 53.

⁸² Abuzar, “İslam Medeniyetinin Yeniden İnşası”, 87.

Kültürel bir dünyanın içine doğan insan, o kültürle büyür, gelişir ve özdeşleşir. İçerisinde yaşadığı toplumun davranış biçimlerini, örflerini özelliklerini özümser. Dışarıdan bir müdahale olmadıkça kişinin yaşadığı toplumla bütünleşmesinin yani sosyalleşme sürecinin başladığı yer ailedir. Çocuğun dinî inancının oluşmasında ailenin sosyo-kültürel ve dinî yapısı etkili olur. Çocuğun toplumdaki görevlerini, üstleneceği rolleri ve hangi dine inanacağını ilk belirleyen ailedir. Çocuğun dine karşı sevgi, nefret ya da korku duygularıyla ilgisizliğin temelinde de ailenin çocuğa yaşattığı tecrübeler yer alır.⁸³ Birey çocukluk çağını geçtiği andan itibaren yaşantısındaki diğer kişiler tarafından yönlendirilmeye devam eder. Bu sebeple kimlik; aileden başlayarak, arkadaşlar, akrabalar, komşular, dini inançlar, kültür, tarih, geleneklerle yoğrulan toplumsal yaşantı ile oluşur.⁸⁴ Bu noktada aynı kültürel yapı içerisinde yetişen insanların benzer değer yargılarına sahip olması kaçınılmazdır.

Ulusal bir birlikteliğin içerisinde azınlıkların, etnik grupların, farklı sosyal yapıların kendi kültürel kimlikleri vardır. Ulusal kültürlerle o toplumu oluşturan alt kültürler arasında etkileşim olur. Kültürel değerler yok sayılmadan bir arada yaşarsa ulusal kültür kimliğine zenginlik kazandırır. Bir ülkede alt kültürel kimliklerin varlığı problem olarak değil zenginlik olarak görülmelidir. Bu kültürlerin varlığını görmezlikten gelmek, sosyal problemlere ve toplumsal krizlere yol açar. Günümüz dünyası hızla küreselleşmekte ve çokkültürlü bir yapıya evirilmektedir. Kültürler arası sınırlar çok daha fazla geçirgen bir hâl almaktadır. İnsanlar günlük hayatta sık sık farklı kültürlerle ait, bazen de kendi kültürleriyle çelişen değerler, normlar ve davranışlarla karşılaşmaktadır. Böylesi bir dünyada tek bir kültürel yapının bireyin kimliğini etkileyen homojen bir varlık olarak değerlendirilmesi doğru değildir.⁸⁵ Böyle bir yaklaşım günümüz dünyasının çok kültürlü yapısına uygun olmayacağı gibi günümüz insanının birçok değerden etkilenecek oluşturduğu kültürel kimliğini de yok saymak olacaktır.

Schnell'e göre kültürel kimliğin 80 göstergesi bulunur. Bu göstergelerden bir kısmını şöyle belirtebiliriz:

⁸³ Ümmügülsüm Sevcici, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Ahlâki Kültürün Oluşumuna Etkisi*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 27.

⁸⁴ Bilgin- Oksal. "Kültürel Kimlik ve Eğitim", 82-90.

⁸⁵ Bilgin- Oksal. "Kültürel Kimlik ve Eğitim", 82-90.

- Dini mezhep ve dini ritüeller,
- Dil kullanımı ve dil becerisi,
- Belli bir etnik gruba aidiyet hissi,
- Ötekileştirme algısı,
- Diğer etnik gruplarla temaslar,
- Aynı etnik grupla bir arada bulunma isteği,
- Farklı uluslara duyulan hoşgörü,
- Eğitim hedefleri,
- Cinsiyet rolü eğilimleri,
- Boş zaman alışkanlıkları (müzik, video, gazete, dergiler),
- Ulusal veya dini bayramlara katılma arzusu.⁸⁶

Sonuç olarak kültürel kimlik kişinin sosyal dünyaya ait olma şeklidir. Bu aidiyet ırk, dil, din, etnik grup ve toplumsal cinsiyet rolleriyle yakından irtibatlıdır. Öte yandan günümüzün küreselleşen, çokkültürlü dünyasında kültürler arası sınırlar çok daha geçirgendir. İnsanlar sık sık kendi kimliklerinden farklı insan ya da gruplarla bir arada yaşama durumunda kalabilmektedir.⁸⁷ Böylesi bir dünyada farklı kültürel yapıların varlığını yok saymak çözüm değil sorun üretecektir.

3.1. Kültürel Kimlik ve Eğitim

Kişilik oluşturmak, her insan için doğal bir ihtiyaçtır. Fakat bu ihtiyaç, doğumdan itibaren kendi kendine karşılanmaz. Çocuk, zihin yönünden büyük bir potansiyele sahip olmakla beraber, onun ilerleyen yaşamında davranışlarını belirleyen kişilik gelişimi; irsiyet, aile, arkadaşlık, meslek, ekonomik şartlar, dünya görüşü, inanç ve dinî değerler gibi çok farklı sosyo-kültürel normlara göre oluşur.⁸⁸ Bu normlar sayesinde birey, kişiliğini inşa ederek toplumun kabul edilebilir bir üyesi olmayı başarır.

⁸⁶ Bilgin- Oksal, “Kültürel Kimlik ve Eğitim”, 82-90.

⁸⁷ Bilgin- Oksal. “Kültürel Kimlik ve Eğitim”, 82-90.

⁸⁸ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 86.

Yetişmekte olan yeni nesle kültürü aktarma sürecinde muhtevayı oluşturan kültürel unsurların önemli bir parçasının da dini değerler olduğu bilinmelidir. Çünkü din kültürü genel kültürün önemli bir parçasıdır. Dinlerden etkilenmemiş veya birlikte yaşadığı dini etkilememiş bir kültürden bahsedilemez. Günümüzde kültür-din ilişkisi karmaşık bir hâl almıştır. Özellikle farklı din ve inançların birlikte yaşamak zorunda olduğu toplumlarda, barış içinde birlikte bulunmak giderek zorlaşmaktadır. Din ve inançların bir ayrışma, çatışma veya ötekileştirme unsuruna dönüştürülmemesi için farklı kurum ve organizasyonlar çeşitli önlemler almalı ve kültürün bu temel ögesine sistematik eğitim süreçleriyle yapısallık kazandırılmalıdır.⁸⁹ Aksi durumda dini değerlerin çatışma aracına dönüştürülmesi, içinden çıkılamayacak sıkıntıları beraberinde getirecektir.

Bireyin sosyal ve kültürel kimliğinin oluşumunda din ve kültürün beraber etkili olduğuna dair kanıtlar çok fazladır.⁹⁰ Çocukların çocukluk dönemlerindeki dine ve kültüre ilişkin sorularını, toplumun kabul edilebilir bir üyesi olmaları için, kültür tarafından belirlenmiş roller çerçevesinde, anne-babaları karşılar.⁹¹ Bu noktada yetişkin eğitimleri sağlıklı bir toplum yapısına ulaşabilmek için oldukça önemlidir.

İnsan, doğuştan getirdiği potansiyel güçlerini eğitimle ilerletebilen ve yeni kültürel değerler üretebilen bir varlıktır. Birbirinden farklı ilgi, yetenek, beklenti, duygu ve inançları olan insanın anlaşılması, ona verilecek eğitimin içeriği konusunda belirleyici olacağından, eğitimle uğraşan bireylerin öncelikle insanı tanıması ve anlaması gereklidir.⁹² İnsanı merkeze almayan bir eğitimin başarılı olması mümkün değildir.

Eğitime muhatap olan kitlenin inanç ve kültür yapısı öğretmenler tarafından dikkate alınmalıdır. Çünkü öğretmenler, bireylerin düşünce bakımından gelişmesinde aileden sonraki en önemli kişilerdir. Eğer öğretmenlerin tutum ve davranışları ailenin kültür ve inanç yapısından farklı ise, bu durum karşısında bireyin bocalaması ve çelişkiye düşmesi kaçınılmazdır.⁹³ Bunun için eğitimcilerin toplumun sahip olduğu

⁸⁹ Muhammed Şevki Aydın -Cemil Osmanoğlu, *Kültürlerarası Din Eğitimi*, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 234.

⁹⁰ Cebeci, "Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi", 1.

⁹¹ Hüseyin Yılmaz, "Din Psikolojisi ve Din Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 1 (Haziran 2003), 423.

⁹² Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", 109.

⁹³ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 150.

her türlü kültürel değere kendileri sahip olmasalar bile saygı göstermesi bir zorunluluktur.

Her şey gibi toplumlar da değişim sürecine tabidir. Bu değişime nitelik ve nicelik bakımından öncülük eden ve sonuçlandıran başlıca faktörleri eğitim-öğretim faaliyetleri belirlemektedir.⁹⁴ Bununla birlikte eğitimin akademik, bilişsel, davranışsal ve toplumsal görevleri vardır. Toplumsal işlevlerinden biri de toplumda demokrasinin, kültürün gelişimine, sürdürülmesine ve gelecek nesillere aktarılmasına öncülük etmektir.⁹⁵ Bu sayede kültürel kimlik yeni yetişen nesillere aktarılabilir ve böylece kültürel devamlılık hayat bulur.

Bireylerin kültürüyle uyumlu ve yaşadığı toplumla barışık bir kişilik kazanmasında din eğitimine önemli görevler düşmektedir. Din eğitimi, toplumsal barışa tehdit olan ekonomik, siyasi, dini ve kültürel alanlarla ilgili tüm problemleri tek başına çözebilecek bir durumda olmasa da ekonomik programların, hukuk kurallarının ve siyasi projelerin üstesinden gelemeyeceği birçok alanda önemli bir role sahiptir. İnsanları iyiye, güzele, adalete yönlendiren din, kanunların etki edemediği alanlarda bile onları iyi, doğru ve faydalı yönde bilinçlendiren ve vicdanlara etki edebilen bir güçtür. Çünkü din, insanın iç dünyasına, düşünce biçimine etki ederek kalbi kötü duygulardan temizleyebilecek ve ona başkalarına karşı anlayış ve hoşgörüyle yaklaşabilme idraki kazandırabilecek bir değerdir.⁹⁶ Bu noktada din eğitiminin toplumsal huzurun tesisi noktasında sahip olduğu potansiyel, eğitime yön veren insanlar tarafından asla göz ardı edilmemelidir.

Din eğitiminin bireyin kültürlenmesine katkı sağlayan önemli bir misyonu bulunmaktadır. Din eğitimi, bir taraftan kültürel değerlere dışardan gelebilecek bozucu etkilere karşı savunma mekanizması oluştururken, diğer taraftan bu kültürel varlıkların genç nesle aktarılmasını ve onların kültürlenmelerini sağlamaktadır.⁹⁷ Bu noktada İslam kültürünü yeni nesillere tanıtmak ve bireyleri dinî yönden bilinçlendirmek, din eğitiminin en temel görevleri arasında sayılabilir. Din eğitiminin bu görevi yerine getirebilmesi için, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında işlenecek

⁹⁴ Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, (İstanbul: Dem, 2014), 487.

⁹⁵ Rengi, *Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları ve Kültürlerarası Duyarlılıkları*, 13.

⁹⁶ Yılmaz, “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış”, 351.

⁹⁷ Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13 / 2 (Haziran 2013), 121.

dini konuların, eğitimde hayatîlik ilkesi gözetilerek, bireyin ve toplumun ihtiyacına göre belirlenmesi gerekmektedir.⁹⁸ Bu söylediklerimizin ışığında din eğitiminin görevi olarak; seçim yapabilen, kendi kültürüne yabancılaşmayan, kültürüne değer katan, farklı kültürlerle saygılı, dini kavramları ve kaynakları bilen insan yetiştirmek olduğu söylenebilir.⁹⁹ Tüm bu kazanımlardan hareketle din eğitiminin bireye kimlik kazandırma noktasında oldukça etkili olduğu da ortaya çıkan bir gerçektir.

Ulusal ve uluslararası kanunlara göre örgün eğitimde gerçekleştirilen din öğretiminin kazandıracağı faydaları şöyle maddelendirmek mümkündür:

- Din konusunda doğru şekilde bilgilenen öğrenciler, hayatı anlamlandırmaya ilişkin sorularına yanıt bulabilirler,
- Öğrenciler, inancını yaşama konusunda daha bilinçli hale gelirler,
- Öğrenciler, inanç ve ibadet kapsamında başka insanların istismarına karşı, kendi kararını özgürce verebilecek bir bilinç seviyesine ulaşırlar,
- Öğrenciler, doğru dini bilgi ile batıl ve hurafeleri fark edebilecek bir seviyeye erişirler,
- Öğrenciler, ahlaki davranış sergileyebilen bir olgunluğa erişirler,
- Dinin akıl ve bilimle çatışmadığı, din ile bilimin birbirinin alternatifi olmadığı ve dinin akıllı kullanmaya verdiği önemi idrak ederler,
- Dinin sevgi, saygı ve hoşgörü gibi erdemlerini içselleştiren öğrenciler, toplumun barış ve huzuruna katkıda bulunabilirler,
- Öğrenciler, ülke bütünlüğünü tehdit edebilecek yanlış dini oluşumları tanıyabilir ve bununla ilgili tedbirler alabilirler.¹⁰⁰

İnsanlar, kişiliklerini sonradan edinirler. Sosyolojik yönden kişiliğin oluşması ancak toplum içerisinde mümkündür. Sosyalleşme süreci, maddi ve manevi kültür dinamiklerini içerisinde barındırır. Birey, maddi kültürle beraber toplumu sosyo-kültürel olarak oluşturan dinî inanç, değer, tutum, norm, duygu, düşünce ve davranışları da elde eder. Böylece o, dinî sosyalleşmesini sürdürürken aynı zamanda

⁹⁸ Hüseyin Yılmaz, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sosyal Dayanışma Konusunun Öğretimi" *Dini Araştırmalar*, 7/9 (Ankara 2004), 253.

⁹⁹ Aşıkoğlu, "Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri", 9.

¹⁰⁰ Hüseyin Yılmaz, "Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri", *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2, (Sivas 2009), 194.

toplumun kültürüne de uyum sağlayarak kültürel kimliğini oluşturabilir.¹⁰¹ Bu sebeple bireyin toplum içerisinde, başka insanlarla beraber yaşaması onun kültürel kimlik oluşumunda bir ihtiyaçtır.

Kültürel kimlik iki başlık altında ele alınabilir: Verilmiş ve sonradan kazanılmış kültürel kimlik. Aile, ırk, topluluk, ulus, uygarlık ‘verilmiş’ kimliklerdir. Bunları birey doğduğunda hazır bulur ve toplumsallaşma süreci boyunca kimlik oluşumunu bunlara göre biçimlendirir. Özgür irade ile seçilen kültürel kimlikler ise sonradan ‘kazanılmış’ kimliklerdir. Bu bağlamda kişinin kültürel kimliğinin, kişisel kimliğinin çok temel bir parçası olduğunu belirtebiliriz. Erikson’un dediği gibi *“Kimlik, limitsiz bir dünyada, çok çeşitli olasılıklarla dolu bir denizde bir çapa görevi görür”*.¹⁰² Burada Erikson kimliği, insanı kendisini savrulmalardan koruyan bir değer olarak görmektedir.

Bazı toplum bilimciler de eğitimi bir kültürlenme süreci olarak görürler. Buna göre eğitim, bireyin tüm yönüyle gelişimini ilerleten bir faaliyet olmakla birlikte en temel yönüyle sosyal yaşama uyumunu da sağlayan bir öğrenme faaliyetidir. Özellikle farklı din, dil, etnik, inanç ve kültüre mensup bireylerin yaşadığı toplumlarda sosyal uyum, barış ve uzlaş kültürünün geliştirilmesi ve toplumu vatandaşlık paydasında geleceğe taşınması eğitimin vazgeçilmez bir görevidir.¹⁰³ Eğitim sayesinde birey, sosyal normları öğrenerek ve özümseyerek toplumsal uyumunu gerçekleştirir.

İyi eğitim, eksiksiz şekilde her şeyi öğreten eğitim değildir. İyi eğitim Whitehead’in de dediği gibi: *“Çocuğun bazı şeyleri iyi öğrenmesidir. Öğrenciye her şeyi öğretmeye kalkmayın: ama her neyi öğretiyorsanız; ona o kadar iyi öğretin ki çocuk öğrendiğini hayatına geçirsin.”*¹⁰⁴ Bilginin çabucak tüketilip tedavülden kaldırıldığı ve bilgi çöplüklerinin olduğu bir dünyada hafızaya hazır malumat kalıplarını depolamakla yetinmenin işe yaramadığı açıkça görülmektedir.¹⁰⁵ Bu noktada eğitimin asıl işlevinin bilgi yüklemekten öte, bilgiyi hayatına geçirebilen bireyler yetiştirmek olduğu bilinmelidir.

¹⁰¹ Öz, “Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü”, 197.

¹⁰² Bilgin- Oksal. “Kültürel Kimlik ve Eğitim”, 82-90.

¹⁰³ Aydın- Osmanoğlu, “Kültürlerarası Din Eğitimi”, 233.

¹⁰⁴ Güvenç, *Kültür ve Eğitim*, 14.

¹⁰⁵ Muhammed Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 160.

Hilmi Ziya Ülken eğitimin vazifesini ve kültürle olan ilişkisini şöyle değerlendirmiştir: “Eğitimin gayesi, öğrenciyi (genci), yalnız hâlihazırdaki topluma intibak ettirmek değil, ideal bir toplum için hazırlamaktır.”¹⁰⁶ Eğitimin sadece toplumun sahip olduğu değerleri öğrencilere aktaran değil bu değerleri geliştiren ve yaşanan dönemin gereklerine göre düzenleyen yönünün de ihmal edilmemesi son derece önemlidir.

Eğitim sisteminin en temel kaynağı kültürdür.¹⁰⁷ Eğitim sisteminin içerisinde bulunduğu toplumun sahip olduğu kültürü görmezden gelerek başarıya ulaşması mümkün değildir. Dolayısıyla eğitim sistemleri oluşturulurken kültürel referanslardan dayanak alınması gerektiği bilinmelidir.¹⁰⁸ Kültürel değerleri varlığı eğitim sistemlerinin toplumda kabul görmesini kolaylaştıracak ve eğitimin başarılı olmasına katkı sunacaktır.

Özellikle duyuşsal alana ait olan değer ve ahlâk eğitimi, bilgiyi öğrenme, özümseme ve sahiplenme süreçleri ile insanda tutum ve davranış değişikliği gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Değer eğitiminde okulun işlevi çocuğun var olan değerleri daha da geliştirmesinin önünü açmak, geliştirilen bu değerleri günlük yaşamda uygulamasını ve bunları davranışlara dönüştürmesini sağlamak olduğu söylenebilir.¹⁰⁹ Bu noktada davranışa dönüşmeyen, sadece bilişsel seviyede kalan bir eğitimin başarılı olduğu söylenemez.

Kuşkusuz eğitim sisteminde, öğrencinin sosyo- kültürel ihtiyaçlarının karşılanması da akademik başarısına olumlu etki edecektir. Öğretmenlerin öğrencilerinin sadece akademik başarılarına değil çeşitli kültürel ihtiyaçlarına da yönelmesi gereklidir. Öğretmenler öğrencilerini kültürel varlıklar olarak kabul etmeli, farklılıkları zenginlik olarak görmeli ve onların kültürel kimliklerini göz önünde bulundurmalıdır. Böylece onlar için hoşgörölü, farklılıklara saygılı bir eğitim ortamı oluşturulmuş olacaktır. Cushner, McClelland ve Safford’un birlikte

¹⁰⁶ Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, 111.

¹⁰⁷ Güvenç, *Kültür ve Eğitim*, 20.

¹⁰⁸ Sümeýra Arıcan- Hasan Sözen- Vahdeddin Şimşek, “Din Eğitimi Kongresi (Darıca, 26-28 Ekim 2017)”, *Dini Araştırmalar* 20 / 52 (15-12-2017) (Aralık 2017), 226.

¹⁰⁹ Yakup Keskin, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Değer Eğitimi ve Dkab Derslerinin Zorunluluğu (Samsun Örneği)”, *Milli Eğitim Dergisi* 44 / 203 (Temmuz 2014), 227.

yürüttükleri bir çalışmada öğrencilerin kültürel kimliklerinin toplam 12 kültürel değişken tarafından oluşturulduğu rapor edilmiştir. Bu değişkenler şunlardır:

- Etnik grup/ulus
- Sosyal sınıf
- Cinsiyet/cinsel yönelim
- Sağlık
- Yaş
- Coğrafi bölge
- Din
- Sosyal statü
- Dil
- Engelsizlik /engellilik
- Irk.

Öğrenciler bu kimlikleri bir kültür içinde oluştururlar. Kültürel kimliklerini eğitim yoluyla keşfedebilir, kültürel miraslarına odaklanabilir ve paylaşabilirler. Böylece öğrenci kendisini sınıfın ve toplumun bir parçası olarak görerek topluma kendisini ait hissedecektir.¹¹⁰ Bu durum eğitimde başarıyı, bireyde mutluluğu, ailede toplumla bütünleşmeyi, toplumda barışı getirecektir.

3.2. Kültürel Kimlik ve Tutum

Tutum, insanların diğer insanlar, nesneler, olaylar, fikirler, kurumlar ve durumlar karşısında bir tavır veya davranış biçimini oluşturma eğilimidir. Bir eğilimin tutum olabilmesi için üç farklı bileşeni ihtiva etmesi gerekir. Tutum olarak tanımlanan eğilimin içerisinde tutum nesnesine yönelik düşünce ve inançları içeren bilişsel, duygu ve heyecanları bulunduran duygusal ve gözlenebilen eylemleri barındıran davranışsal öğeler bulunur. Tutum, doğrudan doğruya gözlenebilen bir davranış değil, davranışa hazırlayıcı bir yönelim olduğu için gözle görülemez. Fakat gözlenebilen bazı davranışlara sebebiyet verdiği için, bu davranışların gözlenmesi

¹¹⁰ Bilgin- Oksal. “Kültürel Kimlik ve Eğitim”,82-90.

sonucu herhangi bir tutumun var olduğu söylenebilir.¹¹¹ Diğer bir ifadeyle davranışlar tutumları, tutumlar da davranışları etkilemektedir.

Sosyal hayat sürekli değişkenlik gösterir. Toplum bilimciler “Değişmeyen bir şey varsa o da hayatın sürekli değiştiği gerçeğidir” sözünü sıkça tekrarlamaktadırlar. Nitekim sosyal yapılar, aile hayatı, şehirleşme ve ihtiyaçlar devamlı değişmektedir.¹¹² Sürekli değişen bu dünyada farklılıkların her toplum için temel ve kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. Böylesi bir toplumdaki kültürün barış içinde bir arada yaşamaktan başka bir alternatifi yoktur. Bu yüzden öğrenmemiz gereken şey bir arada yaşayıp yaşayamayacağımız değil, bunu nasıl başaracağımızdır.¹¹³ Bu noktada insanların kendisi gibi düşünmeyen ve yaşamayan insanlara karşı sergileyecekleri tutumlar, toplumsal huzur açısından oldukça önemlidir.

Farklılıklara rağmen barış içerisinde bir arada yaşama; bilinçli bir çabayı, karşılıklı anlayış ve iletişimi gerektirmektedir. Farklı insan ve sosyal grupların farklılıklarının anlam kazandığı bir uzlaşi zeminine, ortak yaşama kültürünü yeniden üreten ve güncelleyen, empatiyle oluşturulmuş bir tutuma ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bu sebeple karşılaştırmalı kültür araştırmaları, etnografya, dini araştırmalar ve bilhassa karşılaştırmalı dinler tarihi, karşılaştırmalı eğitim vb. alanlarda yapılan çalışmalar sosyokültürel politikalar açısından son derece önem taşımaktadır.¹¹⁴ Çünkü insanların bir kısmı bilmediklerine ve tanımadıklarına kolaylıkla düşman olabilmekte onu ötekileştirerek ya yok saymakta ya da onun haklarını ihlal etmektedir. Bu noktada toplumun tüm kesimlerinin sahip olduğu kültürel değerler, eğitimin sağladığı imkânlar sayesinde yeni nesillere tanıtılmalı ve bu sayede tanınamaktan doğabilecek çatışmaların önüne geçilmelidir.

Griswold; insanın yeni kültürel değerlere muhatap olduğu zamanlarda, yeni tutumlar geliştirdiğini, yeni yorumlamalar yaptığını ifade eder. Karşılaşılan sembol ve nesneler dünya görüşümüzü ve çevremizle olan düşünsel duruşumuzu etkiler. Sürekli değişen hayatın sunduğu yeni objeler, medya ve sosyal roller yeni tutumlar

¹¹¹ İbrahim Aşlamacı- Emrah Eker “İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14/32(Aralık,2016), 10.

¹¹² Ali Bardakoğlu, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, (İstanbul: Kuramer Yayıncılık, 2017), 92.

¹¹³ Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, 13.

¹¹⁴ Aydın- Osmanoğlu, “Kültürlerarası Din Eğitimi, 239.

geliştirmemize yol açar. Oluşturulan yeni tutumlar çevremizle uyum sağlamamıza yardımcı olur. Edindiğimiz bu tutumlar, birçok konuda nasıl düşüneceğimiz ve hangi davranış biçimlerini tercih etmemiz gerektiği konusunda bizi yönlendirir.¹¹⁵

Çocuklar sosyal normları, davranış kalıplarını, değerleri ve tutumları okul ortamında öğrenir. Bu sayede kazandıkları davranışlar, toplumun diğer üyeleriyle uyumlu hale gelir. Dil, cinsiyet rolleri, dinî inançlar, görgü kuralları ve çeşitli kültürel unsurların hepsi ilk olarak ailede başlamış olsa bile, okul sayesinde yeniden düzenlenir. Geleneksel davranış kuralları, örfler, adetler, gelenekler, dinî ve ahlâkî hükümler, dünya görüşleri ve millî kültürel miras gibi değerler okul ortamında tanınır. Çünkü okul, içinde bulunan toplumun değer yargılarının ve kültür özelliklerinin yaşandığı bir prototiptir. Okul bu görevini yerine getirdiği oranda çocuğun yetenek, tutum ve tepkilerini geliştirmiş, onu toplumda taşıyacağı sorumluluklara hazırlamış olacaktır.¹¹⁶ Okulun bireyi toplumsal hayata hazırlayan ve öğrencilere tutum kazandıran bu yönü asla ihmal edilmemelidir.

3.3. Kültürel Kimlik ve Dini Tutum

Din, toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve insanların tutumlarını oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir.¹¹⁷ Dinin toplumsal hayat üzerindeki en önemli işlevlerinden birisi, insan ve toplumlar için bir oto-kontrol mekanizması olmasıdır. Dinin bu özelliği zayıfladığında, insan davranışlarında kontrolsüzlük ve kültürel değerlerle çatışma başlayabilir.¹¹⁸ Bununla birlikte din, bireyin hem bu dünya hayatını hem de ölüm sonrasını anlamlandırmasında en önemli bilgi kaynaklarından birisidir. Mensuplarının sosyal hayattaki davranışlarının sınırlarını büyük oranda belirleyen din, bu sayede onların tutumları üzerinde de son derece etkilidir. İnsanların dine ve dinî öğelere karşı duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli olarak oluşturmasıyla oluşan dinî tutum, olumlu veya olumsuz olabilir. Olumlu dini tutum, bireyin dinin öğretilerine karşı olumlu duygu, düşünce ve davranış eğilimi içerisinde olmasıdır. Olumsuz dinî tutum ise bireyin dinî öğretilere karşı olumsuz düşünce, duygu ve davranış taşıma

¹¹⁵ Ekmel Geçer, “Popüler Kültür, Politika ve Din: Prime-Time Ya Da Selfie Dindarlığı”, *İnsan Ve İnsan* 5 / 16 (Mayıs 2018), 91.

¹¹⁶ Öz, “Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü”, 205

¹¹⁷ Hasan Coşkun, “Küreselleşme Sürecinde Din” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2017), 124.

¹¹⁸ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 595.

eğilimidir.¹¹⁹ Toplumlarda birbirinden farklı tutumlara sahip insanların bulunması kaçınılmazdır

Dinî tutumlar, insanın dinî hayatın ve dini davranışlarını belirlediği gibi, merkezi bir tutuma dönüşmesi durumunda eğitim, siyaset, ekonomi gibi sosyal hayatın farklı alanlarındaki tutumlarını da belirleyebilme gücüne sahiptir.¹²⁰ Bu nedenle ders programlarının hazırlanmasında sorumluluğu bulunan kişilerin alacakları kararlarda, toplumun dini tutumlarını dikkate almaları büyük önem arz etmektedir.

Dini tutum oluşumu, aile hayatından itibaren başlamaktadır. Çocukların en erken yaşlardaki istekleri, toplumun kabul edilebilir bir üyesi olmaları için nasıl bir yol takip etmeleri gerektiği, hangi ortamlarda nasıl davranmaları gerektiği öncelikle ana-babalar tarafından onlara aşılanır.¹²¹ Bireyin dinî yaşamında karşılaştığı tecrübelerin sistemleşmesiyle kişide dinî tutum oluşmaktadır. Oluşan bu tutumlar sayesinde bireyin davranışlarında bir denge ve alışkanlık haline gelmiş davranış kalıpları gözlenebilir.

Dinî tutum kazanma, insanların dinî tercihlere sahip olmaya başladıktan itibaren yaşanan süreçtir. Bu süreç insanların çevresiyle olan iletişimini de belirler. Özellikle iletişimin en yoğun yaşandığı yerlerden birisi okuldur. Eğitsel, kültürel ve toplumsal etkenleri bünyesinde barındıran okul, bireyin dini tutumlarının hayat bulduğu işlevsel bir niteliğe sahiptir.¹²²

Temelde insana, düşünceye, ahlâkî davranışlara, hürriyete ve kültürel mirasa saygılı bireyler yetiştirmeyi merkeze alan İslam din eğitimi, sosyal barışın sağlanması açısından önemli bir güçtür. Çünkü din eğitimiyle bireyin olgun bir insan olarak toplumda yerini alması, kendi tabiatına, toplumun değerlerine ve evrensel gerçeklere uygun olarak yetiştirilmesi hedeflenir. İslâm'ın önemsettiği adâlet, doğruluk, saygı, sevgi, hoşgörü ve yardımlaşma gibi erdemler, hemen her toplumda ulaşılmaya çalışılan hedeflerdir. Fakat sosyal barış açısından son derece önemli olan bu değerlerin sadece yasal zorunluluklarla benimsetilmesi mümkün değildir. Kaldı

¹¹⁹ Aşlamacı- Eker,” İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri, 10-11.

¹²⁰ Aşlamacı- Eker,” İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri, 10-11.

¹²¹ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 86.

¹²² Öz, “Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü”, 197.

ki, sosyal hayatın çok yönlü tarafları için sadece yasalara uymak yetmez; toplumda yer edinmiş ortak değerlerin insancıl ve barışçıl gücünden de istifade etmek gerekir. İlgilendiği konular göz önünde bulundurulduğunda, din eğitiminin böyle bir güce sahip olduğu görülür.¹²³ Bu gücü din eğitimi, bireylerde oluşturacağı tutumlar sayesinde kalıcı hale gelebilir.

Sonuç olarak dinî tutum elde etme, en azından din hakkında tutarlı bilgi sahibi olma ve bazı pratikler kazanma, bireyin olgunlaşmasının önemli bir parçası olarak görülmelidir.¹²⁴ Dua, ibadet, tövbe, zikir gibi dinî uygulamaların ruh ve beden sağlığına olan olumlu etkileri birçok psikolog tarafından ortaya konulmuştur.¹²⁵ Bu noktada bireylere doğru bilgiye dayalı dini tutum kazandırmanın önemi asla ihmal edilmemesi gereken bir gerçektir.

4. Çokkültürlülük

Çokkültürlülük, sosyal bilimler alanında sıkça konuşulan konulardan birisidir. Kültürel Mozaik, Eritme Potası, Salata Kâsesi gibi formlar, çokkültürlülüğün farklı kavramlarla ifadesidir.¹²⁶ Çokkültürlülüğü genel olarak birbirinden farklı kültürlerin aynı toplum içerisinde yaşamasıyla ortaya çıkan ve bu karma kültürlerin oluşturduğu kültürel çeşitlilik olarak tanımlayabiliriz.

Çokkültürlülüğün bir kavram olarak doğuşuna bakıldığında çok da eskiye dayanmayan bir tarihi vardır. Çokkültürlülük kavramı ilk defa 1957 yılında İsviçre’de kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bugünkü anlamını 1960’lı yılların sonunda Kanada’daki kullanımından almıştır. Sosyal yapıların çok hızlı olarak dönüşmesi ve kültürler arası iletişimin artması yine bu dönemde meydana gelmiştir.

127

Walzer’in dediği gibi “ötekiyle sürekli burun buruna gelme, hiçbir zaman bu denli yaygın yaşanmadı.” Artık farklı dil, inanç, ideoloji, kültür, estetik ve alışkanlık

¹²³ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 71-72.

¹²⁴ Michael Argyle, Çev. Talip Küçükcan, “Din Psikoloji Alanındaki Yeni Gelişmeler”, *Dini Araştırmalar* 1 / 4 (Haziran 1999), 199.

¹²⁵ Zuhâl Ağıkaya Şahin, “Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22 / 3 (Aralık 2018), 1617.

¹²⁶ Ruhi Can Alkın, “Çokkültürlülük Tartışmalarında Yeni Paradigma Arayışları: Özensel’in Halat Kültür Modeline Giriş”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7 / 12 (Haziran 2017), 177.

¹²⁷ Zeynep Ateş Özçiçek, *Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 48.

taşıyan insanlar dünyanın hemen her yerinde bir arada yaşamak durumundadır.¹²⁸ Aynı şehirde, okulda, hastanede, toplu taşıma aracında, apartmanda birbirinden farklı kültürlerde insanlar yan yana bulunmaktadır. Bu noktada birçok bilim insanı birlikte yaşama kültürüyle ilgili araştırmalar yapmakta, çalışmalar ortaya koymaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca savaşlar, göçler ve ticaret ilişkileri nedeniyle kültürler birbirlerini etkilemiştir. Hiçbir kültürün başka kültürlerden bağımsız olabileceği düşünülmemelidir. Bu sebeple kültür dediğimiz yapıyı bir mozaik oluşumuna benzetebiliriz. Her farklı renkteki taş ile mozaik renklenmektedir ve ahenkli bir bütün oluşturmaktadır.¹²⁹ İletişimin ve ulaşımın oldukça kolaylaştığı günümüzde hiçbir kültür olduğu gibi kalmamakta, sürekli başka kültürlerden olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir.

Kültürel çeşitlilik toplumsal hayatın doğal bir sonucudur. Tarihsel süreç içerisinde farklı sosyo-kültürel ortamlar ve coğrafi şartlar, farklı toplumsal ve kültürel yapıları meydana getirmiştir.¹³⁰ İlerleyen zamanlarda hem nüfusun artması hem de yaşanabilir coğrafi alanların sınırlılığı farklı kültürlerle sahip birçok toplumun bir arada yaşamasını zorunlu kılmıştır.

Çokkültürlülük, ulusalcılığı aşan bir yapıdır. Çünkü ulusta, insanların bir eksende toplandığı homojen bir insan birlikteliği söz konusudur. Günümüz toplumlarında tek tip bir kültür hâkimiyeti söz konusu olamaz. Özellikle farklı etnik, dinî ve kültürel gruplar, bugünün sosyolojisinin bir karakteridir. Bu noktada çokkültürlülüğü içselleştirmiş toplumlar birlikte yaşayabilmeye daha kolay alışmaktadır.¹³¹

Çokkültürlülük, küreselleşmeyle birlikte hayatımıza giren bir kavram olarak belirtilebilir. Çokkültürlü toplumlarda farklı kültürlerle sahip bireylerin birlikte yaşaması hedeflenmektedir. Anlaşmazlıklar, çatışmalar ve gruplar arası ayrışmalar çokkültürlü toplumlarda yaşanan sorunlardan bazılarıdır. Çokkültürlülüğün bu olumsuz durumunu düzeltmek toplumsal iletişime büyük yararlar sağlayacak ve toplumsal refahı tesis edecektir. Günümüzde küreselleşmenin hayatın her alanına etki

¹²⁸ Özçiçek, *Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, 22.

¹²⁹ İbiş, "Kültürel Zekâ", 22.

¹³⁰ Levendoğlu, "Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimliğin Antropolojik Analizi", 120.

¹³¹ İbiş, "Kültürel Zekâ", 22.

etmesiyle ülke sınırları neredeyse yok olmuş ve bunun sonucunda oluşan ortak pazarlar çokkültürlü çalışma ortamlarını ortaya çıkarmıştır. Nihayetinde farklı kültürel paydalar toplumların olmazsa olmazı haline gelmiştir. Kültürel desenler, bu ortak paydalarda buluştukları takdirde toplumlara büyük katkılar sunabilirler.¹³² Her kültürün katacağı faydalı içerikler, toplumların kültürel yönden zenginleşmelerine ve daha ileriye gitmelerine olanak sağlayacaktır.

Diğer taraftan her kültürün kendine ait olan içerikleri üstün görme arzusu çokkültürlülüğü içinden çıkılmaz hale getirebilmektedir.¹³³ Bu durumda insanlar arasında çatışma ve toplumsal kargaşa ortamı oluşması kaçınılmazdır. Bu olumsuz durumun yaşanmaması için toplumun tüm kesimleri arasında diyalog sağlanmalı ve kültürel üst kimlik çatısı altında hoşgörü temelli birliktelikler oluşturulmalıdır.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının da etkisiyle çokkültürlülük, üretim-tüketim, haz ve hız odaklı yaşam biçimiyle; değerleri, inançları ve her çeşit renkleri buharlaştırıp kaybetmektedir.¹³⁴ Yerel hafızadan yoksun, geçmiş bağlarını bilmeyen, taşıdığı değerlerden habersiz, köksüz ve kendisini bir yere ait hissetmeyen insan tipi giderek çoğalmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği işte bu toplumsal değişim, çokkültürlülüğü tartışılan bir olgu haline getirmiştir.¹³⁵

Kendini ve kültürünü tanımak, başka kültürleri tanımak ve başka kültürlerle olan farklılıklarının bilincine varmaktan geçer. Bu bilinçlenme “birbirimize ne kadar çok benziyoruz” gibi yakınlığı ortaya koymaktan çok, farklılıkları bilmekten ve bu farklılığın doğallığını, olağanlığını özümsemekten geçer.¹³⁶ Farklılıkların zenginlik olarak görüldüğü toplumlarda, bireyler birbirlerine hoşgörüyle yaklaşacağından toplumsal huzur daha kolay tesis edilir.

Çokkültürlü toplumlarda toplumsal birlikteliği sağlamanın yollarından birisi de anayasal ve hukukî vatandaşlıktır. Günümüzde kültürel paydalara ve ortak kültürel değerlere sahip olmayan bazı toplumlarda aidiyet bilinci genellikle hukukî

¹³² İbiş, “Kültürel Zekâ”, 22.

¹³³ İbiş, “Kültürel Zekâ”, 21.

¹³⁴ Mustafa Arslan, “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”, *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6 / 1 (Mayıs 2016), 14.

¹³⁵ M. Esat Altıntaş, “Çokkültürlü Din Eğitimi”, *I. Uluslararası Eğitim ve Kültür Bağlamında Avrupalı Türkler Kongresi Erciyes Üniversitesi Yayınları*, 2/165 (Kayseri 2008), 209.

¹³⁶ Jale Baysal vd., *Çağdaş Kültürümüz Olgular-Sorunlar*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1991), 24.

bağla kurulmaya çalışılmaktadır.¹³⁷ Ancak bu durum toplumsal temelden yoksun olması sebebiyle insanların kültürel aidiyet kazanmaları ve toplumsal birlik şuuruna kavuşmalarına hizmet etmez. Bu tip toplumlarda ortak değerlerden doğan bir arada yaşama kültürü oluşturulamazsa, yasaların zorlamasıyla tesis edilen beraberlik uzun ömürlü olmayacaktır.

İslami prensipler kardeşlik hukukunu korurken ırka ve sınıf ayrımcılığı ayrımcılığını reddetmiştir. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halife seçilmesiyle birlikte ilk hitabesinde de açıkça belirttiği gibi toplumun temeli olarak hakkı üstün tutmak esas alınmış, insanlar arası dayanışma, birlik ve beraberlik toplumsal birliğin zeminine yerleştirilmiştir. Bu ilkesel tutumlar sayesinde sınıflaşmadan doğan sorunlar yaşanmamıştır. İnanç özgürlüğü farklı din mensuplarının bir arada barış içinde yaşamasına olanak tanımış, aynı din içinde farklı anlayışa bağlı yorumlardan doğan mezhep, cemaat, tarikat gibi dinî grupların faaliyet göstermelerine imkân vermiştir. Bu durum çoğulculuğun kapılarını aralamış, doğruların tek değil çoklu olduğu fikrini pekiştirerek kurumsal anlamda bir çatışma kültürü yaşanmamıştır.¹³⁸

4.1. Türkiye’de Çokkültürlülük

Son dönemlerde kültürel farklılık/çeşitlilik, kültürel çoğunluk gibi kavramlarla birlikte kendisinden sıkça bahsedilen çokkültürlülük, insanlık tarihi boyunca var olagelmiş bir olgudur. Salgın hastalık, göç, turizm, ticari seyahat, savaş gibi kitlesel hareketlilikler neticesinde farklı kültürlerin oluşturduğu toplumsal birliktelikler meydana gelmiştir.¹³⁹ Tarih boyunca küresel ölçekte yaşanan bu gelişmelerden kültürlerin kesişim noktasında bulunan Anadolu coğrafyası da etkilenmiştir.

Parekh’e göre birden fazla kültürel yapıyı bünyesinde bulunduran toplumlar çokkültürlü toplumlardır. Buna göre dinî tercih, ırk, etnik yapı, dil, ideoloji, sosyal sınıf gibi çok farklı kültürlere ev sahipliği yapan Türkiye’nin, çokkültürlü bir topluma sahip olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Türkiye Türkçe, Kürtçe, Abhazca, Arapça, Arnavutça, Çerkezce, Ermenice, Gürcüce, Kıptice, Lazca, Pomakça, Rumca, Süryanice, Tatarca, İbranice gibi farklı dillerin konuşulduğu bir ülkedir. Bu durum

¹³⁷ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 113.

¹³⁸ Saffet Köse, “Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatler”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* / 4 (Aralık 2017), 14.

¹³⁹ Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, 13.

Ülkemizde birçok etnik kökenin yaşadığının da göstergesidir. Konda'nın 2006 yılında yaptığı araştırmanın verileri incelendiğinde Türkiye toplumunun çokkültürlü yapısını görebiliriz. Ülkemiz vatandaşlarının %84,54' Türkçe, %12,98'i Kürtçe, %1,38'i Arapça ve %1,11'i diğerk dilleri konuşmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre Türkiye'de farklı dinlere mensup (Müslüman, Hristiyan, Yahudi vd.) insanların yařadığđ da belirtilmektedir. Türkiye nüfusunun %99'u Müslüman olduğu belirtilen araştırmada mezhepsel eşitliliğek bakılırsa %81,96'sının Sünni Hanefi, %5,73'nn Alevi-şii olduğu görülmektedir. Yine yapılan araştırmaya göre Alevilerin %43' Türk, %42'si Kürt, %7'si Arap ve kalanđ diğerk etnik kökenlere mensuptur. Ayrıca aynı etnik kökenden olup farklı dili konuşanlar, farklı etnik kökenden olup inancı farklı olanlar, aynı dili konuşup farklı din ve etnik kökenden olanlar, mezhepsel farklılıklar gibi alt tanımlamalar da yapılabilir.¹⁴⁰ Tüm bu veriler gösteriyor ki, Türkiye toplumu çok kltrldr ve bazı toplumsal farklılıklar eğerk iyi ynetilemezse bireyler arasında ciddi kültürel çatışmalar oluşturabilecek potansiyele sahiptir.

Bencillik, hoşgörüsüzlük ve düşüncede taassup, ayrımcılığek ve toplumsal huzursuzluklara sebep olmaktadır.¹⁴¹ Bu noktada birçok farklı kültürü bünyesinde barındıran ülkemizde, bu farklılıkların hoşgörü temelinde bir potada yoğrulması ihtiyaı toplumsal birliğimiz açısından gereklidir.

İletişim ve ulaşım araçlarının günümüzde farklı bir kültürel iklim oluşturduğu görülmektedir.¹⁴² Gerek ulaşım ve gerekse iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler insanoğlunun hayatını derinden etkilemiştir. Bu gelişmeler kimlik ve kültürlerin etkileşimini hızlandırırken nüfus hareketliliğini de artırmıştır. Bu eskiden herkesin birbirini tanıdığđ mahalleleri, artık kimsenin birbirini tanımadığđ çokkültürlü, dinli, dilli ve kimlikli hale getirmiştir. Büyük şehirler adeta farklı kültürlerin bir arada ama ayrı kimlikler halinde yaşam sürdürdüğü yerlere dnşmştir. Böylece önümüzdeki yıllarda kimlik ve kültürler arası etkileşimin ve sosyo-kültürel değirkmelerin geleceğinin nasıl bir süreç takip edeceğđ son derece

¹⁴⁰ Polat -Kılıç, "Türkiye'de okkltrl Eğitim Ve okkltrl Eğitimde ğertmen Yeterlilikleri, 359

¹⁴¹ Yılmaz, "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü", 111.

¹⁴² Arslan, "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi zerine", 6.

önemli bir hâl almıştır.¹⁴³ Özellikle ülkemiz büyükşehirlerinin kültürel yapısı oldukça çeşitlilik göstermektedir. Başta sanayi ve turizmin oluşturduğu cazibe merkezleri olan yerleşim merkezleri her bölgeden, ırktan, mezhepten, görüşten insanların hayatlarını idame ettirdikleri çokkültürlü bir yapı arz etmektedir. Son yıllarda yaşanan savaşıardan dolayı ülkelerinden kaçarak ülkemize sığınan milyonlarca insanın kültürel değerlerini de beraberlerinde getirdikleri göz ardı edilmemesi gereken bir gelişmedir.

Yeni ihtiyaçların ortaya çıkması ve oluşan yeni durumlara uyum sağlama süreçleri toplumsal değişmelere yol açmaktadır.¹⁴⁴ Ülkemizde son yıllarda ortaya çıkan köyden kente yoğun göç, bu durumun çarpıcı bir örneğidir. Şehirlerdeki okul, hastane, ticaret merkezi gibi yerler, köyde yaşayan insanlar tarafından şehre göçme sebebi olmuştur. Köy kültürüyle yetişmiş olan nesiller şehir hayatına kolay uyum sağlayamamakta ve kültürel bir uyumsuzluk yaşamaktadır. Bu tip problemlerin en önemli çözüm yolu şüphesiz toplum bireylerine verilecek eğitimidir.

Çokkültürlü heterojen toplumlarda eğitim faaliyetlerinin kültürel farklılıklara duyarlı, kültürü canlı ve dinamik bir yapıda ele alan, yerel ve küresel ölçekli kültürel değerleri özümseyebilen ve insanlık birikiminin geldiği seviyeyi idrak edebilmiş bir eğitim anlayışının sistemleştirilmesi önemlidir.¹⁴⁵ Çünkü kültürün korunması, geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, milli kimliğin kuvvetlendirilmesi ve kültür alanında daha verimli çalışmaların ortaya çıkması temel bir ihtiyaçtır. Bu insanlık ölçeğinde ele alınması gereken bir sorumluluktur.¹⁴⁶

Demokratik toplumlara rengini veren sivil toplum kuruluşları; sosyal, kültürel, iş, sanat, çevre ve eğitim-öğretim gibi geniş bir alanda çalışmalar yürüten, bu yönde siyasi iradeyi yönlendirmeye çalışan yapılanmaların adıdır. Bu tür yapıların asıl gayesi, yönetime karşı toplumsal maslahatı savunmak, yeri geldiğinde şiddetsiz baskı kurmak, sosyal politikalar üretmek ve bunları takip etmektir.¹⁴⁷ Ülkemiz gibi çokkültürlülüğün her kesimde görülebildiği toplumlarda sivil toplum kuruluşları,

¹⁴³ Atilla Arkan, “Globalleşme Sürecinde Kültür ve Medeniyetler Arası İlişkiler Üzerine Düşünme: İbn Meymun Örneği”, *Usul İslam Araştırmaları* 13 / 13 (Haziran 2010), 112.

¹⁴⁴ Doğan, “Sosyal Değişme ve Din”, 43.

¹⁴⁵ Aydın- Osmanoglu, “Kültürlerarası Din Eğitimi”, 234.

¹⁴⁶ Murtaza Aydemir, *Avrupa Topluluğu Karşısında Milli Kültürümüzün Meseleleri*, (İstanbul, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, 1969), 29.

¹⁴⁷ Köse, “Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatler”, 12.

dezavantajlı kültürel grupların sosyal ortama uyumları hususunda büyük bir hizmet sunabilir.

Çokkültürlü yapısı dikkate alındığında ülkemizde toplumsal bütünlüğü sağlama noktasında bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu ilgili çevrelerin malumudur. Bununla birlikte çokkültürlü toplum yapısının başarıyla idare edildiği Osmanlı döneminde olduğu gibi asırlar boyunca beraber yaşama tecrübesi olan bir millet olarak; bu konuda yeterli potansiyelimizin bulunduğu bilinmelidir.¹⁴⁸ Bu noktada çokkültürlü eğitim anlayışının tüm toplumumuz için bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Çokkültürlü eğitimin Türkiye’de dikkate alınmasını gerekli kılan sebepler şöyle özetlenebilir:

- Türkiye’nin binlerce yıllık tarihi olan Anadolu’da oluşan kültürel çeşitliliğin mirasçısı olması,
- Türkiye’nin kendi içinde de ayrışmaların gün geçtikçe çoğalması ve farklı kültüre sahip insanların aralarındaki iletişimsizliğin git gide artması,
- Türkiye’nin Doğu ile Batı arasında köprü durumunda bulunması,
- Osmanlı’nın sosyo-kültürel mirasının varlığını sürdürmesi.¹⁴⁹

Çokkültürlü eğitim sistemi ayrışmayı değil bütünleşmeyi sağlamaktadır. Yapılan birçok çalışmada birlikte yaşanan toplumun kültürel değerlerinin farkında olmak o toplumun fertlerinde, içinde yaşadıkları topluma aidiyet duygusunu güçlendirdiği görülmektedir.¹⁵⁰

Her toplumsal yapı, maddi imkânları ve manevi değerleri ile bir kültür ürünüdür.¹⁵¹ Bu kültürü inşa eden biricik varlık da insandır. İslam kültüründe insana büyük değer verilmiş;¹⁵² ona hem bireysel hem de toplumsal yükümlülükler yüklemiştir. İslam’a göre insan, Allah’ın (c.c.) yeryüzündeki halifesidir ve yaratılmışlar içinde en üstün olan varlıktır.¹⁵³ Kur’an ve sünnette yer alan tüm ilkeler,

¹⁴⁸ Özçiçek, *Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, 49-50.

¹⁴⁹ Rengi, *Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları ve Kültürlerarası Duyarlılıkları*, 29.

¹⁵⁰ Yıldırım, *Öğretmenlerin Çokkültürlü Kişilik Özellikleri ve İnfomal İletişim*, 39.

¹⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1995),4.

¹⁵² *Kur’an Yolu* (Erişim 9 Ekim 2019) Tîn, 95/ 4.

¹⁵³ *Kur’an Yolu* (Erişim 9 Ekim 2019) el- Bakara 2/30.

insanın hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa kavuşması içindir.¹⁵⁴ Bu mutluluğun dünya tarafı da ancak tüm insanlara hoşgörüyü yaklaştırmakla mümkündür. Bu hoşgörünün en önemli ayaklarından birisi farklı inanç mensuplarına karşı gösterilen hoşgördür. Son dönemlerde kültürlerarası din eğitimi, bu konuyla ilgili olarak dünyada adından söz ettirmeye başlamıştır.

4.2. Çokkültürlü (Kültürlerarası) Eğitim

Çokkültürlü eğitim, farklı kültürel temellerden gelen öğrencilerin değerleri, inançları, tarihleri, yazılı metinleri ve bakış açıları gibi kültürel çeşitliliklerini dikkate alan eğitim öğretim ortamını tanımlamaktadır. Buradaki farklı kültürlerden kastımız en geniş anlamıyla ırk, etnik grup, milliyet, dil, din, sosyo-ekonomik sınıf, cinsiyet ve özel birtakım farklılıkları kapsamaktadır. Bu anlamda çokkültürlü eğitimin amacı öğrencilerin kültürel bilgilerini, deneyimlerini ve farklı kültürlere olan yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak bireylerin daha ilgili ve etkin olabildiği bir eğitim ortamı meydana getirmektir. Eğitimciler çokkültürlü eğitim ortamı oluşturarak öğrencilerinin kendilerini rahat hissetmelerini sağlayabilir. Çokkültürlü eğitim; öğretmenin öğrencisini tanıması, öğrenen merkezli olması, eğitim öğretim ortamını öğrencilerin ilgilerine göre oluşturması, öğrencilerinin yeteneklerinin farkında olması ile gerçekleşebilir. Çokkültürlü eğitim Bennett'e göre üç temel ilkeye sahip olmalıdır.

- Öğrencilerin başarısı yükselmelidir.
- Öğrenciler, kültürel farkındalıklarını anlamalıdır.
- Öğrencilerin hoşgörülü olma, empatik olma ve eleştirel düşünme özelliklerini geliştirmelidir.¹⁵⁵

Kültürler arası eğitimde yöntem, farklı olanı ortadan kaldırmak değil, onunla birlikte var olmanın yollarını bulmaktır. Bu yöntem eğitim- öğretim sisteminin kültür, din ve inanç yönüyle var olan çeşitliliğe uygun olarak çok yönlü şekilde düzenlenmelidir. Bu tür bir çeşitliliğin var olduğu toplumlarda tek tipçi eğitim ve uygulamalarının yerini kültürler arası eğitim anlayışı alacaktır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 9 Ekim 2019) el- Bakara 2/201.

¹⁵⁵ Bilgin- Oksal. "Kültürel Kimlik ve Eğitim", 82-90.

¹⁵⁶ Hatice Öncel, *İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 40.

İnsana verilen değer ona verilecek olan eğitim-öğretimle olur.¹⁵⁷ Bu anlamda kültürel bağları kopmaz şekilde birbirine bağlayarak toplumsal bütünlüğü sağlayan en önemli kurum okuldur. Okul ortamında öğrenciler için lise ve üniversitelerin ilk yıllarında, kişiliğin oluştuğu dönemde verilecek kültürel kimlik, toplumlar için hayati öneme sahiptir.¹⁵⁸

Çokkültürlü eğitim, kültürel farklılıklara yaşam ve meşruiyet sağlayan, öğrencileri başarıya götürmek için eşit akademik şartlar sunmayı amaçlayan bir eğitim anlayışıdır. Çokkültürlülük kavramı ve etrafında gelişen tartışmalar mevcut eğitim anlayışlarının sorgulanmasına, yeni eğitim anlayışlarının gelişmesine öncülük etmektedir. Tek kültürlü anlayışın egemen olduğu tekçi eğitim faaliyetleri sorgulanıp çeşitlilik ekseninde eğitim politikaları belirlenmektedir. Tek kültürlü eğitim anlayışıyla, toplumun içinde barındırdığı farklı yaşam biçimlerini bir arada tutmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Bu durum, çokkültürlülük taleplerinin yoğunlaşmasına ve eğitimin çokkültürlü eğitim modeli çerçevesinde düzenlenmesine yönelik isteklerin artmasına yol açmaktadır. Bütün bunlardan hareketle çokkültürlü eğitimin özgür düşünen, sorgulayan, kendi kültürünü tanıyan ve aynı zamanda özeleştiri yapabilen, farklı düşünce ve yaşam biçimlerine saygı duyan, farklılıkları zenginlik olarak gören insanların yetiştiği eğitim sistemi olduğu sonucu çıkarılabilir.¹⁵⁹

Çokkültürlü eğitim ile ilgili çeşitli tanımlamalar ve yaklaşımlar incelendiğinde çokkültürlü eğitimin toplumsal, tarihsel, hukuksal, ekonomik, teknolojik ve eğitsel olmak üzere pek çok sebepler dolayısıyla doğduğu görülmektedir.¹⁶⁰ Günümüz toplumlarının hemen hepsinde farklı kültürlerden insanlar bulunduğu varsayılacak olursa, çokkültürlü eğitim anlayışının bu toplumlar için önemli bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

¹⁵⁷ Sâmîha Ayverdi, *Millî Kültür Meselelerimiz ve Maarîf Davamız*, (İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2006), 17.

¹⁵⁸ Fikret Türkmen, “Millî Kültürümüzün Nesiller İçindeki Bağı”, *Yeni Bir Yüzyıla Girerken Meselelerimiz*, Milliyetçiler IV. İlmi Büyük Kurultayı, (İstanbul: Aydınlar Ocağı, 1987), 94.

¹⁵⁹ İlhan Polat, Eylem Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri” *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* (YYU Journal Of Education Faculty),10/1 (Aralık2013), 354.

¹⁶⁰ Rengi, *Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları ve Kültürlerarası Duyarlılıkları*, 27.

Mustafa Önder, çokkültürlü eğitimi, farklı kültür ve inançlara sahip bireylerin birbirlerini tanıyıp, birlikte nasıl daha sorunsuz var olacaklarını araştırarak çözüm önerileri sunan yeni bir ilim dalı olarak tanımlar. Bununla birlikte Cemal Tosun bu kavramı toplumun tüm bireylerinin kendi kültürünü ve dinini öğrendiği ve farklı kültürden insanlara saygı tutumunu edindiği eğitim biçimi olarak tarif eder. Eğitimcilerden Beyza Bilgin kültürlerarası eğitim için, farklı mezhepleri veya dinleri aynı ders içerisinde öğretime konu eden ve bunun imkânlarını ortaya koyan yöntem olarak tanımlarken, Nurullah Altaş'ın kültürler arası eğitimle ilgili ifadesi, çoğulcu toplumlarda farklı kültürlerin ortak noktalarını ön plana çıkararak barış için birbirlerinden yararlanmaları şeklinde olmuştur. Kostova ise çokkültürlü eğitimin amacının; insanın, “farklı” olarak gördüğü kişiyi tanıma, anlama ve ona saygı duyma tutumu geliştirmek olduğunu söyler. Bütün bu tanımlardan hareketle çokkültürlü eğitimin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Akademik başarıyı yükseltmek.
- Bireylerde önyargılara ilişkin eleştirel düşünebilme yetisi kazandırmak.
- Bireyleri kendine güvenen bir kimlik ile inşa etmek.
- Farklı kültürel yapılar arasında iletişimi geliştirmek.
- Bireylerin diğer kültürden bireylere karşı rahat, empatik bir etkileşim kurmalarını sağlamak.
- Bireylerin kendi kültürel değerlerine sahip çıkmasına fırsat vererek, saygı ve hoşgörüyü artırmak.
- Bireylerin, öz benlik ve özgüvenlerini geliştirerek kendileriyle barışık olmasını sağlamak.
- Çokkültürlü bir ortamda uyum içerisinde yaşamayı öğretmek.
- Kültürel farkındalık sağlayarak, eskiden beri kemikleşmiş önyargıları kırmak.
- Okulda çoğulculuğu sağlamak.
- Okulda eleştirel düşünce ortamını oluşturmak.

- Önyargıların, ayrımcılıkların olduğu yerlerde bireylere bunlarla mücadele etme yetisi kazandırmak.¹⁶¹

Genel olarak çokkültürlülük; dinsel yönelim, etnik yapı, dil, cinsiyet, yaş, engelli olma, sosyal sınıf ve diğer kültürel boyutları içeren çok yönlü bir kavramdır. Her kültürün kendine has bir değeri vardır ve bu değerleri diğer kültürlerle kıyaslamak yanlıştır.¹⁶² Kültürel bakımdan var olan veya olası görülen gerginlikleri, önyargıları, ötekileştirmeleri ve ayrılıkları azaltmak toplumdaki herkesin en önemli görevleri arasındadır. Ayrıca bir ülkede ya da bölgede yaşayan değişik insan topluluklarının ortak yaşama tam olarak katılmalarını sağlamak amacıyla, ortak kültürel zeminde eğitim hedefleri belirlemek de toplumsal bütünlüğün oluşması için gereklidir.¹⁶³

Kültürlerarası din eğitimi, ülkemiz eğitim sistemi için yeni bir alandır. Türkiye’de ilk ve orta öğretimlerde zorunlu olarak okutulan DKAB dersi mezhepler üstü bir yaklaşımla işlenmektedir. Aynı zamanda bu derste öğrenciler farklı din ve kültürlerden de haberdar olmakta ve bu farklılığın bir zenginlik olduğunun bilincine varmaktadırlar.¹⁶⁴ Ülkemizin çokkültürlü yapısı dikkate alındığında DKAB dersleri önemli bir fırsat olarak görülebilir.

Farklı mezheplerin, tarikatların ve dinlerin bir arada bulunduğu toplumlarda eğitim politikalarının üzerinde durması gereken alanlardan birisi de din eğitimidir.¹⁶⁵ Zamanımızda din eğitime talep artarken, diğer yönden ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda din eğitiminin içeriği ve yöntemleri düzenlenmelidir. Geçmiş dönemde daha ziyade ilmiyal bilgilerine önem verip, sadece inanılan dinin öğretimi yapılırken, günümüzde artık psikolojik ve sosyolojik farklılıklar çerçevesinde çoğulcu bir yöntemle din eğitimi yürütülmektedir.¹⁶⁶ Bu yönüyle kültürlerarası din eğitimi, birlikte yaşayıp yeterince birbirini tanımayan farklı dinlere, mezheplere ve

¹⁶¹ Polat -Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri, 362.

¹⁶² Polat -Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri, 352.

¹⁶³ Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 60.

¹⁶⁴ Kerim Aydın, “Kültürlerarası Din Eğitimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 1 (Ekim 2015), 181.

¹⁶⁵ Muhittin Okumuşlar, “Çokkültürlü Toplumlar da “Din Hakkında Öğrenme” ve “Dinden Öğrenme” Modeli”, *Marife*, 7/2, (Konya 2007), 251.

¹⁶⁶ Mustafa Köylü, “Din Eğitiminde Çağdaş Konular”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, (İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014), 10.

tarikatlara mensup bireylerin birbirleri hakkındaki ön yargılarını aşarak diyalog yoluyla daha yakından tanışmayı, anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. İnsanlık tarihi din ve mezhep ayrılıkları yüzünden yaşanmış birçok savaşla doludur. Maalesef insanoğlu da bu ayrılıklardan çok zarar görmüştür.¹⁶⁷

Kültürel çeşitliliği oluşturan sadece öğrenciler değildir. Öğretmenler de kendi kültürel birikimlerini eğitim ortamına taşırlar. Bu sebeple öğretmenler; öğretme etkinlikleri, öğrencileriyle ilişkileri ve kendi kimlikleri ile ilgili algılarının öğrencilerinin akademik başarısını ve sosyalleşmesini etkileyeceklerinin bilincinde olmalıdır. Akademik başarıyı arttırmak için öğretmenler çocukların kültürel çeşitliliklerine dikkat etmeli ve onlara kültürel katkılarda bulunabilecekleri öğrenme ortamları hazırlamaya özen göstermelidir.¹⁶⁸

Çokkültürlü eğitimde başarıyı yakalamanın yolu, önceden belirlenmiş ilkeler çerçevesinde öğretim ortamları oluşturmaktan geçer. Aşağıda, Banks , Bennett ve Gay tarafından belirlenen çokkültürlü eğitimde öğrenme ve öğretmenin amaçları şu şekilde sıralanmıştır.

- Irkçılık, ön yargı, ötekileştirme ve diğer ayrımcılıkların son bulması.
- Öğrenme ortamında farklı kültürlerin de bulunması.
- Farklı kültürlerin miraslarının, tecrübelerinin, bakış açılarının birleştirilmesi.
- Kültürel olarak farklı öğrenciler için okulda öğrenilenler ile gerçek yaşam deneyimleri arasında ilişkiler kurulması.
- Tüm bireyler için eğitimde eşitlik sağlanması.
- Farklı kültürlerin ortak alanlarını belirlemek için bilimsel araştırmaların yapılması.
- Farklı kültürleri anlamak ve değer vermek için insan merkezli girişimlerde bulunulması.
- Köklü değişimlerin, gelişimsel bir süreç olduğunun kabul edilmesi.
- Farklılıkların eğitimin içeriğini zenginleştirdiğinin bilincinde olunması.

¹⁶⁷ Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, 20.

¹⁶⁸ Bilgin- Oksal. "Kültürel Kimlik ve Eğitim", 82-90.

- Öğretmenlerin, etnik grupların, farklı kültürel yapıların öğrencilerin davranışlarını nasıl etkilediğini anlamalarına yardım eden programların düzenlenmesi.
- Öğrencilerin, farklı kültürler üzerindeki ön yargılarını keşfetmelerinin sağlanması.
- Öğrencilerin, ortak kültürel değerleri fark etmelerinin sağlanması.
- Eğitim yöneticilerinin, okulları donatımsal olarak eşit oranda desteklemesi.¹⁶⁹

Bu ilkelerden hareketle çokkültürlü eğitime ilişkin dört ana yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar:

- Kültürel olarak farklı öğrencilerin eğitim olanaklarının eşitlenmesine destek olmaya odaklanan eğitim.
- Kültürel farklılıkları anlamayı merkeze alan eğitim,
- Kültürel çoğulculuğu muhafaza etmeyi gaye edinen eğitim,
- Öğrencilerin farklı kültürlerde birlikte yaşamak için yardım eden eğitimidir.¹⁷⁰

Çokkültürlü eğitim bağlamında ülkemizdeki uygulamalarda bazı problemlerin olduğu açıktır. Bu problemlerin başında toplumumuzun farklı kültürlerle ait yanlış bilgisi ve önceki uygulamaların oluşturduğu olumsuz izler gelmektedir. Çokkültürlü eğitim uygulamalarıyla ülkemizin eğitim sisteminin bozulabileceği, bu nedenle bu türden uygulamalara yer vermenin doğru olmadığı bir kısım çevrelerce dillendirilmektedir. Bu türden kaygılar ancak eğitim sistemi tam oluşmamış ülkelerde geçerli olabilir.¹⁷¹ Siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal dengeleri köklü geçmişe sahip olan ülkemizin, çokkültürlü eğitim uygulamalarıyla zarar görebileceğini düşünmek, ülkemizin asırlardan beri oluşturduğu güçlü eğitim yapısını görmezden gelmek anlamına gelecektir.

¹⁶⁹ Polat -Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri, 360.

¹⁷⁰ Polat -Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri, 360.

¹⁷¹ Polat -Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri, 361.

Çokkültürlü eğitim uygulamaları ABD, Kanada, Avustralya, Almanya, İngiltere gibi çok uluslu ve çokkültürlü ülkelerde okul öncesi sınıflardan başlayarak gerçekleşmektedir. Ülkemizde ise henüz bu konuyla ilgili yeterli seviyede bir çalışma bulunmamaktadır. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin bir parçası olarak son dönemde yapılan bazı gelişmeler, yıllardır süregelen tek tipçi yaklaşımda bazı değişiklikler oluşturmuşsa da bu gelişmeler yetersiz kalmıştır.¹⁷²

4.3. Melez Kültür

Melez kültür, iki ya da daha çok “saf” kültürün birbirine karışmasını ifade etmektedir. Son dönemlerde sosyologlar arasında hayli yaygınlık kazanmış olan bu kavram, birçok toplum içerisinde görülebilir bir hâl almıştır. Genel olarak melez kültür için karışık ve her şey olan ama aynı zamanda hiçbir şey olmayan ve her şeyden bir miktar olan fakat hiçbir şey ifade etmeyen kültür diyebiliriz.¹⁷³ Genellikle melez kültür kimliklerin saf olmadığı, karışım, kaynaşım ve iç içe geçmişliğin bir ürünü olarak karşımıza çıkar.¹⁷⁴

Son dönemde birçok alanda ortaya çıkan hızlı değişimden, sosyal ve kültürel alanlar da payını almıştır. Yaşanan bu hızlı değişim süreci, toplumların kültürlerini ciddi anlamda etkilemiştir.¹⁷⁵ Bunun sonucu olarak da kuşaklar arasında kültürel bağın kurulması zorlaşmıştır.¹⁷⁶ Bu bağın tekrar tesis edilmesinin yolu, kuşaklar arası iletişim kanallarının açık tutulmasıdır.¹⁷⁷

Modern dönemin göze çarpan en önemli özelliği değişimi kutsarcasına yüceltmesi ve devamlı bir yeniliğin peşinde olmasıdır. Öncelikle toplum ve değişimin birbirinden ayrılmayan iki kavram olarak öne çıktığını belirtmek gerekir. Bu nedenle değişim hayatın kaçınılmaz gerçekliğidir ve buna karşı durmak mümkün değildir. Bununla beraber toplumun ayakta tutan direkleri diyebileceğimiz sabitelerinin ve değişmeyen ilkelerinin de olabileceğini bilmek gerekir.¹⁷⁸ Bu

¹⁷² Polat -Kılıç, “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri, 365.

¹⁷³ Coşkun, “Küreselleşme Sürecinde Din”, 121.

¹⁷⁴ Erdi Aksakal, “Kültürel Kimliğin İnşa Sürecinde Melez Bir Kavram Olarak Alevilik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0 / 53 (Aralık 2015), 218.

¹⁷⁵ Coşkun, “Küreselleşme Sürecinde Din”, 131.

¹⁷⁶ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, (Ankara: Pegema Yayıncılık, 2005), 43.

¹⁷⁷ Alev Alatlı, *Bize Yön Veren Metinler*, (İstanbul: Kapadokya Yayıncılık, 2016), 157.

¹⁷⁸ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2008), 9.

değişmeyen sabiteler, toplumsal savrulmaları önleyerek kriz zamanlarında bir deniz feneri gibi bireylere istikamet verir.

Küreselleşme, savaşlar, göçler ve diğer birçok sebepten dolayı oluşan nüfus hareketliliği, giderek toplumları ve kültürleri melezleştirmektedir. Bu amaçla birçok toplumun; kimliklerini, aidiyetlerini ve kültürlerini koruma ve yaşatma maksadıyla mekânsal ve kültürel gettolaşmaya gittiği görülmektedir.¹⁷⁹ Örneğin, farklı ülkelere göç etmiş birçok göçmenin, kendi kültürünü kaybetmemek için, içe kapanması ve kendilerine ait mahalleler kurup yaşadıkları bölgeye uyum sağlayamaması bu durumu ortaya koyması bakımından önemlidir.

İnsanların farklı ülkelere göç etmelerinin altında savaş tehdidi, iş bulabilme arzusu, çocukları için daha iyi eğitim imkânları, daha rahat bir hayat yaşama gibi sebepler sayılabilir. Eskiden göçmenler gittikleri ülkelerde genellikle sadece birkaç yıllığına gelmeyi amaçlarken günümüzde bu durum kalıcı olarak yerleşmeye doğru evrilmektedir.¹⁸⁰ Ülkemizde artık hemen her şehirde farklı ülkelere göç etmiş insanları görmekteyiz. Bu noktada yapılması gereken, bu insanları yaşadıkları bölgenin kültürüyle uyumlu hale getirecek bir eğitim sürecinden geçirmek olmalıdır.

Seküler anlayışın kültürel hayat üzerindeki etkisi gün geçtikçe derinleşmektedir.¹⁸¹ Çünkü sekülerizm, toplumun kültürü dâhil birçok değerini aşındırmakta, hatta yok etmektedir. Sekülerleşmeyle beraber yaşanan kültürel kimliğin melezleşmesi, ortaya çıkan bir problemdir.¹⁸² Bu sorundan korunmak için yapılması gereken, öteki kültürlerden insanları dışlamanın aksine onların yaşam tarzını, örf ve adetlerini, sosyal yapılarıyla duygu ve düşüncelerini, özetle kültürlerini yakından tanıyıp gelişmelerine yönelik bir çalışma yapmaktır.¹⁸³

“Öteki” sorunu toplumsal potada eritilip “biz” haline dönüştürülmediği takdirde içinden çıkılmaz sosyal problemler oluşacaktır. Çeşitli kimliklere sahip insanlar değerlerini yitirmeden, kültürel aidiyet noktasında göstereceği uyum

¹⁷⁹ Çuhadar, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, 21-22.

¹⁸⁰ Mark Kharas, A Question of Culture and Belonging: Identity and Integration in Denmark, *Humanty in Action*, /1 (January 2006), 2.

¹⁸¹ Filiz Cicioğlu, “Küreselleşme ve Din: İnsanî Küresel Yönetişim”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* / 1 (Haziran 2005), 150.

¹⁸² Aksakal, “Kültürel Kimliğin İnşa Sürecinde Melez Bir Kavram Olarak Alevilik”, 218.

¹⁸³ Özçiçek, *Birlikte Yaşama Kültürü Ve Felsefesi*, 38.

toplumsal beraberliğe ve mutlu bir birlikteliğe dönüşecektir.¹⁸⁴ Günümüzde çok farklı kültürlere sahip insanların kendi değerlerini özgürce yaşayabildiği ülkelerin, ekonomik ve siyasi yönden dünyanın en güçlü devletleri haline dönüştüğü bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra Müslüman toplumların dünyanın sayılı medeniyetleri haline geldiği dönemlere baktığımızda, çok farklı kültürlerin özgürce yaşadıklarını görmekteyiz. İslam toplumları içerisinde müstesna bir yeri olan Endülüs Medeniyeti bu durumun önemli bir örneğidir.

Modernleşmeyle birlikte, kuşaklar arasındaki farklılıkların arttığı bir süreç yaşanmaktadır. On dokuzuncu yüzyıla birlikte gündeme gelen modernlik, geleneğin yeni döneme uyarlanmasıyla ziyade ortadan kaldırılması gereken bir problem olarak görmektedir. Modern zamanlarda yaşamın, modern olmak için yeterli olmadığı bir düzlemde bütün kültürel değerler itibarsızlaştırılmaktadır. Ancak daha da önemlisi, modernleşme, yeni kimlikler üretirken, kültürel kimliklerin de melezleşmesine yol açmaktadır.¹⁸⁵

Bir toplumda birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan ve aralarında hiçbir kültürel ve duygusal bağ oluşturamayan kimlikler, kültürlerin melezleşmesine yol açar. Bu durumda kültürü oluşturan dil, din, gelenek, düşünce, semboller, sanatlar ve kurumlar gibi değerler insanları bir arada tutan değerler olmaktan çıkarak sadece tarihin bir konusu haline gelir.

Öte yandan küresel kitle kültürüne paralel bir biçimde artan aşırı tüketim, aşırı hızlı değişken hayat tarzı tüm kültürleri derinden etkilemektedir. Durum böyle olunca yaşanan hayatla inanılan idealler arasındaki makas gün geçtikçe daha da açılmaktadır. Küresel tüketimin bütün toplumsal alanı kuşattığı bir dünyada kültürel değerlerin metalaşması, alınıp satılabilen ve maddi değeri olan ürünlere dönüşmesi hızla devam etmektedir.¹⁸⁶

Toplumda hoşgörü kültürü oluşturmak, öncelikle hoşgörünün eğitimde bir ilke olarak içselleştirilmesine ve yetişen nesillerin bu ilke doğrultusunda eğitilmelerine bağlıdır. İnanç ve düşünce farklılığı ayrımcılık nedeni olarak

¹⁸⁴ Gurminder K. Bhambra, "Culture, Identity And Rights: Challenging Contemporary Discourses Of Belonging", Discover The World's Research, 19/27 (January 2006), 40.

¹⁸⁵ Aksakal, "Kültürel Kimliğin İnşa Sürecinde Melez Bir Kavram Olarak Alevilik", 227.

¹⁸⁶ İhsan Çapcıoğlu, "Küreselleşme, Kültür ve Din" AÜİFD 2/XLIX (2008), 182.

görüldüğü takdirde, birlikte yaşama şartlarının sağlıklı bir zemine dayanması mümkün değildir. Bu noktada barış dinî olan İslâm'ın hoşgörü anlayışını eğitim faaliyetlerine yansıtmak büyük önem taşımaktadır.¹⁸⁷

Kültürün, toplumların önemli bir değeri olduğu düşünülürse, hoşgörü ve diyalog zemini üzerine kurulu olan bir din eğitimi, kültürel değerlerin muhafazası noktasında önemli bir fırsattır. Aynı zamanda din eğitimi hoşgörü ve diyalogun olmazsa olmaz şartı olan "empatik tavrın" geliştirilmesine önemli bir katkı sunacaktır.¹⁸⁸ Böylece birlik ve beraberlik içerisinde toplumsal refah yakalanabilecektir.

4.4. Kültürel Zekâ

Zekâ en genel manada insanın çevresine uyum sağlama yeteneğidir. Etraftan gelen uyarıcılara yanıt verme hızı ve yanıtın kalitesi de zekâ olarak ifade edilebilir. Zekâ insandan insana değişebilmesiyle beraber kültürel değerlerden de etkilenebilmektedir.¹⁸⁹ Kültürel zekâ ise insanın farklı kültürlerden olan birisiyle alışık olmadığımız ve açık olmayan davranış, jest, el ve kol hareketlerini; o kişinin kültüründen olan kişiler gibi anlaması ve yorumlaması olarak belirtilmiştir.¹⁹⁰ Diğer bir ifadeyle bireyin ait olmadığı kültüre ilişkin normları ve değerleri anlama ve uyum sağlama kapasitesine kültürel zekâ diyebiliriz.

Sosyal bir varlık olarak insanı değer, tutum ve norm gibi kültür tarafından belirlenen etkilerden bağımsız olarak izah etmek mümkün değildir.¹⁹¹ Günümüzün hızla küreselleşen dünyasında, farklı kültürlere sahip bireyler birlikte yaşama durumunda kalabilmektedir.¹⁹²

Bir kültür içerisinde yetişmiş bireylerin kültürel değerlerini farklı kültürlerle kurdukları diyalogda göstermesi olağan bir durumdur. Bireylerin taşıdığı kültürel

¹⁸⁷ Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 1 (Haziran 2004), 110.

¹⁸⁸ Bahçekapılı, "Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüye Olan Katkısı", 141.

¹⁸⁹ Nuray Mercan, "Çokkültürlü Ortamlarda Kültürlerarası Farklılıkları Yönetme Sanatı: Kültürel Zekâ". *Açık öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 2 / 2 (Nisan 2016), 34.

¹⁹⁰ Yeşil, "Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ", 123.

¹⁹¹ Mehmet Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1982), 22.

¹⁹² İbiş, "Kültürel Zekâ", 21.

değerlerini dış dünyaya yansıtma, bazı durumlarda diğer kültürlerle mensup insanlar tarafından hoş karşılanmayabilmektedir.¹⁹³

Kültürel zekâ, farklı kültürlerden gelen bireylerin duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlama ve empati kurma becerisidir. İnsanların kültürel empati becerileri ne kadar yüksekse, kendi kültüründen farklı olan bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını anlama yeteneklerinin de benzer düzeyde yüksek olması beklenmektedir.¹⁹⁴ Bununla birlikte sosyal zekâ ve duygusal zekâ da insanların farklı kültürel ortamlara uyum sağlamak için kullandıkları zekâ türleri olarak sayılabilir. Çokkültürlü ortamlarda kültürel zekâ ile birlikte sosyal zekâ ve duygusal zekâ da insanların bir arada yaşamasını ve iş gruplarında çalışabilmesini, kültürlerarası etkileşimde bulunmasını ve toplumsal çatışma durumlarının üstesinden gelerek gerekli davranışları oluşturmalarını sağlamaktadır.¹⁹⁵

Yeni dünya düzeninde çok farklı kültürlerin birlikte yaşaması olağan bir durumdur. Farklı kültürlerle mensup kişilerin birlikte bulunması, çokkültürlü toplumları meydana getirmektedir. Çokkültürlü toplumlarda bulunan insanların, farklı kültürlerle empati yapabilmesi ancak kültürel zekâ sayesinde olabilmektedir. Kültürel zekâ, farklı kültürlerle sahip insanlara karşı toleranslı olabilmeyi, farklı davranışları anlamlandırmayı sağlayabilmektedir. Bu sayede bireyler farklı kültürlerle mensup kişilerin davranışlarını kolaylıkla anlamlandırabilmektedir.¹⁹⁶

Kültürün içerik olarak insanlığın tarihi kadar eski bir geçmişi olduğu bilinmektedir. Kültürü, insan zekâsının oluşumu, gelişimi ve geliştirilmesi anlamında kullanan ilk insan ünlü düşünür Voltair'dir.¹⁹⁷ Triandis ise farklı kültürlerde başarılı bir şekilde etkileşim içerisinde olmanın kültürel zekâ ile mümkün olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸ Bu noktada kültürel zekâyı dört ana başlık altında sınıflandırabiliriz.

- **Meta-bilişsel Kültürel Zekâ:** Bu zekâ türü, kültürel bilgiyi özümsemeye bireyin kullandığı zihinsel süreçleri yansıtmakta olup, kültürle ilgili bireysel düşünce süreci üzerindeki kontrol ve bilgileri de kapsamaktadır.

¹⁹³ İbiş, "Kültürel Zekâ", 21.

¹⁹⁴ Muhammet Behçet Bahadır Yıldırım, *Öğretmenlerin Çokkültürlü Kişilik Özellikleri ve İnfomal İletişim*, (Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 40.

¹⁹⁵ Mercan, "Çokkültürlü Ortamlarda Kültürlerarası Farklılıkları Yönetme Sanatı: Kültürel Zekâ", 36.

¹⁹⁶ İbiş, "Kültürel Zekâ", 20.

¹⁹⁷ Kasır, *Kültür Bilinci*, 16.

¹⁹⁸ Yeşil, "Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ", 123.

- **Bilişsel Kültürel Zekâ:** Daha çok bireyin eğitim ve tecrübe yoluyla elde ettiği farklı kültürlerin norm, pratik ve gelenekleri hakkında bilgileri kapsamaktadır.
- **Motivasyonel Kültürel Zekâ:** Farklı kültürel ortamlarda bulunabilmek ve bu kültürleri öğrenmek için dikkati bu yöne doğru yönlendirebilme kapasitesi olarak sınıflandırılmıştır.
- **Davranış Bağlantılı Kültürel Zekâ:** Diğer kültürlerden insanlarla etkileşimlerde uygun olan sözlü ya da sözsüz davranış biçimlerini gösterebilme becerisi olarak belirtilmektedir.¹⁹⁹

Çokkültürlü ortamlarda bireylerin birbirlerini anlamaları ve birbirleri ile sosyal bir bağ kurabilmeleri gerekmektedir. Böyle ortamlarda yaşanan sorunlar karşısında bireyler, kültürel zekâları ile birbirleriyle iletişim kanalları kurabilmektedir. Kültürlerin birbirlerini anlaması için bir iletişim yolu olarak görülebilen kültürel zekâ, çokkültürlü ortamlarda oluşabilecek sorunların önlenmesinde de etkili bir görev üstlenmektedir. Bu sayede çokkültürlü toplumlardaki her bir kültüre ait bireylerin huzurlu yaşayabilmesi amaçlanmaktadır. Bu yolu iyi kullanabilen bireyler çokkültürlü toplumlarda huzur içerisinde beraberce yaşayabilir.²⁰⁰

5. Aidiyet

Aidiyet; bağlılık, topluluk duygusu, üyelik duygusu, destek ve kabul gibi farklı tanımlamaları içine alan bir kavramdır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “ilişkinlik” kavramı ile belirtilen “aidiyet”, bir mekâna, bir kişiye, bir ideolojiye ya da olguya ait olmak anlamlarını içermektedir. Diğer bir ifadeyle aidiyet, iki uç arasında var olan bağa verilen addır. Aidiyet bireylerin içerisinde bulundukları ortamla bütünleşmeleri ve ortak hedefe doğru ilerlemelerini içeren duyguyu ifade etmektedir. Doğuştan var olan bu duygu aileye, gruba, kuruma vb. aidiyet şeklinde farklı ortam ve durumlarda ortaya çıkabilmektedir.²⁰¹

Aidiyet duygusu, ihtiyaçlar hiyerarşisi arasında en önemli beş ihtiyaçtan birisi olarak sayılmaktadır. Maslow’a göre bu ihtiyaç giderilmediği sürece gerçek öğrenme

¹⁹⁹ Yeşil, “Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ”, 124.

²⁰⁰ İbiş, “Kültürel Zekâ”, 21.

²⁰¹ Ayhan Öz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiyet Düzeyi (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 / 4(Aralık 2014), 54.

gerçekleşmemektedir.²⁰² Bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yönleri olan aidiyet duygusu hem bireylerin psikolojisini hem de sosyal ilişkilerini etkilemektedir. Bu duygu, bireyin iç dünyasında tatmin olmasını ve motivasyonunu artırıcı bir özelliğe sahiptir. Nitekim bireyin bulunduğu ortamda onaylanma ve kabul görmesinin ve buna bağlı olarak aidiyet duygusu oluşturmamasının huzur, mutluluk ve gurur duyma gibi duygularla pozitif yönde etkilendiği bilinmektedir.²⁰³ Öte yandan bireyin bulunduğu ortama uyum sağlayamaması ve ortam tarafından kabul görmemesi sonucunda ortaya çıkacak olan aidiyet bağı kuramaması durumunda ise içe kapanma, depresyon ve yalnızlık gibi duygularla baş etme sorununa yol açabilir.

Aidiyet duygusunun tatmin edilmemesi bireyin sosyal izolasyon, yabancılaşma ve yalnızlık yaşamasına sebep olabilmektedir. Diğer yandan yapılan pek çok çalışmada okula aidiyet duygusuyla motivasyon, akademik başarı ve öz yeterlik arasında pozitif bir ilişki bulunduğu ortaya konulmuştur.²⁰⁴ Kendisini okula ait hissedenden bir öğrencinin eğitiminde başarıyı yakalamada büyük bir avantaja sahip olduğu tüm eğitim çevrelerince bilinmektedir.

Sosyal ilişkiler bağlamında aidiyet duygusu; birlikte hareket etme ve grubun değerlerine uygun davranış sergileme kültürünü geliştirici bir etki oluşturmaktadır.²⁰⁵ Goodenow ve Grady, kendilerini okulun parçası olarak gören öğrencilerin kendilerini, sınıf ortamı içerisinde daha değerli bir yere sahip hissettiklerini ve başarı beklenti düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Yapılan pek çok araştırmada öğrencilerin akademik başarıları ile okula aidiyet duygusu arasında olumlu ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte okula aidiyet duygusunun akademik başarı, akademik performans, gelişmiş isteklendirme ve güven duygusuyla ilişkili olduğu da ortaya konulmuştur.²⁰⁶ Bu yönüyle aidiyet duygusu, depresyon ve buna benzer durumların yaşanması önünde koruyucu bir kalkan olabilmektedir²⁰⁷

Anderman, Beyer ve Osteman 2002 yılında yaptığı çalışmalarla okula aidiyet duygusundaki eksikliğin, depresyon, yalnızlık, kıskançlık, ilaç ve alkol kullanımı,

²⁰² Mediha Sarı- Aslı Özkök, “Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusu ve Empatik Sınıf Atmosferi Algısı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13/2 (Ekim 2014), 480.

²⁰³ Öz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiyet Düzeyi”, 55.

²⁰⁴ Sarı- Özkök, “Ortaokul Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeyi”, 72.

²⁰⁵ Öz, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiyet Düzeyi”, 55.

²⁰⁶ Sarı- Özkök, “Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusu”, 480.

²⁰⁷ Sarı- Özkök, “Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusu”, 72.

okulu bırakma, devamsızlık, şiddete eğilimli olma ve kendine ve topluma güvensizlik gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını belirlemişlerdir.²⁰⁸ Bireyler için oldukça önemli olan aidiyet duygusunun başta ailede olmak üzere okulda ve toplumun tüm kesimlerinde bireylere hissettirilmesi oldukça önemlidir. Bu duygunun eksikliği sadece bireyleri değil toplumun sosyal yapısını da olumsuz etkileyecektir.

5.1. Kültürel Aidiyet

Kültürel aidiyet kavramı, günümüzde hem bir ilgi odağı hem de çeşitli söylemlerin konusu haline gelmiştir. Söz konusu kavram, küreselleşme ve sosyal hayattaki hızlı değişimle birlikte, özellikle sosyal-bilimcilerin ilgisini çekmekte ve toplumsal alanda her geçen gün varlığını daha fazla hissettirmektedir.²⁰⁹

İnsanların başka insanlarla bir arada yaşamalarının zemini, ortak değerler paydasında buluşmalarından geçer. Bu ortak değerlerin en önemlilerinden birisi kuşkusuz ki kültürel değerlerdir. Ortak kültürel değerlere sahip birbirinden farklı kimlikte ve kişilikteki insanlar kendilerini aynı topluma ait hissetmektedirler. Bu noktada ortak kültürel değerlerin varlığı ve bu değerlerin bireyler tarafından özümsemesi sağlıklı toplumlar oluşturması yönüyle oldukça önemlidir.

Kültürel değerlerimizle çatışan hırsızlık, yalan, kumar, alkol ve uyuşturucu gibi birçok zararlı davranış, aynı zamanda İslam'ın da yasakları arasındadır. İslamın korunmasını emrettiği değerler olan akıl, din, can, mal ve neslin muhafazası, bireyin kültürel aidiyet kazanması için uygun bir sosyal hayat oluşması bakımından oldukça önemlidir. Alkol ve uyuşturucunun yaygın olduğu, dini değerlerin önemsenmediği, insan hayatının önemsizleştiği, hırsızlığın ve zinanın yayıldığı toplumlarda bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanması oldukça zordur.

Kendisini toplumsal bir yapıya ait hisseden insan, güven duygusuyla yalnızlığın getireceği bunalımdan korunabilir. Sevinçlerin paylaşarak çoğaldığı, üzüntülerin de paylaşarak azaldığı bir dünyada duygu paylaşımı insan için bir ihtiyaçtır. Sosyal bir çevresi olmayan ve kendisini herhangi bir gruba ait hissetmeyen bireyin, giderek yalnızlaşarak içinden çıkamayacağı buhranlara girmesi olasıdır.

²⁰⁸ Sarı- Özkök, "Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusu", 480.

²⁰⁹ M. Fuat Levendoğlu, "Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimliğin Antropolojik Analizi". *Antropoloji* / 31 (Haziran 2016), 121.

Günlük hayatta hemen herkesin yaşadığı sevinç, üzüntü, kızgınlık, heyecan ve korku gibi duygular sosyal bir ortamda yaşanabilirse anlamlı olur. Aksi durumda kimseyle paylaşamayan bu duygular toplumsal bütünlüğünü sağlayamamış insanların dengelerini bozarak onlara zarar verebilmektedir.

Aynı toprak üzerinde yaşamak, aynı dili konuşmak, aynı sevinçleri ve üzüntüleri paylaşmak, aynı müziklerle duygulanmak, aynı ibadetlerde buluşmak ve aynı tarihsel birlikteliğe sahip olmak gibi olgular insanlara kültürel aidiyet bilinci kazandıran ve böylece toplumsal birliği tesis eden değerlerdir. Bu değerler sayesinde insanlar birbirleriyle yakınlaşabilir ve sağlam iletişim köprüleri kurabilirler. Aksi durumda bu değerleri özümseyemeyen bireyler, toplumsal bağları zayıflayacağı için kendilerini bulundukları kültüre yabancı hissedebilirler.

Günümüzde toplumların sosyal, kültürel ve siyasi sorunları çoğunlukla ortak hareket etme davranışlarının azalmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda yaşayan insanların o topluma karşı aidiyet duygusu oluşmadan, kendilerini o topluma bağlı hissetmeleri zordur. Bu da toplumların geleceğini tehlikeye atan önemli bir eksikliktir.²¹⁰ Millet olmanın önemli bir şartı ortak duygular etrafında buluşabilmektir. Ancak aynı değerleri, sevinçleri ve üzüntüleri paylaşan insanlar ortak paydalarda buluşarak millet olmayı başarabilir. Burada millet olmakla kastedilen ırka dayalı bir beraberlik değil, ortak gelecek tasavvuru üzerine inşa edilmiş rengi, dili, ırkı ne olursa olsun bir arada yaşama iradesidir. Bir grubun sevinci diğer grubu mutlu etmiyorsa veya bir kısmının üzüntüsü başka bir kısım için mutluluk sebebiyse burada millettten söz edilemez. Kalabalık olarak adlandırılacak insan yığınlarının kültürel aidiyet bilinci kazanarak ortak değerler üzerindeki mutabakatı millet olma sürecini kolaylaştıracaktır.

Toplumların devamlılıklarının sağlanabilmesi, bireylerin toplumsal aidiyet kazanmalarıyla ve bunun sürdürülmesiyle mümkündür. Bir toplumdaki kültürel değerler, kültürel aidiyeti karşıladığı için toplumsal bütünlüğün zeminini

²¹⁰ Sertaç Erciş,” Gençlerin Kültürel Değer Algılarının Toplumsal Aidiyet Algıları Üzerindeki Etkileri: Etnosporlarla İlgilenimin Moderatör Rolü”, *Ekev Akademi Dergisi*, 22/74 (Nisan 2018), 311.

oluşturmaktadır.²¹¹ Bizim de çalışmamızın önemli bir kısmını oluşturan kültürel aidiyet kavramı bu yönüyle toplumsal birlikteliğimizin olmazsa olmazıdır.

Sosyal bir varlık olarak insan, temel ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda başka insanlarla iletişime geçerek grupların ve toplulukların oluşmasını sağlamakta böylece sosyal varlığını devam ettirmektedir. Gerek toplum gerekse grup üyeleri tarafından kabul edilen ortak inanç, tutum ve değerler o toplum veya grubun kültürünü oluşturur. Bu sayede birey sosyalleşirken içerisinde yaşadığı toplumun kültürünü de özümsemiş olur.²¹² Böylece birey içinde bulunduğu topluma kültürel bir aidiyet bağı kurar.

Bir topluluğun aynı kültür etrafında bir araya gelebilmesi, uzun bir zaman dilimi sürecinde bir arada yaşayarak aynı yaşam pratiklerini beraberce oluşturmasıyla mümkündür.²¹³ Kültürel bakımdan var olan problemleri, önyargıları, ayrılıkları azaltmanın, bir ülkede ya da bölgede yaşayan değişik insan gruplarının ortak yaşama tam olarak katılımlarını sağlamanın en etkili yolu şüphesiz eğitimidir.²¹⁴

Kimlik sorunu, tüm sosyal bilimlerde en tartışmalı konulardan birisidir. Bunun en önemli sebebi kuşkusuz kimlik konusunun çok boyutlu olmasıdır. Bu boyutları antropolojiden sosyolojiye, psikolojiden tarihe ve hukuktan teolojiye kadar çeşitlendirmek mümkündür. Bu çeşitlilik, kimliğin kültürel aidiyet üzerindeki etkisini çok yönlü hale getirmektedir.²¹⁵ Bu nedenle yeni yetişen nesillerin kimliğinin inşa edilmesinde eğitim sistemi içerisindeki kültürlerarası eğitim anlayışına çok büyük görevler düşmektedir.

Sosyal öğrenme kuramına göre, kültürün insanı inşa ettiği bir gerçektir. Aynı şekilde kültür, kişiler arası ilişkileri de etkilemektedir. İnsan çevresinin ürünü olduğu için, çevre değiştikçe insan da değişir.²¹⁶ Bununla birlikte aynı toprakları paylaşmak,

²¹¹ Erciş, "Gençlerin Kültürel Değer Algılarının Toplumsal Aidiyet Algıları Üzerindeki Etkileri", 311.

²¹² Kâmil Şahin, "Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsor Olarak Televizyon", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 / 1 (Mart 2011), 245.

²¹³ Nazife Güngör, *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitim*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007), 371.

²¹⁴ Öncel, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, 38.

²¹⁵ Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi*, 1.

²¹⁶ Raif Özcan, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Davranışların Gerçekleşme Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 51.

aynı çevrede yaşamak, aynı söylencelere ve müziklere aşına olmak insanların toplumsal aidiyet kazanmaları da önemli rol oynamaktadır.²¹⁷

Değişim bütün toplumlar için evrensel bir olgudur, ancak günümüzdeki durumu niteleme için değişim tabiri artık yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimlerde günümüzdeki değişimi nitelemede hızlı değişim sözü kullanılmaktadır.²¹⁸ Bu hızlı değişimden toplumun tüm dinamikleri az veya çok etkilenmektedir. Burada toplum bireylerine düşen, kültür gibi toplumu ayakta tutan değerlere sahip çıkmak ve hızlı değişim rüzgârından mümkün olduğu ölçüde az etkilenmektir. Bu hızlı değişim neticesinde toplumların gerçek, saf ve bozulmamış kültürünü bozulmuş, kozmopolit bir kültür anlayışıyla karıştırmamak gerekir. Son dönemlerde ülkemizde milli kültürden gittikçe uzaklaşan, her şeyin yabancısına ve dışardan gelenine hayran bugünün genç kitlelerinin yeniden bir milli kimlik ve kültürel aidiyet seviyesine yükseltilmeleri milletimizin geleceği ve huzuru için önemlidir.²¹⁹

Milton J. Bennett'e göre insanın içinde bulunduğu toplumun kültürüne aidiyet sağlaması çoğu zaman şu aşamalardan geçerek gerçekleşir:

İnkâr: Bireyin, diğer kültürlerin farklılığını ve varlığını inkâr etmesidir.

Savunma: Kişinin, kendi gerçeklik duygusuna ve kimliğine alternatif sunduğu için varlığını kabul ettiği kültürel farklılığı tehdit edici görmesi dolayısıyla bu farklılıkla savaşmasıdır.

En aza indirgeme: İnsanın, kültürel farklılıklarla mücadele etmeyi bırakıp farklı kültürleri tanımaya başlamasıdır.

Kabul: Kültürel farkların kabulünün başladığı aşamadır.

Uyum: Uyum bir eklenme aşamasıdır; farklı bir dünya görüşüne uygun olan yeni davranış öğrenilir ve yeni iletişim tarzları öne çıkmak üzere bireyin davranış yelpazesine eklenir.

²¹⁷ Ayşen Temel Eğinli- Azra K. Nazlı, "Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* / 2 (Nisan 2018), 56-74.

²¹⁸ Arslan, "Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine", 8.

²¹⁹ Emin Bilgiç, *Milli Kültür Davamız*, (İstanbul: Boğaziçi yayınları, 1986),17.

Bütünleşme: Bu aşamada farklı kültürel zenginliklerin kaynaşması ve bütünleşme çabası vardır. Tek bir kültürün basit bir yeniden inşası değildir. Dünya görüşlerinin barış içerisinde bir arada yaşamasından ibaret bir huzur ortamıdır.²²⁰

Dinin, kültür üzerindeki etkisi ve gücü yıllardan beri tartışılan bir konudur. Yapılan birçok araştırmada dinin kültürün ruhu olduğu savı doğrulanmakta ve içinde dinin olmadığı kültürün ölü bir olgu haline geldiği teyit edilmektedir. Bununla birlikte kültürel bir gerçeklik olarak dinin varlığını kabul etmek hem kişinin kendi kültürünü hem de kültürlerarası duyarlılığını kavramasına ciddi katkılar kazandırmaktadır. Bu anlamda başkalarının kültürlerini tanıma ve anlama noktasında din eğitimi son derece önemli bir görev üstlenmektedir.²²¹

5.2. Küreselleşmenin Kültürel Aidiyete Etkisi

Küreselleşme, yaşadığımız yeni bin yılda içinde bulunduğumuz dönemi ve durumu ifade etmek için başvurulan en popüler kavramlardan biridir.²²² Bu kavram her şeyden önce bir olgudur ve bu olguya karşı çıkmak veya desteklemek bir anlam ifade etmez.²²³ Küreselleşmeyi Bauman (2017) *“parolaya dönüşmüş moda bir deyim, sihirli bir sözcük, geçmiş ve gelecek tüm gizlerin kapısını açacak bir anahtar”* olarak tanımlamaktadır.²²⁴

Küreselleşme konusunda ilgili çevrelerin sıkça kullandığı bir slogan vardır: “Her şey her şeyi etkiler.” Amazon ormanlarında kanat çırpıp bir kelebeğin, New York’un iklimini etkilemesi bu duruma örnek olarak verilebilir.²²⁵ Bir kelebeğin kanadından çıkan, küçük bir hava akımı diğer hava akımlarını tetikleyerek rüzgarlara ve kasırgalara dönüşebilmekte ve iklimleri dönüştürebilecek güce ulaşabilmektedir. Bunun gibi yeryüzünün herhangi bir yerinde ortaya çıkan farklı bir ürün ve düşünce binlerce kilometre ötedeki insanları etkileyebilmekte ve oranın kültürünü değiştirebilmektedir.

²²⁰ Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, http://www.ua.gov.tr/docs/gen%C3%A7lik-program%C4%B1/kulturlerarası_ogrenme.pdf?sfvrsn=0, (Erişim 08 Haziran.2019).

²²¹ Bahçekapılı, “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüye Olan Katkısı”, 133

²²² Temel Yeşilyurt, “Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler”, *Eskiyeni* / 2 (Temmuz 2006), 27.

²²³ Mustafa Köylü, “Küreselleşme Çokkültürlülük ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, (İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014), 18.

²²⁴ Mustafa Köylü, “Din Eğitiminde Çağdaş Konular”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, (İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014), 15-16.

²²⁵ Köylü, “Küreselleşme Çokkültürlülük ve Din Eğitimi” 34.

Kültürel alanda geniş etkileri görülen küreselleşmenin merkezinde ekonomik olarak gelişmiş toplumların etkileri görülmektedir. Finansal olarak kalkınmış olan ülkeler aynı zamanda devletlerini güçlendirmiş ve ulusal kültürlerini de geliştirmiştir. Buna karşın ekonomilerini geliştiremeyen ülkeler ise bu ülkelere bağımlı kalmış ve hem devletlerini hem de ulusal kültürlerini güçlendirmede yetersiz duruma düşmüştür.²²⁶ Günümüzde hem Avrupa ülkelerinin hem de A.B.D.'nin diğer dünya coğrafyalarında yaşayan nüfusu kültürel alan da dâhil birçok yönden etkilemesinin altında yatan gerçek, işte bu ekonomik gelişmişliktir diyebiliriz.

İçinde bulunduğumuz zamanda küreselleşmeden kasıt teknolojinin, edebiyatın, felsefenin, sanatın, sinemanın daha fazla üretildiği ve birçok yönden başka kültürleri etkileyen batıya teslim olmaaktır. Bu anlamıyla küreselleşme batılılaşmadan başka bir şey değildir. Diğer bir ifadeyle küreselleşen kültürler aynı zamanda batılılaşmaktadır. Kültürel hegemonyaya maruz kalan ve bu kültürel saldırılara direnç gösteremeyen toplumlar, kendi öz değerlerine yabancılaşırlar. Bu yabancılaşma, önce sosyo-ekonomik temelde kurulan ilişkilerle başlamakta, ardından kültürel etkileşimi getirmektedir. Sömürgeciliğin mantığında bu tür bir işleyiş hâkimdir.²²⁷ Bu sürecin dışına çıkabilmek de ancak kültürel kökleri zamanın ruhuyla harmanlayıp yetişen nesillere aktarabilmekle mümkündür.

Küreselleşme düşüncesinin temelinde belirli bir kültürü merkeze alıp evrenselleştirmek ve onu tüm insanlığın kurtuluşu için reçete olarak sunmak yatar.²²⁸ Bu yönüyle küreselleşme insanlığın kültürel zenginliği olan yerel farklılıkları minimize ederek ortak bir kültür ortaya çıkarır.²²⁹ Böylece yerel olan birçok kültür kaybolurken, güçlü olan kültürel yapı evrenselleşerek birçok toplumun ortak değeri haline gelir. Bu durum kültürel çeşitliliği, zenginliği ve ahengi bozması yönüyle kaygı vericidir.

Küresellik düşüncesi, özgürlüğü yalnızca kendi beklentilerine uygun kültürler için kullanmakta, farklı kültürleri ise bu özgürlükten mahrum bırakmaktadır.²³⁰ Buna

²²⁶ Coşkun, “Küreselleşme Sürecinde Din”, 121.

²²⁷ Kadir Canatan, “Kültürlerin Geleceği Senaryolar ve Arayışlar”, *Eskiye* / 2 (Temmuz 2006), 7.

²²⁸ Yeşilyurt, “Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler”, 30.

²²⁹ Nurullah Altaş, “Küreselleşme, Çokkültürlülük ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, (İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014), 21.

²³⁰ Yeşilyurt, “Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler”, 33.

karşın dünyanın birçok yerinde çeşitlilik ve farklılık artık bir norm halini almıştır. Rusya’da Yahudiler, Çin’de Müslümanlar, Fransa’da Protestanlar, Sri Lanka’da Hindular, Mısır’da Ortodokslar vs. varlıklarını sürdürebilmektedir.²³¹ Bununla beraber küreselleşme kavramıyla ifade edilen süreç sebebiyle kültürler, dinler, kimlikler ve medeniyetler arasındaki etkileşim ile bu etkileşimin gelecekte nasıl bir mahiyete bürüneceği bugünün penceresinden kestirilebilecek bir konu değildir.²³² Aynı zamanda küreselleşmenin gelecekte kültürel çeşitlilik üzerinde ne gibi etkilerinin olacağı konusu sosyal bilimciler arasında oldukça tartışılan bir meseledir.

Toplumların kültürel çeşitliliğini anlayabilmek için tarihte var olmuş dağınık toplum türlerine ve tüm dünyayı etkileyen büyük değişimlere bakmak gerekir. İnsanlık, tarih boyunca üç önemli aşamadan geçmiş, devrim yaşamış ve dönüşüme uğramıştır.

- Bunlardan birincisi tarım toplumuna geçiştir.
- Endüstri (sanayi) devrimi, insanlığın yaşadığı ikinci dönüşüm aşaması olmuştur.
- İnsanlık tarihinin üçüncü dönüşümü ise İletişim-Bilişim Devrimi’dir. İnsan hakları ve demokrasi bu dönüşümün insanlığa kattığı önemli değerlerdir.²³³

Küreselleşme ve asimilasyon kavramlarını birbirine karıştırmamak gerekir. Bu ikisinin arasındaki farkın anlaşılması küreselleşme sürecinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.²³⁴ Son dönemlerde dünyanın birçok ülkesinde tartışılan küreselleşme ve asimilasyon gibi konular, küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak ülkemizde de tartışılmaya başlanmıştır.²³⁵ Son iki yüz yıllık süreçte ülkemiz batı uygarlığına dönük aşırı bir etkileşimin sonucunda kendi kültürüne ve yerel değerlerine yabancılaşmış bir kitle ortaya çıkmıştır. Batıya uyum sürecinin ne kadar “uyum” ve ne kadar “asimilasyon” olduğu bugün ciddi bir şekilde tartışılmak durumundadır.²³⁶

Sosyo – kültürel alanda yaşanan değişimin en önemlisi küreselleşmeyle birlikte çocukların dini ve ahlaki eğitiminde kilit rol oynayan aile kurumunda

²³¹ Ninian Smart, Çev. Yusuf Gökalep, “Din ve Küreselleşme”, *Dini Araştırmalar* 6 / 17 (Haziran 2003), 374.

²³² Arkan, “Globalleşme Sürecinde Kültür ve Medeniyetler, 112.

²³³ Faruk Kocacık, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 27/1 (Mayıs 2003), 2.

²³⁴ Zeynep Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 38.

²³⁵ Köylü, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, 11.

²³⁶ Canatan, “Kültürlerin Geleceği Senaryolar ve Arayışlar”, 12.

meydana gelmiştir. Günümüzde aile yapısını tehdit eden unsurları şöyle sıralayabiliriz:

- Evlenme yaşının oldukça gecikmesi
- Boşanmanın çoğalması
- Ailede anne baba rollerinin değişmesi
- Boşanmış ailelerin çocuklarının durumu
- Evlilik dışı nikâhsız beraberliklerin yaygınlaşması²³⁷

Küreselleşme kültürel yapıları ciddi şekilde etkilemiştir. Kültürleri etkileyen bu süreçleri şöyle sıralayabiliriz:

- Yeniliklere ve gelişmelere direnme çabası.
- Kültürün sahip olduğu öz değerlerin kaybedilip sadece şekille ilgilenilmesi.
- Geçmişle yetinmek ve geçmişe özlem duyup geleceğe yönelik planlamalar yapmamak.²³⁸
- Toplumun kültürel saldırılara direnç gösterecek ve bu konuda düşünce üretecek öncü nesilleri yetiştirememesi.
- Baskın kültürlere karşı hayranlık ya da düşmanlık.

Kültürün korunması ve yeni nesillere aktarılması bir kimlik ve istikbal meselesidir. Kültürel saldırılara direnç gösteremeyen toplumların kimliklerini yitirmeleri kaçınılmazdır.²³⁹ Son dönemlerde iletişim alanındaki gelişmeler, kültürel saldırıların hızını ve etkisini artırmıştır.

Zamanımızda insanı tümüyle maddi boyutuyla var olan bir varlık olarak ele alan küreselleşmenin, aslında maddi varlığımızla birlikte duygularımızı da tüketip metalaştırdığını görmenin acı sonuçlarıyla karşı karşıyayız.²⁴⁰ Bu noktada başta eğitimciler olmak üzere toplumun tüm kesimlerine çok önemli sorumluluklar düşmektedir.

²³⁷ Mustafa Köylü, “Yaygın Din Eğitimi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, (Ankara: Ensar Yayıncılık, 2017), 310.

²³⁸ Kasır, *Kültür Bilinci*, 43.

²³⁹ Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 8.

²⁴⁰ Yeşilyurt, “Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler”, 29.

Öte yandan küreselleşme, eğitimin tüm alanlarıyla birlikte din eğitimi de derinden etkilemektedir.²⁴¹ Küreselleşmenin din eğitimi üzerindeki en önemli etkilerinden birisi, dini değerleri küresel bütüne çekerek geçmişte dondurup bırakması ve bugüne ait söyleyeceği sözü bastırmasıdır. Küresel kültür, her türlü değer ve inancın süratle tüketimini sağlayarak alınıp satılabilen bir metaya dönüştürerek yoğunluğu giderek artan bir sekülerleşmeyi beraberinde getirmektedir.²⁴²

Ülkeler, bölgeler ve kıtalar arasındaki iletişimin kolaylaşmasıyla birlikte karşılıklı faaliyetlerin artması ve hızlanması, etkileşim ve karşılıklı bağımlılık seviyesini oldukça yukarılara çekmiştir. Küreselleşmeyle birlikte sadece maddi değeri olan öğelerin değişimi değil manevi-kültürel öğelerin değişimi de gündeme gelmiştir.²⁴³ Bu noktada din öğretiminin boyutları içinde bulunan her unsur, küreselleşmenin getirdiklerinin etkisi altındadır denebilir.²⁴⁴

5.3. Okul Aidiyeti

Eğitim hayatta ve okulda devam eden kesintisiz bir süreçtir. Kültürel aidiyet ise bu süreçte elde edilen bir kazanımdır.²⁴⁵ Çocuklar sosyalleşirken ilk önce ailelerini örnek alıp onların davranışlarını taklit ederler. Böylece kültürün içerisinde yer alan değerleri, örf ve adetleri kazanmış olurlar. Okul, ailenin çocuğa verdiği toplumsal değerleri yeniden biçimlendirir. Çünkü aile belli kazanımları çocuğa kazandırmada yetersiz kalır. Okul ailenin gücü ve kapasitesinin yetmediği, toplumsal değerlerin yeniden oluşturulduğu ve kazandırıldığı yerdir. Bu sayede çocuklar, gençler ve yetişkinlerde siyasal, ekonomik, ideolojik, estetik, ahlâki birtakım değerler kazandırılmaya çalışılır.²⁴⁶ İşte bu değerler toplumun kültürünü oluşturur.

Öğrencilerin zamanlarının önemli bir kısmını geçirdiği okula yönelik olarak olumlu tutum geliştirmesi, öğrencinin akademik sonuçları üzerinde oldukça etkilidir. Bu sebeple öğrencilerin okula ilişkin kazanımları gereken duyuşsal davranışlardan birisi de okula aidiyet duygusudur. Okula aidiyet duygusu, öğrencinin kendisinin

²⁴¹ Bahçekapılı, “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış Ve Hoşgörüyeye Olan Katkısı”, 141.

²⁴² Çapcıoğlu, “Küreselleşme, Kültür ve Din”, 171.

²⁴³ Aydın- Osmanoğlu, “Kültürlerarası Din Eğitimi, 235.

²⁴⁴ Altaş, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, 34.

²⁴⁵ Güvenç, *Kültür ve Eğitim*, 31.

²⁴⁶ Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi*, 13.

okul toplumu için (diğer öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler ve personeller) önemli bir üye olduğuna yönelik kişisel duygu durumunu ifade etmektedir.²⁴⁷ Okul aidiyeti sayesinde öğrenci, kendisini okulun bir parçası olarak görecektir ve okuldaki kültüre ait uygulamaları özümseyerek davranışa dönüştürebilecektir. Sözgelimi büyüklerinin yanında nasıl davranması gerektiğini, yemek yerken dikkat etmesi gerekenleri, konuşurken sesinin tonunu ayarlamayı, akranlarıyla oyun oynarken uyması gereken değerler gibi kültüre ait değerlerin içselleştirilmesinde okulun katkısı büyüktür. Okulda kazanılan bu kültürel değerler bireyin okul dışı yaşamında da ona toplumsal aidiyet noktasında kolaylık sağlayacaktır.

Okul aidiyeti her sınıf seviyesinde önemli olmakla beraber, ergenlik döneminde daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü Hamm ve Faircloth'un da söylediği gibi insanlar bir gruba ait hissettiklerinde kendilerini önemli hisseder ve güven duygusu yaşarlar. Aidiyet duygusundan beslenen bu güven hissi bebeklik döneminden başlayarak, çocukluk ve bilhassa ergenlik döneminde hem aile içindeki yaşamda hem de okul ortamında önem taşır. Anderman yaptığı araştırmada aidiyet duygusunun yaşandığı okullarda depresyon, sosyal dışlama ve okul problemlerinin diğer okullara göre azaldığı, iyimserlik düzeyinin arttığını ifade etmiştir. Ayrıca aidiyet duygusunun egemen olduğu okullarda madde kullanımı, şiddete başvurma gibi olumsuz davranışların daha az yaşandığı yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur.²⁴⁸

Bir gruba aidiyet hissetme, başta gençlik dönemi olmak üzere yaşamın her döneminde insanın en temel gereksinimlerinden birisidir. Perdue, Manzeske ve Estell yaptıkları çalışmalarda okul arkadaş ortamındaki kalitenin okula bağlılıkla yakından ilişkili olduğunu belirlemişlerdir. Özdemir, Sezgin, Şirin, Karip ve Erkan ise yaptıkları çalışma sonucunda öğrencilerin kendilerini okula ait hissetmelerinin olumlu akran etkileşimini güçlendirdiğini tespit etmişlerdir.²⁴⁹

Aile, okul ve toplumun ahlaklı bireyler yetiştirmesi, toplumların geleceğinin garanti altına alınması demektir. Bunun gerçekleştirilmesi ise dinî ve kültürel değerlerin genç nesle kazandırılmasına bağlıdır. Bu sebeple, kültürel aidiyet kazanma

²⁴⁷ Aşlamacı- Eker "İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri", 11.

²⁴⁸ Sarı- Özkök, "Ortaokul Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeyi", 72.

²⁴⁹ Sarı- Özkök, "Ortaokul Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeyi", 73.

başarısı bir eğitim süreciyle gerçekleşir ve bu süreç öğrencilerin kendilerini eğitim ortamına ait hissetmeleriyle doğru orantılıdır.²⁵⁰

Kültür ve eğitim birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavramdır. Bu sebeple tam bir uyum içerisinde sevk ve idare edilmelidir.²⁵¹ Kültürün canlı kalması eğitimin başarısına bağlıdır. Bu noktada eğitimde başarıyı belirleyen etkenlerden birisi de öğretmenlerdir. İyi program ve iyi ders materyali onu etkili şekilde kullanacak olan öğretmenle anlam bulur. Eğitimi yönlendiren ve başarıya götürecek olan en etkili faktör öğretmendir. Eğitim sisteminde bazı problemler olsa da öğretmenin çabası ile eğitim ortamı uygun hale gelebilir. Bu sebeple öğretmenin kalitesi öğrencinin okul aidiyeti kazanmasında, kültürel değerleri özümsemesinde ve topluma uyum sağlamasında son derece önemlidir.²⁵²

Okulun ve öğretmenin, kültürel değerleri yeni nesle kazandırmak gibi önemli bir işlevi vardır. Okul bu görevini yerine getirirken kültürel değerlerin içerisinde bulunan dini değerleri de öğrenciye vermek durumundadır. Çünkü edebiyatta, musikide, mimaride ve diğer kültürel unsurların birçoğu dinî kaynaklıdır. Toplumun günlük konuşmasında ve yaşantısında, dini unsurlar oldukça yoğundur. Bunları özümseyebilmek, kültürü tanımak ve okul aidiyeti kazanabilmesi için öğretmen, öğrencisine dinin kültürle olan kopmaz bağımlı kavratmalıdır.²⁵³

6. Kültürel Yozlaşma

Yozlaşma, bir şeyin kendisinde bulunan iyi özellikleri sonradan yitirmesi, orijinalliğinin ortadan kalkması, manevi niteliklerini kaybetmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Ahlaki çöküntü ve toplumsal çürümeyi de ifade eden bu kavram küreselleşmenin bir sonucu olarak kendisini göstermiştir.²⁵⁴

Yozlaşma, kültür konusunda çok sık telaffuz edilen bir kavram değildir. Kültürel çözülme, yabancılaşma, kültürel dejenerasyon, kültür emperyalizmi gibi ifadeler literatürde daha fazla kullanılmaktadır. Hangi kavram kullanılırsa kullanılsın

²⁵⁰ Öz, “Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü”, 199.

²⁵¹ Bilgiç, *Milli Kültür Davamız*, 24.

²⁵² Aşıkoğlu, “Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri”, 7.

²⁵³ Aşıkoğlu, “Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri”, 9.

²⁵⁴ Şahin, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, 248.

kültürün kendine has olan niteliklerini kaybetmesi kültürel bir çözülmeyi beraberinde getirecektir. Bu sürecin ilerlemesiyle yabancılaşma ve var olan kültürel değerlerin karakterinin kaybolarak kültürün özünü yitirmesi kaçınılmaz olacaktır.²⁵⁵

Kültürün küreselleşerek popüler duruma gelmesi, içinde bulunduğumuz dönemin en temel niteliklerinden biridir. Hemen her şeyin, başta internet olmak üzere farklı iletişim yollarıyla yaygınlaşıp popüler kültüre dâhil olmaya başladığı herkesin malumudur. Bu süreç esnasında geleneksel değerler hızla aşınarak popüler kültürün tüketim nesnesi haline gelebilmektedir. Böylesi bir aşınmanın tüm toplum kesimlerini etkileyeceği açıktır.²⁵⁶

Kültürel yozlaşma, genel olarak ekonomik ve siyasi açıdan diğer toplumların gerisinde kalmış bulunan toplumlarda yaşanmaktadır.²⁵⁷ Küreselleşme süreci, gelişmemiş ve gelişmekte olan toplumların sadece siyasal yapılarını veya ekonomilerini değil aynı zamanda kültürel yapılarını da etkilemektedir. Küresel güce sahip toplumlar yaşam tarzlarını, tüketim alışkanlıklarını, dillerini, dinlerini etki alanına giren toplumlara dayatmakta ve bu toplumların kültürel değerleri tahrip olmaktadır. Bu noktada toplumların kültürel değerlerini kaybetmesi, beraberinde toplumun da yok olması anlamına geleceği bilinmelidir.²⁵⁸

Her çeşit kültürel değerın metalaştırılması, insanlığı telafisi oldukça zor olan kültürel çöküntüye götürmektedir. Bunun sonucu olarak kendine yabancılaşma, haz ve hız düşkünlüğü, bencillik, sömürü, kadınların nesneleşmesi ve ekosistemin tahrip edilerek yer altı ve yer üstü kaynaklarının israf edilmesi gibi ciddiyeti şimdi çok daha iyi anlaşılan ve gelecekte etkileri daha da derin olacak bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır.²⁵⁹

Kültürel değerlerin yozlaşması demek, dilin, dinin, ahlaki değerlerin, örf ve adetlerin yozlaşması demektir. Kültür ve içinde barındırdığı değerler bir toplumu ayakta tutan direklerdir. Bu değerlerin yozlaşmaya uğraması ve giderek yok olması, toplumsal düzenini bozacağı gibi toplumun geleceği için de endişe vericidir. Tarih bu

²⁵⁵ Şahin, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, 248.

²⁵⁶ Talip Demir, “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 15 (Aralık 2017), 117.

²⁵⁷ Şahin, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, 243.

²⁵⁸ Şahin, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, 245.

²⁵⁹ Yeşilyurt, “Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler”, 29.

tür acı örneklerle doludur. Diğer taraftan tarih içerisinde kendi öz kültürlerini koruyabilen toplumların bazı kültürlerin hâkimiyetine girseler de asırlar sonra bile tekrar bağımsızlıklarını kazandıkları bilinmektedir. Orta Asya Türk toplumları bu duruma örnek gösterilebilir.

Toplumların bugün karşılaştıkları birçok sorunun temelinde ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sahalarda yaşanan gelişmelerde ahlâki değerlerin göz ardı edilmesi yatmaktadır.²⁶⁰ Çünkü gelişen iletişim araçları ülke sınırlarını ortadan kaldırmaktadır. Bazen insan davranışlarındaki kötü bir davranış veya zararlı bir madde moda olarak yayılabilmekte ve tüm dünyada talep bulabilmektedir. Bununla birlikte toplumsal ortalamaya göre farklı ve yakışsız olan giyim-kuşam, yeme-içme, tutum -davranışlar yeni yetişen nesiller tarafından kolaylıkla kabul görebilmektedir.²⁶¹

Bugün toplumların en önemli problemlerinden birisi, yabancı kültürlerin saldırılarına karşı koyacak yeterli mekanizmalara sahip olamamasıdır. Zayıf kültürler, kültürel yozlaşmanın farkına varıp savunma stratejileri üretene kadar yeni kültürel saldırı biçimleri hâkim kültürler tarafından üretilmektedir.²⁶² Bu noktada kültürel yozlaşmanın karşısında durabilecek en etkili güç devletin eğitim sistemidir.²⁶³ Devletler; eğitimde, siyasette, ekonomide alacağı tedbirler ve yapacağı yenilikler sayesinde topluma öncülük edebilme ve kültürel değerleri koruyabilme potansiyeline sahiptir.

Aynı toplumsal hayat içerisindeki bireyler arasında kültürel yönden bazı çeşitlilikler bulunabilir. Zaman içerisinde aynı ırka, vatana ve ideolojiye sahip bireyler arasında dahi farklılaşmalar olabilmekte; ötekileştirme ve dışlama boyutuna varan bazı problemler ortaya çıkabilmektedir.²⁶⁴ İnsanlar yaşadıkları bu tarz toplumsal problemleri, kültürel değerler sayesinde kolaylıkla çözebilirler.²⁶⁵ Diğer

²⁶⁰ Yılmaz, “Bir İş Ahlâki Sorunu Olarak ‘Sömürü’ Ve Toplumsal Zararları”, 14.

²⁶¹ Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 12.

²⁶² Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 8.

²⁶³ Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 22.

²⁶⁴ Özçiçek, *Birlikte Yaşama Kültürü Ve Felsefesi*, 4

²⁶⁵ Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 21.

tarafından ortak değerleri sahiplenmeyen bireylerin kimlik ve kültür bunalımı yaşayarak toplum tarafından dışlanması kaçınılmazdır.²⁶⁶

Küreselleşme sürecinde kamusal alanda dini değerler, semboller, pratikler ve kurumlar toplumsal değerini kaybeder ve din giderek insanların özel alanına hapsolür. Bununla ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yapılan araştırmalarda, Tanrıya inanan insanların oranının oldukça yüksek çıkmasına karşın Kiliseye bağlılık ve güven oranlarının düşük çıkması çarpıcı bir örnektir.²⁶⁷ Benzer şekilde ülkemizde gelenekleşmiş bulunan kurban ibadetinin bazı bölgelerde modern şehir hayatı ve kent toplumunun şartlarına uyum sağlayamaması sonucunda yaşanan problemler her yıl kendisini göstermektedir.²⁶⁸ Mimar Sinan'dan, Mimar Kemalettin'e uzanan kültür bağı belli bir şuurun devam ettiğini gösterirken, beton yığınları haline getirilen ve adına modern yapılar denen binaların ülkemizdeki kültürel yozlaşmanın mimari yöndeki yansımalarının somut tezahürleridir.²⁶⁹ Artık dini bayramların akraba, komşu, yakınları ziyaret ve küçükleri sevindirmek formatından hızla uzaklaşarak tatil bölgelerine gitme fırsatı olarak görülmesi de son dönemlerde toplumumuzun yaşadığı kültürel yozlaşmayı yansıtmaları bakımından önemli bir örnektir.

Ülkemizde Tanzimattan itibaren batının pozitivist düşünce sisteminin etkisinde gelişen okullaşma süreciyle birlikte kültürel gelişimimiz bize ait olmayan değerlerle kuşatılmıştır. Bilimsel gelişmeleri İslâmî açıdan yorumlayacak ilim adamlarının yetişemeyişi, pozitivist ve materyalist şartlanmalardan esinlenen pek çok okur-yazarın dine karşı cephe almaya başlamasına neden olmuştur. Böylece dinî değerlere ve İslâm Kültürü'ne yabancılaşmış bir aydın kuşağının oluşmasına zemin hazırlanmıştır.²⁷⁰ Tüm bu gelişmeler ışığında kültürel yozlaşmanın olumsuz etkileri her geçen gün kendisini daha fazla göstermektedir. Bu noktada gerek bireylerin gerek toplumların gerekse de devlet yapılanmalarının bilinçlenmesi ve gerekli tedbirleri alması bir tavsiyeden öte zorunluluktur

²⁶⁶ Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 14.

²⁶⁷ Altaş, *Din Eğitiminde Çağdaş Konular*, 25.

²⁶⁸ Günay, "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme", 24.

²⁶⁹ Türkmen, *Milli Kültürümüzün Nesiller İçindeki Bağı*, 94.

²⁷⁰ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 73.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM KÜLTÜRÜ

1. İslam Kültürü

İslam, Arapça barış anlamına gelen, Hz. Muhammed (s.a.v.)’e Kur’an-ı Kerim aracılığı ile bildirilen son ilahi dindir. Bugün yeryüzünde yaşayan yaklaşık her dört kişiden birisi İslam dinine mensuptur. Dünyanın hemen her yerinde yaşam alanı bulan İslam dini bu yönüyle rengi, ırkı, meşrebi ne olursa olsun tüm insanlığa hitap etmektedir. Doğudan batıya, kuzeyden güneye farklı dilleri konuşan milyonlarca insanın ortak değeri olan İslam, hayatın hemen her alanını düzenlemektedir. Çok farklı kültürlerin yaşam alanlarında da kendisine yer bulabilen İslam dini, bu kültürel yapılarla interaktif bir ilişki içerisinde. İslamın insanı merkeze alan yapısının bir sonucu olarak kültürleri etkilemesi ve kimi zamanda kültürleşerek varlığını sürdürmesi yüzlerce yıllık İslam tarihinde sık karşılaşılan bir durumdur.

“İslâm kültürü” kavramı, birçok şekilde tanımlanmıştır. Genel olarak İslam kültürüyle anlaşılan, Müslümanların yaşadığı bölgelerde oluşan, farklı kültürlerle etkileşimi sonucu zenginleşen dinî, ilmî, felsefî, dilsel, edebî ve sanatsal müktesebatın tamamıdır.²⁷¹ Bu noktada İslam kültürünün oldukça zengin bir yapısı olduğu bilinmelidir.

Bütün dinlerde olduğu gibi İslam ile kültür arasında da karşılıklı bir ilişki vardır. İslam bir yönüyle bulunduğu toplumun kültürünü kendi kaynaklarına göre düzenlemekte, diğer yönüyle toplumda bulunan mevcut kültürün değerlerine göre kendisine var olma zemini bulmaktadır. Bu noktada dinlerin yalnızca yaratıcının varlığı, sıfatları, âlemin var edilişi gibi ontolojik meselelerle veya yapılması gerekli olan ibadetlerle ilgili açıklama getirmemişler, toplumsal hayatı dizayn eden ahlâk ve hukuk normları ortaya koyarak kültürlerin oluşmasına da kaynaklık etmişlerdir. Bu noktada ibadethaneler, ayin ve törenler dinin kültürel yansımaları olarak görülebilir. Eski Yunan kültüründe önemli bir dini figür olan Tanrı Zeus’u anmak için yapılmaya

²⁷¹ Recep Demir, “Kavram, Nitelik ve Değerlendirilmesi Bakımından İslam Kültürü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5 / 1 (Aralık 2016), 138.

başlanan anma faaliyetleri olimpiyat oyunlarına dönüşmüş, bu gelenek zamanla uluslararası bir organizasyon halini almıştır. Farklı kültürlerdeki bazı dans çeşitleri insanın kendini Tanrı'ya sunmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu örneklerden hareketle bazı sosyal bilimciler, birçok dinin antropolojik, sosyolojik ve psikolojik etkileri üzerine incelemeler yapmış ve bu etkilerin “beşerî/ tabiat ya da toplum kaynaklı olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁷² Dinlerin bu denli geniş yelpazede var olması sonucunda yeryüzünde çok sayıda din ve buna bağlı olarak kültürel form ortaya çıkmıştır.

Tarihsel olarak İslamın, felsefeden ve kültürlerden eski bir yapısı vardır. İslam insan, dünya, medeniyet ve kültür kaynaklı olmayıp, Allah tarafından vahyolunmuş bir dindir. Her medeniyet ve kültüre aşkın olan İslam, bu yönüyle orijinal ve evrenseldir.²⁷³ Hemen her millet içerisinde yaşam alanı bulmuş olması, İslam'ın evrensel bir yapıya sahip olmasının bir göstergesidir.

Din, zaman içerisinde yaşanan çoğu olayın kaynağı olduğu gibi kültür ve medeniyetlerin oluşmasında da etkili faktörlerden biridir.²⁷⁴ Dinde ortaya çıkan bir değişiklik mutlaka kültürde de kendisini gösterir.²⁷⁵ Bütün dinler insanların var olduğu kültürel bir zeminde doğmakta, yaşamakta ve kurumlaşabilmektedir.²⁷⁶ Dinin kurumsal bir yapıya kavuşması, dinî müktesebatın bir yönüyle toplumsal ve kültürel dinamiklere entegre olması anlamına gelmektedir. Bu sebeple dini değerler beşeri olguların niteliklerini kendi karakteristikleri çerçevesinde bize sürekli sunmaktadır. Toplumumuzda Ramazan ayına özgü olan Ramazan davulu, iftar davetleri, mahyaların ışıklandırılması ve teravih sonrası düzenlenen etkinlikler gibi beşeri olgular, İslam'ın toplum tarafından özümsemesi neticesinde ortaya çıkan kültürel formlardır.

Dinler zaman içerisinde bazı kültürel formları ortaya çıkarır ve bununla toplumsallaşır. Dinin kültüre dönüşmesi ömrünü uzatır. Bu sebeple din, toplumsal hayatta var olmasını, yayılışını, kökleşmesini ve devamlılığını ortaya çıkardığı kültür aracılığı ile sağlamaya çalışır. Bu kültürel değerler, toplumdan topluma, bölgeden bölgeye hatta cemaatten cemaate farklılaşabilir. Örneğin İslam, tesettür prensibi ile

²⁷² Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 595.

²⁷³ Korlaelçi, “Din Kültür İlişkisi”, 45.

²⁷⁴ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 596.

²⁷⁵ Korlaelçi, “Din Kültür İlişkisi”, 46.

²⁷⁶ Arslan, “Kültürel Bağlamda Din”, 189.

kadın ile erkeğin bedeninde örtülmesi gerekli yerleri bildirmiş ve form ortaya koymuştur. Bu emri uygulamak üzere seçilecek kıyafetler coğrafyaya, mevsime/iklime, kişinin zevkine, örf ve bu yönde oluşan kültüre göre değişiklik arz edebilir. Örtülmesi istenilen yerler örtüldükten sonra bir şekli dayatmak, kendi kabulünü din haline getirmek olur ki her bir dini grup benzer biçimde davranırsa çatışma kaçınılmaz olur.²⁷⁷ Günümüzde toplumumuzda var olan dinin yorumlanmasına ilişkin tahammülsüzlüğün altında yatan nedenlerden biri de işte bu dinî kültürün anlaşılamamasından doğan hoşgörüsüzlüktür.

Son din olan İslam ise ülkemizde yaşayan bütün insanların az veya çok ortak kültürü, yaşama tarzı ve rengidir. Bu sebeple İslamı tanımadan toplumumuzun kültürel kodlarını anlamak mümkün değildir.²⁷⁸

2. İslam Kültürünün Kaynakları

İslam kültürü, Müslümanların oluşturduğu kültürün ortak adıdır. Bu kültürün özünü Tevhid oluşturur. İslam kültürünün gelişmesinde Arap, Türk, İran, Hint ve Afrika toplumlarının katkısı büyüktür.²⁷⁹ İslam, bütün bu toplumların kültürel değerlerinden kendisine uygun olanları alarak, Kur-an'ı Kerim ve Hz. Peygamber rehberliğinde yepyeni kültürel bir birikim oluşturmuştur.

Hiçbir kültür kendi başına olgunlaşmamıştır. Her kültür kurulduğu yerde kendinden önceki kültürlerden bazı değerler aldığı gibi kendinden sonra oluşan kültürlerle de maddi ve manevi katkılar sağlamıştır. Bu bakımdan Eski Mısır, Eski Yunan, Eski Hint ve Sasani kültürleri İslam kültürünün oluşmasına etki etmişlerdir. Aynı şekilde İslam kültürünün kendi öz unsurları da birçok kültürü etkilemiştir. Bu eski kültürlerden etkilenme ve başka kültürleri etkileme bir eksiklik değil aksine İslam kültürüne zenginlik katan değerlerdir.²⁸⁰ İslam'ın tüm dünya toplumlarının sahip bulunduğu vahye, akla ve fitrata ters düşmeyen değerlere kapısının sonuna kadar açık olduğunun doğal bir göstergesidir.

²⁷⁷ Köse, "Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum Ve Cemaatler", 20.

²⁷⁸ Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 59.

²⁷⁹ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 16.

²⁸⁰ İsmet Kayaoğlu, "İslam Kültürünün Doğuşu", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 28 / 1 (Nisan 1987), 205-211.

Kuran-ı Kerim’de Yüce Allah (c.c.), “O sizi yerden var etti ve size orayı imar etme görevi verdi”²⁸¹ buyurarak insanın yaratılış maksatlarından birisinin de yeryüzünü imar etmek olduğunu bildirmiştir. Müslümanların tarihte oluşturdukları parlak başarıların temeline inildiğinde; İslamî kaynaklara uygun olarak bir hayat inşa etme gayretlerini etkili olduğu görülecektir. Bu yönüyle İslam kültürü, bir yönüyle vahye, öbür yönüyle de insani çabalara dayalı olarak var olmuştur. İslam kültüründe Müslümanların yaşamlarını şekillendiren iki ana kaynak söz konusudur; bu kaynaklardan ilki, doğrudan insan olarak Müslümanın kendi özneliği içerisindeki tüm tecrübeleri, fiilleri ve tercihleri; diğeri de İslamın öğretileridir.²⁸² Bu noktada İslam toplumunun kültürel zeminini, ilahi ve insani değerlerin birlikte inşa ettiğini ifade edebiliriz.

İslam kültürünün oluşmasına kaynaklık eden unsurları da şu şekilde sınıflandırabiliriz.

2.1. Kuran ve Sünnet

İslam kültürünün ana kaynağını Kur’ân ve Sünnet oluşturur. İnsanların uyması gereken öğretiler ve temel ilkeler Kur’an’ı Kerim’de mevcuttur. Bu ilkeler rehberliğinde Müslümanlar, ifrat ve tefrit problemi yaşamamış, her şeyi belli ölçüler içerisinde değerlendirebilen, Bakara suresi 143. ayetindeki ifadesiyle “vasat bir ümmet” ve “dengeli toplumlar” oluşturabilmişlerdir.²⁸³ Müslümanların tarih boyunca her coğrafyada kültürlerini yaşayabilmelerinin temel nedenlerinden birisi, işte bu insanı merkeze alan anlayışıdır.

Kur’an, zamanın toplumsal ve kültürel olgularıyla interaktif bir ilişki içerisinde olmakla birlikte zamandan bağımsız ve soyut olarak hükümler getirmekten ziyade, yaşanılan çağın toplumsal ve kültürel olgularını doğrudan doğruya düzenlemeye gitmiştir. Bu düzenlemeler; bazen değiştirme, bazen kısmen düzeltme, bazen de mevcudu koruma biçiminde olmuştur. Sözelimi Arap toplumunda yaygın olan şirk inancı ve içki içme alışkanlığı yasaklanarak değiştirilmiş, namaz, hac gibi ibadetler gözden geçirilmiş, yepyeni ilke ve kurallar temelinde şirkten arındırılarak yeniden ihya edilirken kimi geleneksel Arap erdemleri (cömertlik, zayıfın yanında

²⁸¹ *Kur’an Yolu* (Erişim 14Aralık 2019) el-Hûd 11/61.

²⁸² Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 16.

²⁸³ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 17.

olmak, akrabalığa değer vermek vs.) olduğu gibi korunup devam ettirilmiştir. Kur'an'ın yaşanan hayata müdahale biçimi her zaman radikal ve devrimci olmamıştır; içki içme yasağında görüldüğü gibi Arap toplumundaki köklü alışkanlıklar tedrici olarak değiştirilmiştir.²⁸⁴ Bu da İslam'ın geniş kitlelere ulaşmasının önünü açmış ve yeryüzünün birçok bölgesinde İslam Kültürü yaşam bulmuştur.

İslam, insanın insanla; insanın çevresiyle ve insanın Allah (c.c.) ile nasıl bağ kurması gerektiğinin ölçülerini vermiştir. Bu ölçüler, insanın yaşamını sürdürmesi için gerekli düzenlemelerin de temelini oluşturmuştur. Mesele bu açıdan ele alındığında, aile yapısından şehir hayatına, alışverişten devlet düzenine, yenilebilecek gıdalardan eğitimin nasıl olması gerektiğine kadar hemen her alanda bu ölçülerin derin etkisi gözlenebilir. Bu suretle, tarihsel ve sosyolojik gelişmeler, yeni kurumsal birikimlerin oluşmasına ve yeni bilimsel açılımlara da zemin oluşturur. Müslüman âlimlerin farklı ilim tasnifleri yapmış olmaları ve insanların karşılaştıkları meseleleri çözmek için içtihat kapısının sürekli açık tutulması bu üretken tutumun en güzel örneklerinden birini oluşturmuştur.²⁸⁵ Yaşanılan hayata uygun fıkhi çözümlemeler sayesinde İslam, hep hayatın içerisinde ve hayata yön veren bir din halini almıştır. Bu noktada bugün Müslümanların içerisine düştüğü en can yakıcı durumlardan birisi olarak içtihat mekanizmasının sağlıklı çalışmaması nedeniyle yaşanan hayatla dini anlayışların birbirleriyle uyumluluk gösterememesi söylenebilir.

Kul, davetçi, aile üyesi ve lider olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşayarak ortaya koyduğu sünnet ise, İslamî bir hayat düzeni oluşturmada rehberlik yapmıştır. Savaş ve anlaşma yaparak veya elçi göndererek İslam'a davet etme gibi başka din ve inanç grupları ile kurulan ilişkilerde Hz. Peygamber (s.a.v.) örneği, Müslümanlara hem istikamet çizmiş hem de teşvik edici bir görev ifa edilmiştir. Sünnetin öncülüğünde ve örneğinde oluşturulan müktesebat, İslam kültürünün oluşumunda hemen her döneminde bir müracaat kaynağı olarak önemini korumuştur.²⁸⁶ Böylece Hz. Peygamberin sözleri ve fiilleri nesilden nesile aktarılmış ve insanların hayatlarına rehberlik etmiştir.

²⁸⁴ Kadir Canatan, "Kur'an Hükümlerinin Sosyolojisi", *Eskiye* / 27 (Kasım 2013), 64

²⁸⁵ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 17.

²⁸⁶ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 17.

Hız. Peygamber'in, Kuran'ı Kerim'den öğrendiklerini yaşayarak çevresine örnek olduğu her Müslümanın malumudur.²⁸⁷ İslam alimleri de buradan hareketle bu yolun adı olan sünnete gereken önemi göstermiş ve Hız. Peygamberin söz ve davranışlarını kayıt altına almıştır. Hız. Peygamber'in söylediğı sözlerin ve fiillerinin yazılı olduğu devasa külliyatlar günümüze kadar ulaşarak Müslümanlara yol göstermeye devam etmektedir. Sünnetin bu denli önemli konumu Müslümanların kültürlerini de derinden etkilemiştir. İslam toplumlarında yeme içmeden giyim kuşama, düğün törenlerinden cenaze merasimlerine, alışverişten bayram kutlamalarına kadar birçok alanda sünnetin izlerini görmek mümkündür.

2.2. Akıl

İnsan, kültürün üreticisi olduğu gibi ortaya çıkardığı kültürün de etkilediğı bir varlıktır. Kültür tarafından etkilenen insan, aynı zamanda ortaya çıkan kültürü yeniler, geliştirir.²⁸⁸ Şüphesiz yenileşme ve gelişmeyi sağlayacak yegâne unsur ise insan aklıdır.

İnsanı, ilahî emirlerle sorumlu kılan akıl, “akl-ı selim”dir. Akl-ı selimin dilimizdeki anlamlarından ilki hüküm ve kararlarında yanlıştan doğruyu, kötünden iyiyi ayırma becerisidir. Diğer bir anlamda ise akl-ı selim, insanın doğru karar almasını sağlayan, herhangi bir olumsuz durumdan etkilenmeyen, yaratılışındaki saflığı muhafaza eden aklıdır ki, bu da Allah'ın (c.c.) insanın yaratılışta insan bahşettiğı fitratın gereğidir.²⁸⁹

Bu noktada Müslüman aklının üç noktadan hareketle kültür oluşturabilecek seviyeye gelebileceğı söylenebilir.

- Müslüman aklı “ebedi kökler” ile irtibat halinde olmalıdır. Kadim insanlık geleneğinin binlerce yılda oluşturduğu bilgi, birikim ve tecrübeden istifade edilmelidir.
- Müslüman aklı, aklî bilgi ve ilimlerden sürekli istifade etmelidir. Bu istifade, toptancı bir bakış açısıyla değil, eskilerin mümeyyiz akıl dedikleri, iyiyi kötünden seçip ayırabilen bir yapıda olmalıdır.

²⁸⁷ Arafat Aydın, “Sünnetin Tespiti ve Dindeki Yeri” Paneli, Fırat Kültür Merkezi (FKM)”, Hadis Tetkikleri Dergisi 7 / 2 (Aralık 2010), 195.

²⁸⁸ Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, 469.

²⁸⁹ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 17.

- Müslüman aklı mevcut realite ile iç içe olmalı ve yaşanan dünyanın diline hâkim olmalıdır.²⁹⁰ Yaşanan hayattan kopuk olan bir düşüncenin toplumda karşılık bulabilmesi ve kökleşmesi mümkün değildir.

Bugün din olayı, sadece her mabedin mensuplarını, dinler tarihçilerini, psikologları, sosyologları, kültür-antropoloji ve teoloji uzmanlarını değil, bir dine mensup olmayan insanları dahi ilgilendirmekte; basın, radyo, televizyon gibi büyük haber bültenlerinin, haftalık dergilerin, magazinlerin ve sosyal medyanın ana konularından birini oluşturmaktadır. İşte dine gösterilen bu ilgi, çağdaş insanın anlam arayışının ve ruhundaki endişenin bir tezahürüdür.²⁹¹ Kur-an'ı Kerim'in birçok ayetinde insanların akletmeye, düşünmeye yönlendirilmesinin altında yatan gerekçelerden birisi de işte bu aklın tatmin olmasıyla ortaya çıkacak olan anlam arayışına verilen cevaptır.

Felsefe, ahlâk, sanat ve kültürden daha önce var olan dinin, kendine has ilahî kaynaklı oluşu onu hukuk, sanat, ahlâk ve eğitim gibi kültürel yapılardan farklı kılmaktadır. Bu sebeple din, kültürün parçalarından biri olmadığı gibi ondan bağımsız da değildir. Çünkü din, kendi dünya görüşüyle kültür dâhil insanlığın ürünü olan tüm sahalara nüfûz eder.²⁹² Dinin bu yapısı onu dünyanın hemen her yerinde yaşam alanı bulmasını sağlamaktadır.

İnsanlar arası ilişkileri düzenleyen unsurlardan birisi de hukuktur. Hukukun kültürel değerlerden beslenen bir yönü vardır. Hukuk sosyolojisine göre hukuk: soyut bir adalet fikrinin toplumsallaşması değil, tam tersine toplumsal yapının bir parçası olarak köklerini toplumsal, kültürel ve tarihsel süreçlerde oluşturan bir kurumdur. Kur'an hükümleri ve bunun sistematik bir yapıya kavuşmuş biçimi olan İslam hukuku, kaynakları bakımından kısmen ilahî esaslara dayalı kısmen de aklın bir ürünüdür.²⁹³ Bu nedenle islam hukukunda zamanın değişen şartlarına uygun olarak aklın ve vahyin reddetmeyeceği şekilde karar verme temel bir prensiptir. Osmanlı hukuk sisteminin önemli bir parçası olan Mecelle' de geçen "*ezmanın tagayyürü ile*

²⁹⁰ Hasan Turabi, *İslami Düşüncenin İhyası*, (İstanbul: Ekin Yayıncılık, 2016), 8.

²⁹¹ Mehmet Aydın, "Din ve Toplum İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 3 (Eylül 1986), 53.

²⁹² Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", 597

²⁹³ Canatan, "Kur'an Hükümlerinin Sosyolojisi", 49.

ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz” (zamanın değişmesi ile verilen hükümlerin değişmesi normaldir) sözü bu durumu anlatması bakımından önemlidir.

Kur'an'da, kendilerinden “ulü'l-elbâb”²⁹⁴ “ulü'n-nüha”²⁹⁵ ve “ulü'l-ebsâr”²⁹⁶ ifadeleriyle bahsedilen ve Türkçede akıl sahipleri olarak nitelendirilen insanların ortak özellikleri; arzularının esiri olmayan, kendilerini temiz tutan, kişiler olmalarıdır. Bu noktada akl-ı selimin ferasetle ilgisi vardır. “Müminin ferasetinden sakınınız. Zira o Allah'ın (c.c.) nuru ile bakar”²⁹⁷ hadis-i şerifinde belirtilen “Allah'ın (c.c.) nuru ile bakma” özelliğini Müslümanlar ancak selim akıllarını kullanarak üstlenebilirler.²⁹⁸ İslam kültürüne işte bu özelliklere sahip insanların çok büyük katkılarının olduğu bilinmelidir.

Müslümanlar, yapılan fetihler neticesinde, başka kültürlerle karşılaştıklarında katı bir tutum sergilemek yerine bu farklılıklardan istifade etmeyi tercih etmişlerdir. Bu istifade edişi de belli bir bilgi ve ahlak disiplini çerçevesinde yapmışlardır. İslam'ın hem tüm dünyayı etkileyen hem de çok farklı coğrafyalardan, ırklardan ve sınıflardan insanların İslam'a katılmalarına yol açan başarılarında Müslümanların bu kuşatıcı tavrının etkisi büyüktür. Zira ancak akl-ı selim sayesinde; efsaneleri, hurafeleri, çelişkili sözleri, aykırı iddiaları reddetmek; ispat ve delillere razı olma ve yeni delillerin beklentilerine göre bilgi birikimini ve davranışını değiştirmek üzere yeni delillere açık ve hazır olmak mümkündür. Bu seçici yeteneği ile İslam kültürü, bilimden sanata, toplumsal ve iktisadi işleyişten siyasete yepyeni ve devrimci değişimler ve başarılar kazanabilmiştir.²⁹⁹ Böylece İslam kültürü dört kıta ve yedi iklim, dünyanın her yerinde var olmuştur.

2.3. Gelenek (Örf)

Dinler, yaşanan bir hayat ve sosyo-kültürel yapı içerisine doğarlar. Her ne kadar tarih üstü kutsal birtakım mesajları içerseler de onlar, bu dünyada bir topluluk

²⁹⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 14 Aralık 2019) el- Haşr 59/2.

²⁹⁵ *Kur'an Yolu* (Erişim 14 Aralık 2019) ez-Zümer 39/9.

²⁹⁶ *Kur'an Yolu* (Erişim 14 Aralık 2019) el-Taha 20/54.

²⁹⁷ Ebû 'İsa Muḥammad İbn 'İsa as-Sulamî ad-Ḍarîr al-Büġî et-Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, (İstanbul: Çağrı Yayınları,1981) Sünen, 16.

²⁹⁸ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 17.

²⁹⁹ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 17.

içerisinde ortaya çıkar ve onların hayatları üzerinden kendilerini gösterirler.³⁰⁰ Çünkü hayatın içerisinde bulunmayan hiçbir değer yaşamını sürdürmez.

Toplumların uzun yıllar boyunca ürettiği gelenekler de dini inançlarla sürekli bir ilişki içindedir. Dinlerin asırlar boyu yaşatılmasında ve toplumlar tarafından korunmasında geleneklerin önemli bir rolü vardır. Bu anlamda kültürel yapı, toplumların dini anlayış ve yorumlarını etkilemektedir.³⁰¹ Toplumlar, sosyal ve dini yaşantılarını, gelenekleriyle harmanladıkları tecrübelerle şekillendirmişlerdir. Böylece onları daima taze ve canlı tutarak yeni nesillerin istifadesine sunmuşlardır. Bu yönüyle gelenekler kültürün bekçileridir.³⁰² Geleneğe dönüşmemiş değerler toplum tarafından unutulmaya ve yok olmaya adaydır.

Geleneğin toplum nazarında kolay değişmeyen ve derin saygı uyandıran bir yapısı vardır. Geleneklerin ürettiği toplumsal değerlerin gücü düşünürlerin düşüncelerinden, veya yazılı kanunlardan değil geniş katımlı demokratik bir oluşumun mutabakatı ile tespit edilmiş kurallardan kaynaklıdır. Yeni yetişen nesiller kültürel mirası ayıklamak, yorumlamak veya revize etmek isteseler de bu çoğu zaman mümkün olmamaktadır.³⁰³ Çünkü kültürel miras, asırlardan süzülerek gelen değerlerin toplumsal bir kabul ile harmanlanmasıyla meydana gelir.

İslam hukukçularına göre bir toplumdaki geleneğin kabul edilebilirliği onun toplumsal bir kabul görmesiyle beraber İslam'ın temel kaynaklarına uygunluğuna da bağlıdır.³⁰⁴ Bu özellikleri içerisinde bulunduran örf “sahih örf”, bulundurmaya da” fâsid (bozulmuş) örf” adı verilmiştir. İslam Fıkhı sahih örfü, “ma'rûf” olarak da isimlendirerek³⁰⁵, yeni hüküm belirlemede kaynak olarak kabul etmiştir.

Kültür kişiden kişiye değişen bir değer değildir. Bu yönüyle toplumların ortak yönleri olan gelenekler kültürün önemli bir kısmını oluşturur.³⁰⁶ İçinde yaşanan

³⁰⁰ Mustafa Arslan, “İlk Müslüman Toplumun Oluşumu ve Hz. Muhammed (sav)Kardeşleştirme Örnek Olayı Üzerine Tarihsel Bir Din Sosyolojisi İncelemesi (1)”, *Eskiye* / 23 (Aralık 2011), 82.

³⁰¹ Arslanoğlu, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Temelleri*, 19.

³⁰² Suat Cebeci, “Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 / 2 (Haziran 1996), 76.

³⁰³ Cebeci, “Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi”, 76.

³⁰⁴ Fikriyat, “İslam İlmihali”, (Erişim: 22 Ağustos 2019), <https://www.fikriyat.com/ilahiyat/islam-ilmihali/2019/01/21/usul-i-fikih-nedir-tarihi-metodlari-nelerdir-fikih-kaynak-ve-metodlari-nelerdir>

³⁰⁵ İbrahim Kâfi Dönmez, “Örf,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 34:93.

³⁰⁶ Çakır, *İnsan-Kültür ve Toplum Yazıları*, 51.

toplumun geleneklerinin birey üzerindeki etkisine sosyoloji biliminde toplumsal kalıtım denir.³⁰⁷ Toplumsal kalıtım sayesinde insan, bulunduğu topluma adaptasyonunu kolaylıkla gerçekleştirebilir. Bir toplumun güven ve huzur içerisinde ayakta durabilmesi, sahip olduğu maddi değerlerinin yanında toplumsal kalıtımın olmazsa olmazı olan kültürel değerlerin de korunup yaşatılmasına bağlıdır.³⁰⁸ Bu noktada sahip olunan kültürel değerlerin yeni yetişen nesillere aktarılması toplumsal bütünlüğün oluşması bakımından hayati öneme sahiptir.

Müslümanlar gerek yapılan fetihler neticesinde gerekse İslam'a gönüllü giren insanlar sayesinde farklı düşüncelerle ve uygulamalarla karşılaşmışlardır. İslam bu insanları hem etkilemiş hem de onların birikiminden etkilenmiştir.³⁰⁹ İçki, ribâ (faiz), Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmek gibi cahiliye âdetleri yasaklanırken, nikâh, boşanma ve benzeri muamelelerde ise bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bununla beraber ticarete kullanılan 'nukûd' denilen külçe veya 'meskûk' yâni basılmış altın ve gümüş paralarını alışverişte kullanmakta herhangi bir sakınca görülmemiştir. Başka birçok konuda da İslam hukukunda, hakkında Kur'an ve Sünnette doğrudan hüküm bulunmayan, ancak dine, akla ve toplumun genelinin maslahatına aykırı olmayan örf ve âdetler uygulamada delil kabul edilmiştir. Hatta hâkimin vasıflarından birisinin de örf ve âdetlere vâkıf olması şartı bu konuya verilen önemi göstermesi bakımından anlamlıdır.³¹⁰

³⁰⁷ Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", 105.

³⁰⁸ Hüseyin Yılmaz, "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinde Sosyal Dayanışma Konusunun Öğretimi". *Dini Araştırmalar* 7 / 19 (Haziran 2004), 257.

³⁰⁹ Örf ve ma'rûfun hukuktan daha esnek olması sebebiyle değişmeye daha açık bir özelliği vardır. İslamın geldiği toplumda zannedilenin tersine toplumdaki uygulamaların hukuki yönden tamamının kaldırıldığı uygulamaların oranı %21 civarındadır. Toplumda var olan uygulamaları, hiç değiştirmeden (ibga) ve bir kısmını düzenleyerek (tadil) devam ettirdikleri uygulamaların oranı ise yaklaşık %79'dur. Bu durum hukuki yapıdaki örfün önemini belirtmektedir. Siyer kaynakları ayrıntılı olarak incelendiğinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Cahiliye dönemi Araplarının, kültürel yapısının tamamını reddetmediği görülecektir. İslam'dan önce var olan Mehîr karşılığında nikâh, davacının davasına delil getiremediğinde yeminleşme, âşûrâ günü oruç tutmak gibi uygulamalar korunmuştur. İslamın geldiği yıllarda Mekkeli müşrikler Tevhîd, namaz, zekât/sadaka, oruç, hac, kurban, rûkû, secde ile ilk defa tanışmıyorlardı. Bunlar önceden de bilinen şeylerdi. Hz. Muhammed (s.a.v.), insanların zaten bildiği konularda kısmen yeni düzenlemeler yapıyor bazı mevcut uygulamaları küçük rötuşlarla değiştiriyor, bazılarını aynen benimsiyordu. Bu noktada Hz. Peygamber yaşantısı ile insanlara örneklik teşkil ediyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Okuyan- Osman Eyüpoğlu, "Kur'an'ın Sosyo-Kültürel Koşulları Dikkate Alışı: Ma 'rûf Kavramı Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, /26 (Haziran 2008).

³¹⁰ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 21.

Bugün toplumumuzun bütün kesimlerinde ortak olarak yaşatılan geleneksel uygulamaları tahlil edip incelediğimizde bunların toplumsal bütünleşmeyi ve insanların geleneklerden faydalandıklarını görebiliriz. Bu geleneklerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

- Selamlaşma
- Misafiri hoş karşılama
- Gideni uğurlama
- Yaşça büyüklerin elini öpme
- Düğünlere dostları davet etme, onlara yemek vb. gibi ikramlarda bulunma
- Davet edildiği düğüne icabet etme ve hediye götürme³¹¹

İnancımızın ve kültürümüzün önemli uygulamalarından olan bu gibi gelenekler bazen dini bazen de kültürel değerler olarak toplumun bütün kesimlerinde varlığını devam ettirmektedir. Eğitim, bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemli bir imkândır.

2.4. Başka Kùltürler

Toplumların kültürü, insanların karşılaştıkları problemlere karşı buldukları çözümlerden etkilenmiştir.³¹² Üretilen bu çözüm yolları aynı problemi yaşayan başka kültürler tarafından da benimsenebilmekte ve bu sayede kültür transferleri gerçekleşebilmektedir.

Kùltür transferlerinin önemli bir sebebi toplumların birbirlerine olan benzerlikleri ve aralarında bulunan tarihi ve sosyal bağlardır. Kùltürlerin yayılma sahaları incelendiğinde ırk, renk ve dil farklılıklarına karşın birçok ortak tarafın var olduğu görülür. İşte, bu ortak kültürel taraflar zaman içerisinde kökleşerek şehirleri, ülkeleri hatta kıtaları da aşarak medeniyet halini alır.³¹³ Medeniyet, Arapça bir kelime olarak bir toplumun yaşam tarzı, bilgi seviyesi, sanat gücü, maddi ve manevi varlığı gibi kültürel birikiminin bütününe ifade eder. Medeniyeti kültürden ayıran şey derin bir kültür mirasıyla oluşmuş bulunmasıdır.³¹⁴ Medeniyet halini alabilen kültürel birikim, farklı birçok kültürü etkileyebilir ve kendi rengini onlara verebilir.

³¹¹ Cebeci, “Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi”, 83.

³¹² Arslanoğlu, *Türk-İslam Kùltür ve Medeniyetinin Temelleri*, 12.

³¹³ Ziya Kazıcı, *Köprü*, (İstanbul: Medeniyet Yayınları, 2003), 81.

³¹⁴ Kasır, *Kùltür Bilinci*, 28.

Kültürel etkileşiminin bir başka sebebi de değişen çağa uyum sağlanmada karşılaşılan zorluklardır. Herhangi bir kültürün çeşitli iletişim kanallarıyla bir başka kültüre etki etmesi sonucu, kendisini zamanın şartlarına göre güncellemiş olan kültür diğer kültürde kendisinden derin izler bırakacaktır.³¹⁵ Bu nedenle kültürün değişen zamanın ruhuna uygun olarak kendini güncellemesi hayati öneme sahiptir.

Günümüz eğitim anlayışının temel kabullerinden birisi, başka kültürlerin de varlığını kabul ederek küreselleşen dünyaya uyum sağlayabilen ve bununla beraber özgün değerlerine sahip çıkabilen bireyler yetiştirmektir. Hızla küreselleşen dünyada ve bilginin çok hızlı bir şekilde yayıldığı günümüzde din eğitimi de bu durumdan etkilenmektedir. Böyle bir dünyada ötekileştirmeyi önleyici bir kültürlerarası din eğitimi ihtiyaç halini almıştır.

Kültürlerarası din eğitimi zorunlu kılan hususların temelinde farklı kültürler arasında bulunan olumsuz algılamalar yer almaktadır. Örneğin bugün İslam dünyasındaki “Batı” algısı ile Batı dünyasındaki “İslam” algısı pek de olumlu değildir. Her iki kesimde de eğitimden kaynaklı kendini gösteren ciddi bir anlayış yokluğuyla beraber, bilgi kirliliği ve eksikliği bulunmaktadır. Bununla birlikte kültürlerarası din eğitiminin teolojik zeminini irdelerken bir yandan çoğulcu bir modelden diğer yandan ise İslam dininin teolojik referanslarından yardım alınabilir. Bu noktada ilk yapılması gereken “*tearüf bilinci*” çerçevesinde ortaya konan mesajları anlamak olmalıdır.³¹⁶ Pek çok kültürün birlikte bulunduğu çoğulcu toplumlarda, din eğitiminin gayesi, farklı inançtaki bireylerin düşüncelerini doğru bilgiler ışığında tanıtabilmek olmalıdır.³¹⁷ Bu sayede toplumun her bir rengi uyum içerisinde kendisini kaybetmeden varlığını sürdürebilecektir.

Başka toplumların kültürel değerlerini aşağılayarak kendi kültürünü yüceltme anlayışı giderek önemini yitirmektedir. Kültürlerin ortak taraflarının ön planda tutularak toplum barışına katkıda bulunma düşüncesi son dönemlerde giderek önemslenmektedir.³¹⁸ Bu noktada Müslümanlar içerisinde İslâm adına konuşanların

³¹⁵ Mahmut Tezcan, *Sosyal ve Kültürel Değişme*, (Ankara: A.Ü.E.B.F. Yayınları, 1984), 30.

³¹⁶ Aydın- Osmanoğlu, “Kültürlerarası Din Eğitimi, 241-254.

³¹⁷ Yılmaz, “Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri “, 190.

³¹⁸ Hüseyin Yılmaz, “AB’ye Giriş Sürecinde Ortaöğretimde Diğer Dinlerin Öğretimi ile İlgili Öğrencilerin Düşünceleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2004), 102.

dikkat etmesi gereken en önemli hususlardan birisi "ben Müslümanım" diyen herkesin kendisini ait hissettiği bir din dili kullanması olduğu bilinmelidir.

İslam kültürünün oluşumuna kaynaklık eden yerlere bakıldığında coğrafi anlamda dört medeniyet havzası üzerine yerleştiği görülmektedir. Bu kültür bölgeleri şunlardır:

- Akdeniz'in kuzey bölgesinden Anadolu ve İtalya kıyılarına kadar uzanan alanla birlikte Yunan-Roma bölgesi,
- Sami ve İran dillerinin hüküm sürdüğü Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölge,
- Hindistan bölgesi,
- Uzak Doğu bölgesi.

Çok kısa bir zaman aralığında gelişen İslam medeniyeti fetihler sayesinde, az bir zaman dilimi içerisinde Cebel-i Tarık Boğazından Çin Seddi'ne kadar olan yayılma alanı bulabilmiştir. Müslümanlar bu coğrafyalarda ilim, sanat, iktisat, edebiyat, felsefe gibi alanlarda medeniyet oluşturarak Asya, Afrika ve Avrupa'nın önemli bir bölümünü İslam'la tanıştırmışlardır. İslam medeniyeti başka medeniyetleri hem etkilenmiş hem de onların gelişmesinde öncülük etmiştir. Öyle ki, 7. yüzyıldan başlayıp 18. yüzyıla kadar medeniyet tarihi, İslam medeniyeti çevresinde şekillenmiştir. Nitekim bu devirlerde Bağdat, Kurtuba ve İstanbul gibi ilmin, ticaretin ve çeşitli sanatların geliştiği ve dünya Kültürü'ne öncülük eden şehirler, Müslümanların yaşadığı şehirlerdir. İslam dünyasının, bu büyük başarısı, bu medeniyetin öncülüğünü gerçekleştirmiş olan milletlerin düşünce ve sanat yetenekleri ile birlikte, ötekileştirmeyen bir dünya görüşüne sahip olmalarıyla açıklanabilir.³¹⁹ Unutulmamalıdır ki Müslümanlar en büyük medeniyetlerini herkesin fikrini özgürce ifade edebildiği ortamlarda inşa edebilmişlerdir. Endülüs medeniyeti bu durumun en önemli örneklerindendir.

Bilim tarihçisi olan George Sarton'a göre, 750-1100 yılları arasındaki her elli yıllık dönemler, büyük Müslüman bilim insanlarının adıyla anılmayı hak etmektedir. Nitekim ona göre:

³¹⁹ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 22.

- 750-800 yılları arasını “Cabir çağı”,
- 800-850 yılları arasını “Harizmi çağı”
- 850-900 yılları arasını “Razi çağı”,
- 900- 950 yılları arasını “Mes’udi çağı”,
- 950-1000 yılları arasını “Ebu’l-Vefa çağı”,
- 1000-1050 yılları arasını el-Biruni ve İbn Sina çağı”,
- 1050-1100 yılları arasını da “İbnü’l-Heysem ve Ömer Hayyam çağı” olarak isimlendirmek gerekir.³²⁰

Kur’an-ı Kerim’de hakikatin evrenselliği düşüncesi birçok ayette vurgulandığını belirtebiliriz. Yûnus suresi 47. ayette “Her ümmetin bir Resulü vardır” ve Fâtır suresi 24. ayette “Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinde bir elçi olmasın” buyuran Kur’an-ı Kerim’in, Müslümanların başka kültürler hakkındaki algılamalarını derinden etkilediği söylenebilir.³²¹ Bu anlayış sayesinde Müslümanlar her kültür havzasından İslam’a uygun değerleri kendi kültürlerine transfer edebilmişlerdir.

Diğer yandan eski kültürlerle ait yerleşik yapıların ve geleneklerin dine baskın çıkması, Müslümanlarca dinî metinlerin yanlış anlaşılıp yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Bu durum Müslüman toplumlardaki ahlâki zaafıya, yanlış anlayış ve uygulamalara zemin teşkil etmiştir.³²² Bugün Müslüman dünyadaki bazı uç fikir ve uygulamaların temelinde İslam’dan önceki kültürlerin izlerini görmek mümkündür.

Batı’da, 19. yüzyılda Max Müller, Edward B. Taylor ve James Frazer gibi bilim adamlarının çalışmalarıyla birlikte dinin kültürle ilişkisi içerisinde insanlık tarihiyle ilgilenen antropolojiye konu olmaya başladığı söylenebilir. Ülkemizde ise, din antropolojisi gelişmekte olan bir bilim olup, bu alanda henüz yeterli çalışmanın yapıldığı söylenemez.³²³ Bununla beraber yabancı dil öğreniminde de öğrenilen dildeki sözcük ve kalıpları bilmenin yeterli olmadığı, toplum yapısı ve iletişimi gibi dile destek veren bütün faktörlerin de bilinmesi gerektiği bir gerçektir. Bu sebeple dilbilimciler, farklı diller kullanan toplumlarla, kültürlerini bilmeden iletişim

³²⁰ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 22.

³²¹ İbrahim Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 49.

³²² Hüseyin Yılmaz, “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 /14 (Ankara 2007), 111.

³²³ Nebile Özmen, “Kültür ve Din: Türk-İslam Örneği”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 / 1 (Mart 2018), 673.

kurmanın oldukça zor olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁴ Gerek dinin anlaşılmasında gerekse dile hâkimiyet noktasında kültürel bilinç edinmek bir tavsiyeden öte bir ihtiyaç halini aldığı söylenebilir.

İnanç ve düşüncelerdeki benzerliklere karşın, dini yorumlama farklılığından ve kültürel çeşitlilikten doğan anlaşmazlıklar, günümüz dünyasında göz ardı edilemeyecek bir vakiadır. Görüşlerdeki farklılıklar, toplumsal bütünlüğümüz için bir eksiklik, kusur ya da engel değil, kültürel bir zenginlik olarak görülmelidir.³²⁵ Bu bilincin kazandırılmasının en etkili yollarından birisi de şüphesiz DKAB dersleridir. Çünkü bu derslerin muhtevasında farklı düşüncelerin bir zenginlik olduğu yer almaktadır.

3. İslam Kültürünün Esasları

Kültürlerin kendine has bir yapısı unsurları vardır. Her toplum kendi karakteristiğini yansıtan bir kültüre sahiptir ve bu kültür sayesinde bir kimlik oluşturur. Bir toplum, kültürü ile ayakta durur. Kültürü ve geleneği oluşmayan bir toplum varlığını sürdüremez. İslam kültürünü diğerler kültürlerden ayıran inanç, ibadet, ilim, unsurları/esasları bulunmaktadır.³²⁶ Bu unsurlar sayesinde İslam on dört asır boyunca yeryüzünün birçok bölgesinde insanlara dünya ve ahiret mutluluğunun yollarını göstermektedir. İslam kültürünü ayakta tutan pek çok unsurdan söz edilebilir. Ancak biz burada öne çıkan ve İslam kültürünün orijinal yanını oluşturduğunu düşündüğümüz bazı temel esasları açıklayarak konuyu sınırlandırmaya çalıştık. Bu temel esaslar başta tevhid, hürriyet, ilim, özgünlük, yerellik, evrensellik ve barış olarak özetlenebilir.

3.1. Tevhid

Tevhid, Allah'ı (c.c.) rab olarak bilmek, onun birliğini ikrar ve onun ortağı olmadığını kabul etmektir. Bütün insanlarda insan olmaktan kaynaklı, ortak olarak bulunan genel özelliklerin adı olan fitrat³²⁷, İslam inancına göre insanın Rabbini

³²⁴ Hasan Akreş, “بها الناطقين لغير اللغة تعليم في الثقافة أثر”، *Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi* 2 / 2 (Aralık 2018), 121.

³²⁵ Yılmaz, “Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri “, 207.

³²⁶ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 27.

³²⁷ Beyza Bilgin, *İslam'da Çocuk*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987), 17.

bilebileceği bir yaratılışa uygundur. Bu anlamda fitrat, insanın tevhidi kabul edebilecek şekilde var edilmenin adıdır.³²⁸

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de, "Senden evvel hiçbir resul göndermedik ki ona, "Benden başka ilâh yoktur, şu hâlde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım."³²⁹ buyurmaktadır. İşte bu noktada İslam kültürünü oluşturan temel dinamiklerin başında tevhid akidesinin olduğunu söyleyebiliriz.

Hz. Peygamber "İnsan ölünce, tüm amellerinin sevabı sonlanır; üç ameli bunu dışındadır. (Bunlardan birincisi) sadaka-i cariyedir. (İkincisi) Kendisi ile faydalanan bir ilimdir. (Üçüncüsü) Kendisine dua eden salih çocuktur." gibi sözlerinin yönlendirmesi ile Müslümanlar cami, hastane, yol, çeşme yapmışlardır. İslam kültürünün temelindeki tevhid inancı bu eserlere de damgasını vurmuştur. Örneğin camileri süslemek için kullanılan motiflerde Allah Teâlâ'nın (c.c.) ezeli ve ebedi oluşunu simgeleyen, sonsuzluğu temsil eden motifler çizilmiş, hat sanatı ile ilgili özgün eserler ortaya konulmuştur.³³⁰ Bu ve bunun gibi birçok örnekte tevhidin izlerini İslam kültüründe görmek mümkündür.

Tevhid akidesinden kaynaklanan ve tevhidin insan hayatındaki tezahürleri diyebileceğimiz aşağıdaki İslami değerler ideal kültürü meydana getirme sürecindeki temel sabitelerdir:

- İlim ve dinin bütünlüğü
- Dünya ile ahiret bütünleşmesi
- Fert ve toplum birliği

İslami prensipler tevhid akidesine uygun bir şekilde yaşandığı zaman, her insan kendi dünyasında, birey ve toplum bütünleşmesinin bilincine sahip olacaktır. Böylece oluşan huzur ile kişisel refah bütünleşmiş olacaktır. Bunun sonucunda ise maddi ve manevi amaçlar hem insan hem de toplum için dengeli hale gelir ki, bu da ideal kültürün oluşması için uygun zemini oluşturur.³³¹ Bu noktada fertten topluma, dünyadan ahirete, ilimden irfana bir bilinç inşa olacak ve insanlar dünyanın muhtaç olduğu değerleri tüm insanlığın hizmetine sunacaklardır.

³²⁸ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 28.

³²⁹ Kur'ân Yolu (Erişim 25 Temmuz 2019) el- Enbiya 21/25.

³³⁰ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 31.

³³¹ Korlaelçi, "Din Kültür İlişkisi" 42.

Kültürün temel öğelerinin başında dinî bilgi, dine ilişkin uygulamalar, değerler ve inanç sistemi gelir.³³² Din, toplumu oluşturan insanların bir düşünce etrafında toplanmasını sağlar. Dinî aidiyetin güçlülüğü oranında, toplumsal birlik sağlanabilir. Din birliği oluşmadan, toplumsal bütünlüğü sağlama çabaları beyhude bir çabadan öteye geçemez. Bu noktada, dinin oluşturduğu beraberlikten kaynaklı ahengin toplumu bir arada tutan temel bağ olduğunu söyleyebiliriz.³³³ İnanç birliğinin kaybolduğu ve tevhid akidesinin zarar gördüğü toplumlarda kültürel birlik noktasında ciddi problemlerin oluşacağı muhakkaktır.

3.2. Hürriyet

İslam kültüründe hürriyet konusu, felsefeciler, dilbilimciler, kelimcılar, fakihler ve mutasavvıflarca müzakere konusu yapılmıştır. Söz gelimi Müslüman felsefecilerden Fârâbî'ye göre insanın, iyi olanı yapabilmesi için özgür irade gücüne sahip bulunması gerekir. Aksi durumda insan, köle tabiatlılardan olur.³³⁴ Özgür düşüncenin kendini ifade edemediği toplumlarda günün şartlarına göre değer üretilemeyeceği ve toplumsal çöküşün hızlanacağı bilinmelidir.

Tasavvuf ehli hürriyeti, “Nefis ve dünya tutkularından kurtuluş” olarak tanımlamış ve hürriyeti, tasavvuf ahlâkının temel ilkeleri arasına saymışlardır. Meşhur mutasavvıflardan Kuşeyrî'ye göre hürriyet, “kulun yaratılmışlara köle olmaması ve kimsenin onun kararları üzerinde etkisinin bulunmamasıdır.” Ona göre hakiki hürriyet, Allah’a (c.c.) teslimiyetle bağlanmaktır.³³⁵ İslamın en karakteristik özelliklerinden birisi de işte bu sadece Allah’a kul olmanın verdiği özgürlüktür.

Kur’an’a göre insan, “Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin...”³³⁶ mealindeki ayetlerde ifade edildiği üzere davranışlarında özgürdür. Bu gerçek, insanın fiillerinden mükellef olması ile ilgilidir. Bu açıdan hürriyet, insanın yaratılmasının maksadını da ifade eder. Nitekim “O ki, hanginizin daha iyi davranacağını sınamak amacıyla hayatı ve ölümü var etmiştir.”³³⁷ ayetinde yaratılışın

³³² Doğan, *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*, 20-21.

³³³ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 598.

³³⁴ Mustafa Çağrı, “Hürriyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Erişim 15 Haziran 2019).

³³⁵ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 30.

³³⁶ Kehf suresi, 29. Ayet.

³³⁷ Mülk suresi, 2. Ayet.

gayesinin insanın sınanması olduğu net bir şekilde ifade edilmiştir. Sınanma ise insanın selim bir akla ve hür bir iradeye sahip bulunması ile yani hür olması ile mümkündür. İnsan, aklıyla doğruyu yanlıştan ayırt edebilir ve iradesiyle de doğru olanı seçip davranışa dönüştürebilir.³³⁸ Bu bilinçte olan Müslümanlar toplumu inşa eden kültürel normları oluştururken insanı merkeze alan, kimseyi ötekileştirmeyen, toplumda var olan köleliği de Kur-an'ı Kerim'in de teşviki ile³³⁹ tedricen bitiren bir medeniyet inşa etmişlerdir.

3.3. İlim

İslam, insanı ilme yönlendiren ve ilim öğrenmeyi ibadet olarak nitelendiren bir dindir. Bu yönüyle İslam için, “İlim dini” diyebiliriz. Kültürün oluşmasında en önemli ve en zorunlu güç, bilgidir. Varlığın tabiatını şekillendiren yasalarla, insanın ve insan ilişkilerinin tabiatını düzenleyen yasaları anlamaya yönelik bilimsel birikimin artmasıyla, İslam kültürü mahalli bir çerçeveyi aşarak evrenselleşmiş ve bir büyük medeniyet halini almıştır. Bu gelişmede rol oynayan olgular, İslam dininin ilkeleri, düşünce faaliyetleri ve ilme olan yönelmelerdir.³⁴⁰ İslamın en parlak dönemlerinde işte bu düşünme faaliyetlerini ve ilme verilen önemi görebiliriz.

İslam dininin verdiği önemle ve Müslüman yöneticilerin sundukları imkânlarla ilk önce Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi dini kaynakların anlaşılmasını hedefleyen İslamî ilimler oluşmuştur. Yapılan fetihler neticesinde kadim medeniyetlere ait kültür ve düşüncelerle karşılaşmıştır. Bu durum neticesinde Kelâm, Felsefe ve Tasavvuf gibi, İslâm düşünce okulları, İslamın farklı coğrafyalara açılmasına öncülük etmişlerdir.³⁴¹ İlk dönem medreselerinde dünyanın önemli

³³⁸ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 30.

³³⁹ Kur-an'ı Kerim'in indiği toplumda insanı hürriyetinden mahrum bırakan kölelik düzeni oldukça yaygındı. Yüzlerce yıldır uygulanan kölelik sistemine karşı İslam, tedrici olarak toplumda var olan köleliği bitirme yoluna gitmiştir. Nitekim Nisa suresi 92. ayette “hata ile bir Müslümanı öldüren kişinin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturması ve ölenin yakınlarına bir diyet ödemesi gerekmektedir” buyurulmuştur. Maide suresi 89. ayette “Allah sizleri kasıtsız şekilde ettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutmaz, ancak kasten ettiğiniz yeminlerden ötürü sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından 10 fakiri doyurmak veya onları giydirmek veya bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmasıdır.” buyurulmuştur. Mücadele suresi 3. Ayette zihâr ile ayrılmak isteyip de sonra vazgeçenlerin eşleriyle temas etmeden evvel bir köleyi azat etmeleri gerekir, buyrulur köle azâd etmenin, işlenen günahların bedeli olarak görülmüştür. Tüm bu uygulamalar göstermektedir ki hürriyet, İslam toplum yapısının temelini oluşturmaktadır.

³⁴⁰ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 31.

³⁴¹ Arkan, “Globalleşme Sürecinde Kültür ve Medeniyetler, 114.

merkezlerindeki eserlerin çevirisi yapılarak Müslüman âlimlerin hizmetine sunulması da İslam'ın ilim kanallarının açık kalmasına büyük katkı sunmuştur.

İslamın en temel öğretilerinden olan ilim öğrenme sayesinde Müslümanlar, bir yönüyle eski ve yerleşik kültürel değer ve normları yeni nesle aktararak geçmiş-bugün-gelecek köprüsü kurmuştur. Diğer bir ifadeyle ilim öğrenmek kültürel değer ve normların hayat bulmasına öncülük etmiştir. Bu açıdan bakıldığında ilim elde etmenin amaçlarının başında kültürel mirasın devamlılığını sağlamak sayılabilir. Böylece kuşaklar arasında uyum ve sağlıklı iletişim kanalları açık kalarak nesiller arasında oluşması muhtemel çatışmaların önüne geçilebilir.³⁴² Bu bağlamda günümüz İslam toplumlarının yaşadığı en büyük problemlerden birisinin de kuşaklar arasındaki düşünce ve anlayış kopukluğu olduğu bilinmelidir.

Sonuç itibariyle dini tecrübeler kuşaktan kuşağa devredilmeksizin yalnızca duygularda kaldığı ve ilim kanallarıyla beslenmediği takdirde, zaman içerisinde inançlarda bozulma meydana gelebilir. Nitekim kendi inanç ve kültürünü doğru şekilde öğrenemeyen bazı gençlerin deizme, ateizme ve başka dinlere yöneldikleri son günlerin önemli bir gündem maddesidir.³⁴³ İlimle beslenen İslami düşünce gençlerin bu tip inanç problemleriyle başa çıkmasının önünü açacak ve Müslümanlığıyla gurur duyan bir nesil inşa edilecektir.

3.4. Özgünlük

Kendisine has olma diğer bir ifadeyle biricik olma durumu olan özgünlük İslam kültürünün esaslarından birisidir. İslam dini benzersiz olan özgün yapısıyla diğer dinlerden farklı olarak yeryüzünden milyonlarca insana ışık tutmuş yol göstermiştir.

Kültür bir insanın parmak izi gibidir. Bireylerin ve toplumların popüler kültür yönüyle tercihleri değişebilirken, kendine has kemikleşmiş kültürel yapılar, süreklilik dâhilinde kuşaktan kuşağa aktarılır.³⁴⁴ Ayrıca dünyaya açık, çok yönlü, kendini sürekli çağa göre güncelleyen ve bu sayede giderek zenginleşen bir kültürel kimliğin diğer toplumlar üzerinde pek çok silahtan daha güçlü bir etki oluşturacağı

³⁴² Aydın- Osmanoğlu, “Kültürlerarası Din Eğitimi, 233.

³⁴³ Yılmaz, “Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri “, 195.

³⁴⁴ Özen Çatlı, “Nusayrîlerin Kültürel Etkileşim İncelemeleri”, *Journal of Analytic Divinity* 1 / 1 (Aralık 2017), 162.

da bir gerçektir.³⁴⁵ Bu sebeple İslam kültürünün kendisini sürekli güncelleyerek hayata yön verme noktasında inisiyatif alması oldukça önemlidir.

İnsan ilişkilerini belirleyen kültürel özelliklerin birer kalıp olarak sosyal hayata dönüştürülmesi toplum için önemli bir ihtiyaçtır. Toplumun her bir üyesi, bu kültürel özellikleri kuşaktan kuşağa aktararak toplumun ruhunu meydana getirir. Bu sebeple her topluluk, diğer topluluklardan sahip olduğu kültürel özellikleri ile farklılık gösterir.³⁴⁶ Çünkü sahip olunan özgün değerler o toplumun kimliği olarak da görülebilir.

Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı dönemde Hicaz bölgesi henüz dünya ölçeğinde bir kültür ve medeniyet birikimine sahip değildi. İran ve Bizans gibi iki kadim medeniyetin ortasında fakat bu iki kültürden de uzak kalan bu bölge, İslam kültürünün oluşmasında önemli bir avantaj sunmuştur. Dağınık ve cılız bir kültür coğrafyasında doğan İslam dini, kendi kültürünü özgün bir biçimde inşa edebilme fırsatına sahip olmuştur.³⁴⁷ Dört Halife dönemi ile başlayan ve fetihlerle sınırları hızla genişleyen İslam coğrafyası, birçok toplumu İslam kültürüne dahil etmiştir. 7. yüzyılda Hicaz bölgesinde doğan ve çok kısa süre içerisinde gelişen İslam kültürü, karşılaştığı Yunan, İran, Hint, Bizans gibi kültürlerin bilim ve düşünce mirasını almış, onların kültür ve geleneklerini İslam potasında eriterek özgün bir medeniyet haline gelmiştir.³⁴⁸ İslam'ın çok kısa sürede birçok bölgede varlık bulabilmesinin altında yatan gerçek de karşılaştığı kültürleri yok saymadan kendi bünyesine katabilmesi olduğu söylenebilir.

Kapalı dinler yani milli olan dinler, kültür ile özdeşleşmekte ve bir süre sonra tamamıyla kültürel bir form halini almaktadır. Evrensel dinler ise, belli bir kültüre sığmayan, tüm kültürlerle hitap edebilme kabiliyetine sahip dinamik dinlerdir. Açık din vahiy dini olup, peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştırılmıştır. Bu dinler önce içerisinden geldiği kültürü şekillendirmekte, sonrasında evrensel boyuta taşınmaktadır. İslam böyle bir dindir.³⁴⁹ İslamın bu kültürler üstü yapısı her toplum tarafından kolayca benimsenmesini sağlamıştır. Toplumda var olan özgün kültürel

³⁴⁵ Baysal vd., *Çağdaş Kültürümüz Olgular-Sorunlar*, 24.

³⁴⁶ Sevic, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinin Ahlâki Kültürün Oluşumuna Etkisi*, 28.

³⁴⁷ Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi*, 46.

³⁴⁸ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 31.

³⁴⁹ Özmen, "Kültür ve Din: Türk-İslam Örneği", 675.

unsurlar, eğer islam öğretilerine tezat değilse korunmuştur. Bu da İslam'ın çok kısa bir zaman içerisinde çok farklı milletlere ve coğrafyalara yayılmasında kolaylaştırıcı bir etken olmuştur.

3.5. Yerellik

Kültür, bir toplumun kendi içerisinde meydana getirdiği değer hükümlerinin o topluma has yerel bir bütünüdür. Medeniyet ise insanlığın çalışarak ortaya koyduğu eserlerin bütünüdür ve kültürlerüstü bir yapısı vardır.³⁵⁰ Bir toplum kendisine ait olan değerlerine sahip çıkıp, o değerleri çağın şartlarına göre güncellediği oranda medeniyet kurması olasıdır.

Bireylerin fiziksel, kültürel, psikolojik, politik özellikleri ve çeşitli ırka, dile, dine, tarihe ve kültüre mensup olmaları sosyal bir zenginliktir. Tek tip ve durağan bir toplumsal düzende, gelişme ve değişme beklenemez. Hâlbuki hayat değişmeye, dönüşmeye, çeşitlenmeye ve gelişmeye her zaman açıktır. İslam coğrafyası için Hz. Muhammed'in Medine Sözleşmesi, birlikte yaşama süreci için atılan ilk adımdır. Bu husus İslam toplumlarında artarak devam etmiş ve tarihin en başarılı örneklerinden olan Endülüs ve Osmanlı tecrübeleriyle altın çağını yaşamıştır.³⁵¹ İslam kültürünün yerel değerlerden hareketle evrenseli yakalayan bu örnekleri, yaşadığımız topluma örnek olmalı ve değer üretme noktasında yol göstermelidir.

Maddi ve manevi ihtiyaçlarının olması insanı iki yönlü bir varlık yapmaktadır. İnsanın maddi hayatı, onun yeme, içme, giyinme, barınma gibi ihtiyaçlardan oluşurken; manevi hayatı ise ebedi gerçeklikle olan ilişkisiyle meydana gelmektedir. İnsanın manevî hayatını belirleyen, eylemlerini iyi-kötü, sevap-günah, güzel-çirkin olarak nitelenmesini sağlayan büyük ölçüde dini yapıdır. Bu sebeple bir din mensubu için ahlâkî olan davranış, başka bir dine mensup birisi için gayri ahlâkî sayılabilmektedir. Bu tür farklılıkları ibadetten evliliğe kadar yaşamın tüm alanlarında görmek mümkündür. Tüm bunlar, dinin kültürel hayat üzerindeki yerel fonksiyonlarını gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.³⁵² Bu sebeple kültürün yerelliği ihmal edilmemesi gereken bir olgudur.

³⁵⁰ Arslanoğlu, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Temelleri*, 12.

³⁵¹ Özçiçek, *Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, 43.

³⁵² Tanrıverdi, "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", 598.

Birey kendi kişiliğinde olan, olumlu ya da olumsuz kişilik özelliklerini, toplum tarafından zaman içerisinde oluşturulmuş olumlu ve olumsuz davranış biçimlerine göre yeniden şekillendirmeye başlar. Bu şekilde toplum içerisinde kimlik kazanmaya doğru ilerlemiş olur. Bu noktada bireyde oluşmaya başlayan bu kültürel kimliğin öğretmeni o topluma ait kültür olmaktadır.³⁵³ Yerel değerlere uyum sağlayamayan bireyler toplum tarafından dışlanabilir.

İslam kültür ve medeniyetinde yeni Müslüman olan toplumların yerel değerlerine ve kültürlerine saygı gösterilmiştir. İslam insanların giyimine, yemesine, içmesine, gezmesine, kısaca eskiden beri yapıp ettiklerine doğrudan müdahale etmemiştir. İslam kendi ilkelerini ortaya koymuş, bu ilkeler çerçevesinde bireylere serbestlik tanımıştır. Bu hususta İslam'ın esas aldığı ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- Allah'ın (c.c.) ve yarattıklarının hakkına saygı göstermek
- Haramlardan uzak durmak
- İnsanların ve canlıların faydasına çalışmak
- Adaletli olmak³⁵⁴
- Tevhid ilkesine uygun bir hayat yaşamak.

Öte yandan geleneksel toplumlarda nesiller arasında devamlılık olduğundan toplumsal değişimin hızı yavaştır. Bununla beraber bireylerin topluma güçlü bir bağlılıkları vardır. Böylesi toplumlarda bireylerin toplumdaki rolleri açıktır. Diğer taraftan modern toplumlarda ise hızlı toplumsal değişim ve nesiller arası kopukluk söz konusu olabilir. Azalan toplumsal bağlılık sebebiyle bireylerin toplumsal rolleri belirsizdir. Bu nedenle modern toplumlarda insanlar kendi inşa ettikleri birtakım rolleri benimsemektedirler. Diğer bir ifadeyle, modern toplumlara özgü bir durum olan bireylerin toplumsal aidiyetlerinin düşük düzeylerde olması önemli bir risk faktörü olarak belirlemektedir.³⁵⁵ Bu tehlikeli durumun önüne geçebilmek için yeni yetişen nesillere gelenek, görenek, örf ve adet, el sanatları, bayramlaşma, düğün, cenaze törenleri, müzik, resim gibi kültüre ait durum ve sanat dalları öğretilmeli ve

³⁵³ Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi*, 10.

³⁵⁴ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 33.

³⁵⁵ Erciş, "Gençlerin Kültürel Değer Algılarının Toplumsal Aidiyet Algıları Üzerindeki Etkileri", 311.

çocuklar bu alanlarda eğitilmelidir.³⁵⁶ Aksi halde yeni yetişen kuşakların toplumsal bütünleşmesi tehlikeye girecek ve sosyal hayat ciddi problemlerle karşı karşıya kalacaktır.

3.6. Evrensellik

Evrensellik; eşitlik, hürriyet, kararlara iştirak, azınlık-çoğunluk ve bütün bunları ihtiva eden “insan hakları” prensipleri üzerine kurulu olan kuralların sınıf, ırk, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bütün insanlığa hitap etmesidir. Bu yönüyle evrensellik tüm insanlık ailesinin ortak bir dünyada yaşamasının adıdır. Kimseyi ötekileştirmeyen, herkesin bir arada barış içerisinde bir arada yaşadığı kültürler yaşadığımız yüzyılın ihtiyacıdır. Bununla ilgili olarak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 27. Maddesinde de “Herkes, toplumdaki kültür hayatına serbestçe katılma hakkına sahiptir” denilmiştir.³⁵⁷ Bu noktada evrensel değerlere sahip olma, kültürün gelişmesine ve geniş kitlelerce kabul görmesinde oldukça önemlidir.

Genel olarak dinin özelde ise İslam’ın sosyal bir kimlik ve bir inanç sistemi olarak iki yönlü bir değer olması, bireyler ve gruplar arasındaki bağı güçlendirici evrensel bir yapısının olduğunu ortaya koymaktadır.³⁵⁸ Evrensel kültür ise etnik ve ulusal kodlardan, yerel bağlardan soyutlanarak ortak bir kültür inşa etmeyi ifade eder. Kendine has yapısı ve asli değerlerine zarar vermeden, tüm ulusların kültürel anlamdaki ortaklıkları yeni bir üst kültür olarak yani evrensel kültür olarak kabul edilmelidir. Evrensel kültür, çağımızda bilim ve teknoloji anlamında birbirimize bu kadar yakın yaşarken bir zorunluluk olmuştur.³⁵⁹ Günümüz dünyasında evrensel değerlere sahip olamayan kültürler içine kapanacak ve gelişme gösterme noktasında eksiklik yaşayacaktır.

İslam’ın ilk yıllarına bakıldığında, birincil toplum tipi özelliği taşıyan kabilesel bir topluluktan evrensel özellik taşıyan yeni bir toplum oluştuğu

³⁵⁶ Kula, *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi*, 13.

³⁵⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, “TBMM İnsan Hakları”, (Erişim 2 Eylül.2019) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.

³⁵⁸ Renate Ysseldyk- Kimberly Matheson- Hymie Anisman,” Religiosity as Identity: Toward an Understanding of Religion From a Social Identity Perspective”, *Personality and social psychology Review*, 14/1 (Ocak 2010), 60.

³⁵⁹ Özçipek, *Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, 24.

görürecektir.³⁶⁰ Çünkü İslam'ın inşa etmeye çalıştığı kültürün hedefi hem kaynağı hem içeriği ve mahiyeti itibarıyla evrenseldir. İslam kültürünün kaynağı, insanları, yeri ve gökleri, kısaca evreni yaratan Yüce Allah'tır (c.c.). O, dışlayıcı değil, birleştiricidir ve âlemlerin Rabbidir. Dolayısıyla O'nun gönderdiği din olan İslam'ın ortaya koyduğu kültür evrenseldir. Bununla birlikte İslamın taşıdığı ve hayata geçirilmesini istediği değerler, belli bir kesimi değil, bütün insanlığı kuşatıcıdır. Ticaret hayatında düzgün tartı, yolda görülen bir nesnenin kaldırılmasını iyilikten sayması, müellefe-i kulûba zekât verilebilmesi, mazlum-mağdur kim olursa olsun, ayrıma tabi tutulmaksızın yardıma layık görülmesi İslam kültürünü evrensel kılan uygulamalardır.³⁶¹ Bu ve bunun gibi uygulamalar sayesinde İslam kültürü çok kısa bir süre içerisinde dünyanın pek çok yerinde kabul görmüş ve yaşanmıştır.

Kur'an'ı Kerim'de "Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır."³⁶² buyurularak insanlığın büyük bir aile olduğunun altı çizilmiştir. Bununla beraber Kur'an'ı Kerim'in mesajlarında yer alan kendinden önceki ilahi kitapları ve peygamberleri tasdik edici tavrı da İslamın evrensel bir din olduğunun kanıtlarındandır.

İslam kültürünün temeli farklılıkların oluşturduğu zenginlikler üzerine kurulmuştur. Hz. Peygamberin vefatı üzerinden çok zaman geçmeden Arap Yarımadası'nın dışına yayılan İslam, dönemin bütün büyük dinleri ve kültürleriyle karşılaşmak durumunda kaldı. Cahiliye Arapları, İran ve Mezopotamya'daki Mazdekler, çeşitli Hristiyan mezhepleri, (Nesturiler, Monofizitler, Ortodoks Melkitler, Kuzey Afrika'daki Ortodoks Latinler) Yahudiler, Filistin'deki Samaritler, Mandeaneler, Harranlılar, Maniciler, Budistler ve Hindular, Türklerin eski dini olan Şamanizm ve bütün bunların çeşitli alt kolları, İslamın ilk asırda karşılaştığı önde gelen dini ve kültürel yapıları oluşturmaktaydı. Dinler tarihinde bu kadar kısa bir sürede bu kadar farklı gruplarla karşılaşmış başka bir dine rastlanmamaktadır.³⁶³ Bunun sonucunda İslam dini dünya nüfusunun önemli bir kesiminin kültüründe etki

³⁶⁰ Arslan, "İlk Müslüman Toplumun Oluşumu, 83.

³⁶¹ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 34.

³⁶² Hucurat suresi, 13. Ayet.

³⁶³ Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi*, 48.

ederek evrensel bir din haline gelmeyi başarmıştır.³⁶⁴ Bunda İslam kültürünün var olduğu bölgedeki kültürleri yok saymadan ve bununla birlikte kendi değerlerinden de taviz vermeden dengeli bir tavır içerisinde bulunmasının önemi büyüktür.

Sicistânî'ye göre “Hikmet, Yunanlıların zihnine, Arapların diline, Fârisîlerin kalbine ve Çinlilerin eline indirilmiştir. Buna göre Yunanlılar felsefe ve düşüncede, Araplar hitabette, Fârisîler şiir ve sanatta, Çinliler teknoloji ve el sanatlarında dünya kültürüne katkıda bulunmuşlardır.³⁶⁵ Müslümanların bu kadim insanlık mirasıyla karşılaşması ve var olan kültürlerden etkilenilmesi bazı problemleri ortaya çıkarmıştır. Felsefe ve teknikte ilerlemiş olan milletlerin ürettiği ilimlerin “acem ilimleri” olarak isimlendirilmesi bunun açık göstergelerinden birisidir. Bu yaklaşımda dini ilimler var olan toplumun kültürünün ve kimliğinin önemli bir parçası kabul edilirken felsefi ve teknik ilimler, evrensel olanı temsil etmiştir.³⁶⁶ Sonuç olarak evrensel ilimlerle yerel ilimler bir potada eritilerek milyonlarca insanın kabul edebildiği bir İslam kültürü ortaya çıkmıştır.

Bir toplumda üretilen kültür başka toplumlar tarafından da taklit edilmeye başlarsa o kültür evrensel bir kültür halini alır.³⁶⁷ Aidiyet bakımından kültürün bir kısmı bir millete özgüdür, bir kısmı da bütün insanlığa hastır, herhangi bir milletin damgasını taşımaz, milletlerin ortak ürünü gibidir. Birincisi bölgesel, ikincisi evrenseldir. Birincisi sübjektif, ikincisi objektiftir.³⁶⁸ Bu noktada yapılması gereken yerel değerlerle evrensel olanı harmanlayabilmektir.

Her döneme hâkim olan bir zihniyet dünyası vardır. Zamanın ruhu denilen bu atmosferi hâkim kültür belirler. Günümüz için de aynı durum söz konusudur.³⁶⁹ Önemli olan oluşturulan kültürün çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve toplumsal değişimin gerisinde kalmamasıdır. Sonuç itibarıyla Mevlana'nın pergel örneğinde de bahsettiği gibi tek ayağın sahip olunan değerlerde sabit tutularak diğer ayakla da evrensel olanı yakalamak gerekmektedir. Bu bakış açısını yetiştirmekte olan nesle din öğretimi yoluyla kazandırmak son derece önemlidir.

³⁶⁴ Metin And, *Culture, Performance and Communication in Turkey*, (Tokyo: ILCAA,1987), 50.

³⁶⁵ Kalın, *Ben Öteki ve Ötesi*, 49.

³⁶⁶ Arkan, “Globalleşme Sürecinde Kültür ve Medeniyetler”, 115.

³⁶⁷ Abuzar, “İslam Medeniyetinin Yeniden İnşası”, 87.

³⁶⁸ Korlaelçi, “Din Kültür İlişkisi”, 41.

³⁶⁹ Köse, “Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatler”, 10.

3.7. Barış

Kelime anlamı itibariyle barış anlamına gelen İslamın, peygamberi de birçok uygulamasıyla barıştan taraf olduğunu göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke döneminde müşriklerin her türlü düşmanlık, şiddet ve tecrit uygulamalarına karşı sulh/barışı tercih etmiştir. Medine döneminde hicret ile birlikte Medine'nin yerlileri olan Evs ve Hazreç kabileleri arasında barışı sağladığı, çevre kabileler ile barış anlaşmaları yaptığı, Hudeybiye Anlaşması'nda Mekkeli müşriklerle anlaşma yoluna gittiği siyer kaynaklarında kayıt altındadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) tebliğe başlamasıyla Mekke'nin önde gelenlerinden birçoğunun Müslüman olması, herhangi bir zorlamayla değil, İslamiyet'in barış dini olmasıyla yakından ilgilidir.³⁷⁰ İslam kültürünün çok kısa sürede çok farklı coğrafyalarda var olmasının önemli bir sebebi de barışa verdiği önemdir.

Kültürlerin barış ortamı içerisinde bir arada yaşaması hem bireysel hem de toplumsal huzuru getirir. Bu sebeple kültürlerin arasındaki iletişim kanalları açık tutulmalıdır. Kültürlerarası iletişim ve diyalogun önündeki en büyük engel de ötekileştirme'dir. Bu zihniyet bireysel ve toplumsal olan kültürü mutlaklaştırarak diğerlerini öteki konumuna koyma üzerine kurulmuştur. Ötekileştirmenin diğer kültürleri yok sayma, görmezden gelme, sindirme ve yok etmeye çalışma gibi farklı türleri vardır.³⁷¹ Ötekileştirme, kültürel ahengi bozan ve sosyal barışa zarar veren oldukça tehlikeli bir olgudur.

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, birbirinizle tanışasınız diye de çeşitli millet ve kabilelere ayırdık. Allah katında en şerefli, O'ndan en çok sakınanınızdır,”³⁷² ayetiyle farklı topluluklar halinde var olmanın Cenab-ı Hakk'ın bir muradı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda ümmet, millet, kabile, aşiret, soy ve aile gibi sosyal gruplar, ilâhî kaderin tecellisinden başka bir şey değildir.³⁷³ Dolayısıyla ırkları ve kültürleri aşağılamak, dillerin farklılığını kabullenmemek ya da kültür emperyalizmiyle tabii farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışmak, ilâhî kadere karşı gelme anlamı taşımaktadır. Çünkü hiçbir insan, elinde olmadığı bir nedenden

³⁷⁰ Çakmak vd., *İslam Kültür ve Medeniyeti*, 35-36.

³⁷¹ Aydın- Osmanoğlu, “Kültürlerarası Din Eğitimi”, 237.

³⁷² Hucurat Suresi 13 Ayet.

³⁷³ Bayraktar Bayraklı, “İslam ve Millet Kavramı”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (İstanbul 1995), 115.

dolayı ayrımcılığa tabi tutulmayı ve aşağılanmayı hak etmez. Kültür farklılığının ayrımcılığa dönüşmediği bir ortam oluşturmak, bütün barışseverlerin nihai hedefi olmalıdır. Aynı ülkede yaşayan farklı kültürlere ve düşünce yapılarına sahip insanlar, birbirlerinden nefret etme ya da kuşkulama yerine, bazı ortak hedefler etrafında el birliğiyle çalışmanın kendilerine sağlayabileceği mutluluğu tadabilmelidirler.³⁷⁴ Ortak hedefler etrafında birleşebilmek de ancak barış ortamında sağlanabilecek bir durumdur.

Toplumsal birlik ve beraberliği bozan tutumların engellenmesi, yerine birlik ve beraberlik anlayışının geliştirilmesi bakımından yol gösterici ayetlerden birisi Al-i İmran Suresi 103. ayettir.³⁷⁵ Bu ayette ifade edildiği şekliyle birbirine bağlı dört temel değerden söz edilmektedir. Bunlar; toplumsal amaçları gerçekleştirmek için ortak hedeflerde buluşmak, çıkara dayalı olmayan, güven ve iş birliğine dayalı birlikteliğin kalıcı ve sürdürülebilir olmasına katkı yapmak, tarihi ve kültürel tecrübe ve davranışları analiz edebilir olmak ve dini, ahlaki ve toplumsal sorumlulukların farkında olmaktır.³⁷⁶ Bütün bu değerler toplum tarafından özümsemiği takdirde barış ortamının oluşacağı muhakkaktır.

Toplumda barışın sağlanması durumunda bireyler, farklı ırk, inanç, mezhep ve fikir yapılarına sahip olsalar bile, aynı toplumda yaşıyor olma ortak paydasından hareketle, belli idealler etrafında bir araya gelerek sağlam bir sosyal yapı oluşturabilmektedir. Oluşan sosyal bütünleşme sayesinde bireyler kendi özel inançlarını, kültürlerini kısacası kimliklerini koruyarak toplumsal yaşamlarını huzur içerisinde sürdürebilirler.³⁷⁷ Bununla birlikte toplumların gelenek dışı inanç, tutum ve davranışları beğenmeme, dışlama, ilgiyi kesme gibi gayr-ı resmi müeyyidelerle denetlenen kendi iç dinamikleri vardır. Dolayısıyla tarihi süreç içinde birçok aşamadan geçerek süzülüp gelmiş ve her türlü zorluklara rağmen ayakta kalmış olan inanç, kültür ve hayat tarzlarının kazandırdığı kimliğe ve kabullere sert girişler

³⁷⁴ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 191.

³⁷⁵ Âli İmran Suresi 103. Ayet: “Hep birlikte Allah’ın ipine sımsıkı yapışın; bölünüp parçalanmayın. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirine düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O’nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allah kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki doğru yolu bulasınız.”

³⁷⁶ Şükrü Keyifli, “Birlik Olmanın Teolojik ve Pedagojik Temeli”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* / 3 (Haziran 2017), 9

³⁷⁷ Yılmaz, “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış”, 333.

toplumsal huzursuzluğa yol açar.³⁷⁸ Bu sebeple kültürel değerlerde bir anda değişim beklenmesi doğru değildir.

Dinlerin, toplumların kültürel hayatlarında ne denli önemli rol oynadığı, kültürel mirasa sahip sanat eserlerinden de anlaşılmaktadır. Tarih içerisinde birçok yapının inşa edilmesi ve zaman içerisinde bunların bazılarının kaybolduğu halde, dinî yapıların bozulmadan kalabilmesi bu duruma örnektir. Örneğin eski Mısır medeniyetine ait piramitler, Avrupa ülkelerinde binlerce yıllık kiliseler, yine ülkemizde gördüğümüz cami, medrese, mescit, şadırvan, türbe vb. sanat eserleri dinin kültürel miras üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Dinin bireyler arasında sağladığı birlik duygusu olmadan, üstün bir medeniyetin işareti olan, bu tür eserlerin meydana getirilmesi ve binlerce yıl muhafaza edilmesi mümkün gözükmemektedir.³⁷⁹ Bütün bu yapıların binlerce yıl boyunca var olmalarının altında yatan zemin ise, toplumsal barışın tesis edilebilmesidir.

Hiç kimsenin ötekileştirilmeden, bir bütünün parçası olarak görüldüğü toplum yapısı, artık tüm dünya için bir zorunluluktur. Bu konuda atılması muhtemel toplumsal barışı bozucu uygulamalar, farklı kültür ve medeniyetler arasında çatışma ve krizlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.³⁸⁰ Bu da en çok kültürel değerlerin zarar görmesiyle beraber toplumsal birliğin bozulmasına yol açacaktır.

³⁷⁸ Köse, “Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatler”, 21.

³⁷⁹ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 599.

³⁸⁰ Bahçekapılı, “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüyeye Olan Katkısı”, 149.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANDIRMASI AÇISINDAN DKAB DERSLERİ

Dinin ve eğitimin tarihi insanlık tarihiyle eşittir. Bu noktada eğitim bilimi, insanlık tarihi boyunca var olan ve zaman içerisinde kendi ilke ve dinamikleri ile kurumsallaşan, eğitim olgusunu inceleyen, araştıran ve daha yararlı hale getirmeye çalışan bilimlerin ortak adı olarak tanımlanmaktadır.³⁸¹ İlk insanın aynı zamanda ilk peygamber olması sebebiyle ilk eğitimin vahiy merkezli olduğu söylenebilir. İslam'ın doğuşuyla birlikte Müslümanlara ilk ilahi emrin “oku” olması ve ilk kurumsal yapı olan “suffe”nin oluşturulması, Müslümanların hayatının merkezinde de eğitimin olduğunu göstermektedir.

Din eğitiminin kurumsallaşmış binlerce yıllık geçmişiyle beraber son dönemlerde genel eğitim içerisinde ayrı bir alan haline gelmiştir. Bu durumu Beyza Bilgin şöyle ifade etmektedir.

“Eski öğretim sisteminde eğitim ‘din eğitimi’ idi. Esas olan dini öğrenmek idi. Yeni öğretim sisteminde ise din, genel eğitimin bir branşı, yani öğrenilecek bilgilerin yanı sıra ‘dinin de öğretimi’ olarak ortaya çıkmıştır. Yeni öğretim sistemiyle birlikte din, dersler arasından bir ders olmuştur...”³⁸²

Eğitim sisteminin din merkezli olmayıp ayrı bir alan olarak din öğretiminin oluşturulması, din öğretimi açısından bir dizi değişimi beraberinde getirmiştir. Önceden dinin tek başına öğretim sistemini belirleyici bir etkisi varken diğer branşlar dinin vaaz ettiği sisteme uyum sağlamak durumundaydı. Yeni sistemde dinin öğretim yöntemlerini belirleyici bu gücü elinden alınarak tüm alanlara paylaştırılmıştır. Artık din öğretimi başka alanlarda ortaya çıkan gelişmelerin doğrudan muhatabı olmuş ve kendisini yeni oluşan durumlara uyarlamak durumunda kalmıştır. Günümüzde din öğretimi, alanında uzmanlaşmış kişilerin oluşturduğu programlarla verilmektedir.

³⁸¹ Okumuşlar, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi”, 63.

³⁸² Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, 1.

Eğitim tarihi boyunca din eğitimi, tüm eğitim uygulamalarının temelinde bulunmuştur. Hatta tarihin bazı dönemlerinde eğitim-öğretim ile kastedilen şey sadece din eğitimi olmuştur.³⁸³ İlk insanın aynı zamanda bir peygamber olduğu gerçeğinden hareketle din eğitiminin tarihi insanlık tarihi ile eştir diyebiliriz.

Ülkemizde din eğitiminin kurumsal olarak yerini alması oldukça zor süreçlerden geçerek gerçekleşmiştir.³⁸⁴ 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunuyla birlikte ülkemizde bulunan tüm medrese ve mektepler Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren din derslerinin eğitim hayatımızdaki seyri oldukça inişli çıkışlı bir grafik izlemiştir. Zaman zaman yasaklanan, zaman zaman kısmen serbest bırakılan din dersleri 1967 yılında 271 milletvekilinin imzasıyla lise ve dengi okullarda 1 ve 2. sınıflarda haftada birer saat okutulması şeklinde yasalasmıştır.³⁸⁵ Bununla birlikte 1982 anayasasının 24. maddesiyle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri okullardaki zorunlu dersler arasındaki yerini almıştır. Bizim de kültürel aidiyetimizi etkilediğini varsaydığımız Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri bu yönüyle çalışmamızın temel kavramları arasında bulunmaktadır. Günümüzde DKAB dersleri ilkokul 4. sınıftan ortaöğretim 12. sınıfa kadar her sınıf düzeyinde haftada 2 saat olmak üzere zorunlu derslerden biri olarak okutulmaktadır.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ülkemiz genel eğitimi içerisinde bireylere milli, manevi, ahlaki, insani ve kültürel değerler kazandırmak gibi önemli hedefleri bulunan bir derstir. Bu değerler sayesinde bireyler bulundukları toplumlara aidiyet bağlarıyla bağlanabilmekte ve bu da sağlıklı toplumların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine isim olmuş önemli bir değer de kültür bilgisidir. Ülkemizde kültürün yetişen nesillere aktarımının sistemli bir program dahilinde gerçekleştiği bu dersler, bu yönüyle toplumsal birliğimizin teminatı konumundadır

Din ve kültür arasında interaktif bir ilişki vardır. Din bir taraftan inanç, ibadet, ahlâk kuralları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan hayat tarzı ile kültüre

³⁸³ Nurullah Altaş, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, (Ankara: Nobel Yayın, 2001), 1.

³⁸⁴ Muhiddin Okumuşlar, "Din Eğitiminin Bilimselleşmesi", *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 62.

³⁸⁵ Nurullah Altaş, "Ortaöğretimde Din Eğitimi", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017), 190-191.

şekil verirken, diğer taraftan kültürün sağladığı imkânlarla göre kendisine yaşam alanı bulmuştur.³⁸⁶ Diğer bir ifadeyle kültürel bağların temelini büyük bölümünü dini değerler oluşturmaktadır. Buna mukabil kültürel yapının da dinin yaşanmasına uygun zemini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Kültürel aidiyet bilinci kazandırmada din öğretimi son derece önemlidir. Çünkü bireyin yaşadığı topluma uyum sağlamasının yolu bir şekilde din konusunda bilgilenmesinden geçmektedir. Kültürel aidiyet bilinci kazandırmada DKAB dersleri, ilkokul dördüncü sınıftan ortaöğretim son sınıfa kadar tüm sınıflarda haftalık iki saat zorunlu olarak okutulduğu düşünülürse büyük bir imkân sunabilir. DKAB derslerinin bu imkânı oluşturma niteliği; öğretim programının çerçevesi ve ders müfredatının içeriği başta olmak üzere birçok değişkene göre farklılaşabilir. Bu noktada kültürel aidiyet bilinci kazandırma becerisi; öğretim programı, hedef kazanımlar ve ders kitaplarının kapsamı açısından ele alınacaktır.

1. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Dersi Öğretim Programı

Öğretim programını, bir dersin hedeflerinin muhatabına kazandırılması için gerekli olan tüm bileşenlerin önceden belirlenerek ortaya konan sistematik bir planlama olarak tanımlayabiliriz. 2018 yılında Millî Eğitim Bakanlığı en son 2010 yılında hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programını değiştirmiştir. Yeni hazırlanan program için bakanlığa bağlı okullarda çalışan tüm DKAB öğretmenlerinden görüş isteyen bakanlık, bu sayede oldukça geniş katılımı hazırlanan bir program oluşturmuştur.

Son dönemlerde ortaya çıkan eğitim yöntemlerindeki çeşitlilik, eğitim ortamlarındaki imkânların çoğalması, ölçme ve değerlendirmedeki yöntemlerin farklılaşması, sonuç merkezli bir eğitim anlayışından süreci önceleyen bir değerlendirme anlayışına önem verilmesi, eğitimde teknolojik yardımcının yer bulması gibi unsurlar öğretim programlarının temel belirleyicisi olarak belirtilebilir. Tüm bu gelişmeler ışığında öğretim programını oluşturan planlanma, yürütme ve

³⁸⁶ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 599.

değerlendirme³⁸⁷ süreçleri süreklilik içerisinde ele alınarak öğretim programlarının inşa edilmesinin eğitim adına bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Toplumlar kendilerinin devamını sağlayacak nesilleri kendilerine özgü oluşturulmuş eğitim süreci içinde yetiştirirler. Gelişen ve değişen şartlarla birlikte bireyin yetişmesi ve dini eğitimi tesadüflere, zamanı geçmiş yöntem ve programların gelişigüzel etkilerine bırakılamaz.³⁸⁸ Bu sebeple sürekli değişen ve gelişen hayat şartlarına uygun eğitim programları oluşturmak ve takip edilen yöntem ve stratejileri gözden geçirmek bir zorunluluktur.

Din insan için gelmiştir, insanın anlam arayışına çözüm önerileri sunar ve insanın kişiliğini geliştirmesi için gerekli rehberliği yapar. Dinin bu katkısının gerçekleşmesi, onun her zaman ve mekânda doğru bir şekilde anlaşılmasını zorunlu kılmaktadır. Bugün kültürün bütün unsurları ve teknolojinin gelişmesiyle ulaştığı nokta ve bunların beraberinde getirdiği problemler göz önünde bulundurulduğunda, dini anlayışların insanlığın gelişim ve değişiminin sürekli iyi yönde olmasına katkıda bulunur hâle getirilmesinin büyük bir ihtiyaç olduğu söylenebilir.³⁸⁹ Bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı da hayatın sürekli değişen ve gelişen yönüyle uyumlu olarak yenilenmeli ve eğitim alanındaki yeniliklerle geliştirilmelidir.

Kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefine yönelik olarak DKAB öğretim programı incelendiğinde oldukça genel ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Programın yetkinlikler bölümünde bireyin içinde bulunduğu toplumla “sosyal ve kültürel bağlamda uygun etkileşimde bulunması³⁹⁰” hedefi belirtilirken, yine aynı bölümde “kültürel farkındalık ve ifade³⁹¹” kazanımı hedefiyle kültürel aidiyete vurgu yapılmıştır. Programın temel felsefesi bölümünde ise bireyin “millî, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsemesi³⁹²” üzerinde durulmuştur. Bu ifadelerden yola çıkarak, programda kültürel aidiyet bilinci kazanım hedefine yönelik olarak yeterli

³⁸⁷ Akif Akto, “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programındaki Kazanımların Ahlak ve Değerler Öğrenme Alanına Göre Farklılaşması (Van İli Örneği)”. Mukaddime 3 / 3 (Mart 2011), 97.

³⁸⁸ Süleyman Akyürek, “İlk ve Ortaöğretimde Din Eğitimi: Kurumsal Çerçeve”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, (Ankara: Grafikler Yayınları, 2012), 90.

³⁸⁹ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 4.

³⁹⁰ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 3.

³⁹¹ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 4.

³⁹² MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 8.

seviyede önemin verildiğini söylemek oldukça güçtür. Netice itibariyle öğretim programında üç yerde dolaylı olarak kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefinin ifade edilmesi, böylesine önemli bir hedefin daha nitelikli ve müstakil olarak üzerinde durulma ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın çerçevesini oluşturan kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle DKAB dersleri başlığından hareketle ortaöğretim seviyesinde 9-10-11 ve 12. sınıflar zemininde öğretim programının ayrıntılı olarak incelenmesi uygun bulunmuştur. İlköğretim seviyesinde olan öğrenciler için kültürel aidiyet bilinci kazanma becerisinin bilişsel seviye itibariyle uygun olmayacağı düşünülmüştür. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ünite başlıkları, kazanım sayısı, kazanımların işlenişi için ayrılacak yaklaşık süre aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Kazanımlar daha sonra değerlendirileceği için burada ayrıntılı bilgi vermek uygun görülmemiştir.

Tablo 1. 9. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi³⁹³

9. SINIF PROGRAMI				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Bilgi ve İnanç	3	16	22,24
2	Din ve İslam	5	16	22,24
3	İslam ve İbadet	6	14	19,44
4	Gençlik ve Değerler	4	12	16,66
5	Gönül Coğrafyamız	3	14	19,44
Toplam		21	72	100

DKAB dersi 9. sınıf ünite, kazanım sayısı, ders saati ve ders saati yüzdesi tablosu incelendiğinde bir önceki programda 50 olan kazanım sayısının 21'e düşürüldüğü görülmektedir. Kazanım sayısı olarak yarıdan fazla bir azaltmaya gidilen programda ünite sayısı da 7'den 5'e indirilmiştir. Bu kadar azalmanın altında yatan gerekçe ise bize göre önceki programın, bilgiyi öğrenme ve yoğun hedefleri gerçekleştirme anlayışından bilgiyi yapılandıran, yorumlayan ve öğrendiklerinden hareketle yeni bilgiler üretebilen bir anlayışa geçilmiş olmasıdır.

Ortaöğretime başlama yaşı göz önünde bulundurulduğunda, gençliğin en hassas dönemlerinden biri olarak bilinen 9. sınıf çağındaki bireye kazandırılacak

³⁹³ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 13.

kültürel ve dini değerler sonraki dönemde kültürel aidiyet bilinci kazanılması açısından oldukça önemlidir.

9. sınıf üniteleri içerisinde bulunan gençlik ve değerler ile gönül coğrafyamız üniteleri bireyin kültürel değerleri özümseyerek aidiyet bilincine ulaşması açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz. Gençlik ve değerler ünitesinin alt başlığı olan gençlerin kişilik gelişiminde değerlerin yeri ve önemi ile “Gönül Coğrafyamız” ünitesinin alt başlığı olan “İslam Medeniyeti ve Özellikleri” bölümleri öğrencilerin kültürel aidiyet bilincine ulaşma noktasında oldukça önemlidir. Bu noktada 9. sınıf DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya yönelik yeterli bir zemini oluşturduğunu belirtebiliriz.

Tablo 2. 10. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi³⁹⁴

10. SINIF PROGRAMI				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Allah İnsan İlişkisi	6	18	25,00
2	Hız. Muhammed ve Gençlik	5	14	19,44
3	Din ve Hayat	7	14	19,44
4	Ahlaki Tutum ve Davranışlar	5	12	16,66
5	İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar	6	14	19,44
Toplam		29	72	100

10. sınıf DKAB dersi ünite, kazanım sayısı, ders saati ve ders saati yüzdesi tablosu incelendiğinde bir önceki programda 50 olan kazanım sayısının 29’a indirildiği görülmektedir. Kazanım sayısının bu kadar azaltılmasının altında yatan gerekçe daha önce belirttiğimiz gibi öğrencileri bilgiye boğmadan bilgiyi yapılandırabilen, yorumlayabilen ve üretebilen bir eğitim modeline geçilmiş olmasıdır diyebiliriz.

Gençlik döneminin ortası diyebileceğimiz 10. sınıf öğrencilerinin DKAB derslerinde kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında yeterli bir bilinç elde ettiklerini söylemek oldukça güçtür. Ünite boyunca sadece “Din ve Hayat” ünitesinin

³⁹⁴ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 13.

alt başlığı olan din, kültür ve sanat konusu altında işlenen kültürel değerlerimiz, öğrencilere yeterli bir kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından yeterli görülmemektedir.

Tablo 3. 11. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi³⁹⁵

11. SINIF PROGRAMI				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	Dünya ve Ahiret	5	18	25,00
2	Kur'an'a Göre Hz. Muhammed	4	14	19,44
3	Kur'an'da Bazı Kavramlar	3	16	22,24
4	İnançla İlgili Meseleler	3	12	16,66
5	Yahudilik ve Hristiyanlık	2	12	16,66
Toplam		17	72	100

11. sınıf DKAB dersi ünite, kazanım sayısı, ders saati ve ders saati yüzdesi tablosuna bakıldığında bir önceki programda 50 olan kazanım sayısının 17'ye düşürüldüğü tespit edilmiştir. Kazanım sayısı itibarıyla en az kazanımın olduğu 11. sınıf DKAB dersi öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına yönelik olarak doğrudan hiçbir ünite ve alt konu başlığı bulunmaması yönüyle revizyona muhtaçtır. Toplumsal anlamda ciddi savurulmaların yaşandığı günümüzde 11. sınıf seviyesindeki bireylerin kültürel değerleri özümsemeleri ve topluma güçlü bağlarla bağlanmaları çok önemlidir. Bu noktada 11. sınıf DKAB dersleri kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından yeniden gözden geçirilmeli ve bu bilinci kazandırma hedefi doğrultusunda yeni ünite ve konu başlıkları eklenmelidir.

³⁹⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 14.

Tablo 4. 12. Sınıf Üniteler, Kazanım Sayısı, Ders Saati ve Ders Saati Yüzdesi³⁹⁶

12. SINIF PROGRAMI				
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati	Ders Saati Yüzdesi
1	İslam ve Bilim	5	16	22,22
2	Anadolu'da İslam	3	14	19,44
3	İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar	5	14	19,44
4	Güncel Dinî Meseleler	5	14	19,44
5	Hint ve Çin Dinleri	4	14	19,44
Toplam		22	72	100

12. sınıf DKAB dersi ünite, kazanım sayısı, ders saati ve ders saati yüzdesi tablosu incelendiğinde bir önceki programda 64 olan kazanım sayısının 22'ye indirildiği görülmektedir. Önceki programda oldukça yoğun kazanımlar içeren 12. sınıf DKAB dersi böylece sadeleştirilmiş ve içeriği hafifletilmiştir. Gençlik döneminin son zamanlarını içeren ve üniversite sınav sürecinin yoğun olarak yaşandığı bu sınıf seviyesinde yeterli bir kültürel aidiyet bilinci kazandırmanın hedeflendiği söylenemez. İslam ve bilim ünitesinin alt başlığı olan İslam medeniyetinde öne çıkan eğitim kurumları ile İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar ünitesinin alt başlığı olan kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumlar konuları içerisinde dolaylı olarak kültürel değerlerimize atıf yapıldığını söyleyebiliriz. Bu noktadan hareketle 12. sınıf DKAB derslerinin öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına yönelik doğrudan bir zemin oluşturmadığını ifade edebiliriz.

2018 yılında hazırlanan DKAB dersi öğretim programının ünite başlıkları, kazanım sayısı, kazanımların işlenişi için ayrılacak yaklaşık süreler incelendiğinde daha önceki programlara göre önemli yenilikleri beraberinde getirdiği görülebilir. Önceki programa nazaran yeni hazırlanan programda kazanım sayısının ciddi oranda azaldığı göze çarpan hususlardandır. Kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle sınıf seviyesi gözden geçirildiğinde sadece 9. sınıf seviyesinin bu amaca hizmet ettiğini söyleyebiliriz. 10- 11 ve 12. sınıf seviyesinin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırmaktan oldukça uzak olduğu da bir diğer tespitimizdir. Bu sebeple bu sınıf seviyesindeki DKAB dersleri yeniden gözden geçirilmeli ve öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefine yönelik olarak

³⁹⁶ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 14.

yeni üniteler ve konu başlıkları eklenmelidir. Bu konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirmemizi DKAB ders kitaplarında kültürel aidiyet bilinci kazandırma başlığı altında belirteceğiz.

Öğretim programlarının oluşturulmasındaki maksat öğretim sürecinin başında hedeflenen kazanımlara ulaşılabilme gayesidir. Bu amaçla öğretim programlarının merkezinde kazanımlar yer alır. Kazanımlar sayesinde öğretim süresi boyunca planlanan hedeflerin öğrencide hayat bulması beklenir. DKAB dersi (9-12. sınıflar) öğretim programının programın yapısı bölümünde ifade edildiği gibi dersler her sınıf seviyesinde beş üniteye ayrılmıştır. Üniteler içerisindeki kazanımların oluşturulmasında öğrencilerin gelişim düzeyi, hazır bulunuşluğu, konuların aşamaları ve birbiriyle olan ilişkisi dikkate alınmıştır.³⁹⁷ Önceki programa göre yeni programda getirilen yeniliklerden birisi, ünitelerin her sınıf düzeyinde 7'den 5'e düşürülmüş olmasıdır. Bunun da yukarıda belirttiğimiz programın ana felsefesini oluşturan çok fazla bilgiye boğulmadan, öğrendiği temel bilgilerden hareketle güncel hayata dair yeni bilgiler üretebilmeyi başarabilen bireyler yetiştirme hedefiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Kazanımlar; programda ifade edildiği şekliyle, eğitim süreci boyunca öğrencilerin edineceği bilgi, beceri, tutum ve değerleri ifade eder.³⁹⁸ Eğitim öğretimin nihai hedefi öğrencileri önceden belirlenmiş olan kazanımlara ulaştırmaktır. Öğretim programlarında gerçekçi hedeflerin belirlenmesi, öğretim sürecinin etkili olmasına ve değerlendirme aşamasında doğru sonuçlara ulaşılabilmesine olanak verir. Programların en önemli unsuru olan kazanımlar; öğrencilerin gelişim düzeyleri, programın amaçları ve ders müfredatı dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Öğrencilerin öğrenme başarıları, kazanımlara ulaşılabilmesine bağlıdır. Öğretmenin bu noktadaki görevi ise kazanımların gerçekleşmesinde öğrencilere gerekli ortam ve imkânları sunarak öğrenme sürecine rehberlik etmektir.³⁹⁹

DKAB Öğretim Programının amaçlar bölümünde bu dersin nihai hedefi olarak liseyi tamamlayan öğrencilerin, ilkokulda ve ortaokulda kazandıkları

³⁹⁷ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 11.

³⁹⁸ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 11.

³⁹⁹ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 11.

yetkinlikleri geliştirerek millî ve manevi değerleri benimseyip hayat tarzına dönüştürebilen, üretken ve aktif vatandaşlar yetiştirmek olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁰ Bu hedefe dönük olarak DKAB dersinin öğrencilerin kültürel aidiyet bilincine ulaşmasına zemin hazırlayan ve kültürel değerleri özümseyerek bu değerleri hayatında gösterebilmesinin yolunu açan bir fonksiyonu olduğu söylenebilir.

Programın temel amaçlarından birisi de yurdumuzun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir mesleğe, yükseköğretime ve hayata hazır bireyler olmalarını sağlamaktır.⁴⁰¹ Programın tüm bu hedeflerinden hareketle öğrencinin yaşadığı toplumla kültürel aidiyet bağı kurabilen, bu değerler sayesinde topluma yön verici kültürel dinamikleri harekete geçirebilen ve yeni değerler üretebilen bireyler yetiştirmeyi hedeflediği söylenebilir. Ancak programda net ifadelerle belirlenmiş bu hedeflerle tutarlı bir müfredatın oluşturulmamış olması büyük bir eksikliktir.

2. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Dersinin Vizyonu Felsefesi ve Amaçları

Devlet ve toplumların geleceğine şekil veren en önemli unsurların başında eğitim gelir. İnsanlık tarihi boyunca eğitimin önemi devamlı artmış ve muhtemeldir ki artmaya da devam edecektir.⁴⁰² Eğitimde başarıya ulaşabilmek için öncelikle iyi bir planlama yapılması gerekmektedir. Bu planlamanın en önemli kısımlarından biri geleceğe ilişkin varılmak istenen hedefin iyi belirlenmesidir. Bu hedefin eğitim bilimlerindeki karşılığı ise eğitimin vizyonudur. Vizyon kavramı eğitim bilimlerinde birçok şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlarda vizyon, genelde geleceği görme ya da gelecekte varılması istenen hedef olarak açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle vizyon, geleceğin bir fotoğrafıdır.⁴⁰³

⁴⁰⁰ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 2.

⁴⁰¹ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 2.

⁴⁰² Murat Kurt- Erhan Duran, “2023 Eğitim Vizyonuna İlişkin Öğretmen Görüşleri”, *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* (İjonass) 3 / 1 (Haziran 2019), 91.

⁴⁰³ Abbas Ertürk, “2023 Eğitim Vizyonu: Sorunlara çare mi?”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* / (Şubat 2020), 3.

DKAB dersinin vizyonu 2018 yılında yayımlanan programda şu şekilde geçmektedir. “*Dinin hayatı anlamlandırmadaki rolünü fark eden; millî, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen; farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmektir.*”⁴⁰⁴ Bu tanımdan hareketle Millî Eğitim Bakanlığı DKAB derslerinin geleceğe dönük hedeflerini üç bölüm altında belirlemiştir. Birinci hedef olarak dinin, yaşanan hayata anlam katan yönü üzerinde durulurken ikinci hedef olarak toplumsal bütünlüğün temeli olan milli, manevi ve ahlaki değerleri özümseyebilen ve bu sayede kültürel aidiyet bilincine ulaşabilen bireyler yetiştirmek olduğu söylenebilir. DKAB derslerinin vizyonunun üçüncü ve son bölümünü ise “*farklı kültürlerin bir arada yaşamasının teminatı olarak farklılıklarla bir arada yaşama becerisi kazanan bireyler yetiştirmek*” olduğu ifade edilmiştir. Bütün bu amaçlardan anlaşıldığı kadarıyla, DKAB dersleri sayesinde bireyin hayatı anlamlandırması, kültürel aidiyet bilincine ulaşabilmiş hem kendi değerlerine sahip çıkabilen hem de farklı kültürlerden insanlarla barış içerisinde yaşayabilen bir donanıma sahip olarak yetişmesi olduğu söylenebilir.

Öğretim programının felsefesi ve genel amaçları bölümünde “*DKAB ders programı hazırlanırken yapılandırmacı öğrenme modelini destekleyen çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beceri temelli öğrenme*”⁴⁰⁵ yaklaşımlarının esas alındığı belirtilmiştir. Beceri temelli öğrenme, öğrencilerde öğrenme süreci boyunca kazanılması, geliştirilmesi ve hayata aktarılması tasarlanan bilgi, tutum ve beceriler bütünüdür. Bu bağlamda temel becerileri ön planda tutan, öğrenme sürecinde öğrencinin aktif katılımına ve öğretmen rehberliğine olanak sağlayan, öğrencilerin araştırma yapabildiği, keşfedebildiği, problem çözebileceği, çözüm ve yaklaşımlarını paylaşıp tartışabildiği ortamların sağlanmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca programda gelişim düzeyini göz önünde bulunduran, öğrenme sürecinde ön bilgileri harekete geçiren, anlamlı öğrenmelerin gerçekleşebileceği, farklı öğrenme biçimlerine uygun öğretim ortamlarının sağlanması hedeflenmiştir.⁴⁰⁶ Bu yönüyle programın öğrenciye bilgiyi hazır olarak sunan değil ezbercilikten uzak bilgiyi üretebilen öğrendiğinden hareketle yeni çıkarımlara ulaşabilen, yorumlamalar yapabilen bireyler yetiştirmeyi amaçladığı söylenebilir.

⁴⁰⁴ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 8.

⁴⁰⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 8.

⁴⁰⁶ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 7.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim programlarının temel felsefesi, öğrencinin aktif olduğu öğretmenin ise kolaylaştırıcı rol üstlendiği öğrenme süreçleri anlayışına dayanmalıdır. Din derslerinde durum bu şekilde gerçekleşmediğinde ezberci, teorik, sıkıcı, konuların anlamlandırılmadığı, uygulanabilirliği olmayan bir din öğretimi gerçekleşmesi kaçınılmaz olacaktır.⁴⁰⁷

Öğretim programında; öğrencilerin adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi değerleri kazanmaları amaçlanmıştır. Bu anlamda, öğrencilerin temel değerleri anlaması, benimsemesi, sahip olunan değerler ile uyumlu hareket etmesi hedeflenmiştir. DKAB dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programı İslam dini ve diğer dinleri tanıma amacıyla öğretime konu etmeyi amaçlamaktadır. İslam dini ise Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde öğretime konu edilmiştir. İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorum farklılıkları bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alınmış, yaşayan diğer dinler ise bilimsel bir metotla, dinler açılımı ve olgusal bir yaklaşımla öğretim programına eklenmiştir. Bu temel felsefeye uygun olarak geliştirilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. sınıflar) Öğretim Programıyla; 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda belirtilen "Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri"ne uygun olarak öğrencilerin;

- (1) Dinî ve ahlaki kavramları tanıması ve bunlar arasında ilişkileri fark etmesi,
- (2) Millî, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsemesi,
- (3) İslam dininin temel kaynaklarını tanıması,
- (4) Hz. Muhammed'in İslam dinindeki konumunu kavraması,
- (5) İslam dininin iman, ibadet ve ahlak esasları arasındaki ilişkiyi analiz etmesi,
- (6) İslam dininin; kültürümüz, dilimiz, sanatımız, örf ve âdetlerimiz üzerindeki etkisini fark etmeleri,

⁴⁰⁷ Fatih Çınar- Ramazan Buyrukçu, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aktif Öğrenme Modeline Yaklaşımları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* / 24 (Kasım 2016), 61.

(7) Türk-İslam kültürünün oluşmasına etki eden bazı önemli şahsiyetleri tanımaları,

(8) İslam düşüncesinin farklı anlayış ve yorum biçimlerini tanımaları,

(9) Yaşayan dünya dinlerini tanımaları,

(10) Farklı din, inanç ve yorumlara saygı duymaları,

(11) İnsanlar, toplumlar ve milletlerarası ilişkilerde dinin önemli bir unsur olduğunu fark etmeleri hedeflenmektedir.⁴⁰⁸

Araştırmalar, insanların en temel ihtiyaçlarından birisi olarak yaşadığı toplumda kabul görmesinin olduğunu ortaya koymuştur. Bununla ilgili olarak Maslow'un 1943 yılında yaptığı araştırmasına göre, insanın ihtiyaçları önem sırasına göre şöyle belirlenmiştir.

1. Yaşamak için gerekli olan oksijen, su, gıda gibi maddeler.
2. Güvenli bir ortamda bulunma.
3. Sevgi ihtiyacı.
4. Sosyal bir ortamda kabul görme.
5. Kendini gerçekleştirme.⁴⁰⁹

Görüldüğü gibi insan için en önemli ihtiyaçlar sıralamasında dördüncü sırayı *sosyal bir ortamda kabul görme* almaktadır. Böylesine önemli bir ihtiyacı karşılanmanın yolu da toplumsal değerleri özümsemekten geçmektedir. Toplumsal değerlerin önemli bir kısmını da şüphesiz ki dini değerler oluşturmaktadır. Bu değerlerin kazanıldığı önemli kaynaklardan birisi de DKAB dersleridir.

DKAB dersinin öğretim programının genel hedeflerinde beceri temelli ve kazanım odaklı bir anlayış benimsenmiştir. Farklı din ve kültürlerin öğretiminde kendi kaynakları esas alınırken, mümkünse mabetleri ve kültürel mekanları yerinde tanıtmak tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte öğretim programında din, vicdan ve düşünce özgürlüğüne saygı duyulurken, ayet ve hadislerin öğretiminde sözlü kültürün kaynaklarından olan hikâye, vecize, şiir ve deyiş gibi unsurlardan

⁴⁰⁸ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 7-8.

⁴⁰⁹ Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, 29.

yararlanılması üzerinde durulmuştur. Son olarak öğrencilerin kültürel mirasa saygı duyabilecek yetkinlikte olabilmeleri hedeflenmiştir. Programın genel hedeflerinde görüldüğü gibi kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefi DKAB dersinin tüm sınıf seviyelerinde hedeflenen önemli bir kazanımdır. Dersin isminde bulunan “Din Kültürü” kavram terkihi de bu durumu ortaya koymaktadır. Çalışmamızın bu kısmında ortaöğretim (9-12. sınıflar) seviyesinde üniteler ve kazanım hedeflerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefi ile olan irtibatını değerlendireceğiz.

3. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından DKAB Ders Kitapları

Bir milletin geleceğini belirleyen unsurların başında gelen eğitim öğretim faaliyetlerinin önemli bir parçası ders kitaplarıdır. Öğretim programlarında belirlenen hedeflerin öğrenciye yansıyan tarafı olan ders kitapları, bu yönüyle eğitimin topluma bakan yüzüdür. Bu sebeple hedeflenen kazanımlarla uyumlu olarak hazırlanmaya çalışılan bu kitaplar, eğitim hedeflerinin hayat bulmasında doğrudan etkilidir.

Kazanım hedefleri dikkate alınarak hazırlanan ders kitapları ünitelerden, üniteler ise konu başlıklarından oluşmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle ortaöğretimin her seviyesinde ünite ve kazanım başlıkları altında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarını değerlendireceğiz.

3.1. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 9. Sınıf Ünite ve Kazanımları

3.1.1. Bilgi ve İnanç

9. sınıf DKAB dersi bilgi ve inanç ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İslam’da bilginin kaynaklarını açıklar.
- İslam inancında imanın mahiyetini araştırır.
- İsrâ suresi 36. ayet ile Mülk suresi 23. ayetlerinde verilen mesajları değerlendirir.⁴¹⁰

⁴¹⁰ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 15.

MEB tarafından yayınlanan 9. sınıf DKAB ders kitabının “Bilgi ve İnanç” ünitesi altında “İslam’a Göre Bilgi” konusu içerisinde kültürel değerlerimizin sonraki nesillere aktarımı üzerinde durulmuştur. Başta kültürel bilgi olmak üzere insanın ihtiyaç duyduğu bilgilere sadece duyular ve akıl ile ulaşmasının mümkün olmadığını belirttiği bölümdeki ifade şöyledir:

*“Günlük hayatı sadece duyular ve akıl yürüterek devam ettirmek imkânsızdır. İnsan hayatın her alanında çeşitli bilgilere ihtiyaç duyar. Konuşulan dil, faydalı veya zararlı besinler, tedavi yöntemleri, uzak coğrafya ve toplumlar, hatta isimlerin bilgisi bile ancak haber yoluyla öğrenilir. Çeşitli meslek, sanat ve kültürlerin nesillere aktarılması böylece mümkün olur. Dinin de insana ulaşması peygamberlerin verdiği haberler (vahiy) vasıtasıyla gerçekleşir.”*⁴¹¹

Kültür aktarımının nesiller arası iletişim kanallarının açık olmasıyla mümkün olduğunun vurgulandığı bu bölümde, öğrencilerin büyükleriyle kuracakları sağlıklı diyalogların önemi üzerinde durulmuştur. Bu noktada DKAB öğretmenin konu üzerinde yapacağı açıklamalar ve vereceği örnekler düşünüldüğünde kültürel değerlerin aktarım yolları genç nesillere bu konu üzerinden kazandırılabilir. Konunun ilerleyen bölümlerinde selim akıl, sadık haber, salim duyu organları ile de insanın bilgi sahibi olacağı⁴¹² üzerinde durulmuştur. “Doğru Bilgiye Ulaşma” alt başlığı altında Kur’an-ı Kerim’de “*Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur*”⁴¹³ buyurulduğu bildirilerek doğru bilgiye ulaşmanın kültürümüzdeki önemine⁴¹⁴ dikkat çekilmiştir. “Faydalı Bilgi ve İlim Ahlakı” konu başlığı altında ise her Müslümanın dinini yaşaması için gerekli olan bilgiyi öğrenmesinin önemi üzerinde durularak, ilim öğrenmenin kültürümüzdeki değerinden⁴¹⁵ bahsedilmektedir.

Ünite içerisinde ilimle uğraşan insanlara gösterilen saygının kültürümüzdeki yansımalarının fark edilmesine yönelik içeriğin olmaması ünitenin eksik tarafı olarak belirtebiliriz. Ancak sonuç itibarıyla 9. sınıf DKAB dersi “Bilgi ve İnanç” ünite

⁴¹¹ Abdullah Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı (Ankara: MEB, 2018), 13.

⁴¹² Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 22.

⁴¹³ Kur’an Yolu (Erişim 6 Ocak 2021), el- İsrâ 176/ 36.

⁴¹⁴ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 22.

⁴¹⁵ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 23.

içeriğinin öğrencilerin kültürel aidiyetine katkıda bulunması yönüyle faydalı içeriklere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Kuran'ı Kerim, indiği günden itibaren pek çok ilme ilham kaynağı olmuş, onun ışığı altında birçok ilim doğmuş, onun sayesinde İslam Medeniyeti vücut bulmuştur.⁴¹⁶ Tefsir, Kelâm, Akaid, İslam Hukuku gibi ilimlerin doğmasına ve ilmi birer disiplin haline gelmesine kaynaklık eden Kuran'ı Kerim, akletmeyi ve düşünmeyi öğütleyen onlarca ayetiyle de pek çok ilmin oluşumuna öncülük etmiştir. Kuran'ı Kerim'in kaynaklığıyla ortaya çıkmış ve kültürel değerlerimize yön veren bu ilimlerin 9. sınıf DKAB ders kitabının “Bilgi ve İnanç” ünitesi içerisinde yer verilmesi uygun olacaktır.

İslam, bilgiyi başkalarıyla paylaşılması gereken bir değer olarak kabul eder. Çünkü İslam inancına göre bilgi, insanın doğuştan sahip olduğu bir değer değildir.⁴¹⁷ Nahl suresi 78. Ayette Cenab-ı Allah “*Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler, kalpler verdi.*” buyurarak insanın doğumuyla beraber öğrenme faaliyetinin başladığını bildirmektedir. İnsanın toplum içerisindeki konumunu belirleyen en önemli unsurlardan birisi de işte bu bilgiyle olan münasebetidir. İlim sahibi insanlar tarih boyunca toplumlara öncülük etmiş ve toplumda itibar görmüştür. Bilhassa dini konularda bilgili ve kültürel değerlerin bilincinde olan insanlara toplum tarafından ayrı bir değer verilmesi ve toplumsal bir kabul görmesi birçok kişinin malûmudur. İşte bu noktada 9. sınıf dersinin “Bilgi ve İnanç” ünitesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

3.1.2. Din ve İslam

9. sınıf DKAB dersi Din ve İslam ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Kaynağı ve unsurları bakımından din tanımlarını karşılaştırır.
- İnsanın doğası ile din arasında ilişki kurar.
- İman ve İslam kavramları arasındaki ilişkiyi fark eder.

⁴¹⁶ Tozhihiko Izutsu, *Kuran'da Allah ve İnsan*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2012), 5.

⁴¹⁷ Zeki Salih Zengin, “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017), 23.

- İslam'ın inanç esaslarının özelliklerini ayet ve hadisler ışığında analiz eder.
- Nisâ suresi 136. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁴¹⁸

9. sınıf DKAB ders kitabının “Din ve İslam” ünitesi “Dinin Tanımı ve Kaynağı”, “İnsanın Doğası ve Din”, “İman ve İslam İlişkisi”, “İslam İnanç Esaslarının Özellikleri” ve “Nisa Suresi 136. Ayetin verdiği mesaj” bölümlerinden⁴¹⁹ oluşmaktadır. Genel olarak dinin özel de ise İslam'ın ayrıntılı olarak işlendiği ünite insanın doğasında bulunan inanma duygusu üzerinde de⁴²⁰ durulmaktadır.

Ünite içerisinde “İman ve İslam İlişkisi” başlığı altında kültürel birikimimizdeki dini değerler oldukça yüzeysel olarak yer bulabilmiştir. Bu bölümde inanma ihtiyacının insanlık tarihi boyunca tüm kültürlerde var olduğu belirtilerek, inanmanın kültürel köklerinden bahsedilmiştir. Konu içerisinde inanma ihtiyacının kültürlere olan yansımaları şöyle belirtilmiştir: *“İnanma duygusu insana yaratılışında verilen bir özelliktir. İnsan bu özelliği dolayısıyla bir ve tek yaratıcıya inanma ihtiyacı duyar. Bunun yansımaları tarih boyunca insanlığın kültür, sanat ve medeniyet birikiminde açık bir şekilde görülmektedir.”*⁴²¹

Ünite öğrencilere kültürel değerlerimizi kazandırıcı başka bir içeriğe rastlanmamıştır. Halbuki “Din ve İslam” ünitesinin konu başlıkları altında İslam dininin kültürümüze kattığı değerleri fark ettirici içeriklerin bulunması, bireylere kültürel değerlerimizin temellerini tanıtmada faydalı olacaktır. Bunun yanı sıra kültürel yapımızın İslam dinini yaşamaya uygun bir zemin oluşturduğu da bu ünite içerisinde işlenebilirdi. Ayrıca “Din ve İslam” ünitesinin kazanımları arasında kültürel köklerimizin temelindeki İslami değerleri fark etme hedefinin eklenmesi de bireylere kültürel aidiyet bilinci kazandırma noktasında bir ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz.

İnsan yaratılışı gereği yaratıcıyı tanımak ve ona kulluk etmek ister. Bu kulluğun doğru şekilde yapılabilmesi de dinin ana kaynaklarından doğru bir şekilde öğrenilmesine bağlıdır. Doğru bilgiyle temellendirilmiş iman, bireyi hem bu dünyada hem de ahirette mutlu edecektir. Hurafelerden, uydurma sözlerden beslenen ve Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hayatıyla çelişen bilgilerden oluşan dini

⁴¹⁸ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 16.

⁴¹⁹ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 40-52.

⁴²⁰ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 44.

⁴²¹ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 46.

anlayışlar insanın iradesini körelterek özgürlüğünü elinden almaktadır. Bu noktada DKAB derslerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Zira öğrenciler üzerinde yapılan bazı araştırma bulguları bize göstermektedir ki; öğrencilerin bir bölümü, dinin kendisini sınırlandıran ve özgürlüklerini elinden alan bir yapısının olduğunu düşünmektedir.⁴²² Bu sebeple 9. sınıf “Din ve İslam” ünitesi içerisinde İslam’ın insanı özgürleştiren, insanı merkeze alan ve köleliği tedricen eriten yönü üzerinde durulması uygun olacaktır.

İnsanın doğası gereği inanma ihtiyacı içerisinde olması ve bu ihtiyacın doğru kaynaklardan beslenmesi toplumsal uyum açısından son derece önemlidir. Dinin kültürü şekillendiren bir olgu olduğunu bilen insan, toplumda var olan dinin yansımalarını yadırgamaz ve böylece toplumsal çatışmalar yaşamaz. Bu noktada kültürel aidiyetin sağlanmasında dini değerlere saygının önemli bir rolünün olduğu “Din ve İslam” ünitesi kazanımlarına eklenmesi faydalı olabilir.

3.1.3. İslam ve İbadet

9. sınıf DKAB dersi İslam ve ibadet ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İslam’da ibadet kavramını ve ibadetin kapsamını açıklar.
- İslam’da ibadetlerin yapılış amacını ve önemini fark eder.
- İbadet yükümlülüğü ile ilgili bazı kavramları sınıflandırır.
- İslam’da ibadetlerin temel ilkelerini değerlendirir.
- İbadetlerin, bireyin ahlaki gelişimi üzerindeki etkisini yorumlar.
- Bakara suresi 177. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁴²³

MEB tarafından yayınlanan 9. sınıf DKAB ders kitabının “İslam ve İbadet” ünitesinin “İslam’da İbadet Yükümlülüğü” başlığı altında günahlardan kaçınmanın kültürümüzdeki öneminden⁴²⁴ söz edilmektedir. Kültürümüzde yer eden ve birçok yerde toplumsal norm haline gelen bu hassasiyetin kitabımızda yer bulması memnuniyet vericidir. İslam’da ibadetin kapsamı, amacı, önemi, ibadet ve ahlak ilişkisi ve ibadet yükümlülüğü konuları üzerinde ayrıntılı içeriklerin bulunduğu

⁴²² Nurullah Altaş, “Örgün Din Eğitimi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017), 209.

⁴²³ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 17.

⁴²⁴ Bektaş vd., *9. Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 68.

ünitenin etkinlikler bölümünde öğrencilerden sokak, cami, ev, okul, spor salonu, otobüs ve park gibi sosyal alanlarda yapılabilecek salih amelleri yazmaları istenmektedir. Kültürel değerlerin sosyal ortamda hayat bulmasına katkı verebileceğini düşündüğümüz bu etkinliğin öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına faydalı olacağını düşünmekteyiz. Ancak ünite boyunca başka hiçbir yerde öğrencilerin kültürel aidiyetine katkı sağlayacak içeriklerin bulunmaması bu ünite için bir eksikliktir. Halbuki ibadet mekanlarımızdaki kültürel izlerden, oruç ibadetinin kültürümüze kazandırdıklarından, kurbanın kültürel yansımalarından, haccın kültürel zenginliğimize etkilerinden söz edilmesi bu üniteye bulunması gereken içeriklerdendir. Bununla birlikte kazanımlar içerisinde kültürümüzde ibadetlere verilen önemin vurgulanması da bu üniteye bulunması gereken bir diğer husustur.

İslam Dini, inanç, ibadet ve ahlak esasları çerçevesinde insanların davranışlarını biçimlendirmeyi esas almıştır.⁴²⁵ Aile hayatından toplumsal hayata, düğün törenlerinden cenaze merasimlerine, yemek adabından giyim kuşam biçimine kadar hayatın hemen her alanını düzenleyen İslam dini bireye bazı sorumluluklar yükler. Günlük ibadetler kapsamında günde beş vakit namazın ifa edilmesini gerekli gören İslam, bu sayede Müslümanların hayatının merkezine namaz ibadetini taşımıştır. İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden olan camiler de böyle bir ihtiyaç üzerine inşa edilmiştir. Müslümanların yaşadığı hemen her yerleşim yerinde camilerin bulunması toplumsal bir ihtiyaçtan öte o bölgede Müslümanların varlığının bir sembolüdür. Toplumsal bütünleşmenin birer yansıması olan camilerin sahiplenilmesi toplumsal birlik açısından önemlidir. İslamın öğrettiği ibadetlerin ve sosyal hayata kattığı ibadet mekânlarının toplumsal birliği güçlendirdiği bir gerçektir. Bununla beraber namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin insan davranışlarını güzelleştirdiği ve kültürel hayatımıza değerler kattığı bilinci bu ünitenin önemli bir kazanımı olmalıdır. Bu noktada “İslam ve İbadet” ünitesi içerisinde kültürel aidiyeti sağlayan önemli unsurlardan olan ibadetlerin ve ibadet mekânlarını ayrıntılı olarak verilmesi bireyin kültürel aidiyet bilincine erişmesi bakımından önemli olacaktır.

⁴²⁵ Zeki Salih Zengin, “Din Eğitimi Bilimi ve Tarihi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, (İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017), 44.

3.1.4. Gençlik ve Değerler

9. sınıf DKAB dersi gençlik ve değerler ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Değerlerin oluşumuna etki eden unsurları analiz eder.
- Gençlerin kişilik gelişiminde dinî ve ahlaki değerler ile örf ve âdetlerin yerini tartışır.
- Temel değerleri ayet ve hadislerle ilişkilendirir.
- İsrâ suresi 23-29. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴²⁶

DKAB ders kitabının “Gençlik ve Değerler” ünitesi altında kültürel değerlerimiz oldukça kapsamlı ve müstakil olarak yer almaktadır. “Değerler ve Değerlerin Kaynağı” konusu içerisinde bir milletin sahip olduğu kültürel öğelerin bütününe “*değer*” dendiği belirtilirken insanın bir kültür içerisine doğduğu ifade edilmektedir.⁴²⁷ Bununla birlikte kültürümüzün hem maddi hem de manevi öğeleri bünyesinde barındırdığı da yine bu bölümde geçen kültürel bilinç oluşturu bir başka içeriktir.

“Değerlerin Oluşumunda Dinin Etkisi” konusu içerisinde “*Kültür; dil, tarih, gelenek, ahlak, sanat ve edebiyat gibi öğeleri barındırır. Din de bir toplumun kültürünün oluşmasına etki eden, toplumsal kabulleri, alışkanlıkları, ahlaki ve değerleri belirleyen öğelerin başında gelir.*”⁴²⁸ İbaresıyla kültürün birçok öğeyi ihtiva ettiği ve dinin kültür oluşturmadaki önemli misyonu vurgulanmıştır. Konunun ilerleyen bölümlerinde dinin toplumdaki kültürel değerlerin oluşmasına etki eden özelliğine vurgu yapılarak⁴²⁹ din ve kültür arasındaki kopmaz bağdan söz edilmektedir.

“Değerlerin Oluşumunda Örf ve Adetlerin Etkisi” konusu altında her toplumun din, dil, edebiyat, sanat ve felsefe anlayışlarıyla şekillenen bir kültürünün olduğu belirtilirken, isim koyma, sünnet, cenaze mevlit, nişan, evlilik, bayram kutlamaları, taziye ve hasta ziyaretleri gibi uygulamaların kaynağını dinden alan

⁴²⁶ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 18.

⁴²⁷ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 86.

⁴²⁸ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 87.

⁴²⁹ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 87.

kültürel öğeler olduğu⁴³⁰ anlatılmaktadır. İslam'ın, dinin esaslarına aykırı olmamak kaydıyla kültürün bir parçası olan örf ve adetleri yaşama konusunda insanları serbest bıraktığından bahsedilen bölümde, insanın yaşamı boyunca doğumda kulağına okunan ezandan vefat ettiğinde okunan selâya kadar hayatının her alanında dinin kültüre kaynaklık eden birçok uygulamasına şahit olabileceğine⁴³¹ değinilmektedir. Son olarak “Temel Değerler” başlığı altında her toplumun kültürel özelliklerine bağlı olarak oluşan değerleri olduğu⁴³² ifade edilmektedir. Sonuç itibarıyla “Gençlik ve Değerler” ünitesinin hem konuları hem de kazanımları itibarıyla öğrencilere kültürel değerleri benimsetici içeriklerin bulunması, öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanması noktasında memnuniyet vericidir.

Gençlik dönemi insan hayatının en kritik dönemlerinden birisidir. Bu dönemin gelişim aşamaları incelendiğinde bireyin karşı karşıya kaldığı çatışmalara çözüm yolu araması ve yetişkin olma çabası içerisinde olması ilk dikkat çeken özelliği olduğu görülebilir. Karşı cinse ilgi duyma, sosyalleşmeyi hızlandıran grup etkinliklerine katılma, evliliğe dair planlar yapma da bu dönemin özelliklerindendir.⁴³³ Duygusal olarak kırılmaların ve yönlenmelerin yaşandığı bu dönemde yetişkinlik dönemine ait bilişsel ve duyuşsal hazırlıklar yapılır. Bu sebeple bu yaş grubundaki bireylerin “Gençlik ve Değerler” ünitesi içerisinde kültürel değerleri kazanmaları yarınlarmız için oldukça önemlidir.

Bireyin gençlik döneminde okullarda doğru ve yeterli din eğitim ve öğretimi almayışlarından doğan manevi boşluğu, yabancı ve zararlı akımların doldurması gibi bir tehlikeyle karşı karşıya gelinmiştir.⁴³⁴ İkna edici doğru dini bilgiye ulaşamayan genç, manevi boşluğunu toplumu ifsat eden ve ahlaksızlığı ilke edinmiş gruplarda doldurmaya çalışabilir. İçki, uyuşturucu ve fuhuş gibi bireyi ve toplumu bozan ortamlarda anlam arayışına düşen birey, doğru bir din öğretimi sayesinde adeta yeniden doğabilmektedir. Bu sebeple dini bilgileri gencin fitratıyla uyumlu olarak Kuran'ı Kerim ve Hz. Peygamber'in rehberliğinde “Gençlik ve Değerler” ünitesi içerisinde doyurucu bir şekilde vermek geleceğimiz için hayati öneme sahiptir.

⁴³⁰ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 88.

⁴³¹ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 88.

⁴³² Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 90.

⁴³³ Altaş, “Örgün Din Eğitimi”, 209.

⁴³⁴ Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, 85.

Dini değerleri öğrenen ve öğrendiği bu değerlere uygun yaşam süren gençlerin, zararlı alışkanlıklardan uzak şekilde toplumsal beraberliğin çatısı altında mutlu bir hayat süreceği bir gerçektir. Bu sebeple gençlere kültürel değerlerini fark ettirmek ve onlarda kültürel aidiyet bilinci oluşturmak DKAB derslerinin en önemli hedef kazanımları arasında olmalıdır.

3.1.5. Gönül Coğrafyamız

9. sınıf DKAB dersi gönül coğrafyamız ünitesinin kazanımları DKAB ğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İşlam medeniyeti kavramını izah eder.
- İşlam medeniyetinin, dünyanın farklı bölgelerindeki etkilerini fark eder.
- Hucurt suresi 13. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁴³⁵

MEB tarafından yayınlanan 9. sınıf DKAB ders kitabının “Gönül Coğrafyamız” nitesi içerisinde “İşlam Medeniyeti ve özellikleri” konusu altında kültürün tanımları yapılarak, kültürün maddi ve manevi unsurları üzerinde durulmaktadır.⁴³⁶ Yeryüzünde kültürleri bakımından birbirinin aynısı olan iki toplumun olamayacağının belirtildiği bölümde, medeniyetin farklı kültürlerin bir araya gelerek evrensel bir form oluşturmasıyla meydana geleceęi⁴³⁷ anlatılmaktadır. Bu duruma örnek olarak da Türk, Fars ve Arap kültürünün birlikte İşlam medeniyetini oluşturduğu verilmiştir.

“İşlam Medeniyetinin Farklı Coğrafyadaki İzleri” konu başlığı içerisinde İşlam medeniyetinin farklı coğrafyalarda, farklı kültürlere sahip insanlar tarafından oluşturulan zengin bir medeniyet olduęu⁴³⁸ üzerinde durulmaktadır. Konunun ilerleyen kısımlarında Mşlmanların farklı kültürlerle karşılaşmalarıyla birlikte tercüme faaliyetlerine bařladıkları⁴³⁹ belirtilmiştir. Hoca Ahmed Yesev’ye ait olan ve Türkçe yazılan Divn-ı Hikmet, Kaşgarlı Mahmud’un kaleme aldığı ilk Türkçe sözlük olan Divn-ı Lugti’t-Türk ve bununla beraber pek çok şiir, deyiş ve nefesin İşlam medeniyetine değer katan kültürel öğeler olduğu vurgulanan bölümde

⁴³⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 19.

⁴³⁶ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 106.

⁴³⁷ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 106.

⁴³⁸ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 108.

⁴³⁹ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 110.

Kâbe'nin, Mescid-i Nebi'nin ve Kudüs'ün İslam medeniyetinin kültürel havzaları olduğu⁴⁴⁰ belirtilmektedir. Bununla birlikte Asr-ı saadetten Dört Halife dönemine, Emevilerden Abbasîlere, Selçuklulardan Osmanlılar dönemine kadar İslam medeniyetinin oluşum süreci ve dünya üzerindeki izleri⁴⁴¹ hakkında oldukça doyurucu bilgiler verilmiştir. Ünitinin sonunda Şam, Bağdat, İran, Horasan, Maverâünnehir, Anadolu, Balkanlar, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'ün İslam medeniyetine kattığı kültürel zenginliklerden ayrıntılı olarak söz edilmektedir.⁴⁴² Genel olarak ünitinin, öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırma noktasında oldukça faydalı içeriklere sahip olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca ünite kazanımları içerisinde de kültürel aidiyet bilinci kazandırıcı hedeflerin konulmuş olması memnuniyet vericidir.

Her toplum birlikte yaşama iradesinin bir sonucu olarak bireylerde aidiyet bağı oluşturur. Zamanla kimlik olarak kendini gösteren bu yapı, bireylerin derin veya yüzeysel farklı düzeylerdeki sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılar. Bu aidiyet bağı toplumun varlığına süreklilik katar ve bir süre sonra o toplumun kültürü haline gelir.⁴⁴³ Günümüzde dünyanın hemen her ülkesinde toplam 1,5 milyardan fazla Müslüman yaşamaktadır. Aynı dinin mensupları olarak aynı değerleri sahiplenmiş bu kadar insanı İslam “kardeş” olarak tanıtmıştır. Ülke sınırlarını aşan birliktelikleri oluşturan İslam dini, yüzlerce yıldır büyük bir aile olmanın sayısız örneklerine kaynaklık etmiştir. “Gönül Coğrafyamız” ünitesi içerisinde de bu birliktelikten doğan kazanımların yer bulması memnuniyet vericidir.

Durkheim tarafından sıkça ifade edilen kolektif bilinç kavramı; bireyleri aşan ve grupların ortak düşünce, istek ve heyecanlarını temsil eden ortak bir bilince işaret etmektedir.⁴⁴⁴ Bu tanımdan hareketle İslam'ın öğretilerinin yeni yetişen nesillerin kendileriyle ortak değerlere sahip 1,5 milyar kardeşinin olduğu bilinci DKAB dersleri tarafından verilmektedir. Bu sayede yeni yetişen nesiller dünyanın neresine giderse gitsin yalnızlık çekmeyeceğini bilerek büyük bir ailenin ferdi olduğunu fark edecektir. İslam toplumuna kültürel aidiyet bağıyla bağlanan genç, böylece kendisini

⁴⁴⁰ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 110-112.

⁴⁴¹ Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 106-108.

⁴⁴² Bektaş vd., 9. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 114-125.

⁴⁴³ Mehmet Evkuran. “Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve İslam”, *Eskiye* / 7 (Ocak 2008), 33.

⁴⁴⁴ Ayşe Zişan Furat, *İslam Toplumunda Kimlik Oluşumu ve Din Eğitimi*, (Konya: Yediveren Yayıncılık, 2013), 46.

sosyal bir güven içerisinde hissedecek ve birlikte yaşamının birçok faydasını görecektir.

3.2. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 10. Sınıf Ünite ve Kazanımları

3.2.1. Allah İnsan İlişkisi

10. sınıf DKAB dersi Allah insan ilişkisi ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Allah inancının insan hayatındaki yeri ve önemini yorumlar.
- Allah'ın varlığı ve birliği konusunda akli ve naklî delilleri analiz eder.
- İsim ve sıfatlarının yansımalarıyla Allah'ı tanıır.
- İnsanın özelliklerini ayetlerle açıklar.
- İnsanın Allah ile irtibat yollarını fark eder.
- Rûm suresi 18-27. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴⁴⁵

MEB tarafından yayınlanan 10. sınıf DKAB ders kitabının ilk ünitesi olan “Allah İnsan İlişkisi” ünitesi içerisinde bireylere kültürel değerleri kazandırıcı hiçbir içeriğe rastlanamamıştır. Oysa ki Allah insan ilişkisi bağlamının kültürümüzde birçok yansıması bulunmaktadır. Günlük konuşmalarımızdaki ifadelerden, musikimize, beş vakit okunan ezanın içeriğinden mimarimizdeki tevhidin yansımasına kadar birçok alanda Allah insan ilişkisinin kültürümüzdeki etkilerinden bahsedilebilirdi. Ayrıca kazanımlar içerisinde de kültürel aidiyet bilinci kazanma hedefinin ihmal edilmiş olması ünitenin bir diğer eksik yönüdür.

Eş tabiatlı, çift kutuplu bir varlık olan insan hem hayra hem şerre hem hidayete hem de dalalete yönelme potansiyeline sahiptir. İlahi ikram neticesinde insan; iyi ve kötünün, iman ile inkârın, itaat ile isyanın, güzel ile çirkinin, yararlı ile zararlının arasını ayırt edebilecek donanımda yaratılmıştır.⁴⁴⁶ Bu konuyla ilgili olarak Şems suresi 8. Ayette Yüce Allah'ın insanlara kötü ve iyi olma kabiliyeti verdiği bildirilmektedir. Bu noktada “Allah İnsan İlişkisi” ünitesi içerisinde kültürümüzde var olan insanın iyiye, güzele, doğruya yönelme anlayışı bulunmalıdır.

⁴⁴⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 20.

⁴⁴⁶ Şerafeddin Gölcük, “İnanç Açısından Allah-İnsan İlişkisi”. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 7 / 2 (Ekim 2007), 307.

Allah'ın (c.c.), bütün varlığın yaratıcısı olduğunu bilen bir insan kendisinin de yaratılış gayesini ve dünyadaki konumunu kolaylıkla anlayabilir.⁴⁴⁷ Dua ve ibadetler yoluyla Cenab-ı Hak'la iletişime geçeceğini de öğrenerek bu dünyada yalnız olmadığının bilincine varır. Böylece son dönemlerde haberlerde sıkça duyduğumuz gençlerin intihara varan bunalımlarının da önüne geçilmiş olur. İnsanın Allah'ı (c.c.) gereği gibi tanımasının insana katacağı sayısız faydalar vardır. Özellikle genç neslin Allah'ı (c.c.) bilmesi, her an her yerde kendisini görüp, işittiğini fark etmesi insanın hayata dair anlam arayışına cevap bulması bakımından oldukça değerlidir. Allah (c.c.) ile bağını doğru bir şekilde oluşturan genç, toplum tarafından da kabul görür. Çünkü sözlü, yazılı ve mimari kültürümüzün birçok ögesinde Cenab'ı Hakk'ın varlığının yansımaları görülebilmektedir. 9. sınıf DKAB dersi “Allah İnsan İlişkisi” ünitesi içerisinde tüm bu kültürel değerlerin yer bulması huzurlu insan ve sağlıklı toplum oluşturma noktasında ihmal edilmemesi gereken hedeflerdir.

3.2.2. Hz. Muhammed ve Gençlik

10. sınıf DKAB dersi Hz. Muhammed ve gençlik ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Kur'an-ı Kerim'den gençlerle ilgili ayetlere örnekler verir.
- Hz. Muhammed'in gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını kendi hayatıyla ilişkilendirir.
- Hz. Muhammed ile genç sahabeler arasındaki iletişimi değerlendirir.
- Bazı genç sahabelerin öne çıkan özelliklerini örnek alır.
- Âl-i İmrân suresi 159. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁴⁴⁸

10. sınıf ders kitabının “Hz. Muhammed ve Gençlik” ünitesi altında “Kuran'ı Kerim'de Gençler” konusu içerisinde “*Gençler, içinde bulundukları gelişim döneminin özellikleri sebebiyle mevcut sosyokültürel yapıyı, değerleri tenkit etmeye ve sorgulamaya meyilli olurlar.*”⁴⁴⁹ İfadesiyle, gençlerin bulunduğu kültürel yapıyı sorgulamaya yatkın olduğu belirtilmiştir. Burada gençlik ve ergenlik dönemi hakkında kısaca bilgi verilmesi, bu önermenin temellendirilmesi noktasında faydalı

⁴⁴⁷ Cavit Sunar, “Allah- İnsan İlişkisi”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21 / 1 (Nisan 1973), 85.

⁴⁴⁸ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 21.

⁴⁴⁹ Numan Konaklı vd., 10. Sınıf DKAB Ders Kitabı (Ankara: MEB, 2018), 41.

olacaktır. “Bir Genç Olarak Hz. Muhammed” konusu içerisinde Hz. Peygamber’in farklı kültürlerin bir arada bulunduğu bir toplumda doğup büyüdüğünden ve bu sayede kültürel farklılıklara karşı hoşgörü geliştirdiğinden söz edilmiştir. Ünite içerisinde bireylere kültürel aidiyet bilinci kazandırıcı başka bir içeriğe rastlanmamıştır. Oysa kültürümüzdeki peygamber sevgisinin yansımalarından olan mevlid-i nebinin okunması, yeni doğan bebeklere Muhammed isminin verilmesi ve mevlid kandillerinin toplumumuzdaki değeri gibi içeriklere yer verilebilirdi. Bununla beraber ünite kazanımları arasında öğrencilerin kültürümüzdeki peygamber sevgisinin tezahürlerini fark edebilme hedefinin eklenmesi de oldukça yerinde olacaktır.

Ortaöğretim öğrencilerinin içerisinde bulunduğu gelişme dönemi, yeni tecrübelerin elde edilmek istendiği bir dönemdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi çocukluktaki engellemelerden kurtulma arzusudur. Çünkü kişilik ancak özgürlük ortamında inşa edilir.⁴⁵⁰ Böylesine kritik bir dönemde genç, kendisine rol model olacak kişilere ihtiyaç duyar. Bu noktada DKAB öğretmenine önemli görevler düşmektedir. Hz. Peygamberin örnekliliği üzerinden oluşturulabilecek kişilik numunesi gencin kimlik karmaşası yaşamasının ve yanlış rol model almasının önüne geçebilecektir.

Genç; dini kendisi için keder verici, zor duruma düşürücü, utandırıcı değil güçlendirici, doyurucu ve toplumla bütünleştirici olarak öğrenmelidir.⁴⁵¹ Bilhassa Hz. Peygamber’in güzel davranışlarını kendisine örnek alan birey toplum tarafından kabul göreceğini, çevresinin takdirini kazanacağını bilmelidir. Sonuç olarak kültürel değerlerimizin içerisinde Hz. Peygamber sevgisinin ve örnekliliğinin önemli bir yeri olduğu bilgisi “Hz. Muhammed ve Gençlik” ünitesi içerisinde vurgulu bir şekilde verilmelidir. Bu bilgiyi özümseyip, davranışa dönüştürebilen bireyler şüphesiz ki kültürel aidiyetlerini kazanma konusunda oldukça önemli bir adım atmış olacaklardır.

⁴⁵⁰ Altaş, “Örgün Din Eğitimi”, 207.

⁴⁵¹ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 105.

3.2.3. Din ve Hayat

10. sınıf DKAB dersi din ve hayat ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İslam dininin aile kurumuna verdiği önemi fark eder.
- İslam dininin kültür, sanat ve düşünce üzerindeki etkilerini analiz eder.
- İslam dininin çevre sorunlarına yaklaşımını ve çözüm önerilerini değerlendirir.
- İslam dini ve sosyal değişim arasında ilişki kurar.
- İslam dininin ekonomik hayatla ilgili ilkelerini yorumlar.
- İslam dininin sosyal adaletle ilgili ilkelerini açıklar.
- Âl-i İmrân suresi 103-105. ayetlerdeki mesajları değerlendirir.⁴⁵²

“Din ve Hayat” ünitesinin ilk konusu olan “Din ve Aile” bölümünde ailenin bireye kültürel değerleri kazandıran ilk kaynak olması “*Aile, dünyaya gözlerini henüz açmış bir bireyin beslenmesi, sığınması ve korunması için bir liman ve dış dünyaya karşı en temel kalkandır. Bireye sosyal, kültürel, eğitsel ve dinî değerleri ilk aktaran ailedir.*”⁴⁵³ ifadeleriyle belirtilmektedir. “Din, Kültür ve Sanat” konusu içerisinde kültürün insanlığın manevi yönünü, medeniyetin ise maddi yönünü oluşturduğu ifade edildikten sonra kültürün dini ve ahlaki temeli olan fikirlerden oluştuğu⁴⁵⁴ üzerinde durulmuştur. Kültürü insanlığın manevi yönü medeniyeti ise maddi yönü olarak kategorize etmek bize göre doğru olmamıştır. Bu noktada hem kültürün hem de medeniyetin maddi unsurları olduğu gibi manevi unsurlarının da bulunduğunu söyleyebiliriz. Yine bu bölümde Müslümanların zaman içerisinde çok farklı kültürlerle karşılaştığı, bazen bu kültürleri etkilediği bazen de bu kültürlerden etkilendiğinden⁴⁵⁵ söz edilmektedir. Konunun ilerleyen kısımlarında İslam kültürünün hayata yansımalarının örneklerinden olan mimari, edebiyat, musiki, hat, tezhip, ebru ve minyatür⁴⁵⁶ hakkında oldukça doyurucu bir içeriğe yer verilmiştir. Mimari kültüre örnek olarak cami, medrese, darüşşifa, dergâh, tekke, han, hamam, kervansaray, şadırvan ve köprü sayılırken edebi kültüre örnek olarak Hacı Bektaş

⁴⁵² MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 22.

⁴⁵³ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 60.

⁴⁵⁴ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 64.

⁴⁵⁵ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 64-65.

⁴⁵⁶ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 66-72.

Veli, Ahmet Yesevi, Yunus Emre ve Mevlâna gibi İslam kültürünün önde gelen isimleri⁴⁵⁷ üzerinde durulmuştur. Son olarak “Din ve Sosyal Değişim” konusu içerisinde sosyal değişimin kültürel değişimi beraberinde getirdiğinden⁴⁵⁸ söz edilmiştir. Genel olarak ünitenin içerik itibarıyla öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına yönelik yeterli seviyede olduğunu söyleyebiliriz. Kazanımlar içerisinde bulunan İslam’ın kültür üzerindeki etkisini analiz etme hedefi de bu ünitenin memnuniyet verici bir başka yönüdür.

Hayatın her alanında kendisini gösteren İslam dini bireyden aileye, toplumdan millete kadar her yerde kendisinden izler bulundurur. Toplumumuzu bir arada tutan değerlerin büyük bir kısmı dini kökenlidir. Bu yönüyle din, hayatımızın içerisinde bireylere kimlik verme konusunda oldukça etkilidir. İnsanlık tarihi boyunca bütün toplumlarda birçok konuda olduğu gibi eğitim üzerinde de etkisini gösteren faktörler arasında dinden daha kuvvetli olanı yoktur.⁴⁵⁹ Bu gücün farkında olan eğitim anlayışı, başarıya ulaşma konusunda büyük bir avantaja sahiptir. İslam’ı iyi insan yetiştirme projesi olarak kabul edersek, günümüz eğitim hedeflerinin büyük bir kısmının İslamın ulaşmak istediği gayeyle örtüştüğü görülecektir. “Din ve Hayat” ünitesinin bu hedefler doğrultusunda bir içeriğe sahip olması bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanması yönüyle oldukça memnuniyet vericidir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri dâhil olmak üzere din eğitiminde geleneksel İslam öğretimi anlayışı günümüz ihtiyaçlarını karşılama konusunda eksik kalmaktadır.⁴⁶⁰ Hayatın çok hızlı bir değişim içerisinde olduğu zamanımızda din öğretimi yöntemlerimizi de bu değişime uygun olarak sürekli gözden geçirmeliyiz. İslami düşünce üretimiyle birlikte, kullanılan din dilinin de yeni yetişen nesillerin algı düzeylerine uygun olması, din öğretiminde büyük öneme sahiptir. Hayatın arkasından yetişmeye çalışan, geçmiş güzellemesi yaparak nostaljik bir tavır takınan din öğretimi başarısız olmaya namzettir. Bu noktada çağın insanını tanıyan, hayatın akışına yön verebilecek bir dini söylem, kültürel bütünlüğü sağlayacak ve insanların kültürel bağlarını taze tutarak toplumsal aidiyetine katkı sunacaktır.

⁴⁵⁷ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 65-68.

⁴⁵⁸ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 74.

⁴⁵⁹ Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi* 80.

⁴⁶⁰ Mahmut Zengin, “Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, (İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014), 104.

3.2.4. Ahlaki Tutum ve Davranışlar

10. sınıf DKAB dersi ahlaki tutum ve davranışlar ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İslam ahlakının konusu ve gayesini açıklar.
- Ahlak ile terbiye arasındaki ilişki kurar.
- İslam ahlakında yerilen bazı davranışları ayet ve hadislerle açıklar.
- Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.
- Hucurat suresi 11-12. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴⁶¹

MEB tarafından yayınlanan DKAB ders kitabının “Ahlaki Tutum ve Davranışlar” ünitesinin dördüncü konusu olan “İslam Ahlakında Yerilen Bazı Davranışlar” başlığı altında “*Kültür ve tarihimizde özel hayatın özellikle de aile hayatının mahremiyetini korumak ilkesi vardır.*”⁴⁶² Denilerek kültürümüz içerisinde aile hayatında mahremiyetin korunmasından söz edilmiştir. Bununla birlikte İslam kültüründe kamu yararı ve güvenlik gibi durumlar haricinde bir insanın ayıp ve günahlarını araştırmanın doğru olmadığı⁴⁶³ altı çizilmiştir. Ünite içerisinde bu konudan başka öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandıracak başka bir içerik ve kazanım bulunmamaktadır. Yalan, mahremiyet ihlali, gıybet, haset, suizan, hile ve israf konularında ayrıntılı açıklamaların bulunduğu⁴⁶⁴ ünite de İslam’ın kültürel değerlerimize kattığı ahlaklı olmanın önemi üzerinde durularak kültürlü olmakla ahlaklı olma arasındaki kopmaz bağ üzerinde durulabilirdi. Bununla birlikte kültürümüzde hoş karşılanmayan davranışların aynı zamanda ahlaki zafiyet ürünü olduğu üzerinden müşahhas örnekler verilebilirdi. Öte yandan kazanımlar içerisinde öğrencilerin kültürel değerlerimizde ahlaklı olmanın önemini fark etmesi hedeflenebilirdi.

Dinin kültürel değerler içerisinde çok yakın ilişkisi olduğu alanlardan biri ahlaktır. Bu kavram, Yunanca alışkanlık, huy, karakter anlamındaki “ethos” sözcüğünden türetilmiştir. Bu anlamda ahlak için, insan davranışları ve onun en iyi

⁴⁶¹ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 23.

⁴⁶² Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 100.

⁴⁶³ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 100.

⁴⁶⁴ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 98-103.

olan biçimi hakkında kabul gören öğretiler⁴⁶⁵ diyebiliriz. İnsanların yeme-içme, giyim kuşam, konuşma üslubu, olaylar karşısındaki tavır ve tepkisi üzerinde belirleyici olan en önemli unsur dinin öğrettiği ahlaktır. Helal ve haram olan şeyler doğrudan din tarafından belirlendiği halde, sosyal ve kültürel hayatla ilgili sayısız durum ve davranışları dinden kaynaklı ahlak belirlemektedir.⁴⁶⁶ Bu yönüyle ahlaki değerler kültürü, kültürel değerler de ahlakı etkilemektedir.⁴⁶⁷ Bu sebeple “Ahlaki Tutum ve Davranışlar” ünitesi içeriğinde öğrencilere kültürel değerlerimizde var olan ahlaki öğretilerin kazandırılması hedeflenmelidir.

İslâm kültüründe din; “iman”, ibadet” ve “ahlak” olmak üzere üç temel boyuttan müteşekkildir. Kuşkusuz bu boyutların tamamı dinî düşünceden kaynaklanarak şekillenir.⁴⁶⁸ İslam, hayatın tümünü kuşatan özelliği sayesinde insanları terbiye eder. Nerede nasıl davranacakları konusunda istikamet çizerek insanlara bir ölçü tayin eder. Kur-an’ı Kerim’de insanlara; başkalarıyla alay etmemek⁴⁶⁹ herkese karşı adaletli olmak,⁴⁷⁰ alçak gönüllü olmak,⁴⁷¹ asla yalan söylememek,⁴⁷² cimrilik yapmamak,⁴⁷³ israf etmemek⁴⁷⁴ ve her sözü dinleyerek en güzeline uymak⁴⁷⁵ gibi birçok ahlaki tutum ve davranış tavsiye edilmiştir.

Günümüzde geçmişe kıyasla toplumsal düzen, birlik ve dayanışmada değişen şartlar nedeniyle birçok olumsuz durum tezahür etmektedir. Toplumu olumsuz etkileyen durumları köklü bir geçmişe sahip kültür köklerimizden aldığımız ahlaki değerlerimizin düzelterceği muhakkaktır.⁴⁷⁶ Bu noktada “Ahlaki Tutum ve Davranışlar” ünitesinde kazanılan ahlaki yeterlilikler sayesinde, gençlerin toplumsal değişime öncülük edeceği ve toplumu müspet yönde etkileyerek kültürel aidiyet bilinci kazanacağı da bilinmelidir.

⁴⁶⁵ Ali Çetin, “Ahlak ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6 / 1 (Şubat 2016), 65.

⁴⁶⁶ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 595

⁴⁶⁷ Çetin, “Ahlak ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme”, 65.

⁴⁶⁸ Asım Yapıcı, “Çatışmacı Söylemin Dinî Tefekküre Etkisi”, *Diyanet İlmî Dergi* 54 / 4 (Aralık 2018), 118.

⁴⁶⁹ Kur’ân Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Hucurat,49/11.

⁴⁷⁰ Kur’ân Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Maide, 5/8.

⁴⁷¹ Kur’ân Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Hacc 22/34.

⁴⁷² Kur’ân Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Ahzap 33/70.

⁴⁷³ Kur’an Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Hümeze 104/2-6.

⁴⁷⁴ Kur’an Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-İsrâ 17/26- 27.

⁴⁷⁵ Kur’an Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Zümer 39/18.

⁴⁷⁶ Ejder Okumuş vd., “Ahilik Kültürü ve Günümüze Yansımaları (Eskişehir Örneği)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 8 (Haziran 2018), 7.

3.2.5. İslam Düşüncesinde İtikadî, Siyasî ve Fıkîhî Yorumlar

10. sınıf DKAB dersi İslam düşüncesinde itikadî, siyasî ve fikhî yorumlar ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Din ve dinin yorumu arasındaki farkı ayırt eder.
- İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının sebeplerini tartışır.
- Dinî yorumlarla ilgili bazı kavramları değerlendirir.
- İslam düşüncesinde itikadî ve siyasi yorumları genel özelliklerine göre sınıflandırır.
- İslam düşüncesindeki amelî fikhî yorumları tanır.
- Nisâ suresi 59. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁴⁷⁷

MEB tarafından yayınlanan 10. sınıf DKAB ders kitabının son ünitesi olan “İslam Düşüncesinde İtikadî, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” ünitesinin ilk konusu olan “Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri” başlığı altında içinde bulunulan kültürel şartların dini anlama tarzını etkilediğinden söz edilmektedir. Konunun ilerleyen bölümlerinde Hz. Peygamber’in vefatından sonra Müslümanların çok farklı kültürlerle karşılaştığı ve bu farklı kültürlerin dini metinleri yorumlamaya etki ettiği⁴⁷⁸ üzerinde durulmuştur. “Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri” konusu altında “Kültürel Sebepler” alt başlığı içerisinde bazı Müslümanların yaşadıkları coğrafyalardan, örf, adet ve kültürlerden etkilenecek İslam dininin anlaşılması, yorumlanması ve yaşanmasında birbirinden farklı yaklaşım benimsedikleri⁴⁷⁹ belirtilmektedir. Yine bir diğer alt başlık olan “Coğrafi Sebepler” içerisinde farklı iklim ve coğrafyalara ulaşan İslam’ın farklı kıyafet ve yemek kültürlerini bünyesine kattığı⁴⁸⁰ ifade edilmektedir. “Düşünelim Konuşalım” etkinliği içerisinde öğrencilere *farklı din anlayışlarının yaşandığı toplumlarda birlikte yaşama kültürü nasıl gelişir?*⁴⁸¹ Sorusu yöneltilmiştir. Farklı kültürlerin ve din anlayışlarının bulunduğu toplumsal yapımızda öğrencilerin birlikte yaşama kültürü üzerinde düşünmelerini sağlayıcı bu soru gayet yerinde olmuştur. “Dini Yorumlarla İlgili Bazı Kavramlar” başlığı altında mezheplerin farklı kültürlere sahip toplumların dini anlama ve

⁴⁷⁷ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 24.

⁴⁷⁸ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 114.

⁴⁷⁹ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 116.

⁴⁸⁰ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 117.

⁴⁸¹ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 118.

yorumlamadaki farklılıklarından kaynaklı olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. Oysa ki mezheplerin ortaya çıkmasını sadece kültürel farklılıklara bağlamak doğru değildir. Burada mezhepleri ortaya çıkaran birçok sebebin bulunduğu belirtilirken bunlardan birisinin de kültürel farklılıklar olduğu ifade edilebilirdi.

“İslam Düşüncesinde Siyasi Yorumlar” konusu altında vahiyle çelişmeyen itikadî yorumların kültürel çeşitlilik olarak görülmesi gerektiği⁴⁸² ifade edilmiştir. Ünitenin dördüncü konu başlığı olan “İslam Düşüncesinde Fıkhi Yorumlar” içerisinde, yaşanan kültürün insanların dini algılama biçimlerini etkilediğinden⁴⁸³ bir kez daha bahsedilmiştir. Sonuç olarak hem içerik hem de hazanımlar yönüyle oldukça zengin bir içeriğe sahip olan ünitenin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırma noktasında da oldukça yeterli bir seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

İslâm dini Mekke’de doğup Medine’ye kök saldıktan sonra Mısır dâhil Kuzey Afrika, İspanya (Endülüs), Suriye, Anadolu, Balkanlar, Irak, İran, Hindistan ve Orta Asya gibi coğrafyalarda farklı sosyokültürel yapılarla ilişki içine girmiştir. Bu süreçte farklı kültürlerden gelen unsurlar bir yandan İslâmî düşüncenin zenginleşmesine katkı sunarken, bir yandan da inanç ve söylem açısından tehdit oluşturabilecek binlerce yıldır kökleşmiş gelenek ve görenekler dinin ana sütunlarını tahrip etmiştir.⁴⁸⁴ Çünkü binlerce yıllık düşünce sistemini bir çırpıda dönüştürebilmek oldukça zordur. İslamın hızla yayılması onun kısa süre içerisinde çok farklı coğrafyalarda yeni toplumlarla, durumlarla, olaylarla ve problemlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Bu yeni şartlar yeni yorumları ve yeni düşünce oluşturma ihtiyaçlarını beraberinde getirmiştir. Bu noktada “İslam Düşüncesinde İtikadî, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” ünitesinde bireylerin, farklı kültürler ve farklı dini yorumlar arasındaki ilişkiyi kavramaları önemlidir. Bu sayede öğrenciler, dünyanın hemen her bölgesinde karşılaşılması muhtemel farklılıklar karşısında anlayış gösterecek, hoşgörü temelinde diyalog geliştirebileceklerdir.

Günümüz şartlarında din eğitimi, dini bilgilerin verilmesiyle birlikte bir kişilik eğitimi olabilmelidir.⁴⁸⁵ Din eğitimi öğrenciye İslam’ın öğrettiği ibadet ve muamelat kurallarını vermenin yanı sıra İslam’ı kendisi gibi yorumlamayan veya

⁴⁸² Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 121-122.

⁴⁸³ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 124.

⁴⁸⁴ Yapıcı, “Çatışmacı Söylemin Dinî Tefekküre Etkisi”, 118.

⁴⁸⁵ Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, 83.

dine karşı mesafeli olan insanlara karşı da güzel bir örnek teşkil edebilecek donanım kazandırmalıdır. Bu noktada “İslam Düşüncesinde İtikadî, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” ünitesi sayesinde öğrenciler dünyanın her yerindeki Müslümanlarla iletişim yolları oluşturabilecek, kültürel farklılıkları zenginlik olarak görerek dünya barışına katkı verebilecektir.

3.3. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 11. Sınıf Ünite ve Kazanımları

3.3.1. Dünya ve Ahiret

11. sınıf DKAB dersi dünya ve ahiret ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Hayatı anlamlandırmada ahiret inancının önemini fark eder.
- Dünya hayatı ile ahiret hayatı arasında ilişki kurar.
- Ahiret hayatının aşamalarını ayet ve hadislerle temellendirir.
- Cenaze uğurlama ile ilgili dinî uygulamaları örneklerle açıklar.
- Bakara suresi 153-157. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴⁸⁶

11. sınıf DKAB ders kitabının ilk ünitesi olan “Dünya ve Ahiret” ünitesinin “Kabir ve Berzah” konusu içerisinde ölümden sonraki hayata kabir hayatı veya kabir alemi dendiği belirtilmiştir. Bununla birlikte kültürümüzde ölen insanların usulüne uygun şekilde yıkanıp kefenlenmesi ve defnedilmesi gerektiği⁴⁸⁷ ifade edilmektedir. Ünitenin üçüncü konu başlığı olan “Ahirete Uğurlama” konusu içerisinde ölen kişinin arkasından selâ okumak, vasiyeti yerine getirmek, tabutu taşımaya yardım etmek, mezara toprak atmak, cenaze sahiplerine taziye vermek ve Kur’an-ı Kerim okumak⁴⁸⁸ gibi kültürümüzde var olan uygulamalar hakkında oldukça doyurucu bilgiler verilmiştir. Kültürümüzde bulunan ve cenazeyle ilgili olarak yapılması gerekli olan görevlerin ayrıntılı olarak anlatılması, giderek bireyselleşen günümüz insanının sosyal bir görev olan taziye sırasında yabancılık çekmesini önleyerek kültürel aidiyetine katkıda bulunacaktır. Konu içerikleri itibarıyla öğrencilerin

⁴⁸⁶ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 25.

⁴⁸⁷ Bekir Pınarbaşı- Fikri Özdemir, 11. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, (Ankara: Dikey Yayıncılık, 2019), 17.

⁴⁸⁸ Konaklı vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 31.

kültürel aidiyetlerine katkı verebileceğini düşündüğümüz ünitenin, kazanımları içerisine kültürümüzde var olan ahirete uğurlama uygulamalarını fark eder hedefinin eklenmesi uygun olacaktır.

Dünya, ahiretin kendisiyle kazanıldığı bir alandır.⁴⁸⁹ Kur'an perspektifinde bir bütünün iki yüzü olarak karşımıza çıkan dünya ve ahiret hayatı,⁴⁹⁰ birbirinden ayrılamayan, biri olmadan öbürünün olmayacağı bir biçimde tanıtılmaktadır. Ahiret hayatının düşünülmediği bir dünyanın anlamından yoksun kalacağı açıktır. Bu nedenle dünya ve ahiret dengesinin gözetilerek her ikisinin de ihya edilmesi İslam'ın özü itibarıyla bir gerekliliktir. Bu yönüyle “Dünya ve Ahiret” ünitesi sayesinde öğrencilerin dünya ve ahiret dengesini doğru kurabileceği bilinmelidir.

İnsanlığın son yüzyılda ulaşmış olduğu teknolojik gelişmelerin yanında, ruhsal ve sosyal alanda karşılaştığı buhranların ve ahireti yok sayarak dünyaya sıkı sıkıya bağlanma hastalığının çözümü konusunda din eğitime çok büyük işlerin düştüğü bilinmelidir.⁴⁹¹ Kendisini sadece bu dünyadan ibaret olarak gören bir insanın hem dünya hayatını anlamlandırmada hem de öz denetim sağlama konusunda başarısız olacağı muhakkaktır. Toplumsal kabul noktasında da ahireti için iyi ve yaralı işler yapan insanların çok büyük bir teveccüh gördüğü sosyolojik bir vakiadır. Kültürümüzde var olan ve toplumumuzu her şeye rağmen batının maddeperest toplumlarından üstün kılan özelliklerin altında yatan düşüncelerden bir kısmının, İslam'ın öğrettiği ahiret inancı olduğu bilinmelidir. Bu nedenle yeni yetişen bireylere “Dünya ve Ahiret” ünitesi altında doğru bir dünya algısı oluşturarak ahiret bilinci kazandırmak, kültürel değerlerimizin devamlılığı ve bireyin kültürel değerlerimizi özümsemesi bakımından oldukça önemlidir.

3.3.2. Kur'an'a Göre Hz. Muhammed

11. sınıf DKAB dersi Kur'an'a göre Hz. Muhammed ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Hz. Muhammed'in örnek şahsiyetini tanıır.

⁴⁸⁹ Abdulkadir Karakuş, “Kur'an Perspektifinden Dünya ve Ahiret Arasındaki Münasebet”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 / 12 (Aralık 2018), 203.

⁴⁹⁰ Ömer Faruk Yavuz, “Kur'an Perspektifinde Dünya- Ahiret Bütünlüğü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6 / 2 (Nisan 2006), 160.

⁴⁹¹ Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 83.

- Hz. Muhammed’in peygamberlikle ilgili görevlerini açıklar.
- Hz. Peygamber’e bağlılık ve itaati ayet ve hadislerden hareketle yorumlar.
- Ahzâb suresi 45-46. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴⁹²

11. sınıf ders kitabının “Kur’an’a göre Hz. Muhammed” ünitesi içerisinde “Hz. Muhammed’in Peygamberlik Yönü” konu başlığı altında kültürümüzde son peygamber Hz. Muhammed’e hatemü’n-nebiyyin dendiği⁴⁹³ ifade edilerek Hz. Peygamber’in getirdiği mesajın evrenselliğine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte ünitenin üçüncü konusu olan “Hz. Muhammed’e Bağlılık ve İtaat” içerisinde kültürümüzde var olan Hz. Peygamber ve ehli beyt sevgisi üzerinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

*“Kültürümüzde Peygamberimize (s.a.v.) olduğu gibi ehl-i beyte de sevgi gösterilmektedir. Milletimiz, çocuklarına Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerinin, çocuklarının ve torunlarının adını sıklıkla koymaktadır. Nitekim toplumumuzda Hatice, Ayşe, Fatma, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm, Ali, Hasan, Hüseyin isimlerine çok fazla rastlanmaktadır. Camilerimizin duvarlarını Allah (c.c.) ve Muhammed (s.a.v.) yanında Ali (r.a.), Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.) isimleri de süslemektedir. Ehl-i beyten olan kişilerin hayatını anlatan eserler kaleme alınmakta ve bunlar oldukça fazla okunmaktadır.”*⁴⁹⁴

Ehl-i beyt sevgisinin vurgulandığı bu bölümde milletimizin çocuklarına Hz. Peygamberin, eşlerinin, çocuklarının ve torunlarının isimlerini sıklıkla verdiği ifade edilerek camilerin duvarlarını da bu isimlerle süslediği belirtilmektedir. Toplumumuzun çok mezhepli yapısı göz önünde bulundurulduğunda ehl-i beyt sevgisinin kültürümüzdeki tezahürlerinin “Kur’an’a göre Hz. Muhammed” ünitesi içerisinde yer bulması toplumsal bütünlüğümüze katkısı bakımından faydalı olmuştur.

Ünite içerisinde öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandıracak başka bir içeriğe rastlanamamıştır. Oysa kültürümüzün önemli unsurlarından olan ve insanımızın Hz. Peygamber’e olan sevgisinin tezahürleri olan naat ve mevlid gibi değerlerin de ünite içeriğinde yer bulması beklenirdi. Bununla beraber kazanımlar

⁴⁹² MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 26.

⁴⁹³ Pınarbaşı- Özdemir, 11. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 50.

⁴⁹⁴ Pınarbaşı- Özdemir, 11. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 63.

içerisinde kültürümüzdeki Hz. Muhammed'e verilen değerlerin kazanımı da hedeflenebilirdi.

Toplumumuzun kültür köklerinde Hz. Peygamber'e olan sevgi ve hürmet bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in isminin duyulduğunda salavat getirilmesi, yeni doğan çocuklara Muhammed isminin verilmesi, mevlid programlarının yüzlerce yıldır beraberliğimize katkı sunması gibi değerler kültürümüzdeki Hz. Peygamber sevgisinin tezahürlerinden birkaçıdır. Bu sebeple "Kur'an'a göre Hz. Muhammed" ünitesi içerisinde vurgulu şekilde verilmesi gereken ve kültürel değerlerimizden olan peygamber sevgisi, gençlerin zihinlerindeki olumsuz figürlerin problemli imajlarını temizleyeceği gibi gençlerin kültürel aidiyetlerine katkı sunacaktır.

İslam din eğitimi Kuran'ın inşi ile başlar. Hz. Peygamber'in eğitim faaliyeti de esas itibariyle, vahiy çerçevesinde insanların bilgi, duygu ve davranışlarının olumlu yönde değiştirilmesi şeklinde olmuştur.⁴⁹⁵ Hz. Peygamber'in eğitici yönü sayesinde, cahiliye dönemi olarak adlandırılan ve içlerinde kabalıklarıyla tanınan bedevi insanların da bulunduğu bir toplumla, dönemin en büyük medeniyet projesinin temelleri atılmıştır.⁴⁹⁶ Bu noktada "Kur'an'a göre Hz. Muhammed" ünitesi içerisinde öğrencilere, Kuran'ı Kerim'de bildirildiği gibi Hz. Muhammed'in insanlık için en güzel örnek olarak tanıtılması ve insanlara rol model olma konusunda eşsiz bir değere⁴⁹⁷ sahip olduğunun kavratılması çok önemlidir.

3.3.3. Kur'an'da Bazı Kavramlar

11. sınıf DKAB dersi Kur'an'da bazı kavramlar ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Kur'an'ı Kerim'de geçen bazı kavramları yorumlar.
- Kur'an'ı Kerim'de geçen kavramları tanımanın İslam'ı doğru anlamadaki önemini fark eder.
- Kehf suresi 107-110. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Zengin, "Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi" 23.

⁴⁹⁶ Enbiya Yıldırım, "Modern Zamanlarda Hz. Muhammed'in Misyonunun Neliği Sorunu", *Eskiye /* 16 (Şubat 2010), 77.

⁴⁹⁷ Veysel Kasar, "Kur'an'da Hz. Muhammed'in (A.S.M) Risaletinin Delilleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 / 27 (Haziran 2012), 93.

⁴⁹⁸ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 27.

DKAB ders kitabının üçüncü ünitesi olan “Kur’an’da Bazı Kavramlar” ünitesi içerisinde kültürel değerlerimize hiçbir atıf yapılmamıştır. Bu eksikliğin içerik oluşturunucular tarafından düzeltilmesi gerekmektedir. Çünkü Kur-an’ı Kerim’in kültürümüze kazandırdığı birçok değer bulunmaktadır. Onda geçen her bir söz kültürel değerlerimizin oluşumunda en belirleyici etkenlerdendir. Kur-an’ı Kerim’in sıklıkla üzerinde durduğu doğruluk, adalet, güvenilirlik gibi kavramlar aynı zamanda kültürel değerlerimizin de temelini oluşturmaktadır. Bu noktada bireylere kültürel aidiyet bilinci kazandırması bakımından Kur-an’ı Kerim’in kaynaklığı hem içerik hem de kazanımlar noktasında bu üniteye yer alması gereken başlıca konular arasında olmalıdır.

Yeni yetişen kuşakların Kuran’ı Kerim’e karşı kültürümüzde olan saygıyı öğrenecekleri en önemli yerlerden birisi DKAB dersleridir. Bu dersler sayesinde Kuran’ı Kerim’in hem içeriği hem de ona karşı konumumuzun nasıl olacağı hususunda bilinçlenen gençler, kültürümüzde önemli bir yer tutan bu değeri öğrenerek kültürel aidiyetlerini kazanma konusunda önemli bir adım atabileceklerdir.

Kuran’ı Kerim Müslümanlar için rehber bir kitaptır. Tarih boyunca onda yazılan her bir ayet, Yüce Allah’ın sözü olduğu için inananlar tarafından her sözden üstün tutulmuş, kıymet görmüştür. İslamın ana kaynağı olan Kuran’ı Kerim bu yönüyle Müslümanların başucu kitabıdır. Bununla birlikte Kuran’ı Kerim’de geçen kavramlar literatürümüzde önemli bir yer tutmuş, hatta birçok insan yeni doğan çocuklarına Kuran’ı Kerim’den isim bulma gayretine girmiştir. Evlenen insanların çeyizlerinde Kuran’ı Kerim’in müstesna bir yeri vardır. Evlerin yüksek yerlerinde Kuran’ı Kerim için ayrılan raflar yine ona gösterilen saygının bir tezahürüdür. Abdestli olarak dokunma hassasiyeti ve Kuran’ı Kerim okuyan insanlara gösterilen ihtimam toplumumuzun Kuran’ı Kerim’e karşı oluşturduğu derin saygının bir yansımasıdır. Bu sebeple “Kur’an’da Bazı Kavramlar” ünitesi içerisinde öğrencilere Kerim kitabımızın kültürümüze kattığı kavramlar ve değerlerin kazandırılması, öğrencilerin kültürel değerlerin köklerini tanımaları noktasında oldukça faydalı olacaktır.

3.3.4. İnançla İlgili Meseleler

11. sınıf DKAB dersi inançla ilgili meseleler ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İnançla ilgili yaklaşımları tartışır.
- Yeni dinî akımların özelliklerini değerlendirir.
- En'âm suresi 59 ve Lokmân suresi 27. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁴⁹⁹

11. sınıf DKAB ders kitabının “İnançla İlgili Meseleler” ünitesi içerisinde “Materyalizm” başlığı altında İslam’da ve kültürümüzde görünmeyen alem için “gayb” kelimesinin kullanıldığı ifade edilirken kültürümüzde materyalizmin bulunmadığı da⁵⁰⁰ belirtilmiştir. “Agnostisizm” konusu içerisinde de bu konu hakkında bilgi verildikten sonra kültürümüzde bilmiyorum anlamında “lâ edrî” kelimesinin kullanıldığına değinilerek agnostisizmin kültürel değerlerimizle bağdaşmadığı ifade edilmiştir. Son olarak “Kötülük Problemi” başlığı altında kültürümüzde kötülüğün şer, iyiliğin ise hayır olarak karşılandığı⁵⁰¹ da bahsedilen bir diğer konu olmuştur. Ünite içerisinde yüzeysel olarak yer bulan kültürel değerlerimiz, öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmaları noktasında oldukça yetersizdir. İnanç ile ilgili meseleler gibi önemli bir ünite içerisinde daha nitelikli olarak kültürel değerlerimizden bahsedilebilirdi. Bu noktada inançsızlığın ve İslam dışı bireye ve topluma zarar veren inanış biçimlerinin özellikle gençler arasında çok hızlı bir şekilde yayıldığı zamanımızda kültürel köklerimizde var olan İslam inancının kültürümüzdeki yansımaları hem kazanımlarda hem de içerikte daha vurgulu olarak verilmesi gereklidir.

Yeni dini akımlar olarak da isimlendirilen dini oluşumlar, dini çeşitliliğin arttığı ve dini eğilimlerin yükselişe geçtiği XX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkarak hızla yayılmaya başlamış ve kısa süre zarfında tüm dünyayı etkileyen bir olgu haline gelmiştir.⁵⁰² İnternetin ve diğer iletişim araçların mesafeleri kısalttığı günümüzde, her inanç sistemi dünyanın hemen her yerinde kendisine müntesip

⁴⁹⁹ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 28.

⁵⁰⁰ Pınarbaşı- Özdemir, 11. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 104.

⁵⁰¹ Pınarbaşı- Özdemir, 11. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 114.

⁵⁰² Emine Battal, “Yeni Dini Hareketler: Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 / 8 (Aralık 2015), 193.

bulabilmiştir. Çünkü inanmak insanın doğasında bulunan bir erdemdir. Her insan yaratıcısını bilme ihtiyacıyla dünyaya gelir. Bu ihtiyaç vahyin aydınlığında, doğru kaynaklardan giderilebileceği gibi bir takım insan mahsulü yanlış inanç sistemleriyle de giderilmeye çalışılabilir. Bu sebeple “İnançla İlgili Meseleler” ünitesi içerisinde gençlere, kültürel yapımıza da kaynaklık eden doğru inanç biçimlerinin tanıtılması yarınlarmız için hayati öneme sahiptir.

Kuran-ı Kerim’de inanmanın, Hz. Peygamber’in Yüce Allah’tan getirdiği hükümlerin doğruluğunu kabul etmek olduğu birçok ayette⁵⁰³ zikredilmekle birlikte, inanma duygusunun suistimale açık olduğu da bildirilmektedir.⁵⁰⁴ Bu sebeple doğru kaynaklardan beslenen İslam inancı bireyi özgürleştirip, dünya ve ahiret mutluluğuna vesile olurken, art niyetli grupların sahte inanç sistemleriyle gençleri zehirlemesinin önüne geçilmelidir. Yakın zamanda yaşamış olduğumuz, insanların inanma duygularını hedef alarak oluşturulmuş FETÖ, DAESH, Boko Haram gibi terör örgütleri bu durumun ciddiyetini göstermesi bakımından dikkate değerdir.

İslam inancının en sağlıklı verildiği yerlerden birisi de DKAB dersleridir. 11. sınıf DKAB dersinin “İnançla İlgili Meseleler” ünitesi sayesinde inancını doğru zeminde, Hz. Peygamberin getirdiği vahiyden oluşturacağını anlayan birey, topluma faydalı ve kültürel değerleriyle barışık bir insan olmaya adaydır.

3.3.5. Yahudilik ve Hristiyanlık

11. sınıf DKAB dersi Yahudilik ve Hristiyanlık ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Yahudiliğin doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
- Hristiyanlığın doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.⁵⁰⁵

11. sınıf DKAB ders kitabının son ünitesi olan “Yahudilik ve Hristiyanlık” içerisinde öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandıracak hiçbir ifadeye rastlanamamıştır. Oysa ki yüzyıllar boyunca farklı din mensuplarıyla birlikte yaşayan atalarımız böylece zengin bir kültürel birikim meydana getirmişleridir. Bu

⁵⁰³ Bkz: Nisa Suresi 136. Ayet, Bakara Suresi 177. Ayet, Bakara Suresi 285. Ayet.

⁵⁰⁴ Bkz: Fatır Suresi 5. Ayet.

⁵⁰⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 29.

zenginliğin ünite içerisinde işlenerek İslam'ın hoşgörüyü merkeze alan kültürel yansımalarının hem konular hem de kazanımlar içerisinde bulunması gerekmektedir.

Dünya üzerinde yedi milyardan fazla insan ve bu insanların inandıkları binlerce farklı din mevcuttur. Bilişimdeki gelişmeler ve ulaşımdaki kolaylıkların artarak devam ettiği günümüzde toplumlar arası ilişkiler de aynı hızda artmaktadır. İnsanların dini aidiyetleri, farklı dini yapılarla olan münasebetlerine engel oluşturmamakta, internetin sunduğu kolaylıklar sayesinde farklı dine mensup insanlar arasındaki iletişim her geçen gün artmaktadır.

Kozmopolit bir toplum yapısına sahip olan ülkemizde birçok dine mensup insan yaşamaktadır. Farklı dini yapıların bir arada yaşamasının temeli de hoşgörüden geçmektedir. Hz. Ali'ye izafe edilen bir sözde kişinin bilmediği şeyin düşmanı olduğu belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında farklı dinleri tanımak her şeyden önce insana bir güven duygusu verirken, toplumsal birliğin de sağlamlaşmasına katkıda bulunur. DKAB dersleri sayesinde Hristiyanlık ve Yahudilik gibi vahiy kaynaklı dinleri tanıyan birey, dini farklılıkları insanlık ailesinin bir çeşitliği olarak idrak ederek, toplumda var olması muhtemel kültürel çatışmaların önüne geçecek ve böylece toplumun her bir ferdinin kültürel aidiyet bilinci oluşturmaya katkı sunacaktır.

Kur'an'ın Kerim, İslam dininin kutsal kitabı olmasıyla beraber aynı zamanda dinler tarihi için de oldukça zengin bir kaynaktır. Bu anlamda Kur'an'ın Kerim, Yahudilik ve Hristiyanlık hakkında kayda değer bilgiler içermektedir.⁵⁰⁶ Bu konuda geçen ayetlerin birçok hikmeti olabileceği gibi, Müslümanlara farklı dinler hakkında bilgi vermek ve birlikte yaşanan toplumları tanıtmak gibi gayelerinin olduğu da söylenebilir. Bu noktada “Yahudilik ve Hristiyanlık” ünitesinde öğrencilere farklı dinler ve kültürlerin farkına vardırarak içeriklerin bulunması kendine güvenen ve farklı kültürlerle bir arada yaşama bilincine erişebilmiş bireyler yetiştirme noktasında bir ihtiyaçtır.

⁵⁰⁶ Muhammed Hanifi Bakışgan, “Book Review: Baki Adam, Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları, İstanbul: Pınar Publishing, 2016”, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* / 37 (Aralık 2017), 207.

3.4. Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Açısından 12. Sınıf Ünite ve Kazanımları

3.4.1. İslam ve Bilim

12. sınıf DKAB dersi İslam ve bilim ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Din-bilim ilişkisini tartışır.
- İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin gelişim sürecini değerlendirir.
- İslam medeniyetinde öne çıkan eğitim ve bilim kurumlarını tanıır.
- Müslümanların bilim alanında yaptığı özgün çalışmaları sınıflandırır.
- Fâtır suresi 27-28. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁵⁰⁷

MEB tarafından yayınlanan 12. sınıf DKAB ders kitabının “İslam ve Bilim” ünitesi altında bulunan “İslam Medeniyetinde Bilim ve Düşüncenin Gelişimi” konusu içerisinde İslam kültürünün başka kültürleri etkilediği ile ilgili şu bulgulara ulaşılmıştır:

*“İslam dünyasındaki bilimsel gelişmeler, etrafındaki diğer kültür ve medeniyetleri de etkilemiştir. Özellikle batı medeniyeti Endülüs Emevileri’nin bilimsel birikiminden çokça istifade etmiştir.”*⁵⁰⁸

Ünitenin bir diğer konusu olan “İslam Medeniyetinde Öne Çıkan Eğitim Kurumları” altında ise camilerin İslam kültürünün yayılmasındaki fonksiyonları şöyle ifade edilmektedir:

*“İslam kültür ve medeniyetinin yayılmasında çok önemli rolü olan camilerin eğitim ve öğretim tarihi ile de yakından ilgisi vardır. İslam’ın ilk devirlerinden itibaren mescitlerde ders halkaları oluşturulmuş ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Hatta bu manada, Müslümanların ilk eğitim ve öğretim kurumu camidir denebilir.”*⁵⁰⁹

Burada camilerin İslam kültür ve medeniyetinin yayılmasındaki fonksiyonlarının belirtilmesi oldukça faydalı olmuştur. Ancak konu içerisinde

⁵⁰⁷ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 30.

⁵⁰⁸ Feramuz Yılmaz vd., 12. Sınıf DKAB Ders Kitabı (Ankara: MEB, 2018), 19.

⁵⁰⁹ Yılmaz vd., 12. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 22.

günümüzde camilerin geldiği sosyal konumu üzerinde de değerlendirmelerin bulunması bir ihtiyaçtır. Çünkü giderek sadece namaz kılınan mekanlar haline dönüşen camilerin, özellikle yeni yetişen nesiller tarafından sahiplenilmesi gerekmektedir. Böylece birer kültür merkezi haline dönüşen camiler, başta gençler olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin istifade ettiği bir yer haline gelebilecektir.

Bölüm içerisinde Beytül Hikme, rasathane, şifahane, medrese, daru'l kurra, daru'l hadis ve mescit gibi İslam kültürünün gelişmesine hizmet eden kurumlara da⁵¹⁰ ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Bununla birlikte ünitenin ilerleyen konularında Farabî, Gazalî, Kindî, İbn-i Sîna, İbn-i Rüşd, Ali Kuşçu, Cezerî, Uluğ Bey, Hârizmî gibi Müslüman bilim insanlarının İslam kültürünün oluşumuna katkısı olan tefsir, hadis, fizik, kimya, astronomi, felsefe, tarih, dil, kelam, fıkıh, coğrafya gibi alanlardaki hizmetlerinden⁵¹¹ bahsedilmiştir.

Tüm bu bulgulardan hareketle “İslam Kültüründe Bilim Ve Düşüncenin Gelişimi” konusunun kitapta yüzlerce yıl öncesine ait örneklerle zenginleştirilmeye çalışılmakta olduğu görülmektedir. Ünite içerisinde günümüzden örnek veremeyişimizin nedenleri üzerinde de durulması gereklidir. Bunun için de öğrencilere bu konu üzerinde düşüncelerini sağlayıcı etkinlikler yapılabilir. Böylece bilim ve düşüncenin kültürümüzü zenginleştirici rolü daha iyi anlaşılabilir. Yaşanan durağanlığın çözümü noktasında öğrencilerin düşünce üretmeleri sağlanabilir. Sonuç itibarıyla öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırması açısından içerik ve kazanımlar itibarıyla oldukça zengin olan bu ünite, yukarıda değindiğimiz eklemelerle daha iyi duruma gelebilecektir.

Oku emriyle başlayan İslam'ın 1400 yıllık tarihi, büyük bir medeniyetin oluşumuna kaynaklık etmiştir. Tıp ilminden astronomiye, mimariden matematiğe, anatomiden fiziğe kadar birçok alanda ilkleri keşfeden Müslüman bilim insanları, insanlık tarihine büyük bir miras bırakmışlardır. Hz. Peygamber de ilim öğrenmek her Müslümana farzdır⁵¹² buyurarak Müslümanları ilme teşvik etmiş, akletmenin, araştırmanın, insanlığa hizmet edecek yenilikler ortaya koymanın kapısını aralamıştır.

⁵¹⁰ Yılmaz vd., 12. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 22-31.

⁵¹¹ Yılmaz vd., 12. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 32-40.

⁵¹² İbn-i Mace, es-Sünen, Ali Rızâ Abdullah- Ahmed Bezre, (Beyrut 1986) Sünnet, 17.

Din öğretimi genel eğitimin merkezinde bulunmaktadır. Din tek başına müstakil bir ders olmakla birlikte, onun diğer branşlarla ve hayat görüşleriyle, öğrencilerin bilgi tecrübe birikimleriyle bağlantılı bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir.⁵¹³ Çünkü matematik, fizik, kimya, coğrafya, biyoloji gibi dersler, bir yönüyle tabiat ayetlerinin açıklaması şeklinde anlaşılabilir. Bu noktada din eğitiminin diğer branşlarla bağı asla ihmal edilmemelidir.

Araştırmalara göre, din ve bilimin çeliştiği düşüncesini besleyecek dini anlatımlar öğrencilerde itikadî sorunlara sebep olabilmektedir.⁵¹⁴ Bilinmelidir ki kültürel değerlerimiz arasında bulunan ilme ve ilim öğrenmeye duyulan derin saygı, İslam'ın bilime verdiği değer bir yansımasıdır. Bu noktada İslam'ın öğrenmeye, akletmeye, araştırmaya verdiği önem iyi anlaşılmalı ve öğrencilere İslam'ın bilime verdiği önem kavratılmalıdır. Bu sayede İslam ve bilim birbiriyle çelişen iki ayrı alan olarak anlaşılmayacak, böylece din ve bilim bütünlüğü öğrenilerek yanlış anlayışlardan kaynaklı var olması muhtemel din-bilim çatışmasının önüne geçilebilecektir. Sonuç itibarıyla 12. sınıfın ilk ünitesi olan “İslam ve Bilim” ‘in içerik olarak böyle bir amaca hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

3.4.2. Anadolu’da İslam

12. sınıf DKAB dersi Anadolu’da İslam ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Türklerin Müslüman olma sürecini açıklar.
- Dinî anlayış ve kültürümüzün oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetleri tanır.
- Nisâ suresi 69. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁵¹⁵

12. sınıf DKAB ders kitabında “Anadolu’da İslam” ünitesinin ilk konusu olan “Türklerin Müslüman Olmaları” başlığı altında Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte Buhara, Taşkent, Semerkant gibi şehirlerin önemli bir kültür merkezi haline geldiği⁵¹⁶ belirtilmektedir. Ayrıca Ahilik teşkilatının Anadolu’daki İslam medeniyetinin gelişmesine katkısının anlatıldığı bölümde Tekke, Zaviye ve Kervansaraylarda bulunan mutasavvıfların İslam kültürünün gelişmesine verdiği

⁵¹³ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 105.

⁵¹⁴ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 106.

⁵¹⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 31.

⁵¹⁶ Yılmaz vd., 12. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, 49.

katkılarından da söz edilmektedir. “Milletimizin İslam Anlayışının Oluşmasında Etkili Olan Bazı Şahsiyetler” konusu içerisinde ise İslam kültürünün oluşumunda etkisi olan isimlerden Ebu Hanife, Cafer es-Sadık, Maturidi, Şafii, Eş’ari, Ahmet Yesevi, Mevlâna, Ahi Evran, Hacı Bektaş’ı Veli, Yunus Emre, Sarı Saltuk ve Hacı Bayramı Veli hakkında⁵¹⁷ oldukça doyurucu bilgilere yer verilmiştir. Bununla birlikte kazanımlar içerisinde bulunan “*Dinî anlayış ve kültürümüzün oluşmasında etkili olan bazı şahsiyetleri tanır*” hedefinin de ünite içeriğine yeterince yansıtıldığını belirtebiliriz. Sonuç olarak “Anadolu’da İslam” ünitesiyle ilgili olarak, öğrencilerin kültürel aidiyetine katkısı bakımından oldukça yeterli bir seviyede olduğunu söyleyebiliriz.

İslam bir din olduğu kadar aynı zamanda Türk kültürünün temelinde yer alan bir unsurdur.⁵¹⁸ Bu nedenle din öğretimi, kültürel değerlerimizin dayandığı bir alan olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde büyük aşamalara ulaşan Türk Kültürü, Orta Asya, eski Anadolu ve Akdeniz – Ege kökenli olup büyük ölçüde İran, Arap ve Batı kültürlerinin izlerini taşımaktadır.⁵¹⁹ Binlerce yıllık geçmişi olan Anadolu topraklarında birçok medeniyet hüküm sürmüştür. Yaklaşık son bin yıllık zaman diliminde ise İslam, Anadolu’ya büyük bir medeniyet olma yolunda zemin oluşturmuştur. Bu noktada “Anadolu’da İslam” ünitesinin de içerik itibarıyla Anadolu’da oluşan bu kültürel birikimi öğrencilere aktarması bakımından yeterli bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Anadolu coğrafyasının büyük medeniyetlere ev sahipliği yapması sebebiyle, çok farklı kültürlerden insanlar tarih boyunca bu topraklarda hayat sürmüşlerdir. Günümüzde de durum farklı değildir. Birçok ırktan, mezhepten, meşrepten, kültürden insanlar, yaşadığımız coğrafyanın ev sahibi durumundadır. Bu noktada DKAB dersleri sayesinde birlikte yaşama ve hoşgörü kültürü üzerinde bir bilinç oluşturmaya ihtiyacımız vardır. Böylece bu topraklarda yaşayan her farklılık, kendisini kültürel aidiyet bağlarıyla yaşadığı topluma bağlı hissedecek ve istenen sosyal barış hayat bulacaktır.

⁵¹⁷ Yılmaz vd., 12. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 53-63.

⁵¹⁸ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 99.

⁵¹⁹ Ekrem Akurgal, *Türkiye’nin Kültür Sorunları*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998), 9.

3.4.3. İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar

12. sınıf DKAB dersi İslam düşüncesinde tasavvufi yorumlar ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- İslam düşüncesinde tasavvufi düşüncenin oluşum sürecini değerlendirir.
- Tasavvufi düşüncede ahlaki boyutun önemini fark eder.
- Kültürümüzde etkin olan bazı tasavvufi yorumları tanır.
- Alevilik-Bektaşilikteki temel kavram ve erkânları tanır.
- Hucurât Suresi 10. ayette verilen mesajları değerlendirir.⁵²⁰

12. sınıf DKAB dersi “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” ünitesinin “Kültürümüzde Etkisi Olan Tasavvufi Yorumlar” başlığı altında İslamiyet’in Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika, Orta Asya, Hindistan ve Endonezya gibi farklı coğrafyalara yayılmasında kültürel zenginliklerimizden olan tasavvufi düşüncenin etkisi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte Mevlâna, Yunus Emre, Hoca Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Eşrefoğlu Rumi gibi önemli şahsiyetlerin kültürümüze kattığı değerler⁵²¹ ifade edilmiştir. Konunun ilerleyen bölümlerinde kültürümüzün oluşumunda etkisi olan Yesevilik, Kadirilik, Rifailik, Mevlevilik, Nakşibendilik ve Alevilik Bektaşilik hakkında⁵²² oldukça doyurucu bilgiler verilmektedir. Bölümün sonunda *“içinde, birbirine aykırı değişik öğeler bulunduran aşure gibi ülkemiz de farklı etnik kimlikleri ve kültürleri bir arada bulundurması açısından güzel bir örnektir.”*⁵²³ Metni verilerek öğrencilerden bu benzetmeyi milli birliğimiz açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Aşure metaforu üzerinden öğrencilerin kültürel çeşitliliğimizi değerlendirmeleri, farklı kültürlerin bir arada yaşamaları noktasında güzel bir örnek olmuştur. Sonuç olarak gerek ünite içeriği gerekse kazanımlar noktasında kültürel değerlerimizin kaynakları arasında bulunan tasavvufi oluşumların ve kültürel çeşitliliğimizin nitelikli olarak yer bulması bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanmaları ve toplumsal birlikteliğimiz açısından faydalıdır.

Akıp giden hayatın içerisindeki sosyal şartlar da değişmekte ve her geçen gün insanoğlu farklı bir dünyaya uyanmaktadır. Hayatın bu hızlı değişiminden şüphesiz İslam’ın yorumlanması da nasibini almaktadır. Zaten İslam’ın asırlardır hayatın

⁵²⁰ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 32.

⁵²¹ Yılmaz vd., 12. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 75.

⁵²² Yılmaz vd., 12. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 76-90.

⁵²³ Yılmaz vd., 12. Sınıf DKAB Ders Kitabı, 89.

içerisinde kalmasının ve her zamana söyleyecek sözünün olmasının altındaki nedenlerden birisi de İslami düşüncenin sürekli ve canlı oluşudur. “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” ünitesinde işte bu canlılığın hayata yansıyan yönü üzerinde durulmuştur.

İslam dini insanlara hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olmanın yollarını göstermiştir. Bunun için insanların anlayabilecekleri seviyede düşünce üretimi, âlimlerimiz tarafından üretilmelidir. Bununla beraber dinî düşünce çok farklı kaynaklardan beslenerek ortaya çıkmaktadır. Temel dinî metinlerin yorumlanması, sosyokültürel ortam, öteki dinî yapılarla etkileşim içinde olmak ve bireysel faktörler dinî düşüncenin gelişmesine katkı sağlayabilir. İçinde bulunulan dönemin şartları da bu konuda belirleyicidir.⁵²⁴

İslami yorumlar içerisinde en fazla taban bulan ve İslam’ın birçok kıtaya yayılmasına da olanak sağlayan akımlardan birisi de tasavvufi düşüncedir. Merkezinde insanı iyi, erdemli ve ahlaklı hale getirmek olan tasavvufi düşünce, ülkemizde de bir hayli zemin bulmuştur. Mimariden günlük konuşmalara, musikiden folklora kadar kültürümüz içerisinde çok derin etkileri olan tasavvufi düşünce toplumumuzun kültürel bir zenginliği olarak görülmelidir. DKAB derslerinde Kuran’ı Kerim ve Hz. Peygamberin öğrettiği çerçevede, tasavvufi düşüncenin dini temellendirilmesi yapılarak aşırılıkların ve istismarların önüne geçilmeli ve tasavvufa gönül vermiş insanların bir arada yaşama noktasında kültürel aidiyet bilinci kazanmasına rehberlik edilmelidir.

3.4.4. Güncel Dinî Meseleler

12. sınıf DKAB dersi güncel dini meseleler ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Dinî meselelerin çözümüyle ilgili temel ilke ve yöntemleri analiz eder.
- İslam’ın ekonomik hayatla ilgili ahlaki ölçülerini yorumlar.
- Gıda maddeleri ve bağımlılık konusundaki dinî ve ahlaki ilkeleri açıklar.
- Sağlık ve tıpla ilgili bazı meseleleri dinî ve ahlaki ölçüler çerçevesinde yorumlar.

⁵²⁴ Yapıcı. “Çatışmacı Söylemin Dinî Tefekküre Etkisi”, 117.

- En'âm suresi 151-152. ayetlerde verilen mesajları değerlendirir.⁵²⁵

MEB tarafından yayınlanan 12. sınıf DKAB ders kitabının “Güncel Dini Meseleler” ünitesi içerisinde öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandıracak bir içeriğe rastlanamamıştır. Bu ünite içerisinde İslam kültüründe yer bulan birçok değerın aynı zamanda İslam dininin helal, haram, sevap, günah olarak belirlediğı sınırlara uygun olduğı vurgulanabilirdi. Bununla beraber kazanımlar bölümünde kültürel değerlerin birçok meselenin çözümünde dine yardımcı olduğuna da yer verilebilirdi.

Günümüzde hayatın değişen şartlarına ilişkin araştırmalar yapılarak çözümler ortaya konulmaktadır. Yeni araştırmaların yapılma nedeni çok karmaşık bir niteliğe sahip olan sosyal ve ekonomik olayların sayısal olarak incelenmesinin gün geçtikçe daha da zorlaşması ve buna bağılı olarak toplumsal yaşamda sürekli olarak yeni sorunlarla karşılaşılmasıdır.⁵²⁶ Elbette ki hayatın bütününi kuşatan İslam inancı da değişen şartlara yönelik olarak yeni çözüm önerileri sunmaktadır.

Schulz Parker hızlı gelişen teknoloji, eğlence sektörü, seyahat, internet, küresel işletmecilik gibi birçok faktörün küresel anlamda kültürlerde benzeşmelere yol açtığını ifade etmiştir.⁵²⁷ Kùltürlerin her geçen gün birbirine benzediğı küreselleşen dünyada gıdadan sağlığa, ticaretten sosyal yaşama kadar birçok alanda yeni problemler ortaya çıkmakta ve çözüm önerileri beklemektedir. “Güncel Dini Meseleler” ünitesi de bireylere hızla değişen dünyada ortaya çıkan yeni problemleri kültürel değerlerimize uygun olarak çözebilecek bir bilinç inşa etme amacına uygun olarak hazırlanmalıdır.

İslam'ın insan merkezli yapısı gereğı her yaşanan probleme ilişkin bir çözüm yolu sunması beklenmektedir. Bu da ancak İslam'ı doğru anlamış, kültürel değerlerin farkında, İslami ilimlere ve bugünün dünyasına vâkıf âlimlerce olacaktır. Bu noktada DKAB derslerine ve öğretmenlerine düşense günümüz gençliğinin yaşadığı problemlere İslam'ın aydınlığından çözümler sunmaktır. Böylece toplumdaki bozulmaların önüne geçilebilecek ve kültürel zenginliğimiz korunabilecektir.

⁵²⁵ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 33.

⁵²⁶ Murat Tuncer vd., “Sosyal Araştırmalardaki Ölçek Bulgularına Örneklem Etkisinin Araştırılması”, *Electronic Journal Of Education Sciences* 6 / 11 (Nisan 2017), 2.

⁵²⁷ Yeşil, “Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ”, 106.

3.4.5. Hint ve Çin Dinleri

12. sınıf DKAB dersi Hint ve Çin dinleri ünitesinin kazanımları DKAB öğretim programında şöyle sıralanmıştır:

- Hinduizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
- Budizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
- Konfüçyanizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.
- Taoizm’in doğuşunu ve gelişim sürecini özetler.⁵²⁸

12. sınıf DKAB ders kitabının son ünitesi olan “Hint ve Çin Dinleri” ünitesinin “Hinduizm” başlığı altında Hindistan’daki birçok kültürel eserin Müslüman Türk devletleri zamanında yapıldığı belirtilmiştir. Yine aynı başlık altında Hint yarımadasının tarihinde farklı kültürlerin birbiriyle karşılaşarak kaynaştığı ifade edilmiştir. Bu ünite içerisinde öğrencilerin kültürel aidiyetlerine katkı verecek başka bir bulguya rastlanmamıştır. Hâlbuki kültürümüzde var olan farklı inançlara hoşgörüyle yaklaşma değeri bu ünite içerisinde işlenebilirdi. Benzer şekilde İslam kültürünün yüzlerce yıldır dünyanın her yerinde yayılmasına sebep olarak barışı ve hoşgörüye merkeze almasından da bahsedilebilirdi.

Yeryüzünde 1,5 milyara yakın Hindu, 500 milyon civarında Budist bulunmaktadır.⁵²⁹ Bununla birlikte Konfüçyanizm ve Taoizm dinine bağlı insan sayısı da milyonlarla ifade edilmektedir. Bu kadar sayıda insanın mensup olduğu dinler hakkında genel bir bilgi vermek, DKAB derslerinin ana hedeflerinden birisidir. “Hint ve Çin Dinleri” ünitesi sayesinde yaşayan dünya dinleri hakkında bilgi sahibi olmak, bireyin genel kültürüne katkıda bulunacağı gibi gelecekte karşılaşması muhtemel bu dine mensup insanlarla bir arada yaşama kültürü oluşturması bakımından da oldukça önemlidir. Sonuç olarak “Hint ve Çin Dinleri” ünitesinin içerik ve kazanım hedefleri itibarıyla öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırması noktasında zenginleştirilmeye ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz.

Ortaöğretim (9-10-11-12. sınıflar) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları incelendiğinde hiçbir sınıf seviyesinde kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya hizmet etmesi bakımından doğrudan müstakil bir konunun olmadığı görülmektedir. Bununla

⁵²⁸ MEB, Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı, (Ankara: MEB, 2018), 35.

⁵²⁹ “Dünya Nüfusunun Dinlere Göre Dağılımı”, (Erişim 24 Ekim 2019), <http://dtarihi.com/dunya-nufusunun-dinlere-gore-dagilimi-nasil/>

beraber her sınıf seviyesinde dolaylı olarak bazı konuların bu amaca hizmet ettiğini daha önce belirtmiştik. Bu konuları her sınıf seviyesinde şöyle sınıflandırabiliriz.

9. sınıf DKAB ders kitabında “Gençlik ve Değerler” ünitesinin alt başlıkları arasında bulunan “Değer ve Değerlerin Kaynağı” konu başlığı altında verilen bilgiler kültürel aidiyetin gerçekleşmesinde değerlerin rolünü açıklaması bakımından önemlidir. Yine aynı üniteye yer alan “Değerlerin Oluşumuna Dinin Etkisi” konu başlığı da bireyin kültürel aidiyet kazanmasına hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber aynı üniteye geçen “Değerlerin Oluşumuna Örf ve Âdetin Etkisi” konu başlığıyla sunulan dersin kültürel aidiyet kazanmaya katkıda bulunduğunu değerlendirmekteyiz. “Gönül Coğrafyamız” ünitesinin “İslam Medeniyeti ve Özellikleri” konu başlığı altında verilen açıklamalar arasında kültürel özellikleri bakımından toplumlar hakkında geniş bilgi verilmesi de bireyde kültürel farkındalık sağlaması bakımından faydalıdır.

10. sınıf DKAB ders kitabında “Hz. Muhammed ve Gençlik” ünitesinin alt başlıkları arasında bulunan Kur’an-ı Kerim’de Gençler konusu içerisinde kültürel anlamda gençlerin toplumla bütünleşme ihtiyacı üzerinde durulmuştur. “Din ve Hayat” ünitesinin alt başlığı altında bulunan “Din ve Aile” konusunda kültürel değerlerin ilk aktarımının ailede olduğu bilgisi işlenmiştir. Yine aynı üniteye “Din ve Sosyal Değişim” konusuyla, toplumun kültürel dinamiklerinin dinle bağlantısı incelenmiştir. “İslam Düşüncesinde İtikadî, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” ünitesinde yer alan “Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri” konu başlığı altında kültürel farklılıkların dini yorumlarda farklılık oluşturabileceği üzerinde durulması da kültürel farkındalık oluşturmaya yönüyle dikkate değerdir.

11. sınıf DKAB ders kitabının ilk ünitesi olan “Dünya ve Ahiret” ünitesinde “Kabir Berzah ve Ahirete Uğurlama” konu başlıkları altında kültürümüzde var olan cenaze törenleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu konuların öğrenciye kültürel bilinç kazandırılarak verilmesi öğrencinin kültürü tanıması ve özümsemesi bakımından faydalı olduğunu düşünmekteyiz. “Kuran’a Göre Hz. Muhammed” ünitesinin “Hz. Muhammed’e Bağlılık ve İtaat” konu başlığı altında verilen kültürümüzde var olan “Hz. Muhammed ve Ehli Beyt sevgisi merkezinde verilmiş olması da kültürel zenginliklerimizin aktarımı açısından oldukça önemlidir. “İnançla

İlgili Meseleler” ünitesinde “Yeni Dini Hareketler” konu başlığında verilen ve gençleri olumsuz yönde etkileyebilecek, kültürümüzde olmayan, temelsiz bazı düşünceler karşısında takınılması gereken tavır üzerine verilen açıklamalar da kültürel değerlerimizi koruması bakımından faydalı olduğunu söyleyebiliriz.

12. sınıf DKAB ders kitabının “İslam ve Bilim” ünitesinin “İslam Medeniyetinde Bilim ve Düşüncenin Gelişimi” konusu altında verilen İslam’ın kültürel zenginliklerinden olan bilim ve bilim insanları hakkında geniş kapsamlı bilgiler vermesi ve yüzlerce yıl dünya bilimine yön vermesi üzerinde durulması kültürel temellerimizin öğrenciye aktarılması açısından oldukça önemlidir. Yine aynı ünitenin “İslam Medeniyetinde Öne Çıkan Eğitim Kurumları” konusu içerisinde aktarılan mescit ve camilerin oluşturduğu kültürel zenginlikler, İslam kültürünü tanıtmaya yönüyle kıymetlidir. “Anadolu’da İslam” ünitesinde geçen Ahmet Yesevi, Mevlâna Celaleddin Rumi, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Sarı Saltuk, Hacı Bayram Veli gibi örnek şahsiyetlerin ayrı birer konu başlığı altında verilmesi, kültürel zenginliğimizin aktarımı bakımından faydalıdır. Üçüncü ünite olan “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” bölümünün “Kültürümüzde Etkin Olan Tasavvufi Yorumlar” bölümünde aktarılan Yesevilik, Alevilik- Bektaşilik, Nakşibendilik, Mevlevilik, Rifailik ve Kadirilik gibi tasavvuf merkezli oluşumların kültürel zenginlik bağlamında öğrenciye aktarılması oldukça yerinde olmuştur.

Görüldüğü gibi ortaöğretim düzeyinde DKAB derslerinde bireyin kültürel aidiyetine katkı verebileceğini düşündüğümüz üniteler ve konu başlıkları oldukça sınırlıdır. Özellikle kişiliğin oluştuğu ve zorunlu eğitimin son aşaması olan ortaöğretim seviyesinde kültürel zenginliklerimiz üzerinde müstakil ve daha ayrıntılı konular oluşturulabilirdi. Binlerce yılda oluşmuş kültürel zenginliklerimiz üzerinde her sınıf seviyesinde müstakil olarak din ve kültürün kopmaz bağının aktarıldığı konu başlıklarının yerinde olacağı kanaatindeyiz. Mimariden musikiye, örf ve adetlerimizden giyim kuşamımıza, günlük konuşmalarımızdan evlerimizdeki birçok malzemeye, çocuklarımıza verdiğimiz isimlerden oluşturduğumuz sanatlara kadar kültürümüzün birçok alanında etkili olan dini birikimin tüm bu başlıklar altında öğrencilerde farkındalık oluşturması için DKAB derslerinde tüm yönleriyle verilmesinin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Böylece toplumsal beraberliğimizin daha sağlam temeller üzerinde yükseleceğini ve zaman zaman örneklerini

gördüğümüz nesiller arasında yaşanan hatta çatışmalara varan kopuklukların giderilmesine katkıda bulunacağını söyleyebiliriz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DKAB DERSLERİNİN ÖĞRENCİLERE KÜLTÜREL AİDİYET BİLİNCİ KAZANDIRMASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ İLE İLGİLİ BULGULAR VE YORUMLARI

Araştırmamızın bu bölümünde Sivas Merkez’de öğrenim gören 1008 öğrenciye ait demografik bilgiler, bu öğrencilerin “*Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği*” ne verdikleri cevaplar ve bu cevaplara ait yorumlarımıza yer verilmiştir. Çalışmamızın alt problemlerine cevap bulabilmek amacıyla katılımcılardan elde edilen veriler, Statistical Package for the Social Sciences 23-SPSS Statistics (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bu çerçevede öğrencilere kültürü benimseme ve teşvik etme, kültür sayesinde toplumsal uyum kazanma, kültürü tanıma ve koruma ve kültürü geliştirme olmak üzere toplam dört boyut altında 26 maddeli ölçek uygulanmıştır. Her bir boyutla ilgili olarak yöneltilen maddeler tek tek ele alınarak değerlendirilmiş, katılımcıların o maddeyle ilgili olarak verdikleri yanıtlar frekans, yüzde ve ortalamaları tablo olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte verilen cevapların birbirleriyle olan bağlarının tespiti için Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) ve T testi yapılarak anlamlı ilişkilerin değerlendirilmesi sağlanmıştır.

1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kişisel Özellikleri

Araştırmamızda kullanılan veriler 2019-2020 eğitim öğretim yılında Ortaöğretim okullarının 11 ve 12 sınıflarında öğrenim gören toplam 1008 öğrencinin katılımıyla elde edilmiştir. Araştırmamıza katılan öğrencilere ait kişisel bilgiler şu şekildedir:

1.1. Cinsiyet

Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımları

	F	%
Kız	458	45,4
Erkek	543	53,9
Toplam	1001	99,3
Kayıp Veri	7	7
Toplam	1008	100,0

Tablo incelendiğinde katılımcıların %45,4'ünü kızların, %53,9'unu erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Sivas İl Milli Eğitim Müdürlüğü verilerine göre Sivas Merkez'de 17.211 öğrenci örgün ortaöğretim kurumlarında öğrenim görmektedir. Bu sayıya İmam Hatip Liseleri ve özel okullar dâhil değildir. Yine aynı kaynağa göre 17.211 öğrencinin 8684'ünü erkekler oluştururken 8527'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Bu veriler anket uyguladığımız öğrenci sayılarındaki erkek öğrencilerin nispeten fazla olmasıyla da uygunluk göstermektedir.

Ölçek uygulanmasındaki en temel hususlardan birisi örneklemin yeterli sayıda olması ve evreni temsil etme özelliğine sahip bulunmasıdır.⁵³⁰ Bu noktada literatür tarandığında 200 katılımcının orta, 300 katılımcının iyi olduğu belirtilmektedir. Katılımcıların 500'den fazla olması çok iyi, 1000'den fazla olması ise mükemmel olarak değerlendirilmektedir.⁵³¹ Sivas Merkez'de ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 17.211 öğrencinin yaklaşık yarısı olan 8.500 civarında öğrenci 11 ve 12. sınıflarda bulunmaktadır. Bu öğrencilerden 1008 kişiye ölçeğimizi uygulamamız güvenilir sonuçlar elde etme adına oldukça önemlidir.

⁵³⁰Yiğit, “Din Öğretiminde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği”, 352.

⁵³¹ Ezel Tavşancıl, “Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi” (Ankara, Nobel Yayıncılık, 2014), 51.

1.2. Okul

Tablo 6. Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Okullara Göre Dağılımları

	F	%
Atatürk Lisesi	102	10,1
Cumhuriyet Lisesi	89	8,8
Kongre Lisesi	210	20,8
Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	179	17,8
Fen Lisesi	92	9,1
Dr. Sadık Ahmet Mesleki Eğitim Merkezi	91	9,0
Prof. Dr. Necati Erşen Sosyal Bilimler Lisesi	136	13,5
Cemalettin Yılmaz Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi (Ticaret Lisesi)	109	10,8
Toplam	1008	100,0

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin yaklaşık %40'lık bir bölümünün Anadolu Liselerinde öğrenim gördükleri anlaşılmaktadır. %36'lık bir kesiminin ise Mesleki eğitim veren liselerde öğrenimlerine devam ettiği görülmektedir. Bu oranlar Millî Eğitim Bakanlığı verilerine göre Türkiye'de ortaöğretim öğrencilerinin okullara dağılımlarıyla da paralellik göstermektedir.

1.3. Sınıf

Tablo 7. Katılımcıların Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımları

	F	%
11.Sınıf	490	48,6
12. Sınıf	513	50,9
Toplam	1003	99,5
Kayıp Veri	5	,5
Toplam	1008	100,0

DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefinin ortaöğretimin son aşaması olan 11 ve 12. sınıf düzeyinde ölçebilmenin daha doğru sonuçlara ulaştırabileceğini daha önce ifade etmiştik. Bu sebeple ölçeğimizi çalışmamızın sınırlılıkları bölümünde belirttiğimiz üzere bilişsel olarak diğer sınıflara göre daha ileride olduğunu düşündüğümüz 11 ve 12. sınıf seviyelerindeki öğrencilere uyguladık. Tablo sınıf seviyeleri açısından incelendiğinde öğrencilerinin %48,6'sını 11. sınıflar, %50,9'unu ise 12. sınıfların oluşturduğu görülmektedir.

1.4. Ailenin Aylık Geliri

Tablo 8. Ailenin Aylık Geliri

	F	%
500-1500 TL	68	6,7
1501-2000 TL	140	13,9
2001-3000 TL	319	31,6
3001-5000 TL	284	28,2
5001 ve Üstü	172	17,1
Toplam	983	97,5
Kayıp Veri	25	2,5
Toplam	1008	100,0

Bireyin sosyal çevresini ve içerisinde bulunduğu kültürel yapıyı belirleyen en önemli etkenlerden birisi de ekonomik durumudur. Aynı şekilde maddi imkânlar bireyin çevresiyle olan ilişkilerini de belirleyebilecek bir güce sahip olduğu söylenebilir. Tablo incelendiğinde öğrencilerin ailelerinin aylık gelirlerinin orta seviyelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların ailelerinin yaklaşık %60'ı 2000 TL'nin üzerinde ve 5000 TL'nin altında bir gelire sahiptir. Bu durum bizi, öğrencilerin ekonomik olarak temel ihtiyaçlara ulaşma noktasında eksiklik oluşturmazken lükse varan tüketimlere ise imkân vermediği sonucuna ulaştırabilir. Öte yandan öğrencilerin yaklaşık 5'te 1'lik bir bölümünün ise 2000 TL'nin de altında bir gelirle ailelerinin geçinmek durumunda kaldığı da bir diğer veridir. Bu durumdaki öğrencilerin temel ihtiyaçlara ulaşım noktasında bazı zorluklar yaşayacağı muhakkaktır. Son olarak %17,1'lik bir grubun ise üst düzey gelir seviyesine sahip bir ailede bulundukları ve ekonomik yönden oldukça rahat bir durumda oldukları da söylenebilir.

1.5. Okul Seçme Sebebi

Tablo 9. Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Okulu Seçme Sebepleri

	F	%
Kendi İsteğim	364	36,1
Ailemin İsteği	72	7,1
Puanım Bu Okula Yetti	469	46,5
Evime Yakın	37	3,7
Diğer	58	5,8
Toplam	1000	99,2
Kayıp Veri	8	,8
Toplam	1008	100,0

Öğrencilerin günlerinin büyük kısmını geçirdikleri okullar, kültür aktarımının ve sosyal çevreyle olan bağların geliştirildiği önemli birer merkezdir. Bu yönüyle bireylerin okullara severek ve isteyerek gitmeleri hem sosyalleşmeleri açısından hem de kültürel zenginliklerden istifade etmeleri açısından oldukça değerlidir. Tablo 11'e göre öğrencilerin yarıya yakın kısmı öğrenim gördüğü okulu sınav sonucunda aldığı puana göre belirlemişlerdir. Diğer taraftan öğrencilerin ancak %36,1'lik bir kısmı ise istediği için bulunduğu okulunda öğrenim görmektedir. Bu durum bizi bireylerin isteklerinin geri planda kaldığını ve diğer şartların okul belirlemede daha etkili olduğu sonucuna ulaştırabilmektedir. Bu noktada biz de öğrencinin kendi isteğiyle gittiği bir okulda daha mutlu olacağı ve aidiyet kazanma noktasında zorluk yaşamayacağını düşünmekteyiz.

1.6. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerindeki Başarı

Tablo 10. Katılımcıların DKAB Derslerindeki Ortalama Başarısı

	F	%
Çok İyi	447	44,3
İyi	396	39,3
Orta	142	14,1
Kötü	7	,7
Çok Kötü	12	1,2
Toplam	1004	99,6
Kayıp Veri	4	,4
Toplam	1008	100,0

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin bireyin kültürel aidiyet bilinci kazanmasına etki eden bir yönünün olduğu bir gerçektir. Bu yönüyle öğrencilerin DKAB derslerindeki kazandıkları başarı onların kültürel aidiyet bilinci kazanması yolundaki atacakları önemli bir adımdır. Benzer şekilde öğrencilerin DKAB derslerinin hedeflerine ulaşmadaki başarıları onların kültürel bağlarını güçlendirecek ve toplumsal bir huzur ortamı oluşturacaktır.

Tablo 10'daki sonuçlara göre öğrencilerin yaklaşık 5'te 4'ü DKAB derslerinde iyi ve çok iyi bir seviyededir. Bu durum öğrencilerin büyük bir kısmının DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanmalarını belirtmesi bakımından umut vericidir. Bu başarıda şüphesiz ki dersin içeriğinin öğrencileri çok fazla zorlamaması ve birçok öğrencinin bu derse önceden sahip olduğu bilgiler sayesinde iyi bir hazırbulunuşluk seviyesinde katıldığı da ihmal edilmemesi gereken bir gerçektir. Öte yandan öğrencilerin %16'lık bir kısmının ise DKAB derslerinde orta ve kötü seviyelerde bir başarıya sahip olması da böylesine önemli hedefleri olan bir ders için düşündürücüdür.

1.7. Dinî Bilgileri Öğrenme Kaynakları

Tablo 11. Katılımcıların Dinî Bilgileri En Fazla Öğrendiği Kaynaklar

	F	%
Ailem	547	54,3
DKAB Öğretmeni	194	19,2
Diyanete Bağlı Kurslar ve Cami Hocası	121	12,0
Tarikat Cemaat	35	3,5
Kitap Dergi	28	2,8
İnternet	39	3,9
Arkadaş Çevresi	14	1,4
Diğer	24	2,4
Toplam	1002	99,4
Kayıp Veri	6	,6
Toplam	1008	100,0

Tablo 11’de katılımcıların dini bilgileri en fazla öğrendikleri kaynakları görmektediriz. Bu verilere göre öğrencilerin %54,3’lük bir kısmı dinî bilgilerini en fazla ailelerinden öğrenmektedir. Oldukça büyük bir oranda bireyin dinî bilgilerinin temelinde ailelerinin olması çocuk aile arasındaki iletişim kanallarının açık olmasını göstermesi bakımından olumludur. Bu veri bize ayrıca yetişkin din eğitiminin önemini göstermesi bakımından da oldukça önemlidir. Çünkü ailelerin sahip olduğu dini bilgilerin Kuran’ı Kerim ve Hz. Peygamberin örnekliği üzerinden mi oluşturulduğu, yoksa hurafe ve uydurmaların karıştığı bilgiler mi olduğu noktasında yetişkin eğitimleri önem arz etmektedir. Öte yandan öğrencilerin sadece 5’te 1’lik bir kısmının dini bilgilerini en çok DKAB derslerinden elde etmesi de dersin içerik ile yöntemlerinin gözden geçirilmesini ve DKAB öğretmenlerinin yeterliliklerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Diyanete bağlı kurslar ve camilerdeki görevli imamlar sayesinde dinî bilgilerinin temelini öğrenenlerin oranı ise %12’dir. Bu veriler ışığında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın gençlere ve çocuklara ulaşma konusunda yeni yöntemler geliştirmesi ve onlarla iletişim kanallarını geliştirmesi de büyük bir ihtiyaçtır. Tabloda ortaya çıkan bir başka çarpıcı sonuç da tarikat ve cemaatlerin, gençlere dinî ihtiyaçlarını giderecek bilgiler kazandırma noktasındaki durumudur. Sadece %3,5’luk bir öğrenci grubu dinî bilgileri en fazla tarikat ve cemaatlerden elde ettiklerini belirtmişlerdir. Tüm varlığını insanların dinî

yaşantılarına katkı vermeye ve dinî konularda bilgilenmesine borçlu olan bu yapıların, toplumumuzun temeli olan gençlerimizden bu kadar uzak kalması üzücü ve düşündürücü olmaktan da öte çok ciddi sorgulanması gereken bir durumdur.

2. Öğrencilerin Ankete Verdikleri Cevaplar Ve Yorumlar

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, bireyde sadece din konusunda bilgi kazandırmayı değil aynı zamanda duyuşsal ve davranışsal boyutlarda da bireyi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bireyin duyuşsal ve davranışsal gelişim seviyesini ortaya koymak ve ileri düzey istatistiki işlemler yapabilmek için en uygun veri toplama araçlarının ise ölçekler olduğu söylenebilir.⁵³² Bu anlamda DKAB derslerinin zorunlu eğitimin son aşaması olan ortaöğretimin son iki sınıfındaki öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırması bakımından etkisini belirlemek amacıyla *Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği*ni uyguladık. 26 maddeden oluşan ölçeğimiz kültür sayesinde toplumsal uyum kazanma, kültürü benimseme ve teşvik etme, kültürü koruma ve geliştirme ve kültürü tanıma olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır

2.1. Kültür Sayesinde Toplumsal Uyum Kazanma

Kültürün insana kazandırdıklarından birisi onun toplumsal uyumuna olan katkısıdır. Bulunduğu toplumun kültürünü benimseyen insanlar, toplumsal aidiyet elde ederek toplumun bir parçası olma bilincine erişebilirler.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin ölçekteki DKAB dersleri sayesinde toplumsal uyum kazanma boyutu ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar ve yorumlarımız şu şekildedir:

⁵³² Ahmet Çakmak- Mehmet Fatih Ay, “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Genel Amaçlarına Erişim Düzey Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14 (31), (Haziran 2016), 47.

2.1.1. İslam kültürüne Ait Giyim Kuşam Şeklini Bilme

Tablo 12. İslâm kültürüne Ait Giyim Kuşam Şeklini Bilirim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	54	5,4	3,94 İyi Seviyede
Katılmıyorum	62	6,2	
Fikrim Yok	132	13,1	
Katılıyorum	394	39,1	
Tamamen Katılıyorum	362	35,9	
Toplam	1004	99,6	
Kayıp Veri	4	,4	
Toplam	1008	100,0	

İlk insanlardan itibaren kıyafet bir ihtiyaç olarak görülmüş ve insanlar bedenlerini örtmek, soğuktan korunmak ve güzel görünmek gibi amaçlarla kıyafet sahibi olmuşlardır. Zaman içerisinde giyilen kıyafetler bireyin kimliğini, dinini ve yaşadığı bölgeyi yansıtır bir hâl almıştır. Tesettür olarak da adlandırılabilir olan İslam kültürüne ait olan kıyafet tarzı Müslümanları diğer topluluklardan dış görünüş itibariyle fark edilebilir olmasını sağlamıştır. İslam, giyim kuşamın modasıyla şekliyle ilgilenmeyip tesettüre uygunluğu ile ilgili bazı öneriler sunmuştur. Genel olarak kadınlarda başörtüsü ve vücut hatlarını belli etmeyen, topluklara kadar uzanan dış kıyafet ve erkeklerde göbek ve diz kapakları arasını örten kıyafetler tesettür olarak algılanmış ve buna uygun giyim anlayışı Müslüman toplumlar tarafından kabul görmüştür.

Tablo 16 incelendiğinde her dört katılımcıdan üçünün İslam kültürüne ait olan giyim kuşam kurallarını bildiği ortaya çıkmaktadır. Halkının çoğu Müslüman olan ülkemizde İslam kültürüne uygun kıyafet şekillerinin bu oranda çıkması normal olarak değerlendirilebilir. Öte yandan öğrencilerin %11,6'sının İslam kültürüne ait olan kıyafet biçimlerini bilmemesi yadırganacak bir durumdur. Katılımcıların tümünün verdiği cevapların ortalaması değerlendirildiğinde 3,94'lük bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Oldukça iyi olarak değerlendirilebilecek bu oran İslam kültürünün fark edilebilir olması açısından önemlidir.

2.1.2. Tanıdığı Kişiler Hastalandıklarında Onları Ziyaret Etme

Tablo 13. Tanıdıklarım Hastalandıklarında Onları Ziyaret Ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	47	4,7	3,99 İyi Seviyede
Katılmıyorum	82	8,1	
Fikrim Yok	104	10,3	
Katılıyorum	372	36,9	
Tamamen Katılıyorum	401	39,8	
Toplam	1006	99,8	
Kayıp Veri	2	,2	
Toplam	1008	100,0	

Hastalık yaşadığımız hayatın bir gerçeğidir. Peygamber efendimizin hasta ziyaretleriyle ilgili pek çok tavsiyesi vardır.⁵³³ Bu sebeple Müslümanlar hasta ziyaretlerini ibadet bilinciyle yerine getirmekte olduğundan İslam kültüründe hasta ziyaretleri önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo incelendiğinde öğrencilerin %76,7'sinin hastalanan yakınlarını ziyaret ettikleri ortaya çıkmaktadır. Oldukça iyi bir oranda bireyin hasta ziyareti gibi bir konuda olumlu cevap vermesi toplumsal bütünleşmemiz açısından memnuniyet vericidir. Diğer taraftan %12,8'lik bir grubun hasta ziyaretlerine önem vermiyor oluşu ise tabloda ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Katılımcıların tümünün hasta ziyareti konusundaki ortalaması 3,99'dur. Bu oran İslam kültürünün toplumumuzda hasta ziyaretiyle ilgili hassasiyetlerinin yaşatılması bakımından oldukça iyi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte DKAB derslerinde hasta ziyaretleri ile ilgili verilen bilgilerin öğrenciler üzerinde gerekli etkiyi gösterdiği söylenebilir.

⁵³³ Saffet Sancaklı, “بويالن الطبّ أحاديث في المريض وحقوق المرض و المريض”, *İslami İlimler Dergisi* 12 / 1 (Haziran 2017), 259.

2.1.3. Dinî Bayramlarda Yakınları Ziyaret Etme

Tablo 14. Dinî bayramlarda yakınlarımı ziyaret ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	46	4,6	4,21 Çok İyi
Katılmıyorum	65	6,4	
Fikrim Yok	61	6,1	
Katılıyorum	289	28,7	
Tamamen Katılıyorum	546	54,2	
Toplam	1007	99,9	
Kayıp Veri	1	,1	
Toplam	1008	100,0	

Kültürün en önemli unsurları arasında gelenek ve inançlar sayılabilir. Her milletin sahip olduğu gelenek ve inançların sosyal yaşama yansıyan ve toplumda kendisini en fazla gösteren yüzlerinden birisi ise bayramlardır. Dini bayramlar yılın belli bir gününde ve belli bir takvime bağlı olarak toplumsal bir birliktelik içerisinde kutlanır.⁵³⁴ Bu özelliklerinden hareketle, kaynağını topluluk hayatından alan dini bayramlar, aynı zamanda kültürel bir olgudur.

Tablo 20 incelendiğinde öğrencilerin %82,9'unun dini bayramlarda yakınlarını ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Oldukça yüksek bir oranda katılımcının dini bayramlarda yakınlarını ziyaret etmesi toplumsal birlik beraberliğin tesisi noktasında sevindiricidir. Öte yandan %11'lik bir öğrenci grubunun ise bu konuda gereken davranışları göstermiyor oluşu da bir başka veridir. Tabloda görüleceği üzere bu konuda katılımcıların ortalaması 4,21'dir. Bu konuda öğrencilerin dini bayramlarda yakınlarını ziyaret etme yönünden davranış sahibi olmaları çok iyi olarak değerlendirilebilir.

⁵³⁴ Muhammed Taşkesenligil, "Kültürel Bağlamda Rus ve Türk Kültürü'nde Dini Bayramlar", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 30 / 30 (Haziran 2016), 115.

2.1.4. Toplumun Genel Ahlâk Kurallarına Uyma

Tablo 15. Toplumun Genel Ahlâk Kurallarına Uyarım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	37	3,7	4,01 Çok İyi
Katılmıyorum	51	5,1	
Fikrim Yok	110	10,9	
Katılıyorum	467	46,3	
Tamamen Katılıyorum	339	33,6	
Toplam	1004	99,6	
Kayıp Veri	4	,4	
Toplam	1008	100,0	

Ahlâk genel olarak; insan ilişkilerinde iyi, doğru veya kötü, yanlış olarak adlandırdığımız değer yargılarını ifade eden bir kavramdır.⁵³⁵ İslam kültüründe ahlâkın özel bir yeri vardır. Hem Kuran-ı Kerim’in içeriğinde, hem de Hz. Peygamberin uygulamalarının merkezinde toplumun ahlâkî seviyesinin yükseltilmesi olduğu söylenebilir.

Tablo 23’e göre öğrencilerin toplumda var olan genel ahlâk kurallarına uyma hususunda oldukça iyi durumda olduğu görülmektedir. Katılımcıların %79,9’u bu konuda olumlu görüş belirtmişlerdir. Toplumsal huzurun temelini de oluşturan ahlâkî davranışların, gençler arasında genel kabul gördüğü, araştırmamızdan ortaya çıkmaktadır. Öte yandan %8,8’lik bir grup ise toplumdaki genel ahlâk kurallarına uymadıklarını ifade etmiştir.

Toplum içerisinde ahlâksızca yapılan davranışların iyi, normal, güzel olan davranışlara nispetle daha görünür olduğu da bir gerçektir. Söz gelimi toplum içerisinde yere tükürmek, argo sözler kullanmak, yüksek sesle insanları rahatsız etmek, bakış ve söz gibi eylemlerle insanları taciz etmek gibi davranışlar hemen dikkat çekmekte ve toplumsal huzuru bozabilmektedir. Bu sebeple %8,8’lik bir grubun toplumun genel ahlak kurallarına uymadıklarını ifade etmeleri toplumsal huzuru tehdit eden bir unsur olarak görülmeli ve başta DKAB dersleri olmak üzere bu oranın sıfırlanması için tüm eğitim unsurları seferber edilmelidir. Katılımcıların

⁵³⁵ Talip Özdeş, “Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur'an'da İman-Ahlak-Amel Bütünlüğü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 / 2 (Aralık 2006), 5.

genel ortalaması ise 4,01 seviyesindedir. Oldukça iyi olan bu seviye toplumsal huzurun sigortası konumunda olduğu bilinmelidir.

İslam insanları hidayete çağırırken, insanlık tarihinin başlangıcından beri peygamberler aracılığı ile devam eden bütün vahyi geleneğe uygun olarak onları fitri olan asli yapılarına ve yaratılış gayelerine uygun olan ahlâki bir hayat tarzına davet etmektedir.⁵³⁶ Bu nedenle İslam kültürünün önemli bir parçası olan ahlâkları davranışların, insanların yaratılıştan getirdiği kodlarla uyumlu olarak fark etmesi sağlanmalı ve toplumun tüm kesimlerinde hayat bulmasının önündeki engeller kaldırılmalıdır.

2.1.5. Yakını Vefat Eden Tanıdıklarına Taziye Ziyaretinde Bulunma

Tablo 16. Yakını Vefat Eden Tanıdıklarına Taziye Ziyaretinde Bulunurum

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	47	4,7	4,03 Çok İyi
Katılmıyorum	64	6,3	
Fikrim Yok	105	10,4	
Katılıyorum	374	37,1	
Tamamen Katılıyorum	411	40,8	
Toplam	1001	99,3	
Kayıp Veri	7	,7	
Toplam	1008	100,0	

Ölüm bu hayatın kaçınılmaz bir gerçeğidir. Her canlı bir gün mutlaka ölecektir. Bu nedenle insan hem kendi ölümüne hem de yakınındaki insanların ölümüne her an hazır bulunmalıdır. Yakını vefat eden insanların büyük bir üzüntü yaşayacağı ise muhakkaktır. Bu noktada yakınıni kaybetmiş insanların acısını hafifletmek için onun yanında bulunmak ve acıyı paylaşmak insanî bir görevdir.

Pek çok kültürde vefat edenin yakınlarını teselli etmek, acılarını bir nebze olsun hafifletebilmek için taziyeye gitmek ya da onlara taziye içerikli mektuplar, hediyeler, yemekler gönderilmektedir.⁵³⁷ İslam kültürü içerisinde de taziye ziyaretleri önemli bir yer tutar. Ölen kişinin yanında bulunmak, aileye yemek ikram etmek, Kur'an-ı Kerim okumak, mezarlığa giderek ölen kişinin defin işlemlerine yardımcı olmak İslam kültüründeki taziye sırasında yapılması gerekenlerden bazılarıdır.

⁵³⁶ Özdeş, “Ahlak-Vahiy İlişkisi Ve Kur'an'da İman-Ahlak-Amel Bütünlüğü”, 21.

⁵³⁷ Fadime Kavak, “Klasik Arap Edebiyatında Taziye”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 1 (Ekim 2015), 105.

Yakını vefat eden tanıdıklarına taziye ziyaretinde bulunma konusunda öğrencilerin %77,9'u olumlu görüş belirtmişlerdir. Oldukça yüksek bir oranda katılımcının taziye ziyaretine önem vermesi toplumsal birliğin sağlanması noktasında sevindiricidir. %11'lik bir öğrenci ise bu konuda olumsuz görüş belirterek taziye ziyaretlerine gitmediklerini ifade etmişlerdir. Ortalama olarak yakını vefat eden tanıdıklara taziye ziyaretinde bulunma oranı ise 4,03'tür. Çok iyi olarak değerlendirebileceğimiz bu oran toplumumuzda İslam kültürünün yaşanması hususunda oldukça önemlidir.

2.1.6. İslâm Geleneğindeki Yemek Adabını Bilme

Tablo 17. İslâm Geleneğindeki Yemek Adabını Bilirim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	39	3,9	4,00 Çok İyi
Katılmıyorum	59	5,9	
Fikrim Yok	143	14,2	
Katılıyorum	385	38,2	
Tamamen Katılıyorum	379	37,6	
Toplam	1005	99,7	
Kayıp Veri	3	,3	
Toplam	1008	100,0	

Beslenme, canlılar için vazgeçilmez ihtiyaçlardan biridir. Bu ihtiyaç zamanla bölgeden bölgeye değişkenlik gösteren bir hâl almış, giderek sosyal ve kültürel kimliğin de simgesi olmuştur.⁵³⁸ İslam kültürünün yemeklerden önce ve sonra ellerin yıkanması, yemeğe besmeleyle başlanıp bitiminde şükredilmesi, ağızda lokma varken konuşulmaması, ortak kaptan yenilen yemekte önünden yenilmesi, tabakta artık yemek bırakılmaması önemli değerleridir. Sofrada kullanılan kap kacak, bunların sofraya dizilişi, yemeğin pişirilişi, türü, sunuluş biçimi, yeniliş şekli ve bu süreçte ortaya çıkan bireylerin tüm davranışları kültürle yakından ilişkilidir.⁵³⁹

Tablo incelendiğinde yaklaşık her 4 öğrenciden 3'ünün İslâm geleneğindeki yemek adabını bildiği görülmektedir. 98 öğrenciye karşılık gelen %9,8'lik bir öğrenci kesimi ise bu konu hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığı

⁵³⁸ Fidan Uğur Çerikan, "Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli Örneği ve İşlevselliği", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi* 8 / 1 (Mart 2019), 481.

⁵³⁹ Çerikan, "Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli Örneği ve İşlevselliği", 483.

belirlenmiştir. Katılımcıların tümünün ortalaması ise 4,00'tür. Çok iyi olarak değerlendirilebilecek bir orandaki katılımcının İslâm geleneğindeki yemek adabını bilmesi İslam kültürünün yaşadığımız bölgede hayat bulması bakımından oldukça önemlidir.

Fiziksel bir ihtiyaç olan yemek, içerdiği kültürel ve dinî kodlarla bireylerin kimlik inşasında önemli bir unsur olmasının yanı sıra toplumların birçok alanına sirayet ederek bazı kültürel değerlerinin şekillenmesine etki etmekte, taşıdığı anlamlarla bireylerde beslenme/yemek kültürünün oluşmasını sağlamaktadır.⁵⁴⁰ Bu bağlamda yemek yemenin her kültürde toplum tarafından uygun görülen bir yönünün olduğu gibi, hoş görülmeyen biçimleri de mevcuttur.

2.1.7. Doğal Çevreyi Koruma

Tablo 18. Doğal Çevreyi Korurum

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	39	3,9	4,17 Çok İyi
Katılmıyorum	44	4,4	
Fikrim Yok	79	7,8	
Katılıyorum	378	37,5	
Tamamen Katılıyorum	463	45,9	
Toplam	1003	99,5	
Kayıp Veri	5	,5	
Toplam	1008	100,0	

Çevre, insanın içinde yaşadığı maddi ve manevi ortam olarak tanımlanabilir. Bu noktada insanın mutluluğunun, çevresiyle olan ilişkisinden önemli oranda etkilendiği söylenebilir.⁵⁴¹ İslâm dini, insanın çevresiyle olan ilişkisini ibadet anlayışı çerçevesinde ele alır. Bu bakımdan insanın çevresi ile ilişkisi konusunda göstereceği olumlu davranışlar ibadet sayılmıştır.⁵⁴² DKAB öğretim programında ve 10. Sınıf DKAB ders kitabında öğrencilerin İslam dininin çevre sorunlarına yaklaşımını ve çözüm önerilerini kavraması hedeflenmiştir. Ayrıca çevremizi temiz tutmak,

⁵⁴⁰ Nazife Gürhan, “Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6 / 2 (Haziran 2017), 1204.

⁵⁴¹ Ahmet Bozyiğit, “İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 / 2 (Aralık 2016), 10.

⁵⁴² Bozyiğit, “İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci”, 11-12.

ağaçlandırmak, hayvanlara iyilikle yaklaşmak gibi değerler DKAB ders içeriklerinin sahip olduğu önemli değerlerdendir.

Tabloya bakıldığında katılımcıların 83,4'ünün doğal çevreyi koruma noktasında bilinçli olduğu görülmektedir. Oldukça yüksek bir orandaki öğrencinin bu bilinçle hareket etmesi ülkemiz yarınları için sevindiricidir. Ancak öğrencilerin %8,3'ünün doğal çevreyi koruma konusunda istekli olmaması üzücü bir sonuçtur. Katılımcıların ortalaması ise 4,17 olarak belirlenmiştir. Bu noktada öğrencilerin doğal çevreyi koruma noktasındaki olumlu yaklaşımı çok iyi olarak değerlendirilebilir.

İslam kültürünün insana kazandırdığı yeterlilikler içerisinde çevre bilinci de sayılabilir. Dolayısıyla doğal çevreyi koruma noktasında her Müslümanın üzerine düşen vazifeler vardır. Gerek Kuran'ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in uygulamalarında doğal çevreyi korumaya yönelik olarak ilkeler ortaya konulmuştur. Bu ilkelere kaynaklık eden bazı ayet ve hadisler şunlardır:

*Göğü yükseltti ve ölçüyü koydu. Sakın dengeyi bozmayın.*⁵⁴³

*İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu. Allah da belki vazgeçerler diye yaptıklarının bir kısmını böylece kendilerine tattırır.*⁵⁴⁴

*Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.*⁵⁴⁵

*Herhangi birinizin elinde bir hurma fidanı varken, kıyamet kopacak olsa, derhal onu diksin.*⁵⁴⁶

Bu ayet ve hadisler, İslam'ın insanlarda çevre bilinci oluşturmaya verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Müslümanlar bütün bu emir ve tavsiyeleri yüzyıllar boyunca hayatlarına geçirmeye özen göstermişler, yaşadıkları yerleri temiz tutma, ağaçlandırma gibi çalışmalarla ihya etme yoluna gitmişlerdir. Sonuç olarak İslam kültüründe doğal çevreyi korumak bir tavsiyeden öte bir görev olarak görülmelidir.

⁵⁴³ Kur'an Yolu (Erişim 19 Kasım 2019), er-Rahman 55/7-8.

⁵⁴⁴ Kur'an Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Rûm 30/41.

⁵⁴⁵ Kur'an Yolu (Erişim 12 Ekim 2019), el-Kamer 54/49.

⁵⁴⁶ Aḥmad bin Muḥammad bin Ḥanbal Abū 'Abd Allāh al-Shaybānī, el-Müsneḍ, Hamza Ahmed ez-Zeyn, (Riyad 1419/1998) 3.

2.2. Kùltürü Benimseme ve Teşvik Etme

Kùltürü benimseme ve teşvik etme, toplumsal aidiyetini kazanmış insanların kùltürel devamlılığı sağlama noktasında edindikleri bir kazanımdır. Bu sayede kùltürel değeri özümsyen bireyler, yetişen nesillere bunları aktararak kùltürel devamlılığa ve toplumsal bütünlüğe katkıda bulunabilirler.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin ölçekteki kùltürü benimseme ve teşvik etme boyutu ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar ve yorumlarımız şu şekildedir:

2.2.1. Televizyonda Değerlerimize Uygun Programların İzlenilmesini Teşvik Etme

Tablo 19. Televizyonda Değerlerimize Uygun Programların İzlenilmesini Teşvik Ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	140	13,9	3,11 Orta Düzeyde
Katılmıyorum	151	15,0	
Fikrim Yok	306	30,4	
Katılıyorum	268	26,6	
Tamamen Katılıyorum	140	13,9	
Toplam	1005	99,7	
Kayıp Veri	3	,3	
Toplam	1008	100,0	

Son yıllarda insan hayatına etkisini her geçen gün artıran unsurlardan birisi de hiç şüphesiz televizyondur. Hemen herkesin evinde bulunan ve tüm ailenin birlikte yaşadığı mekânın en görünür yerinde olan televizyon, bu yönüyle kitleleri etkilemek için bulunmaz bir araçtır. Her kùltürden, ideolojiden, dinden insanın evlerimize konuk olmasını sağlayan bu cihazlar, İslam'a ait kùltürel değeri kitlelere aktarılmasına imkân verebileceği gibi kùltürel değeri bozucu yayınları da evlerimize taşıyabilmektedir.

Televizyon, insanları etkileme düzeyleri bakımından, sosyal bilimlerin farklı alanlarından yararlanılarak incelenmesi gereken bir etki unsurudur. Televizyon sadece mesajların toplumlara ulaştırıldığı bir araç değil aynı zamanda insanların görüşlerini, hayat tarzlarını, hayallerini biçimlendiren bir araçtır. Bu noktada

televizyon yayınlarının kültürel arka planlarının bilinmesi, yayın içerikleri ve etki derecesinin ortaya çıkarılması açısından oldukça önemlidir.⁵⁴⁷

Tablo incelendiğinde, televizyonda değerlerimize uygun programların izlenilmesini teşvik etme sorusuna 140 öğrenci tamamen katılıyorum cevabını vermiştir. 268 öğrenci ise katılıyorum diyerek bu soruyu yanıtlamışlardır. Başka bir ifadeyle katılımcıların %40,5'i televizyonda değerlerimize uygun programların izlenilmesini teşvik etme konusunda olumlu görüş belirtmişlerdir. 306 öğrenci fikrim yok derken geri kalan 291 öğrenciye tekabül eden %28,9'luk bir kesim bu konuda olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcıların tümünün ortalaması ise 3,11'dir. İslam kültürüne uygun değerlerin toplumun her kesimine ulaşmasının önemi göz önünde bulundurulduğunda olması gereken seviyenin altında olan bu oranı orta düzey olarak değerlendirmekteyiz. Sonucun bu seviyede oluşmasına sebep olarak, televizyon programları içerisinde kültürel değerlerimize uygun yapımların azlığının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber değerlerimize uygun programların yayınlandığı kanalların izlenme oranlarının düşüklüğü ve bu programların hem nitelik hem de bütçe yönüyle oldukça düşük seviye programlar olmaları da etkili olabilir.

2.2.2. Başkalarını İslâm Kültürü'ne Uygun Müzikleri Dinlemeye Teşvik Etme

Tablo 20. Başkalarını İslâm Kültürüne Uygun Müzikleri Dinlemeye Teşvik Ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	260	25,8	2,53 Düşük Seviyede
Katılmıyorum	228	22,6	
Fikrim Yok	306	30,4	
Katılıyorum	135	13,4	
Tamamen Katılıyorum	74	7,3	
Toplam	1003	99,5	
Kayıp Veri	5	,5	
Toplam	1008	100,0	

⁵⁴⁷ Süleyman Sırrı Yılmaz, “Kültür Ve Bilincin Türdeşleşmesi Açısından Televizyon”, *İnif E - Dergi* 1 / 1 (Mayıs 2016), 85.

İnternetin ve akıllı telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte artık hemen herkesin cebinde dünyanın her bölgesinde üretilen müziklere ulaşma imkânı doğmuştur. Bu müziklerin bir kısmı kültürel değerlerin tahkimi noktasında faydalıyken bir kısmı kültür emperyalizminin bir uzantısı konumundadır. Müziğin içerisindeki sözlerin İslam kültürünün tasvip etmediği ifadeler olması kültürümüze çok ciddi zararlar verebilmekte, bireyi kendi kültürüne yabancı hale getirebilmektedir.⁵⁴⁸

Başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik etme konusunda öğrencilerin sadece %20,7'lik bir kısmı olumlu cevap vermiştir. Bu durum gençlerin müzik konusunda kültürel bir hassasiyetlerinin olmadığını göstermesi bakımından manidardır. %30,4'lük bir öğrenci grubu fikir beyan etmezken öğrencilerin %22,6'lık bir kesimi, başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik etme konusunda katılmıyorum cevabını vermiştir. %25,8'lik bir öğrenci grubu ise kesinlikle katılmıyorum diyerek bu konuda net bir fikir beyan etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle 488 kişilik bir katılımcı kitlesi, başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik etmedikleri tablodan çıkan bir sonuçtur. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevapların ortalaması ise 2,53'tür. Bu madde, ölçeğimizin tüm maddeleri içerisinde en düşük ortalamaya sahip maddesidir.

Sonuç olarak müzik konusunda böylesi bir sonucun ortaya çıkması, kültürel değerlerimizi benimsetici tarzda müziklerin üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Bunun için tüm müzik çevrelerinin, gençlerin ilgisini çekebilecek ve İslam kültürünün değerlerini benimsetebilecek tarzda müzikleri üreterek bu alandaki boşluğu doldurmaları gerekmektedir.

⁵⁴⁸ İslam'da en çok tartışılan meselelerden birisi İslam'ın müziğe karşı tutumudur. Yüzyıllardır fakihler, müzik dinlemenin caiz olup olmadığı yönünde görüş beyan etmeye devam etmektedirler. Gerek Kur'an Kerim'de müziğin haramlığına dair doğrudan bir ayetin olmaması, gerekse Hz. Peygamber'in hayatındaki müzikle ilgili bize kadar ulaşan rivayetler bizi müziğin içerdiği sözlere göre helal veya haram olacağı kanaatine ulaştırmıştır. Ancak bu mesele konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için burada bitiriyoruz. Daha ayrıntılı bilgi için bkz:

“Şakir Gözütok, “İslam Eğitiminde Müzik”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 / 8-9 (Aralık 2018), 1-21. / İbrahim Odabaşı, “İslam ve Müzik”, *Turkish Academic Research Review* 3 / 1 (Haziran 2018), 1-24.”

2.2.3. Konuşmalarda Dini İfadeler Kullanma

Tablo 21. Konuşmalarında Dini İfadeler Kullanım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	96	9,5	3,30 Orta Düzeyde
Katılmıyorum	148	14,7	
Fikrim Yok	281	27,9	
Katılıyorum	316	31,3	
Tamamen Katılıyorum	163	16,2	
Toplam	1004	99,6	
Kayıp Veri	4	,4	
Toplam	1008	100,0	

İnsanı insan yapan özelliklerinin arasında, onun düşünebilmesi ve düşündüklerini ifade edebilmesi de sayılabilir. Çünkü başkalarıyla iletişime geçmek, onlarla konuşmak önemli bir ihtiyaçtır. İnsanın konuşması, geçmiş yaşantılarından, bilgi, birikim ve tecrübelerinden oluşan düşüncülerinin dışa yansmasıyla gerçekleşir. Bu sebeple günlük konuşmalarımızda kullandığımız ifadeler, bizim o güne kadar topladığımız verilerin bir çıktısı olarak görülebilir.

Tarihsel süreci içerisinde ele alındığında sosyolojik bir vakıa olması nedeniyle din, inansın veya inanmanın tüm insanları yakından ilgilendirmiştir.⁵⁴⁹ Hayatın her alanında kendisini gösteren dinî yapı, günlük konuşmalarımızda kullandığımız cümlelerin içerisinde de yer almaktadır. Bu yönüyle dine en muhalif insanların konuşmalarında bile dinî yapının izleri görülecektir. İslam kültürünün selamlaşma, maşallah, inşallah, Allahaismarladık, Allah’a emanet ol gibi ifadeler İslam dininin günlük konuşmalarımıza kattığı dinî ifadelerden bazılarıdır.

Konuşmalarda dinî ifadeler kullanma ile ilgili tabloya baktığımızda öğrencilerin %47,5’inin konuşmalarında dinî ifadeler kullandığı ortaya çıkmaktadır. %27,9’luk bir öğrenci grubu bu konuda fikir bildirmezken, %24,2’lik bir öğrenci topluluğu ise konuşmalarında dinî ifadelere yer vermediğini belirtmiştir. Katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,30 olarak hesaplanmıştır. Dinin günlük yaşamımızdaki yansımalarından olan konuşmadaki ifadeler, bize dinin hayatımızdaki

⁵⁴⁹ Abdurrahman Güneş “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 / 1 (Ocak 2016), 154.

yeri hakkında da ipuçları vermektedir. Öğrencilerin ancak yarıya yakın kısmının konuşmalarında dinî iadelere yer verdiğini belirtmesi, orta düzeyde bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu noktada başta DKAB öğretmenleri olmak üzere din adına konuşmaya yetkin tüm çevrelerin, bilhassa gençlerin kendilerini ifade edebileceği ve benimseyebileceği bir din dili kullanmaları büyük bir ihtiyaçtır.

2.2.4. Evi Dini Semboller İçeren Görsellerle Süslemeye Önem Verme

Tablo 22. Evimi Dini Semboller İçeren Görsellerle Süslemeye Önem Veririm

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	166	16,5	2,92 Düşük Seviyede
Katılmıyorum	199	19,7	
Fikrim Yok	299	29,7	
Katılıyorum	220	21,8	
Tamamen Katılıyorum	120	11,9	
Toplam	1004	99,6	
Kayıp Veri	4	,4	
Toplam	1008	100,0	

Dinler, öğretilerinden çok sembolleri ile geniş halk kesimleri tarafından bilinirler. Bunlar arasında Müslümanlardaki namaz, ezan, Budistlerde kıyafetler, stupalar, viharalar, Yahudilerde davut yıldızı, menora, Hıristiyanlar için haç, kiliselerdeki ikonlar vb. sayılabilir.⁵⁵⁰ Sembol olarak ifade edilen bu dış tezahürler, insanların hem duygularını ifade etmeye hem de görsel bir obje olarak bulundukları mekânları süslemeye hizmet edebilir. İslam kültüründe ayet ve hadisler içeren tablolar, hat yazıları, tesbih, seccade, takke gibi semboller Müslümanların evlerinde bulunan dini semboller olarak sayılabilir.

Tablo 29'a bakıldığında %33,7'si evimi dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem veririm demiştir. Yaklaşık her 3 öğrenciden 1'inin verdiği bu cevap dini sembollerin evlerde çok fazla kullanılmadığının bir yansımasıdır. Katılımcıların %36,2 'si bu konuda olumsuz bir tutum takınırken, 299 öğrenci ise evimi dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem veririm sorusuna fikrim yok karşılığını vermiştir. Katılımcıların ortalaması ise 2,92 olmuştur. Bu sonuç bize öğrencilerin

⁵⁵⁰ Hayreddin Kızıllı, "Dinî Sembolizm Üzerine", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 / 20 (Ağustos 2018), 328.

evlerini dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem verme konusunda genel olarak düşük seviyelerde olduklarını göstermektedir.

2.2.5. Giyim Kuşamda İslâm Kültürü’ne Uygun Olanı Tercih Etme

Tablo 23. Giyim Kuşamda İslâm Kültürü’ne Uygun Olanı Tercih Ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	139	13,8	3,23 Orta Düzeyde
Katılmıyorum	130	12,9	
Fikrim Yok	261	25,9	
Katılıyorum	294	29,2	
Tamamen Katılıyorum	176	17,5	
Toplam	1000	99,2	
Kayıp Veri	8	,8	
Toplam	1008	100,0	

Giyinmek insanların en temel ihtiyaçlardan birisidir. Bununla beraber her kültürün kendisine has giyinme biçimleri vardır. Ancak yaşadığımız dönemde kültürlerarası değer transferinin çok sık olduğu hepimizin malumudur. Artık dünyanın çok uzak bölgelerindeki kültürlerle ait olan kıyafetler binlerce kilometre ötedeki farklı kültürden insanların üzerlerinde görülebilmektedir. Böylesi bir durumda halkının çoğu Müslüman olan ülkemiz gençlerinin kendi öz değerleriyle uyumlu kıyafetler giymeleri ve İslam kültürünün değerlerine göre giyimlerini düzenlemeleri gerekmektedir. Hz. Peygamber’in “*Kim bir kavme benzemeye çalışırsa ondandır*⁵⁵¹” sözü bu durumun önemini ortaya koyması bakımından kıymetlidir. Giyim kuşamda İslam kültürüne uygun olanı tercih etme hususunda öğrencilerin %46,7’si olumlu cevap verirken katılımcıların %26,7’si ise bu konu hakkında olumsuz dönüş yapmıştır. 261 öğrenciye karşılık gelen %25,9’luk bir grup öğrenci ise fikir beyan etmemiştir. Giyim kuşamda İslam kültürüne uygun olanı tercih etme konusunda katılımcıların ortalaması 3,23’tür. Konunun önemi göz önünde bulundurulduğunda oldukça yüksek olması beklenen oranların sonuç itibarıyla orta düzeyde bir ortalama karşılık gelmesi yeni neslin hayatlarına İslam kültürünün yansımaları konusunda endişe vericidir.

⁵⁵¹ Aḥmad bin Muḥammad bin Ḥanbal Abū ‘Abd Allāh al-Shaybānī, el-Mūsneḍ, Ḥamza Ahmed ez-Zeyn, (Riyad 1419/1998) II/50

2.2.6. Eğlenmek Amacıyla İslâm’a Uygun Alternatifler Geliştirme

Tablo 24. Eğlenmek Amacıyla İslâm’a Uygun Alternatifler Geliştiririr

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	183	18,2	2,75 Düşük Seviyede
Katılmıyorum	199	19,7	
Fikrim Yok	381	37,8	
Katılıyorum	158	15,7	
Tamamen Katılıyorum	79	7,8	
Toplam	1000	99,2	
Kayıp Veri	8	,8	
Toplam	1008	100,0	

Eğlenmek, keyifli zaman geçirmek ve gülmek her insanın isteyebileceği ve bunun için para, emek ve zaman harcayabileceği durumlardır. Günümüz dünyasında eğlenmenin çok farklı yöntemleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları da İslâm’ın yasakladığı sınırlar içerisinde bulunmaktadır. Bu sınırlar içerisindeki eğlencelerin bazıları ise eğlenme noktasında kalmayıp kişiyi içinden çıkılmaz bir bataklığa düşürebilmektedir.

Tabloya göre öğrencilerin %23,5’i eğlenmek amacıyla İslâm’a uygun alternatifler geliştirdiğini belirtmiştir. Katılımcıların %37,8’i fikrim yok derken %37,9’u ise bu konuda olumsuz tutum sergilemiştir. Tüm öğrencilerin ortalaması ise 2,75 seviyesinde kalmıştır. Düşük seviyedeki bu sonuçlar bize gençlerin dünyalarında İslam kültürüne ait olan eğlence isteklerinin çok fazla yer bulmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Özellikle gençler arasında görülen cinsellik, şiddete ve yaralamalara varan sporlar, kumar, alkol ve uyuşturucu kullanımı gibi eğlence maksadıyla başlayan işler, ekonomik ve psikolojik sıkıntılar ve hatta intiharları beraberinde getirebilmektedir. Başlangıçta bireysel bir durum olarak görülen bu sorunlar, belirli bir süre sonra

bireysel olmaktan çıkıp toplumsal hatta küresel ölçekte büyük problemlere dönüşmektedir.⁵⁵²

İslam kültürünün insanların eğlenmelerine, gülmelerine, güzel vakit geçirmelerine karşı olmadığı bilinmelidir. İçerisinde haram işlerin olmadığı her türlü eğlenme faaliyetleri eskilerin ifadesiyle “*eşyada aslolan ibahadır*” sözünden de anlaşılabilir gibi helâldir. Bu noktada bilhassa gençlerin dünyaları, istek ve ihtiyaçları iyi tahlil edilerek onların ilgisini çekebilecek ve içerisinde İslam kültürünün değerlerini de barındıran eğlence faaliyetleri üretilmelidir. Bunlar arasında dost meclisleri, spor faaliyetleri, sıra geceleri, piknik organizasyonları, sabah namazı buluşmaları sayılabilir.

2.2.7. Başkalarını İslâm Kültürü’ne Uygun Giyinmeye Teşvik Etme

Tablo 25. Başkalarını İslâm Kültürü’ne Uygun Giyinmeye Teşvik Ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	221	21,9	2,75 Düşük Seviyede
Katılmıyorum	214	21,2	
Fikrim Yok	268	26,6	
Katılıyorum	188	18,7	
Tamamen Katılıyorum	112	11,1	
Toplam	1003	99,5	
Kayıp Veri	5	,5	
Toplam	1008	100,0	

Her kültürün kendisine has bir giyinme bulunmaktadır. Bu noktada kültürü başka kültürlerden ayıran hususlardan birisi de kendisine has olan giyinme şekilleridir. İslam kültürünün de kendisine ait olan giyinme biçimleri vardır. Genel olarak İslam kültürüne aiti olan kıyafetle anlaşılması gereken, dışarıdan bakıldığında kişiyi Müslüman olarak tanınmasına imkân sunan kıyafetlerdir diyebiliriz. Bu da İslam kültüründe tesettür olarak kavramlaşmıştır.

⁵⁵² İbrahim Turan, “Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 40 (Aralık 2014), 273.

Tablo incelendiğinde katılımcıların %29,8'i İslam kültürüne ait olan kıyafetleri başkalarının da giyinmesini teşvik etme noktasında bir gayret içerisinde olduğu görülmektedir. Hayli düşük olan bu orana karşı öğrencilerin %43,1'i bu konuda olumsuz tutum belirtmezken, %26,6'sı ise fikir beyan etmemişlerdir.

Katılımcıların tümünün ortalaması ise 2,75'dir. Genel olarak katılımcıların İslam kültürüne ait olan kıyafetleri başkalarının da giyinmesine teşvik etme konusunda düşük seviyede kaldığı söylenebilir. Bu durumu, insanların dilediğini giyme özgürlüğü kapsamında ele aldığımız takdirde olumlu olabileceğini ifade edebiliriz. Diğer taraftan bu sonuçlar İslam kültürünün yayılması noktasında olumsuz bir durum olduğu da belirtilebilir.

2.3. Kültürü Koruma ve Geliştirme

Kültürü koruma ve geliştirme, kültürel aidiyet bilincini kazanmış bireylerin sahip oldukları kültürel değerleri her türlü bozulmaya karşı muhafaza etme ve bu değerleri günün şartlarına göre güncellenmesini ifade etmektedir. Böylece korunan ve geliştirilen kültürel yapı, toplumu bir arada tutan önemli bir değer olmaya devam edecektir.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin ölçekteki kültürü koruma ve geliştirme boyutu ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar ve yorumlarımız şu şekildedir:

2.3.1. Farklı Kültürlerin Olumlu Özelliklerinin Kültürümüze Taşınması İçin Gayret Etme

Tablo 26. Farklı Kültürlerin Olumlu Özelliklerinin Kültürümüze Taşınması İçin Gayret Ederim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	74	7,3	3,38 Orta Düzeyde
Katılmıyorum	129	12,8	
Fikrim Yok	314	31,2	
Katılıyorum	312	31,0	
Tamamen Katılıyorum	174	17,3	
Toplam	1003	99,5	
Kayıp Veri	5	,5	
Toplam	1008	100,0	

Hızla küreselleşen dünyamızda insanlar, çoğu zaman farklı kültürlerle bir arada yaşamak durumunda kalmaktadır.⁵⁵³ Bu durum kültürler arasında değer alışverişine katkı sunarak farklı kültürlerin olumlu özelliklerinin taşınmasına zemin oluşturmaktadır. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan ülkemizde her kültürün özünü kaybetmeden başka kültürlerden etkilenmesi, kültürel zenginliğin oluşması ve kültürlerin zenginleşmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu noktada İslam kültürüne farklı kültürlerden kendi değerlerine uygun olan güzelliklerin taşınması İslam kültürünün gelişmesi noktasında oldukça önemlidir.

Tablo 17 incelendiğinde öğrencilerin %48,3'ünün farklı kültürlerin olumlu özelliklerinin yaşadıkları kültüre taşınması için gayret gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin %31,2'si ise bu konuda fikir beyan etmemiştir. Olumsuz cevap verenlerin oranı %20,1 olarak görünmektedir. Bununla birlikte farklı kültürlerin olumlu yönlerinin transfer edilme gayreti noktasında tüm katılımcıların ortalaması ise 3,38'dir. Orta düzey olarak değerlendirdiğimiz bu oranın daha üstlere çıkması kültürel zenginliğimizin artması adına olumlu bir gelişme olacaktır.

2.3.2. İslâm Kültürü'nde Var Olan Değerlerin Toplumda Yaygınlaşması İçin Yeni Yollar Bulmaya Çalışma

Tablo 27. İslâm Kültürü'nde Var Olan Değerlerin Toplumda Yaygınlaşması İçin Yeni Yollar Bulmaya Çalışım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	82	8,1	3,22 Orta Düzeyde
Katılmıyorum	128	12,7	
Fikrim Yok	394	39,1	
Katılıyorum	279	27,7	
Tamamen Katılıyorum	119	11,8	
Toplam	1002	99,4	
Kayıp Veri	6	,6	
Toplam	1008	100,0	

⁵⁵³ Abdurrahman Okuyan, “Tarihî Belgeler Işığında Diğer İnanç Topluluklarıyla Birlikte Yaşamaya Dair Bazı Tarihsel Kanıtlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8 / 2 (Nisan 2008), 160.

Değer, insanla birlikte var olan en önemli kavramlardandır. İnsanın kendine has özellikleriyle beraber bu kavramın da var olduğu bilinmektedir. Bu değerler, insanlar tarafından kabul gören, arzulanan, önemli hedefler, amaçlar ve maddi-manevi, olumlu- olumsuz her türlü benimsenen ve insanların hayatında etkisi olan şeyler olarak sayılabilir. Toplumlar varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için bu değerlere ihtiyaç duyarlar. Bu değerlerin toplumları etkileyebilmesi, onların toplumu oluşturan her bir birey tarafından kabul edilip, içselleştirilmesi ile gerçekleşecektir.⁵⁵⁴ Bu noktada toplumsal değerler, toplumun üyelerince paylaşılmış ölçütler ya da hükümler olarak toplumsal yaşamın devam etmesinde önemlidir.

Değerler sosyalleşme sürecinde üyeler arası etkileşimle bir sonraki kuşaklara aktarılır. Bu nedenle sosyalleşme sürecinde kuşaklar arası etkileşim, toplumsal kültürün sürdürülebilmesi için oldukça önemlidir.⁵⁵⁵

İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması için yeni yollar bulmaya çalışma konusunda öğrencilerin %11,8'i kesinlikle katılıyorum diyerek oldukça net bir fikir beyan etmişlerdir. %27,7'lik bir dilim ise katılıyorum diyerek bu konudaki hassasiyetlerini belirtmişlerdir. %39,1'lik bir grup katılımcı ise fikir bildirmemişlerdir. %20,8'lik bir paya sahip öğrenci topluluğu ise İslâm Kültürü'nde var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması için yeni yollar bulmaya çalışma konusunda isteksiz olması tablodan elde ettiğimiz bir diğer sonuçtur. Katılımcıların genel ortalaması ise 3,22'de kalmıştır. Orta düzey olarak değerlendirebileceğimiz bu oran İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması, insanın mutlu olabilmesi noktasında artırılması beklenen bir hedeftir. Çünkü İslam kültürünün sahip olduğu değerler, insanı hem bu dünyada hem de ahirette mutlu edebilecek yeterliliktedir.

⁵⁵⁴ Kemal Göz, "Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 1 (Şubat 2014), 85.

⁵⁵⁵ Ayşe Canatan, "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 1 / 1 (Haziran 2008), 62.

2.3.3. Ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışma

Tablo 28. Ülkemiz İnsanın Farklı Kültürlerle Bir Arada Barış İçerisinde Yaşamaları İçin Çalışım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	60	6,0	3,75 İyi Seviyede
Katılmıyorum	81	8,0	
Fikrim Yok	201	19,9	
Katılıyorum	367	36,4	
Tamamen Katılıyorum	298	29,6	
Toplam	1007	99,9	
Kayıp Veri	1	,1	
Toplam	1008	100,0	

İnsan, yaratılış itibariyle bir arada yaşamaya muhtaç bir varlıktır. Birlikte yaşayan insanların da bu birlikteliği sürdürebilmeleri için birbiriyle ilişkilerinde dikkatli ve ölçülü bir tutum geliştirmeleri gerekmektedir. Bu anlamda insanların birbirlerine ölçülü ve dikkatli davranmaları onların yaşam alanına değer vermelerinin önemli göstergelerinden biridir.⁵⁵⁶ Tarih boyunca İslam kültürü içerisinde her dinden, görüşten, ırktan insanın barış içerisinde bir arada yaşadığı konunun uzmanlarının sıklıkla ifade ettiği bir gerçektir. Günümüz toplumlarının çok kültürlü yapısında da bir arada yaşama Kültürü'nün korunması ve toplumsal zeminde kendisine yer bulabilmesi hayati öneme sahiptir.

Ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışma konusunda öğrencilerin 665 tanesi olumlu görüş bildirmişlerdir. %66'ya tekabül eden bu orandaki öğrenci grubu, toplumsal beraberliğin teminatı durumundaki bu yaklaşımlarıyla istenilen bir tavır ortaya koymaktadırlar. 201 öğrenci bu konuda fikir beyan etmezken %14'lük dilime karşılık gelen 141 öğrenci ise ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için herhangi bir çaba göstermediklerini belirtmişlerdir. Tabloda belirtildiği gibi katılımcıların bu konudaki yeterlik algılarının ortalaması 3,75'dir. Bu sonuca göre katılımcıların ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışma noktasındaki yaklaşımları iyi düzeydedir.

⁵⁵⁶ Erkan Kırıl, "Kayıp Giden Bir Değer: Saygı", *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi* 5 / 1 (Nisan 2018), 4.

2.3.4. Okumayı Seven Bir Toplum Olmamız İçin Çalışma

Tablo 29. Okumayı Seven Bir Toplum Olmamız İçin Çalışım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	74	7,3	3,54 İyi Seviyede
Katılmıyorum	99	9,8	
Fikrim Yok	267	26,5	
Katılıyorum	331	32,8	
Tamamen Katılıyorum	233	23,1	
Toplam	1004	99,6	
Kayıp Veri	4	,4	
Toplam	1008	100,0	

Kur'an-ı Kerim'in ilk sözünün “*oku*”⁵⁵⁷ olması İslam'ın okumaya, öğrenmeye ve bilmeye verdiği değeri göstermesi bakımından son derece önemlidir. Asırlardır Müslüman bilim adamları, ürettikleri ilimlerle insanlığa hizmet noktasında büyük işler yapmışlardır. Ancak son dönemlerde bu çalışmalar yok denecek seviyeye gerilemiş ve Müslümanlar bilgiyi üreten değil, satın alıp tüketen konumuna düşmüşlerdir. Kültürel değerlerin gelişmesiyle, bilim, sanat, spor ve ekonomik gelişmişliğin arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bugün dünyadaki gençlerin dinledikleri müzikten, giydikleri kıyafetlere, beğendikleri sporculardan elde etmeye çalıştıkları elektronik cihazlara kadar birçok değerın sahibi durumundaki ülkeler, aynı zamanda gençlere kültürlerini de transfer edebilmektedir. Bu noktada İslam kültürünün gelişmesinin yollarından birisi de okumayla beraber gelecek olan gelişmişliğin olduğu bilinmelidir.

Tablo incelendiğinde öğrencilerin %55,9'u okumayı seven bir toplum olmamız için çalışım demiştir. %26,5'lik bir öğrenci grubu bu konuda fikir belirtmezken %17,1'lik bir öğrenci kesimi ise okumayı seven bir toplum olmamız için çalışım konusunda olumsuz görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların ortalaması 3,54 seviyesindedir. Okumanın, toplumumuzu getireceği noktaların önemi göz önünde bulundurulduğunda bu seviye, iyi olarak değerlendirilebilir.

⁵⁵⁷ Kur'ân Yolu (Erişim 14 Aralık 2019), el- Alâk 96/1.

2.3.5. Toplumda Yürütülen Bilimsel Faaliyetlerin Geliştirilmesi İçin Katkıda Bulunma

Tablo 30. Toplumumuzda Yürütülen Bilimsel Faaliyetlerin Geliştirilmesi İçin Katkıda Bulunurum

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	62	6,2	3,44 Orta Düzeyde
Katılmıyorum	122	12,1	
Fikrim Yok	306	30,4	
Katılıyorum	335	33,2	
Tamamen Katılıyorum	178	17,7	
Toplam	1003	99,5	
Kayıp Veri	5	,5	
Toplam	1008	100,0	

Tablo 22'ye göre öğrencilerin toplumda yürütülen bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesi için katkıda bulunma düzeyleri gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların %50,9'u bu faaliyetlere katıldığını bildirmiştir. Öğrencilerin yaklaşık yarısının olumlu yönde görüş belirtmeleri İslam kültürünün bilime, araştırmaya ve öğrenmeye verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda memnuniyet vericidir. Diğer taraftan katılımcıların %18,3'ü bu tip bilimsel faaliyetlerin içerisinde yer almak istemediklerini belirtmişlerdir. %30,4 ise herhangi bir fikrinin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların tümünün ortalaması ise 3,44 olmuştur. Bu durum toplumumuzun bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesine duyduğu ihtiyaç noktasında ele alındığında orta düzey olarak değerlendirilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in akletmeye, düşünmeye ve bilmeye yönelik özel ve öncelikli vurgusu, onun en önemli özelliklerinden biridir. Pek çok ayet, insanı çeşitli nesne, olay ve olgular üzerinde gözlem yapmaya, bunlardan elde edilen veriler üzerinde düşünüp aklederek doğru sonuçlara varmaya yönlendirmektedir.⁵⁵⁸ Bu noktada İslam kültüründe bilime ve bilim insanlarına verilen değer taraflı tarafsız tüm araştırmacılar tarafından fark edilecektir. Çünkü tarih, Müslüman bilim insanlarının insanlığın faydası noktasında ürettiği sayısız hizmetlerle doludur.

⁵⁵⁸ Ömer Mahir Alper, "İslâm, Akıl ve Hakikat", *Milel Ve Nihal* 7 / 3 (Eylül 2010), 40.

2.4. Kültürü Tanıma

Bireylerin kültürel aidiyet bilinci kazanma yolundaki ilk adımı, kültürü tanımadır. Kültürel değerlerle yeni karşılaşan bireylerin kültürel değerleri özümseyebilmeleri, bu değerleri doğru şekilde tanıyabilmelerinden geçmektedir.

Araştırmamıza katılan öğrencilerin ölçekteki kültürü tanıma boyutu ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar ve yorumlarımız şu şekildedir:

2.4.1. Din ve Kültür Arasındaki İlişkiyi Açıklayabilme

Tablo 31. Din ve Kültür Arasındaki İlişkiyi Açıklayabilme

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	36	3,6	3,89 İyi Seviyede
Katılmıyorum	56	5,6	
Fikrim Yok	162	16,1	
Katılıyorum	472	46,8	
Tamamen Katılıyorum	276	27,4	
Toplam	1002	99,4	
Kayıp Veri	6	,6	
Toplam	1008	100,0	

Toplumsal iki önemli yapı taşı olan din ve kültür olguları hem mahiyet hem de işlev itibarıyla birbirleri ile yakın benzerlik ve irtibat halindedirler.⁵⁵⁹ Din ve kültürün arasındaki bu yakın ilişkinin insanlar tarafından fark edilebilmesi hem dinin hem de kültürün kendi alanlarında kalarak güçlenmesine olanak tanıyacak ve her iki değer de özünü korumasına zemin hazırlayacaktır.

Tablo 12 incelendiğinde katılımcılarımızın %74,2 ‘sinin din ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklayabildiği ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık her dört katılımcıdan üçünün bilişsel seviyede din ve kültür kavramları arasındaki ilişkiyi fark ediyor olması memnuniyet vericidir.

Katılımcıların %9,2’si din ve kültür arasındaki irtibatı fark edemedikleri de ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,89’dur.

⁵⁵⁹ Cebeci, “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi”, 1.

Buna göre öğrencilerin toplumsal hayatta karşılaştıkları herhangi bir değer dinî kaynaklı bir değer mi yoksa kültüre ait bir değer mi olduğu noktasındaki seviyeleri iyi olarak değerlendirilebilir.

Şehirlerdeki mimarî yapılardan evlilik törenlerine, cenaze merasimlerinden giyim kuşama kadar birçok alana etki eden dinî yapı, kültürün ihtiyaç duyduğu alanı oluşturur. Dolayısıyla bir bölgede inşa edilen mabetlere, insanların isimlerine, mezar taşlarına, yöresel kıyafetlerine bakarak o bölgede yaşayanların dinî kimliği hakkında fikirler edinebiliriz. Bu türden değerler, toplumların kültürlerini yansıttığı gibi yaşanan dinî hayattan da izler taşıdığını söyleyebiliriz.⁵⁶⁰ Bunun için yeni nesillerin karşılaştığı değerlerin dine mi ait olduğu yoksa kültürden kaynaklı bir değer mi olduğunu fark etmesi bu konuda nesillerin değerler yönünden bilinç kazanması noktasında oldukça önemlidir.

2.4.2. İslam Kültürünü Yaşatmaya Çalışma

Tablo 32. İslâm Kültürünü Yaşatmaya Çalışım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	59	5,9	3,81 İyi Seviyede
Katılmıyorum	70	6,9	
Fikrim Yok	172	17,1	
Katılıyorum	390	38,7	
Tamamen Katılıyorum	308	30,6	
Toplam	999	99,1	
Kayıp Veri	9	,9	
Toplam	1008	100,0	

Tabloya göre katılımcıların %69,3'ü İslam kültürünü yaşatmaya çalışma konusunda oldukça istekli durumdadır. Bu veri İslam kültürünün yaşadığımız topraklarda devamlılığını sağlayabilmesi noktasında memnuniyet vericidir. Öğrencilerin %11,8'i ise bu konuda olumsuz cevap vermişleridir. 129 öğrenciye karşılık gelen ve hiç de azımsanmayacak orandaki bu öğrencilerin İslam kültürünü yaşatma konusundaki negatif tutumları, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur.

⁵⁶⁰ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 599.

Genel olarak katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,81 olmakla birlikte iyi olarak değerlendirilebilir.

Büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğu ülkemiz insanının kültürel hayatının her alanında İslam dininden izlere rastlamak mümkündür.⁵⁶¹ Bu noktada sahip olunan değerlerimizi yaşayarak gelecek kuşaklara aktarabilmek, her Müslümanım diyen insanın en önemli vazifelerinden olduğu söylenebilir. Toplumumuzda İslam kültürünün mimarîden, giyim kuşama, konuşulan dilden yemek yerken uyulması gereken kurallara, cenaze merasimlerinden düğün törenlerine kadar hemen her alanda izlerine rastlamak mümkündür. Tüm bu değerlerin yaşatılması toplumsal beraberliğimizin tesisi noktasında son derece önemlidir.

2.4.3. İslam Kültürünün Gelişim Sürecini Açıklayabilme

Tablo 33. İslâm Kültürünün Gelişim Sürecini Bilirim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	38	3,8	3,68 İyi Seviyede
Katılmıyorum	69	6,8	
Fikrim Yok	249	24,7	
Katılıyorum	452	44,8	
Tamamen Katılıyorum	190	18,8	
Toplam	998	99,0	
Kayıp Veri	10	1,0	
Toplam	1008	100,0	

Hiçbir kültür bir anda ortaya çıkmamıştır. Bütün kültürler zaman içerisinde oluşumunu tamamlamış ve hayat bulmuştur. Her kültür kurulduğu yerde kendinden önceki kültürlerden birtakım unsurları aldığı gibi kendinden sonra oluşacak olan bazı kültürlerle de katkılar sunar.⁵⁶² İslam kültürünün de geçmiş milletlerden aldığı değerler olduğu gibi birçok kültüre de transfer ettiği değerleri olmuştur ve olacağını

⁵⁶¹ Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 599.

⁵⁶² Kayaoğlu, “İslam Kültürünün Doğuşu”, 205.

söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle öğrencilerin geçmişten bugüne İslam kültürünün gelişim süreçlerini bilmesi geleceğe yönelik sahip olduğu kültürel değerleri koruması ve geliştirmesi yönüyle oldukça önemlidir.

Tablo 14 incelendiğinde katılımcıların %63,6'sının İslam kültürünün Gelişim sürecini bildiği ortaya çıkmaktadır. Yaklaşık her üç öğrenciden ikisinin İslam kültürünün hangi aşamalardan geçtiğinin bilgisine sahip olması sevindiricidir. Ancak 35,3 oranındaki katılımcının bu konuda fikir beyan etmemesi ve olumsuz cevap vermesi DKAB derslerinin İslam kültürü üzerindeki yoğunluğun artırılmasını gerekli kılmaktadır. Katılımcıların bu konudaki ortalaması ise 3,68'dir. Buna göre öğrencilerin genelinin İslam kültürünün gelişim sürecini bilişsel seviyede özümsemiş olma seviyesi iyi olarak değerlendirilebilir.

2.4.4. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Korumak İçin Her Türlü Fedakârlığı Yapma

Tablo 34. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Korumak İçin Her Türlü Fedakârlığı Yaparım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	78	7,7	3,69 İyi Seviyede
Katılmıyorum	70	6,9	
Fikrim Yok	236	23,4	
Katılıyorum	322	31,9	
Tamamen Katılıyorum	300	29,8	
Toplam	1006	99,8	
Kayıp Veri	2	,2	
Toplam	1008	100,0	

Öğrenciler, ailesinde ve toplumda var olan kültürden beslenmekte ve ortaöğretim seviyesine geldiklerinde birçok kültürel değere ait ön kabullere sahip olmaktadır.⁵⁶³ Sahip olunan kültürel değerleri korumak, dışarıdan gelen bozucu etkilere karşı kültürel değerleri sahiplenmek toplumsal birliğin sağlanması noktasında oldukça önemli çalışmalardır. Bu noktada kişiliğin tamamlanma dönemi

⁵⁶³ Zübeyir Bulut, "Religious Pluralism And Teaching Other Religions İn Secondary Curriculum İn The Course Of Religious Culture And Ethics", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 / 2 (Temmuz 2014), 366.

olan ortaöğretim çağındaki gençlere verilecek eğitim, kültürel değerleri korunması için hayati öneme sahiptir.

İslâm kültürüne ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yapma konusunda öğrencilerin %61,7'si olumlu görüş bildirmişlerdir. Toplumsal beraberliğin zeminini teşkil eden kültüre ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yapma isteğinin bu seviyede çıkması oldukça memnuniyet vericidir. Öte yandan 236 öğrenci bu konuda fikrim yok cevabını verirken 148 öğrenci olumsuz cevap vermişlerdir. Katılımcıların ortalaması ise 3,69'dur. İslâm kültürüne ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yapmanın önemi göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların iyi seviyede oldukları söylenebilir.

2.4.5. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Diğer Kültürlerden Kolaylıkla Ayırt Etme

Tablo 35. İslâm Kültürü'ne Ait Değerleri Diğer Kültürlerden Kolaylıkla Ayırt Edebilirim

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	44	4,4	3,99 İyi Seviyede
Katılmıyorum	52	5,2	
Fikrim Yok	130	12,9	
Katılıyorum	416	41,3	
Tamamen Katılıyorum	363	36,0	
Toplam	1005	99,7	
Kayıp Veri	3	,3	
Toplam	1008	100,0	

İyi din eğitimi görmüş bir bireyin özellikleri arasında, yalnız kendisinin sahip olduğu kültür hakkında değil, diğer kültürler hakkında da bilgi sahibi olması, bilimsel değerlendirmelerde bulunabilmesi sayılabilir. Bu sebeple Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden, öğrencilerin kültürel konulara daha geniş perspektiften bakabilen, diğer kültürleri anlayabilen bir ufuk kazanmasına önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.⁵⁶⁴ Kendi kültürünü tanımanın yansırı dünyadaki diğer kültürler hakkında da bilgi sahibi olmak bireyin kendisine olan güvenini pekiştirecek, küreselleşen dünyada toplumlar arası barışın oluşmasına katkı sunacaktır.

⁵⁶⁴ Bulut, "Religious Pluralism And Teaching Other Religions", 365.

Tablo 32 incelendiğinde öğrencilerin %77,3'ü İslâm Kültürü'ne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt edebilirim maddesine olumlu cevap vermişlerdir. Oldukça yüksek oranda öğrencinin bu cevabı vermiş olması eğitimde kültürel farkındalık kazanma hedefi göz önünde bulundurulduğunda, oldukça iyi bir sonuçtur. Katılımcıların %9,6'sı da bu konuda olumsuz bildirimde bulunmuşlardır. %12,9 oranında öğrenci fikir bildirmezken genel ortalama 3,99 sevinde oluşmuştur. Genel ortalamaya göre İslâm kültürüne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt etme hususunda katılımcıların genelinin iyi seviyede olduğu belirtilebilir.

2.4.6. İslâm Kültürü'ne Ait Mimari Eserleri Tanıma

Tablo 36. İslâm Kültürüne Ait Mimari Eserleri Tanırım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	54	5,4	3,57 İyi Seviyede
Katılmıyorum	100	9,9	
Fikrim Yok	260	25,8	
Katılıyorum	398	39,5	
Tamamen Katılıyorum	193	19,1	
Toplam	1005	99,7	
Kayıp Veri	3	,3	
Toplam	1008	100,0	

Şehirlerin ibadet mekânları, çeşmeleri, çarşıları hatta yolları dâhi sahip olunan kültürün önemli göstergelerindendir. Bu anlamda şehirler bir kimliğe sahip yapılardır. Her şehir içerisinde barındırdığı kültürel değerlere özgü bir kimliğe sahiptir.⁵⁶⁵

İslam kültürünün mimariye etki eden güçlü bir yönü bulunmaktadır. Medreseler, camiler, kervansaraylar, köprüler, çeşmeler, türbeler İslam kültürüne ait izler taşıyan önemli yapılardan bazılarıdır. Bu kültürel zenginliği yeni yetişen nesle tanıtmak bu zenginliklerin korunması ve geliştirilmesi noktasında büyük önem arz etmektedir.

⁵⁶⁵ İslam Can, “İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 2 /3 (Temmuz 2016), 7.

İslâm kültürüne ait mimari eserleri tanıma konusunda öğrencilerin %58,6'sı olumlu görüş bildirmişlerdir. %25,8'lik bir kısım öğrenci fikir bildirmezken 15,3'lük bir grup öğrenci İslâm kültürüne ait mimari eserleri tanımadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların genel ortalaması ise 3,57 seviyesindedir. İyi olarak değerlendirdiğimiz bu seviye, İslam mimarisine ait bölgemizdeki önemli eserler göz önünde bulundurulduğunda daha iyi seviyelerde olması beklenmektedir.

2.4.7. Kültürümüzün Yabancı Kültürlerden Olumsuz Etkilenmesi Sebebiyle Kaygılanma

Tablo 37. Kültürümüzün Yabancı Kültürlerden Olumsuz Etkilenmesi Sebebiyle Kaygılanım

	F	%	$\bar{x}$
Kesinlikle Katılmıyorum	91	9,0	3,58 İyi Seviyede
Katılmıyorum	102	10,1	
Fikrim Yok	222	22,0	
Katılıyorum	304	30,2	
Tamamen Katılıyorum	285	28,3	
Toplam	1004	99,6	
Kayıp Veri	4	,4	
Toplam	1008	100,0	

Bünyelerinde birden fazla kültürel yapıyı barındıran toplumlar, kendilerini oluşturan asli unsurların kültürlerini, etnik yapı ve inançlarını aynı potada birleştirmeyi başarmak durumundadır.⁵⁶⁶ Aksi durumda toplumsal bir kargaşa oluşacak ve insanların kendilerini ait hissetmediği toplumsal yapılar birçok problemle karşı karşıya kalacaktır.

Her kültürel yapı, sahip olduğu değerlerin dışarıdan gelebilecek olumsuz etkilere karşı korunmak ister. Küreselleşen dünyamızda kültürel değerlerin çok yoğun saldırı altında bulunduğu da bilinmesi gereken bir durumdur. Bu noktada sahip olduğumuz değerlerin bilhassa yeni yetişen nesiller tarafından özüm senerek

⁵⁶⁶ Nevzat Kunduracı, “İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Kültürü”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 0 / 34 (Mayıs 2015), 62.

dışarıdan gelebilecek bozucu etkilere karşı koruma altına alınması hayati derecede öneme sahiptir.

Kültürümüzün yabancı kültürlerden olumsuz etkilenmesi sebebiyle kaygılanma durumuna bakıldığında, öğrencilerin %58,5'i olumlu görüş bildirmişlerdir. Oldukça iyi bir seviyede olan öğrenci grubunun bu yönde fikir belirtmesi, kültürümüzün yabancı etkilere karşı korunma ihtiyacı göz önüne alındığında oldukça memnuniyet vericidir. Katılımcıların %22'si fikir belirtmemişlerdir. Öğrencilerin %19,1'i ise kültürümüzün yabancı kültürlerden olumsuz etkilenmesi sebebiyle kaygılanmadıklarını belirtmişlerdir Katılımcıların genel ortalaması ise 3,58 seviyesindedir. Böylesine önemli bir konuda yeni yetişen nesil arasında iyi denebilecek seviyede bir hassasiyetin oluşması, yarınlarımız adına umut vericidir.

3. DKAB Dersleri Sayesinde Kültürel Aidiyet Bilinci Kazanma Yeterlik Algıları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

Bu bölümde araştırmamıza katılan öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanmalarının bağımsız değişkenlerle olan ilişkilerini SPSS T Testi ve Tek yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testinden elde ettiğimiz verilerle tespit ederek yorumlayacağız.

3.1. DKAB Derslerinin Cinsiyet Değişkeni ile DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Arasındaki İlişki

Tablo 38. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Cinsiyete Göre t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SS	t	Sd.	P
Kız	458	3,5311	0,61291	-1,629	999	0,104
Erkek	543	3,6000	0,70876			

T testi sonuçlarına göre erkek öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algılarının puan ortalaması 3,6 olurken, kız öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algılarının puan ortalaması 3,5311’te kalmıştır. Analiz sonuçlarına göre erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki farkın ($t=1.629$, $sd=999$, $p=0.104>0.05$) $p<0.05$ manidarlık düzeyinde anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre erkek ve kız öğrencilerin konumuzla ilgili yerlilik algılarında anlamlı bir ilişki söz konusu değildir. Bu durum cinsiyet değişkeninin kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algılarında herhangi bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Erkek öğrencilerin ortalamasının kız öğrencilere nispeten çok küçük de olsa fazla olduğu da t testinden çıkan bir başka sonuçtur. Bunun sebebi olarak, toplumumuzda erkeklerin kültürel hayata katılımının kızlara oranla daha fazla olduğu söylenebilir. Ataerkil bir toplum yapımızın varlığı sebebiyle kızlar daha fazla evde dururken, erkeklerin sosyal hayatta daha görünür olmaktadır. Bu sosyal hayat da kızlara nispeten daha fazla bulunmak da kültürel değerlerin tanınması ve benimsenmesi noktasında erkeklere bir avantaj sağladığı söylenebilir.

3.2. DKAB Derslerinin Sınıf Seviyesi ile DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırması Arasındaki İlişki

Tablo 39. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Sınıf Seviyesine Göre t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SS	t	Sd.	P
11. Sınıf	490	3,5691	0,69983	-0,94	1001	0,925
12. Sınıf	513	3,5651	0,63540			

Tabloda sınıf seviyelerine göre DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları incelenmiştir. Veriler incelendiğinde 11. Sınıf ortalamasının 3,5691 olduğu görülürken, 12. Sınıf ortalamasının 3,5651 olduğu tespit edilmiştir. Ölçekten alınan sonuçların anlamlı derecede farklılık gösterip göstermediği ise t-testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 11 ve 12. Sınıf seviyelerinde DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya yönelik anlamlı bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle ortalamaların arasındaki farkın $(t= -0,94, sd=1001, p=0.925>0.05)$ $p<0.05$ olmasından dolayı anlamlılık düzeyinin üzerinde bir duruma kavuşmadığı söylenebilir.

3.3. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Gelir Düzeyi Arasındaki İlişki

Tablo 40. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Ailenin Gelir Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ailenin Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
500-1500 TL	68	3,6107	0,68882	Gruplar arası	6,678	4	1,669	3,768	0,05
1501-2000 TL	140	3,6757	0,60232	Grup İçi	433,291	978	0,443		
2001-3000 TL	319	3,6211	0,64041	Toplam	351,747	982			
3001-5000 TL	284	3,5218	0,65717						
5001 TL ve Üstü	172	3,4268	0,75872						

Tabloda DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algılarının ailenin gelir düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu verilere göre, kültürel aidiyet bilinci kazanmanın gelir düzeyine göre farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşmanın anlamlı olup olmadığının anlaşılması için yapılan analiz sonuçlarına göre katılımcıların DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile ailenin gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağın olduğu tespit edilmiştir. [$F = 3,768$; $P = 0,05 \leq 0,05$] Bu bağın hangi gruplar arasında nasıl bir şekilde oluştuğunu belirlemek için yapılan Tukey testi sonuçlarına göre, gelir düzeyinin iyi olması kültürel aidiyet bilinci kazanma durumunu olumsuz etkilemektedir. Tabloya göre gelir düzeyi 500-1500 TL arasında olan ailelerde yaşayan öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma ortalaması 3,6107 seviyesindedir. Gelir düzeyi 1501-2000 TL arasında olan ailelerde yaşayan öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma ortalaması 3,6757 seviyesindedir. Gelir düzeyi 2001-3000 TL arasında olan ailelerde yaşayan öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma ortalaması 3,6211 seviyesindedir. Gelir düzeyi 3001-5000 TL arasında olan ailelerde yaşayan öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma ortalaması 3,5218 seviyesindedir. Gelir düzeyi 5001 ve Üstü arasında olan ailelerde yaşayan öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma ortalaması ise 3,4268 seviyesindedir. Tüm bu sonuçlara göre en düşük kültürel aidiyet bilinci kazanma

durumu geliri 5001 TL ve üzeri olan ailelerin çocuklarındadır. Bu sonucu ailesinin geliri 3001-5000 TL arasında olan öğrenciler izlemektedir.

ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların gelir düzeyi arttıkça DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri düşmektedir. Bu durum toplumumuzda ekonomik gelişmişliğin kültürel değerlerle olan bağları zayıflattığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Ekonomik yönden ileri düzeyde olan ailelerin çocukları diğer ailelerin çocuklarına oranla İslam kültürünü oluşturan değerleri benimseme yönünden geride kalmaktadır. Bu duruma, ekonomik olarak ileri düzeydeki ailelerin akrabalık, komşuluk gibi toplumsal ilişkilerden kendilerini soyutlamasının sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca ekonomik gelişmişliğin beraberinde getirebileceği ve İslam kültürüne uygun olmayan iş ve eylemlere ulaşabilme kolaylığı da bu ailelerin çocuklarını olumsuz etkileyebilir.

3.4. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Okul Türü Arasındaki İlişki

Tablo 41. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Okul Türüne Göre ANOVA Testi Sonuçları

Okul Türü	N	$\bar{X}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Kongre Lisesi	210	3,6654	0,55286	Gruplar arası	15,421	7	2,203	5,036	0,00
Cemalettin Yılmaz M.T.A.L (Ticaret Lisesi)	109	3,4110	0,59082	Grup İçi	437,441	1000	437		
Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	179	3,6808	0,66177	Toplam	452,862	1007			
Sosyal Bilimler Lisesi	136	3,4193	0,67625						
Cumhuriyet Lisesi	89	3,4282	0,77397						
Mesleki Eğitim Merkezi	91	3,7471	0,69343						
Fen Lisesi	92	3,5163	0,89206						
Atatürk Lisesi	102	3,4927	0,52433						

Tabloda DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile okul türleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu verilere göre, kültürel aidiyet bilinci kazanmanın okul türüne göre farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşmanın anlamlı olup olmadığının anlaşılması için yapılan analiz sonuçlarına göre katılımcıların DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile okul türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. [$F = 5,036$; $P=0,00 < 005$] Bu bağın hangi gruplar arasında nasıl bir şekilde oluştuğunu belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre okul türleri içerisinde kültürel aidiyet bilinci kazanma becerisinin puan ortalaması 3,7471 ortalama ile Mesleki Eğitim Merkezi'nde yüksek çıkmıştır. Bu okulu 3,6808 Atatürk Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi takip etmektedir.

Test sonuçlarına göre meslek öğrenimiyle kültürel aidiyet bilinci kazanma arasında olumlu bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Hayata erken yaşlarda atılan ve ortaöğretim çağının ilk yılında meslek seçimini yapmış olan Mesleki Eğitim Merkezi

ve Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin diğer okullara göre kültürel aidiyet bilincini daha fazla kazandığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun sebepleri arasında bir önceki testte ortaya çıkan ekonomik yönden zayıf ailelerin çocuklarının bu okullara gidiyor olması etkili olabilir. Bir başka sebep olarak ise bu okuldaki öğrencilerin hem okulda hem de işyeri ortamında yoğun bir eğitim sürecine tabi tutuldukları da sayılabilir. Diğer liselerdeki öğrencilerin okul haricinde kendilerini eğiten bir ortamları olmayabilirken, bu okullardaki öğrencilerinin haftanın hemen her günü işyerlerinde ustaları ile beraber olmaları, onların kültürel değerleri özümsemelerinde etkili olabilir. Katılımcılar arasında kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında en düşük ortalamaya sahip öğrencilerin bulunduğu okullar ise Ticaret Lisesi ve Fen Lisesi olarak belirlenmiştir. Özellikle Fen Lisesi öğrencilerinin ortalamasının düşük çıkmasında diğer okullara göre yoğun şekilde yaşadıkları üniversite sınavlarına çalışma temposunun onları kültürel değerlerden ve sosyal hayattan koparması etkili olabilir.

3.5. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Dini Bilgileri En Çok Öğrenilen Yer Arasındaki İlişki

Tablo 42. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Dini Bilgileri En Çok Öğrenilen Yere Göre ANOVA Testi Sonuçları

Dini Bilgilerin En Çok Öğrenildiği Yer	N	$\bar{X}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Ailem	547	3,6282	0,62	Gruplar arası	21,045	7	3,006	6,951	0,00
Dkab Öğretmeni	194	3,5186	0,62	Grup İçi	429,924	994	0,43		
Cami Hocası ve Diyanet Kursları	121	3,6726	0,58	Toplam	450,970	1001			
Tarikat Cemaat	35	3,5418	0,88						
Kitap Dergi	28	3,4524	0,58						
İnternet	39	3,0848	0,88						
Arkadaş Çevresi	14	3,1793	0,85						
Diğer	24	3,5639	1,02						

Tablo 42'ye göre DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile dini bilgileri en çok öğrenildiği yer arasındaki bağ incelenmiştir. Tabloya göre, DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanmanın dinî belgilerin en çok öğrenildiği yere göre farklılaştığı net olarak görülmektedir. Bu farklılaşmanın manidar olup olmadığının tespiti için yapılan analiz sonuçlarına göre katılımcıların DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile dini bilgilerin öğrenildiği yer arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. [$F = 6,951$; $P = 0,00 < 005$] Bu bağın hangi gruplar arasında nasıl bir şekilde tezahür ettiğini ortaya koymak için yapılan ANOVA testi sonuçları incelenmiştir. Buna göre kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında dini bilgilerin en çok öğrenildiği yer içerisinde Cami Hocası ve Diyanet kursları 3,6726 ortalama ile ilk sırada çıkmıştır. Başka bir ifadeyle en çok Diyanet'e bağlı kurslarda dinî bilgiler edinen öğrencilerin kültürel değerleri en fazla kazanan grup olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi olarak cami ve diyanet kurslarına genellikle toplumumuz içerisinde gelenek ve göreneklerine bağlı, günlük ibadetlerini aksatmayan, kültürel değerleri özümsemiş ailelerin çocuklarını gitmesi olarak görülebilir. Diyanet kurslarının ardından ikinci sırada kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile dini bilgileri en çok öğrenildiği yer sıralamasında aileler gelmektedir. Aileleri aracılığı ile dini bilgileri edinen öğrencilerin kültürel aidiyetlerini daha fazla sağladığı analizimizden çıkan bir sonuçtur. Bunun sebebi olarak, en çok ailelerinden dini bilgileri öğrenen öğrencilerin bu bilgilerle beraber kültürel değerleri de öğrenerek hayatlarına geçirdikleri söylenebilir.

Kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algıları ile dini bilgileri en çok öğrenildiği yer sıralamasında son sırayı ise en çok internetten dini bilgiler öğreniyorum diyenler oluşturmaktadır. Bu sonuca göre, internetten edinilen dini bilgiler öğrencilerin kültürel aidiyetlerini oluşturmada olumsuz yönde etki etmektedir. Bu duruma internet ortamında her türlü yanlış bilginin, hurafe ve uydurmanın dini bilgi diye sunulması neden olabilir. Ayrıca en çok internet ortamından dini bilgiler öğrenecek kadar bu konuda sahipsiz kalmış öğrencilerin, sosyal yönden yalnızlık çekerek kültürel bağlardan mahrum kaldıkları da bu duruma sebep olarak sayılabilir.

3.6. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile DKAB Derslerindeki Başarı Durumu Arasındaki İlişki

Tablo 43. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının DKAB Derslerindeki Başarı Durumuna Göre ANOVA Testi Sonuçları

DKAB Derslerindeki Başarı Durumu	N	$\bar{x}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Çok İyi	447	3,6944	0,66	Gruplar arası	24,547	4	6,137	14,427	0,00
İyi	396	3,5323	0,60	Grup İçi	424,928	99	0,425		
Orta	142	3,3445	0,70	Toplam	449,475	1003			
Kötü	7	2,9172	0,54						
Çok Kötü	12	3,5651	0,86						

Tabloda DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile DKAB derslerindeki başarı arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre, DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanmanın DKAB derslerindeki başarıya göre farklılaştığı ortaya çıkmaktadır. Bu farklılaşmanın anlamlılık seviyesinin ölçümü için yapılan incelemelere göre katılımcıların DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile DKAB derslerindeki başarıları arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. [$F = 14,427$; $P = 0,00 < 0,05$] Bu bağın hangi seviyedeki başarı ile nasıl bir şekilde ortaya çıktığını belirlemek için yapılan ANOVA testi sonuçları da incelenmiştir. Buna göre DKAB derslerindeki başarıları çok iyi olan öğrenci grubunun en fazla kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algısına sahip olduğu belirlenmiştir. DKAB derslerindeki başarıları kötü ve çok kötü olan gruba ait sonuca göre ise, bu öğrencilerin en düşük kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algısına sahip öğrenciler olduğu da analizimizden çıkan bir başka sonuçtur. Bu sonuçlara göre DKAB derslerinde gösterilen başarı ile hedef kazanımlara ulaşılması bireyi kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında ileri bir seviyeye taşımaktadır. Bu da bize DKAB derslerinin öğrenciye kültürel aidiyet

bilinci kazanma noktasında yeterlik algısına ulaştırdığını bir kez daha göstermektedir.

3.7. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Yeterlik Algıları ile Okul Seçme Sebebi Arasındaki İlişki

Tablo 44. DKAB Derslerinin Kültürel Aidiyet Bilinci Kazandırma Yeterlik Algılarının Okul Seçim Sebebine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Okul Seçme Sebebi	N	$\bar{x}$	SS	Varyans Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Kendi İsteğim	364	3,6347	0,67	Gruplar arası	4,053	4	1,013	2,2730	0,060
Ailemin İsteği	72	3,4796	0,67	Grup İçi	444,560	995	0,446		
Puanım Bu Okula yetti	469	3,5447	064	Toplam	447,614	999			
Evime Yakın	37	3,3719	055						
Diğer	58	3,5079	0,83						

Tablo 44'te DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile öğrencinin okul seçme sebebi arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre, DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanmanın okul seçim sebebine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu farklılaşmanın anlamlılık seviyesinin ölçümü için yapılan incelemelere göre, katılımcıların DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile okul seçim sebebi arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. [$F = 2,2730$; $P = 0,060 < 005$] Buna göre öğrencilerin okul seçim sebebiyle kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algısı arasında anlamlı herhangi bir ilişki söz konusu değildir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İnsan yaratılışı gereği sosyal hayata muhtaç olarak dünyaya gelir. Bu sosyal hayat içerisinde yazılı olarak belirlenmemiş olsa bile her insandan beklenen roller ve uyması zorunlu olan bazı kurallar vardır. Bu kurallar sayesinde toplumsal birlik ve dayanışma gerçekleşebilir. Toplumsal kuralların temelini oluşturan kültür, insana toplum içerisindeki konumunun, başka insanlar içerisinde nasıl davranması gerektiğinin en önemli belirleyicilerindendir.

Teknolojik gelişmeler sayesinde üretilen her bilginin hızla yayıldığı ve her insana kolaylıkla nüfûz edebildiği dönemlerden geçmekteyiz. Bu durumun içerisinde birçok fırsatı ve tehdidi barındırdığı söylenebilir. Artık dünyanın herhangi bir yerinde üretilen ve insanların kültürel bağlarını aşındırıcı ve yıkıcı bilgi ve ürünler kolaylıkla ülke sınırlarını ve kıtaları aşmaktadır. Böylece toplumlar, kültürel yozlaşmaya maruz kalmakta ve kolaylıkla çürüyüp, kargaşaya ve toplumsal kaosa hazır hale gelmektedir. Böyle bir dünyada devletlere ve tüm sivil organizasyonlara düşen görev, insanları bir arada tutan ve kültürel aidiyeti sağlayan değerleri koruyucu tedbirler almaktır.

Her şeyin çok hızlı değiştiği zamanlardan geçmekteyiz. Kullanılan makinelerden, giyilen kıyafet modasına, evimizdeki eşyalardan dinlenen müzik tarzına kadar etrafımızdaki hemen her şey çok hızlı bir değişime uğramaktadır. Daha birkaç sene önce alınan son teknoloji ürünler demode olmakta ve kullanım dışı kalabilmektedir. Bu değişim sosyal hayatta da kendisini göstermektedir. Sosyal bir varlık olan insanın bu değişimlere kayıtsız kalması mümkün değildir. Gelenekselleşmiş dini kültür ve modern hayat tazi arasında sıkışıp kalan bireylerin kendi içerisinde çatışma yaşaması kuvvetle muhtemeldir. Sözgelimi modern hayatın istifademize sunduğu sosyal medya uygulamaları kültürel değerlerimizle uyumlu olarak yeniden yorumlanabilmeli varsa zararlı yönleri yapıcı bir yöntemle ıslah edilmelidir. Bu noktada DKAB derslerinin yaşanan hayatla dinin hedefleri arasındaki köprüleri kurma gibi bir görevinden söz edebiliriz. Çünkü bu köprülerin sağlam temeller üzerine kurularak sürekli canlı tutulması insanımızın kültürel aidiyetlerini sağlaması bakımından son derece önemlidir.

Ulaşım ve iletişimin oldukça kolaylaştığı ve hızlandığı dünyamızda insanlar arasındaki mesafeler her geçen gün sorun olmaktan çıkmaktadır. Dünyanın en uzak ülkelerindeki kişilerle, en yakındaki insanlar kadar hızlı iletişim kurulabilirken, binlerce kilometre süren yolculuklar birkaç saate sığabilmektedir. Tüm bu gelişmeler, insanlar arası mesafeleri ortadan kaldırarak çok farklı kültürlerin bir arada yaşamasına zemin oluşturmaktadır. Artık dünyanın hemen her yerinde birbirinden farklı kültürden insanlar komşuluk, arkadaşlık ve hatta akrabalık bağları kurabilmektedir. Bunca farklı kültürün bir arada yaşayabilmesinin en temel koşulu karşılıklı hoşgörü kültürü oluşturabilmektir. Bu noktada DKAB derslerinin hoşgörü kültürü temelinde toplumumuza kazandıracağı önemli değerler vardır. Bu derslerin program ve müfredatında yapılacak farklı kültürler hakkında bilinçlendirici ve kültürel farklılıkların birer zenginlik olduğunu öğretici zenginleştirmeler yarınlarımız için hayati öneme sahiptir.

Çok farklı kimliklerin, mezheplerin, ırkların bir arada bulunduğu toplumsal yapımızda insanlarımızın ortak değerler etrafında buluşabilmesi, geleceğimiz için büyük önem arz etmektedir. Bu noktada Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri yetişmekte olan nesle kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu dersler sayesinde yetişen nesiller yeme içmeden giyim kuşama, düğün törenlerinden cenaze merasimlerine, ibadet mekanlarından günlük konuşmalardaki ifadelere kadar birçok konuda kültürel değerlerin farkına varabilir. Aynı zamanda bu dersler sayesinde dine mesafeli insanlar bile toplumsal değerler hakkında bilinçlenebilmekte ve sosyal hayatı daha kolay yaşayabilmektedir.

Edebiyattan, musikiye, mimariden günlük konuşmalara kadar pek çok alanda İslam dininin izlerini görmek mümkündür. Bu zenginliğin korunması ve geliştirilmesinde DKAB derslerine önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle din eğitimi gelişigüzel hazırlanmış programlara, yetkinliği olmayan öğretmenlere ve özensiz düzenlenmiş müfredatlara bırakılamaz. Kültürel mirasımızın farkında olan ve alanında uzmanlaşmış kişilerce verilmesi zorunlu olan bu eğitim, sosyal sorunların aşılmasında ve sağlıklı bir toplum inşa edilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir.

Günümüzde birçok Müslüman toplum ekonomik, siyasi ve sosyal problemler içerisinde. Bilim, teknoloji, sanat ve spor gibi alanlarda batı medeniyetinin çok

gerisinde kalan İslam dünyası, düştüğü bu durumdan çıkış yolları aramaktadır. Geçmişin, bugünün ve geleceğin yoğun bir şekilde tartışıldığı İslam toplumlarında hemen herkesin üzerinde mutabık kaldığı sorun, düşünce üretiminde yaşanan eksikliklerdir. Özgür düşüncenin, farklı bakış açılarının ve hoşgörü kültürünün henüz istenilen düzeyde yerleşemediği Müslüman toplumlarda geri kalmışlık tesadüf olamaz. Özellikle genç neslin yaşanan bu kaotik durumdan ciddi derecede rahatsız olduğu ve yeni arayışlara yöneldiği bilinen bir gerçektir. Ülkemiz özelinde milyonlarca gence ulaşma noktasında benzersiz olan DKAB derslerinin yaşanan bu olumsuz durumlara çözümler üretmesi bir tavsiyeden öte zorunluluktur. Bu derslerin durağanlıktan kurtulup hayatın akışına yön veren bir düşünceyle öğrencileri inşa etmesi Endülüs, Selçuklu ve Osmanlı örneklerinde hayat bulan kültürel köklerimizdeki gelişmeleri tekrar kazandıracaktır.

Araştırmamızda kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle DKAB dersleri ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda literatür taraması yapılarak, ders kitapları, ünite kazanımlar ve öğretim programı incelenmiştir. Ardından Sivas merkezde öğrenim gören ortaöğretim seviyesindeki 1008 öğrenciye “*Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği*” uygulanarak, elde edilen verilerle ilgili analizler ve yorumlamalar yapılmıştır. Son olarak DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algılarının cinsiyet, sınıf seviyesi, gelir düzeyi, okul türü, dini bilgilerin en çok öğrenildiği yer, DKAB derslerindeki başarı durumu ve okul seçme sebebine bağlı olarak değişkenlik gösterip göstermediği belirlenmiştir. Bu veriler ışığında araştırmamızın sonuçlarını ise şöyle maddelendirebiliriz:

1. Kültürel aidiyet bilinci kazandırma amacına yönelik olarak DKAB öğretim programında oldukça genel ve yüzeysel ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Programın yetkinlikler başlığı altında bireyin içinde bulunduğu toplumla “*sosyal ve kültürel bağlamda uygun etkileşimde bulunması*” hedefinden bahsedilirken, aynı başlık altında “*kültürel farkındalık ve ifade*” hedefiyle kültürel aidiyet bilinci kazanmaya vurgu yapılmıştır. Programın temel felsefesi bölümünde ise bireyin “*millî, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimsemesi*” ifade edilerek kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefine değinilmiştir. Bu ifadelerden yola çıkarak, programda kültürel aidiyet bilinci kazanım hedefine yeterli düzeyde önemin

verildiğini söylemek zordur. Netice itibarıyla öğretim programında üç yerde dolaylı ve yüzeysel olarak kültürel aidiyet bilinci kazandırma hedefinin yer alması, böylesine önemli bir hedefin daha nitelikli ve müstakil olarak üzerinde durulma ihtiyacını ortaya koymaktadır.

2. Ortaöğretim DKAB ders kitaplarında bireyin kültürel aidiyetine katkı verebileceğini düşündüğümüz üniteler ve konu başlıklarının yeterlilikleri her sınıf seviyesinde farklılık göstermektedir. Dokuzuncu sınıf ders kitabında “Gençlik ve Değerler” ünitesinin alt başlıkları arasında geçen “Değer ve Değerlerin Kaynağı”, “Değerlerin Oluşumuna Dinin Etkisi” ve “Değerlerin Oluşumuna Örf ve Âdetin Etkisi” ile “Gönül Coğrafyamız” ünitesinin “İslam Medeniyeti ve Özellikleri” konu başlıklarının bireyin kültürel aidiyet kazanmasına hizmet ettiğini söyleyebiliriz. 9. sınıflar düzeyinde hem müstakil ünitelerin hem de nitelikli konu başlıklarının bulunması sayesinde kültürel aidiyet bilinci hedefinin yeterli derecede kazandırılabilceğini belirtebiliriz.

3. Onuncu sınıf ders kitabında “Hz. Muhammed ve Gençlik” ünitesinin “Kur’an-ı Kerim’de Gençler” başlığı, “Din ve Hayat” ünitesinin “Din ve Aile” ile “Din ve Sosyal Değişim” konu başlığı ve son olarak “İslam Düşüncesinde İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Yorumlar” ünitesinde bulunan “Dini Yorum Farklılıklarının Sebepleri” konuları kültürel farkındalık konusunda bazı bilgiler içermektedir. Bu noktada bu sınıf seviyesinde yetersiz olduğunu söyleyebileceğimiz kültürel aidiyet bilinci hedefinin müstakil üniteler ve konularla programda ve müfredatta yer alması ihtiyacı bulunmaktadır.

4. On birinci sınıf ders kitabının “Dünya ve Ahiret” ünitesinde “Kabir Berzah ve Ahirete Uğurlama” konusunda, “Kuran’a Göre Hz. Muhammed” ünitesinin “Hz. Muhammed’e Bağlılık ve İtaat” konu başlığı altında ve “İnançla İlgili Meseleler” ünitesinin “Yeni Dini Hareketler” konusunda kültürel değerlerimize atıflar bulunmaktadır. Yüzeysel ve dağınık olarak yer bulan kültürel bilinç kazandırma hedefindeki bu başlıkların daha da zenginleştirilmesi gerekir. Bu sınıf seviyesinde de öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya yönelik olarak müstakil ünite ve konuların bulunmasına ihtiyaç vardır.

5. On ikinci sınıf ders kitabında “İslam ve Bilim” ünitesinin “İslam Medeniyetinde Bilim ve Düşüncenin Gelişimi” ile “İslam Medeniyetinde Öne Çıkan Eğitim Kurumları”, “Anadolu’da İslam” ünitesindeki “Örnek Şahsiyetler” ve “İslam Düşüncesinde Tasavvufi Yorumlar” bölümünün “Kültürümüzde Etkin Olan Tasavvufi Yorumlar” konu başlıklarında kültürel bilinç kazandırma yönünde hedeflerin olduğu görülmektedir. Ancak kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya yönelik olarak oldukça kısa ve yetersiz olan bu başlıkların daha vurgulu ve müstakil konular halinde yer bulması toplumsal birliğimiz açısından gereklidir.

6. Kişiliğin şekillendiği ve zorunlu eğitimin son bölümü olan ortaöğretimin her sınıf seviyesinde DKAB ders müfredatı içerisinde kültürel zenginliklerimiz başlığı altında müstakil ve daha ayrıntılı hedefler belirlenebilirdi. Yüzyıllardır oluşmuş kültürel zenginliklerimiz üzerinde her sınıf seviyesinde müstakil olarak din ve kültürün kopmaz bağının işlendiği konu başlıklarının yerinde olacağı kanaatindeyiz. Mimariden musikiye, örf ve adetlerimizden giyim kuşamımıza, günlük konuşmalarımızdan evlerimizdeki birçok malzemeye, cenaze merasimlerinden düğün törenlerine, çocuklarımıza verdiğimiz isimlerden sahip olduğumuz birçok sanata kadar kültürümüzün birçok alanında etkili olan dini birikimin tüm bu başlıklar altında öğrencilerde farkındalık oluşturmaya yarınlarımız için gereklidir. Bu sayede nesiller arasında halihazırda yaşanan iletişim kopukluğu giderilecek ve yeni yetişen nesiller kültürel aidiyet bağlarıyla toplumsal yapımızda yer bulabilecektir.

7. Çalışmamızın anket kısmı 8 farklı okul türünden 1008 öğrenci üzerinde Yasin Yiğit ve Hüseyin Kasım Koca tarafından geliştirilen ve Aralık 2019’da Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi’nde yayınlanan Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği ismiyle 26 sorudan oluşmuştur. Bu sorulara verilen cevaplar neticesinde öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmasında DKAB derslerinin rolü ölçülmüştür. Elde edilen veriler çok iyi, iyi, orta ve düşük seviye olmak üzere dört kategoride sınıflandırılmıştır.

a. DKAB derslerinin öğrencilere kültürel aidiyet bilinci kazandırma gibi önemli bir görevi vardır. Çalışmamız neticesinde bu derslerin öğrencilere kültürel

aidiyet bilici kazandırma hedefine yönelik olarak “çok iyi seviyede” bilinç verebildiği başlıkları şöyle sıralayabiliriz.

- Dinî bayramlarda yakınlarımı ziyaret ederim.
- Toplumun genel ahlak kurallarına uyarım.
- Yakını vefat eden tanıdıklarına taziye ziyaretinde bulunurum
- İslâm geleneğindeki yemek adabını bilirim
- Doğal çevreyi korurum.

Görüldüğü gibi DKAB dersleri öğrencilere bayram ve taziye ziyaretleri, ahlak kuralları, yemek adabı ve çevre bilinci konularında bilinç kazandırma noktasında oldukça başarılıdır. Bu durum memnuniyet verici olmakla birlikte programda ve kitap içeriklerindeki gelecekte olması muhtemel güncellemelerde bu konu başlıklarının korunması gerektiğini ifade edebiliriz.

b. Araştırmamızda elde ettiğimiz bir diğer veri grubu da DKAB derslerinin öğrencilere “iyi seviyede” bilinç kazandırdığı başlıklardır. Bu başlıkları şöyle sıralayabiliriz.

- İslâm kültürüne ait giyim kuşam şeklini bilirim.
- Tanıdıklarım hastalandıklarında onları ziyaret ederim.
- Ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışırım.
- Okumayı seven bir toplum olmamız için çalışırım.
- Din ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklayabilirim.
- İslâm kültürünü yaşatmaya çalışırım.
- İslâm kültürünün gelişim sürecini bilirim.
- İslâm kültürüne ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yaparım.
- İslâm kültürüne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt edebilirim.
- Kültürümüzün yabancı kültürlerden olumsuz etkilenmesi sebebiyle kaygılanırım.

Ortaöğretim DKAB dersleri öğrencilere İslam kültürü hakkında iyi derecede bilinç kazandırdığı çalışmamızdan anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hastaları ziyaret, okumayı seven bir toplum hedefi ve farklı kültürlerle doğru diyalog kurma konu

başlıklarında da “iyi seviyede” bilinç kazandırdığını söyleyebiliriz. DKAB derslerinde en iyiye ulaşma hedefi göz önünde bulundurulduğunda öğretim programı ve müfredatta bu konu başlıkları üzerinde bazı düzenlemelere ihtiyaç olduğu söylenebilir.

c. DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle “orta seviyede” kaldığı başlıkları şu şekilde maddelendirebiliriz.

- Televizyonda değerlerimize uygun programların izlenilmesini teşvik ederim.
- Konuşmalarında dini ifadeler kullanırım.
- Giyim kuşamda İslâm kültürüne uygun olanı tercih ederim.
- Farklı kültürlerin olumlu özelliklerinin kültürümüze taşınması için gayret ederim.
- İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması için yeni yollar bulmaya çalışırım.
- Toplumumuzda yürütülen bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesi için katkıda bulunurum.

Günlük hayata ilişkin televizyon izleme, kıyafet tercihi ve günlük konuşmalar başlıklarında DKAB derslerinin “orta seviyede” bilinç kazandırdığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber toplumsal konularda inisiyatif alma konusunda da DKAB derslerinin yeterince özendirici olmadığını söyleyebiliriz. Bu sebeple gerek öğretim programında gerekse dersin müfredatında öğrencilere bahsi geçen başlıklar üzerinde bilinç kazandırıcı düzenlemeler yapılması bir ihtiyaçtır.

d. Çalışmamızda ulaştığımız son veri grubu da DKAB derslerinin öğrencilere “düşük seviyede” bilinç kazandırabildiği başlıklardır. Bu başlıkları şöyle maddelendirebiliriz.

- Başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik ederim.
- Evimi dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem veririm.
- Eğlenmek amacıyla İslâm’a uygun alternatifler geliştiririm.
- Başkalarını İslâm kültürüne uygun giyinmeye teşvik ederim.

DKAB derslerinin öğrencilere “düşük seviyede” bilinç verebildiği konulara baktığımızda müzik, eğlence, kıyafet ve dini semboller başlıklarını görmekteyiz. Derslerin bu konular üzerinde yetersiz kaldığını belirtmekle birlikte ders müfredatında mutlaka iyileştirme çalışmaları yapılması gerektiğini de söyleyebiliriz.

8. DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algıları ile cinsiyet değişkeni arasındaki ilişki incelendiğinde kız ve erkek öğrenciler arasındaki farkın ($t=1.629$, $sd=999$, $p=0.104>0.05$) $p<0.05$ manidarlık seviyesinde anlamlı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu durum cinsiyet farklılığının kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algılarında herhangi bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

9. DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algılarının sınıf seviyesine göre değişkenlik gösterip göstermediği amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre 11 ve 12. Sınıf seviyelerinde DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırmaya yönelik anlamlı bir farklılık oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle sınıf seviyeleri arasındaki farkın ($t= -0,94$, $sd=1001$, $p=0.925>0.05$) $p<0.05$ olmasından dolayı anlamlılık düzeyinin üzerinde bir duruma kavuşmadığını söyleyebiliriz.

10. DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algılarının ailenin gelir düzeyine göre değişkenlik gösterip göstermediği ile ilgili gerçekleştirdiğimiz analize göre, kültürel aidiyet bilinci kazanmanın gelir düzeyine göre farklılaştığı sonucu ortaya çıkmıştır. [$F = 3,768$; $P= 0,05 \leq 005$] ANOVA testi sonuçlarına göre öğrencilerin gelir düzeyi arttıkça DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri azalmaktadır. Bu durum toplumumuzda ekonomik gelişmişliğin kültürel değerlerle olan bağları zayıflattığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu duruma sebep olarak, ekonomik yönden ileri düzeydeki ailelerin akrabalık, komşuluk gibi toplumsal ilişkilerden kendilerini soyutlamasını gösterebiliriz. Diğer taraftan ekonomik gelişmişliğin beraberinde getirebileceği ve İslam kültürüne uygun olmayan iş ve eylemlere erişebilme kolaylığı da bu ailelerin çocuklarını olumsuz yönde etkileyebilir.

11. Kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile okul türleri arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, kültürel aidiyet bilinci kazanma seviyesinin okul türüne göre değişkenlik gösterdiği ortaya çıkmıştır. [$F = 5,036$; $P=0,00 <005$] ANOVA testi sonuçlarına göre okul türleri içerisinde kültürel aidiyet bilinci kazanma becerisinin en yüksek olduğu okul türleri Mesleki Eğitim Merkezi ve Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'dir. Analiz sonuçlarına göre meslek öğrenimiyle kültürel

aidiyet bilinci kazanma arasında olumlu bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Hayata erken yaşlarda atılan ve ortaöğretim çağıının ilk yılında meslek seçimini yapmış olan bu okul türündeki öğrencilerin hem okulda hem de işyeri ortamında yoğun bir eğitim sürecine tabi tutulmaları bu durumun sebepleri arasında söylenebilir. Öğrenciler arasında kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında en düşük ortalamaya sahip öğrencilerin bulunduğu okullar ise Ticaret Lisesi ve Fen Lisesi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Fen Lisesi öğrencilerinin ortalamasının düşük çıkmasında diğer okullara göre yoğun şekilde yaşadıkları üniversite sınavlarına çalışma temposunun onları kültürel değerlerden ve sosyal hayattan koparmasının etkili olduğu söylenebilir.

12. Çalışmamızda öğrencilerin dini bilgileri en çok öğrendikleri yere göre kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algılarının farklılaştığı ortaya çıkmıştır, [$F = 6,951$; $P = 0,00 < 0,05$] ANOVA testi sonuçlarına göre kültürel aidiyet bilinci kazandırma noktasında Cami Hocası ve Diyanet kursları en yüksek ortalamaya sahiptir. Bunun sebebi olarak cami ve diyanet kurslarına genellikle toplumumuz içerisinde gelenek ve göreneklerine bağlı, günlük ibadetlerini aksatmayan, kültürel değerleri özümsemiş ailelerin çocuklarını gitmesi olarak söylenebilir. Kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algıları ile dini bilgileri en çok öğrenildiği yer sıralamasında son sırayı ise en çok internetten dini bilgiler öğreniyorum diyenler oluşturmuştur. Buna göre, internetten edinilen dini bilgiler öğrencilerin kültürel aidiyetlerini oluşturmada olumsuz yönde etki etmektedir. Bu duruma internet ortamında her türlü yanlış bilginin, hurafe ve uydurmanın dini bilgi diye sunulması neden olabilir. Ayrıca en çok internet ortamından dini bilgiler öğrenecek kadar bu konuda ilgisiz kalmış öğrencilerin, sosyal yönden yalnızlık çekerek kültürel bağlardan mahrum kaldıkları da bu duruma sebep olarak gösterilebilir.

13. DKAB derslerindeki başarıya göre kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algılarının farklılaştığı çalışmamızda ortaya çıkan bir diğer sonuçtur. [$F = 14,427$; $P = 0,00 < 0,05$] Buna sonuca göre DKAB derslerindeki başarıları çok iyi olan öğrenci grubunun en fazla kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algısına sahip olduğu söylenebilir. Diğer taraftan çalışmamızda DKAB ders başarıları iyi olmayan

öğrencilerin en az kültürel aidiyet bilinci kazanma yeterlik algısına sahip olduğu da ortaya çıkmıştır. Bu da bizi DKAB derslerinin öğrenciyi kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında yeterlik algısına ulaştırdığı gerçeğine götürmektedir.

14. Çalışmamızda DKAB derslerinin kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algıları ile öğrencinin okul seçme sebebi arasındaki ilişkiye göre farklılaşmadığı ortaya konulmuştur [$F = 2,2730$; $P = 0,060 \nless 005$] Buna göre öğrencilerin okul seçim sebebiyle kültürel aidiyet bilinci kazandırma yeterlik algısı arasında anlamlı herhangi bir ilişki söz konusu değildir.

15. Konuyla ilgili önceden yapılmış çalışmalar ve öğrenciler üzerinde gerçekleştirilen gözlemler ışığında tezimizle ilgili ileri sürdüğümüz hipotezlerin doğrulanması ile ilgili olarak:

- a. Ortaöğretim DKAB ders müfredatı kültürel aidiyet bilinci kazandırması yönüyle yetersiz olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.
- b. Öğrencilerde kültürel aidiyet bilinci kazandırma konusunda DKAB ders müfredatlarında düzenlemeler yapılmasının bir ihtiyaç olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.
- c. Ortaöğretim öğrencileri mevcut kültüre olan aidiyetleri konusunda herhangi bir eksiklik hissetmediği hipotezimiz doğrulanmıştır.
- d. Öğrenciler dinî kültür hakkında yeterli farkındalığa sahip olmadığı hipotezimiz doğrulanamamıştır.
- e. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyi cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği hipotezimiz doğrulanmıştır.
- f. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyi okul türlerine göre farklılaşmakta olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.
- g. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyi dinî bilgilerin en çok öğrenildiği yer değişkenine göre değişkenlik göstermekte olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.
- h. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri ekonomik durumlarına göre farklılık göstermediği hipotezimiz doğrulanamamıştır.

1. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri DKAB derslerindeki okul başarılarına göre değişkenlik gösterdiği hipotezimiz doğrulanmıştır.

i. Öğrencilerin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma düzeyleri liselere giriş sınavından alınan puanlara göre değişkenlik göstermekte olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.

j. DKAB derslerindeki kültürel farkındalıkla ilgili konular öğrenciler tarafından yetersiz görülmekte olduğu hipotezimiz doğrulanamamıştır.

k. Öğrencilerin DKAB öğretmenini sevmeleri, dersin kültürel farkındalık oluşturma hedeflerine olumlu etkisi olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.

Kültür ve din arasında interaktif bir ilişki vardır. Kültür sahip olduğu birçok değer kaynağını dinden almakla birlikte, dinin yaşaması için gerekli olan alanı da kültürel yapı sağlayabilmektedir. Bu noktada dinin kültürleşmesi, dini değerlerin toplumun daha geniş kesimlerine yayılabilmesi açısından faydalı olacağı bilinmelidir. Bu yönüyle DKAB derslerinin dini değerlerin kültürel bir temel kazanması için uygun bir zemin oluşturacağı bilinerek bu yönde müfredat, hedef kazanım ve program geliştirmeleri yapılmalıdır.

DKAB derslerinin bireylere kültürel farkındalık kazandırarak onların toplumsal bütünleşmelerine katkı sunmak gibi önemli bir misyonu vardır. DKAB dersleri sayesinde bireylerin, kültürel değerler konusunda bilinçlenerek kendilerini toplumun bir parçası olarak görebilmeleri yönünde programlar sürekli güncellenmelidir. Böylece toplumsal bütünlüğünü sağlayan birey, duygusal yönden de sağlıklı bir yapıya kavuşacaktır.

İslam dini hayatın her alanıyla ilgili ilkeleri olan bir dindir. İnsanın yeme içmesinden giyim kuşamına, kazandığı gelirini nasıl harcayacağından gününü nasıl geçireceğine kadar insan hayatının hemen her alanına ilişkin düzenlemeler sunan İslam, bu yönüyle sosyal bir dindir. İslam dininin bütün bu düzenlemelerinin gerçek amacı insanı daha iyi bir duruma getirmektir. Dinin bu dönüştürücü etkisinden DKAB dersleri de istifade edebilmelidir. Bu dersler sayesinde birey hayatına olumlu yönde birçok değer katabilir. Bu nedenle DKAB derslerinin içeriği değerlerin bireyi dönüştürücü etkisi göz önünde bulundurularak güncellenmelidir.

Bireyin kültürel değerleri özümsemesi olarak ifade edilen kültürlenme çok boyutlu bir süreçtir. Çocukluk döneminde başlayan kültürlenme sürecine aile, arkadaş çevresi, okul ortamı gibi birçok faktör müdahil olabilmektedir. Bu sebeple DKAB dersleri öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanma noktasında öğrencilerde bilinç inşa edici bir yapıda konumlanmalıdır. Bu konuda DKAB öğretmenlerinin öğrenciye rol model olabilen bir kişilik sergilemeleri büyük önem arz etmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle DKAB dersi program ve içerik hazırlayıcılarının, DKAB öğretmeni yetiştiren kurumların, okul yöneticilerinin, öğrenci velilerinin ve DKAB öğretmenlerinin şu önerileri dikkate almaları gerektiğini düşünüyoruz.

1. DKAB derslerinin müfredat, hedef kazanım ve öğretim programları öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına katkı sunacak şekilde düzenlenmeli ve sürekli bu amaçla güncellenmelidir.
2. DKAB derslerinin içeriği, dinin hedefleri ile yaşanan hayat arsında sağlam köprüler kurabilecek bir donanıma sahip olacak şekilde oluşturulmalıdır. Yaşanılan hayattan kopmayan, geçmiş ve bugünü harmanlayabilen, gençlerin ilgi, istek ve beklentilerine göre hazırlanmış bir müfredat, öğrencilerin kültürel aidiyet bilinci kazanmalarına katkı sağlayacaktır.
3. DKAB dersi içerikleri öğrencilere hoşgörü kültürü temelinde, farklı kültürleri ötekileştirmeyen, birlikte yaşamanın kodlarını barındıran bir anlayışla oluşturulmalıdır.
4. MEB birimleri tarafından DKAB öğretmenleri, değişen zamanın şartlarına göre kendilerini güncellemeleri ve öğrencilerle iletişim kopukluğu yaşamamaları için hizmetçi faaliyetlerle sürekli desteklenmeleri gerekmektedir.
5. DKAB öğretmen adaylarını yetiştiren İlahiyat Fakülteleri, öğrencilerini sosyal yönden güçlü, kültürel değerleri özümsemiş, toplumda öncülük yapabilecek yeterlilikte yetiştirebilecek bir formatta eğitimlerini sürdürmelidir.
6. DKAB öğretmenleri, öğrencilere örnek olabilecek bir kişilik sergileyerek onların okul haricinde kültürel aidiyetlerine katkı verecek programlara katılımlarına öncülük etmelidir.

7. Yaptığımız ankette ekonomik yönden gelir düzeyi yüksek ailelerin çocuklarının ve yüksek puanlarla yerleşilen okul öğrencilerinin DKAB dersleri sayesinde kültürel aidiyet bilinci kazanma seviyelerinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle bu okullarda görev yapan DKAB öğretmenlerinin bu sonuçlar ışığında öğrencilere yaklaşması ve onların kültürel aidiyet bilinci kazanmaları yönünde daha fazla inisiyatif almaları gerekmektedir.

8. Gençlere kültürel aidiyet bilinci kazandıracak televizyon programları hazırlanmalıdır. Yönetmenlerin, senaryo yazarlarının, yapımcıların ve tv kanal sahiplerinin gençlerin kültürel aidiyetlerine katkı sunabilecek programlar hazırlanması için inisiyatif alması toplumsal birliğimiz açısından oldukça önemlidir. Hazırlanan bu programların nitelik olarak üst seviyelerde olması, izlenilirliği yüksek kanallarda ve zamanlarda yayınlanması da oldukça önemlidir.

9. Sivil toplum kuruluşları, özellikle gençlerin katılabileceği ve onların kültürel aidiyetlerine katkı verecek organizasyonlar düzenlemelidir. Bu sayede genç nesil sosyal hayat içerisinde kültürel değerleri özümseyebilecektir.

10. Gençlerin hayatlarında önemli bir yeri olan müziğin, onların duygu ve düşüncelerine etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple müzisyenler tarafından gençlere kültürel değerleri kazandırıcı ve onların sosyal hayatlarına olumlu yönde katkı verici müziklerin yapılması gerekmektedir.

11. Yaptığımız çalışmada internet ortamının kontrolsüz dünyasına, dışarının ne getireceği kestirilemez ortamına terk edilen gençlerin, kültürel aidiyet bilinci kazanmalarında problemler yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu sebeple aileler, kişiliğin şekillendiği, yanlış yollara sapma ihtimalinin arttığı gençlik dönemlerinde çocuklarıyla olan bağlarını güçlü tutmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abuzar, Celil. “İslam Medeniyetinin Yeniden İnşası”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 37 (Haziran 2017), 87-93.
- Ağılkaya Şahin, Zuhâl. “Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22 / 3 (Aralık 2018), 1607-1632.
- al-Shaybānī, Aḥmad bin Muḥammad bin Ḥanbal Abū ‘Abd Allāh el-Mūsned, Hamza Ahmed ez-Zeyn, (Riyad 1419/1998) II/50
- Akreş, Hasan. “بها الناطقين لغير اللغة تعليم في الثقافة أثر”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Hakemli Dergisi* 2 / 2 (Aralık 2018), 121-126.
- Aksakal, Erdi. “Kültürel Kimliğin İnşa Sürecinde Melez Bir Kavram Olarak Alevilik”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 0 / 53 (Aralık 2015), 215-231.
- Aksu, Hasan. “Eğitim Araştırmalarında Anket ve Mülakatlar”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 / 1 (Nisan 2010), 201-216.
- Akto, Akif. “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programındaki Kazanımların Ahlak ve Değerler Öğrenme Alanına Göre Farklılaşması (Van İli Örneği)”. *Mukaddime* 3 / 3 (Mart 2011), 93-114.
- Akurgal, Ekrem. *Türkiye’nin Kültür Sorunları*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Akyürek, Süleyman. “İlk ve Ortaöğretimde Din Eğitimi: Kurumsal Çerçeve”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Alatlı, Alev. *Bize Yön Veren Metinler*, İstanbul: Kapadokya Yayıncılık, 2016.
- Alkın, Ruhi Can. “Çokkültürlülük Tartışmalarında Yeni Paradigma Arayışları: Özensel’in Halat Kültür Modeline Giriş”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 7 / 12 (Haziran 2017), 177-192
- Alper, Ömer Mahir. “İslâm, Akıl ve Hakikat”, *Milel ve Nihal* 7 / 3 (Eylül 2010), 39-72.
- Altaş, Nurullah. “Küreselleşme, Çokkültürlülük ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014.

- Altaş, Nurullah. “Ortaöğretimde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017.
- Altaş, Nurullah. “Örgün Din Eğitimi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017.
- Altaş, Nurullah. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2001.
- Altıntaş, M. Esat. “Çokkültürlü Din Eğitimi”, *I. Uluslararası Eğitim ve Kültür Bağlamında Avrupalı Türkler Kongresi Erciyes Üniversitesi Yayınları*, 2/165 (Kayseri 2008), 469-499.
- And, Metin. *Culture, Performance and Communication in Turkey*, Tokyo: ILCAA, 1987.
- Argyle, Michael. Çev. Talip Küçükcan, “Din Psikoloji Alanındaki Yeni Gelişmeler”, *Dini Araştırmalar* 1 / 4 (Haziran 1999), 195-208.
- Arıcan, Sümeyra- Sözen, Hasan. - Vahdeddin Şimşek, “Din Eğitimi Kongresi (Darıca, 26-28 Ekim 2017)”, *Dini Araştırmalar* 20 / 52 (15-12-2017) (Aralık 2017), 223-228.
- Arıkan, Rauf. “Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme”. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* 1 / 1 (Eylül 2018), 97-159.
- Arkan, Atilla. “Globalleşme Sürecinde Kültür ve Medeniyetler Arası İlişkiler Üzerine Düşünme: İbn Meymun Örneği”, *Usul İslam Araştırmaları* 13 / 13 (Haziran 2010), 111-146.
- Arslan, Mustafa. “İlk Müslüman Toplumun Oluşumu ve Hz. Muhammed (sav) Kardeşleştirme Örnek Olayı Üzerine Tarihsel Bir Din Sosyolojisi İncelemesi (1)”, *Eskiye* / 23 (Aralık 2011), 121-135.
- Arslan, Mustafa. “Kitle İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”, *Birey Ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6 / 1 (Mayıs 2016), 5-26.
- Arslan, Mustafa. “Kültürel Bağlamda Din”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 / 4 (Ağustos 2004), 189-205.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinin Temelleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

- Aşıkoğlu, Nevzat. “Din Öğretiminde Öğretmenin Rolü ve Din Dersi Öğretmeni Yeterlilikleri (Türkiye Örneği)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 / 1 (Haziran 2011), 5-13.
- Aşlamacı, İbrahim- Eker, Emrah. “İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Okul Aidiyet ve Dinî Tutum Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14/32(Aralık,2016), 7-38.
- Ateş Özçiçek, Zeynep. *Birlikte Yaşama Kültürü ve Felsefesi*, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aydemir, Murtaza. *Avrupa Topluluğu Karşısında Milli Kültürümüzün Meseleleri*, İstanbul, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, 1969.
- Aydın, Muhammed Şevki- Osmanoglu, Cemil. Kültürlerarası Din Eğitimi, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Aydın, Arafat. “Sünnetin Tespiti ve Dindeki Yeri” Paneli, Fırat Kültür Merkezi (FKM)”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 7 / 2 (Aralık 2010), 195-200.
- Aydın, Kerim. “Kültürlerarası Din Eğitimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 1 (Ekim 2015), 181-184.
- Aydın, Mehmet. “Din ve Toplum İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 3 (Eylül 1986), 47-59.
- Aydın, Muhammed Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul: Dem, 2014.
- Ayverdi, Sâmîha. *Milli Kültür Meselelerimiz ve Maarif Davamız*, İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık, 2006.
- Bahçekapılı, Mehmet. “Batılı Ülkelerde Din Eğitiminin Kültürlerarası Barış ve Hoşgörüye Olan Katkısı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 21/1 (Ocak 2011), 141-204.
- Bakışgan, Muhammed Hanifi. “Book Review: Baki Adam, Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur’an’ın Tartışmalı Konuları, İstanbul: Pınar Publishing, 2016”, *Journal of Istanbul University Faculty of Theology* / 37 (Aralık 2017), 207-210.

- Bardakoğlu, Ali. *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, İstanbul: Kuramer Yayıncılık, 2017.
- Battal, Emine. “Yeni Dini Hareketler: Tarihsel, Teorik ve Pratik Boyutlarıyla”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 / 8 (Aralık 2015), 193-200.
- Baum, J. Robert. – Olian, Judy D. , Nationality and work role interactions: *A cultural contrast of Israeli and U.S. entrepreneurs' versus managers' needs*, 8/6 (November 1993), 499-512.
- Baykara, Tuncer. *Türk Kültür Tarihine Bakışlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2009.
- Baykara, Tuncer. *Türk Kültürü*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- Bayraklı, Bayraktar. “İslam ve Millet Kavramı”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (İstanbul 1995), 115-122.
- Baysal vd., Jale. *Çağdaş Kültürümüz Olgular-Sorunlar*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1991.
- Behçet Muhammet- Yıldırım, Bahadır. *Öğretmenlerin Çokkültürlü Kişilik Özellikleri ve İnfomal İletişim*, Siirt: Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Bektaş, Abdullah vd., *9. Sınıf DKAB Ders Kitabı*, Ankara: MEB, 2018.
- Bhambra, Gurminder. K. “Culture, Identity And Rights: Challenging Contemporary Discourses Of Belonging”, *Discover The World's Research*, 19/27 (January 2006), 32-41.
- Bilgin, Asude. – Oksal, Aynur. “Kültürel Kimlik ve Eğitim”. *Academy Journal of Educational Sciences* 2 / 1 (Haziran 2018), 82-90.
- Bilgin, Beyza. “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 1 (Ağustos 1981), 469-483.
- Bilgin, Beyza. *İslam'da Çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Bilgin, Vejdî. “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 / 1 (Ocak 2003), 193-214.

- Bozyiğit, Ahmet. “İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 / 2 (Aralık 2016), 9-23.
- Bulut, Zübeyir. “Religious Pluralism And Teaching Other Religions İn Secondary Curriculum İn The Course Of Religious Culture And Ethics”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 / 2 (Temmuz 2014), 359-381.
- Can, İslam. “İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 2 / 3 (Temmuz 2016), 6-27.
- Canatan, Ayşe. “Toplumsal Değerler ve Yaşlılar”, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi* 1 / 1 (Haziran 2008), 62-71.
- Canatan, Kadir. “Kur’an Hükümlerinin Sosyolojisi”, *Eskiyei* / 27 (Kasım 2013), 49-78
- Canatan, Kadir. “Kültürlerin Geleceği Senaryolar ve Arayışlar”, *Eskiyei* / 2 (Temmuz 2006), 6-12.
- Cebeci, Suat. “Din Eğitimi Açısından Dini Yaşantıların Gelenekleştirilmesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 / 2 (Haziran 1996), 75-98.
- Cebeci, Suat. “Milli Kimlik Bağlamında Din- Kültür İlişkisi”. *Akademik İncelemeler Dergisi (AİD)* 3 / 2 (Ağustos 2014), 1-11.
- Cicioğlu, Filiz. “Küreselleşme ve Din: İnsanî Küresel Yönetişim”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* / 1 (Haziran 2005), 149-153.
- Coşkun, Hasan. “Küreselleşme Sürecinde Din” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2017), 115-134.
- Çağrı, Mustafa. “Hürriyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Erişim 15 Haziran 2019. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hurriyet>
- Çakır, Sabri. *İnsan-Kültür ve Toplum Yazıları*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.
- Çakmak Ahmet. - Ay, Mehmet Fatih. “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Genel Amaçlarına Erişim Düzey Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14 (31), (Haziran 2016), 43-66.
- Çakmak vd., Enver. *İslam Kültür ve Medeniyeti*. Ankara: Meb, 2018.

- Çatlı, Özen. “Nusayrîlerin Kültürel Etkileşim İncelemeleri”, *Journal of Analytic Divinity* 1 / 1 (Aralık 2017), 150-162.
- Çerikan, Fidan Uğur. “Türk Ailesinde Sofra Adabı, Denizli Örneği ve İşlevselliği”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi* 8 / 1 (Mart 2019), 481-487.
- Çetin, Ali. “Ahlak ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6 / 1 (Şubat 2016), 65-78.
- Çınar, Fatih – Buyrukçu, Ramazan. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Aktif Öğrenme Modeline Yaklaşımları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* / 24 (Kasım 2016), 59-82.
- Çuhadar, Bekir. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı Ve Ders Kitaplarında Birlikte / Bir Arada Yaşama Kültürü*, Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Demir, Recep. “Kavram, Nitelik ve Değerlendirilmesi Bakımından İslam Kültürü”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5 / 1 (Aralık 2016), 138-145.
- Demir, Talip. “Postmodern Perspektiften Popüler Kültür ve Dindarlığın Yeni Formları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 15 (Aralık 2017), 117-133.
- Doğan, Mehmet. *Kültürel Savaş ve Savaş Kültürü*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1982.
- Doğan, Sait. “Sosyal Değişme ve Din”. *İstanbul Journal of Sociological Studies* 0 / 27 (Eylül 2011), 41-48.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Örf,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 34:93. <https://islamansiklopedisi.org.tr/Örf>
- Et-Tirmizi, Ebû ‘İsa Muḥammad İbn ‘İsa as-Sulamî ad-Ḍarîr al-Būğî, Tefsiru’l-Kur’an, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, Sünen, 16.
- Eğimli, Ayşen Temel- Nazlı, Azra. K. “Kültürün Koruyucu Gücü: Kültürel Semboller”, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* / 2 (Nisan 2018), 56-74.

- Erciş, Sertaç,” Gençlerin Kültürel Değer Algılarının Toplumsal Aidiyet Algıları Üzerindeki Etkileri: Etnosporlarla İlgilenimin Moderatör Rolü”, *Ekev Akademi Dergisi*, 22/74 (Nisan 2018), 309-323.
- Erkan, Hüsnü- Erkan, Canan. *Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Ertürk, Abbas. “2023 Eğitim Vizyonu: Sorunlara çare mi?”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* / (Şubat 2020), 321-345.
- Evkuran, Mehmet. “Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve İslam”, *Eskiye* / 7 (Ocak 2008), 33-43.
- Furat, Ayşe Zişan. *İslam Toplumunda Kimlik Oluşumu ve Din Eğitimi*, (Konya: Yediveren Yayıncılık, 2013), 42-60.
- Geçer, Ekmel. “Popüler Kültür, Politika ve Din: Prime-Time Ya Da Selfie Dindarlığı”, *İnsan ve İnsan* 5 / 16 (Mayıs 2018), 85-99.
- Gölcük, Şerafeddin. “İnanç Açısından Allah-İnsan İlişkisi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7 / 2 (Ekim 2007), 303-312.
- Göz, Kemal. “Toplumsal Değerler Bağlamında Yaşama Hürriyeti”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 1 (Şubat 2014), 85-101.
- Gözütok, Şakir. “İslam Eğitiminde Müzik”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 / 8-9 (Aralık 2018), 1-21.
- Günay, Ünver. “Çağdaş Türkiye’de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 1 / 2 (Haziran 2001), 27-42.
- Güneş, Abdurrahman. “Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 / 1 (Ocak 2016), 153-164.
- Güngör, Nazife. *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitim*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Gürhan, Nazife. “Yemek ve Din: Yemeğin Dini Simgesel Anlamları Üzerine Bir İnceleme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6 / 2 (Haziran 2017), 1204-1224.
- Güvenç, Bozkurt. *Kültür ve Eğitim*, Ankara: Gündoğan yayınları, 1995.

- Izutsu, Tozhihiko. *Kuran'da Allah ve İnsan*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2012.
- İbiş, Tuğba. “Kültürel Zekâ”, *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi* /10 (Aralık 2018), 20-35.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1995.
- Kalın, İbrahim. *Ben Öteki ve Ötesi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Karakuş, Abdulkadir. “Kur'an Perspektifinden Dünya ve Ahiret Arasındaki Münasebet”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6 / 12 (Aralık 2018), 203-220.
- Kasar, Veysel. “Kur'an'da Hz. Muhammed'in (A.S.M) Risaletinin Delilleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 / 27 (Haziran 2012), 93-132.
- Kasır, Hasan Ali. *Kültür Bilinci*, İstanbul: Denge Yayınları, 1997.
- Kavak, Fadime. “Klasik Arap Edebiyatında Taziye”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 / 1 (Ekim 2015), 105-132.
- Kayaoğlu, İsmet. “İslam Kültürünün Doğuşu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 / 1 (Nisan 1987), 205-211.
- Kazıcı, Ziya. *Köprü*, İstanbul: Medeniyet Yayınları, 2003.
- Keskin, Yakup. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Göre Değer Eğitimi Ve Dkab Derslerinin Zorunluluğu (Samsun Örneği)”, *Milli Eğitim Dergisi* 44 / 203 (Temmuz 2014), 225-249.
- Keyifli, Şükrü. “Eğitim ve Din Eğitimi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13 / 2 (Haziran 2013), 31-54.
- Keyifli, Şükrü. “Birlik Olmanın Teolojik ve Pedagojik Temeli”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* / 3 (Haziran 2017), 9-21.
- Kharas Mark., A Question of Culture and Belonging: Identity and Integration in Denmark, *Humanty in Action*, /1 (January 2006), 2-17.
- Kıral, Erkan. “Kayıp Giden Bir Değer: Saygı”, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi* 5 / 1 (Nisan 2018), 4-10.
- Kızıl, Hayreddin. “Dinî Sembolizm Üzerine”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 / 20 (Ağustos 2018), 327-351.

- Kocacık, Faruk.” Bilgi Toplumu ve Türkiye”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi 27/1 (Mayıs 2003), 1-10.
- Konaklı, Numan vd., 10. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, Ankara: MEB, 2018.
- Korlaelçi, Murtaza. “Din Kültür İlişkisi”, *Felsefe Dünyası*, 8/42 (Temmuz 1993), 34-47
- Köse, Saffet. “Türkiye Gerçekliğinde Sivil Toplum ve Cemaatler”, Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi / 4 (Aralık 2017), 14.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2008), 9-22.
- Köylü, Mustafa. “Din Eğitiminde Çağdaş Konular”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014.
- Köylü, Mustafa. “Din Eğitiminde Çağdaş Konular”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014.
- Köylü, Mustafa. “Küreselleşme Çokkültürlülük ve Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014.
- Köylü, Mustafa. “Yaygın Din Eğitimi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, Ankara: Ensar Yayıncılık, 2017.
- Kula, Fazıl. *Kültür Aktarımı ve Kültürel Kimliğin Geliştirilmesi Konusunda Yöneticilerin, Öğretmenlerin, Öğrencilerin ve Velilerin Beklentileri, Görüşleri ve Önerileri*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kunduracı, Nevzat. “İslam Medeniyetinde Birlikte Yaşama Kültürü”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 0 / 34 (Mayıs 2015), 61-88.
- Kur’ân Yolu Erişim 25 Temmuz 2019. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Kurt, Murat- Duran, Erhan. “2023 Eğitim Vizyonuna İlişkin Öğretmen Görüşleri”, *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi* (Ijonass) 3 / 1 (Haziran 2019), 90-106.
- Levendoglu, M. Fuat.” Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimliğin Antropolojik Analizi”. *Antropoloji* / 31 (Haziran 2016), 119-140.

- Mercan, Nuray. “Çokkültürlü Ortamlarda Kültürlerarası Farklılıkları Yönetme Sanatı: Kültürel Zekâ”. *Açık öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 2 / 2 (Nisan 2016), 32-49.
- Meriç, Cemil. *Kültürden İrfana*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Meriç, Cemil. *Umrandan Uygarlığa*, 3. Baskı İstanbul: Ötüken Yayınları, 1979.
- Odabaşı, İbrahim. “İslam ve Müzik”, *Turkish Academic Research Review* 3 / 1 (Haziran 2018), 1-24.
- Oğuz, Burhan. *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri*, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, 2002.
- Okumuş vd., Ejder. “Ahilik Kültürü ve Günümüze Yansımaları (Eskişehir Örneği)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 8 (Haziran 2018), 7-38.
- Okumuşlar, Muhiddin. “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan ve Remziye Ege, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Okumuşlar, Muhittin. “Çokkültürlü Toplumlarda “Din Hakkında Öğrenme” ve “Dinden Öğrenme” Modeli”, *Marife*, 7/2, (Konya 2007), 251-264.
- Okuyan, Abdurrahman. “Tarihî Belgeler Işığında Diğer İnanç Topluluklarıyla Birlikte Yaşamaya Dair Bazı Tarihsel Kanıtlar”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8 / 2 (Nisan 2008), 159-172.
- Öncel, Hatice. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Kültürler Arası Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Öz, Ayhan. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiyet Düzeyi (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Örneği)”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 / 4 (Aralık 2014), 54-64.
- Öz, Nedim. “Kimlik ve Karakter Oluşumunda Okulun Rolü”, *Diyanet İlmî Dergi* 55 / 1 (Mart 2019), 197-213.
- Özarpınar, Yılmaz. *Bir Medeniyet Teorisi- Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2018.

- Özcan, Raif. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Davranışların Gerçekleşme Düzeylerini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörlerin İncelenmesi*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özdeş, Talip. “Ahlak-Vahiy İlişkisi ve Kur'an'da İman-Ahlak-Amel Bütünlüğü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 / 2 (Aralık 2006), 5-21.
- Özmen, Nebile. “Kültür ve Din: Türk-İslam Örneği”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 / 1 (Mart 2018), 673-678.
- Pınarbaşı, Bekir- Özdemir, Fikri, 11. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, Ankara: Dikey Yayıncılık, 2019.
- Polat, İlhan- Kılıç, Eylem. “Türkiye’de Çokkültürlü Eğitim ve Çokkültürlü Eğitimde Öğretmen Yeterlilikleri” *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* (YYU Journal Of Education Faculty),10/1 (Aralık2013), 352-372.
- Prinz, Aloys. Migration, Cultural Identity and Diasporas An Identity Economics Approach, *IZA Journal of Development and Migration*, 10/1 (June 2019),3-21.
- Rengi, Öznur. *Sınıf Öğretmenlerinin Kültürel Farklılık Algıları ve Kültürlerarası Duyarlılıkları*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Sağır, Zeynep. *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Sancaklı, Saffet. “النَّبِيُّ الطَّبَّ أَحَادِيثُ فِي الْمَرِيضِ وَحَقُوقُ الْمَرَضِ وَ الْمَرِيضِ”, *İslami İlimler Dergisi* 12 / 1 (Haziran 2017), 259-277.
- Sarı, Mediha – Özkök, Aslı.” Ortaokul Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeyi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/3, (Nisan 2016), 71-86.
- Sarı, Mediha- Özkök, Aslı. “Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusu ve Empatik Sınıf Atmosferi Algısı”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 13/2 (Ekim 2014), 479-492.

- Sevici, Ümmügülsüm. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Ahlakî Kültürün Oluşumuna Etkisi*, Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Smart, Ninian. Çev. Yusuf Gökalp, “Din ve Küreselleşme”, *Dini Araştırmalar* 6 / 17 (Haziran 2003), 373-381.
- Sunar, Cavit. “Allah- İnsan İlişkisi”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 21 / 1 (Nisan 1973), 85-122.
- Şahin, Kamil. “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1 / 1 (Mart 2011), 243-277.
- Şimşek, Fatih. “Batı’dan Osmanlıya Medeniyet Kavramının Tarihsel Süreç İçerisindeki Dönüşümü”, *Türk Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1 / 11 (Aralık 2017), 43-453.
- Şimşek, Osman. “Türk Toplum Düşüncesine; Medeniyet, Kültür-Zihniyet-Sanayi Bağlamında Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları (Hütad)* /8 (Haziran 2008), 253-284.
- Tanrıverdi, Hasan. “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)* 8 / 3 (Kasım 2018), 595-601.
- Taşkesenligil, Muhammed. “Kültürel Bağlamda Rus ve Türk Kültürü’nde Dini Bayramlar”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 30 / 30 (Haziran 2016), 115-125.
- Tavşancıl, Ezel.” Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi” Ankara, Nobel Yayıncılık, 2014.
- Tezcan, Mahmut. *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: A.Ü.E.B.F. Yayınları, 1984.
- Tuncer vd., Murat. “Sosyal Araştırmalardaki Ölçek Bulgularına Örneklem Etkisinin Araştırılması”, *Electronic Journal Of Education Sciences* 6 / 11 (Nisan 2017), 1-10.
- Turabi, Hasan. *İslami Düşüncenin İhyası*, İstanbul: Ekin Yayıncılık, 2016.
- Turan, İbrahim. “Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0 / 40 (Aralık 2014), 271-293.
- Türkdoğan, Orhan. *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, “TBMM İnsan Hakları”, Erişim 2 Eylül.2019. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>.
- Türkmen, Fikret. “Milli Kültürümüzün Nesiller İçindeki Bağı”, *Yeni Bir Yüzyıla Girerken Meselelerimiz*, Milliyetçiler IV. İlmi Büyük Kurultayı, İstanbul: Aydınlar Ocağı, 1987.
- Tylor, Sir Edward Burnett, “Kültür Bilimi”, *Viraverita E-Dergi* 1 / 4 (Ekim 2016), 91-110.
- Yapıcı, Asım. “Çatışmacı Söylemin Dinî Tefekküre Etkisi”, *Diyanet İlmi Dergi* 54 / 4 (Aralık 2018), 117-146.
- Yavuz, Ömer Faruk. “Kur'an Perspektifinde Dünya- Ahiret Bütünlüğü”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6 / 2 (Nisan 2006), 159-198.
- Yeşil, Salih. “Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2009 / 1 (Mart 2009), 100-131.
- Yeşilyurt, Temel. “Küreselleşen Dünyada Kültürel Değerler”, *Eskiyeşi* / 2 (Temmuz 2006), 27-38.
- Yıldırım, Arzu. vd., “Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve Etkileyen Faktörler”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/1 (2011), 905-921.
- Yıldırım, Enbiya. “Modern Zamanlarda Hz. Muhammed’in Misyonunun Neliği Sorunu”, *Eskiyeşi* / 16 (Şubat 2010), 77-81.
- Yıldırım, Hakan- Morgül, Esra. “Türkiye’de Yönetim ve Organizasyon Disiplininde Yapılan Bilimsel Çalışmalarda Kullanılan İstatistik Analiz Yöntemleri Üzerine Bir İnceleme”, *Öneri Dergisi* 10 / 40 (Ocak 2014), 91-101.
- Yılmaz, Feramuz vd., 12. *Sınıf DKAB Ders Kitabı*, Ankara: MEB, 2018.
- Yılmaz, Hüseyin. “AB’ye Giriş Sürecinde Ortaöğretimde Diğer Dinlerin Öğretimi ile İlgili Öğrencilerin Düşünceleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2004), 101-128.
- Yılmaz, Hüseyin. “Din Psikolojisi ve Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 / 1 (Haziran 2003), 417-430.

- Yılmaz, Hüseyin. “Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar ve Cami Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 /14 (Ankara 2007), 107-130.
- Yılmaz, Hüseyin. “Hz. Peygamber'in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 / 1 (Haziran 2004), 109-132.
- Yılmaz, Hüseyin. “Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 / 2 (Aralık 2001), 329-356.
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Yılmaz, Hüseyin.” Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri”, *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2, (Sivas 2009), 189-209.
- Yılmaz, Hüseyin.” Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Sosyal Dayanışma Konusunun Öğretimi” *Dini Araştırmalar*, 7/9 (Ankara 2004), 253-268.
- Yılmaz, Süleyman Sırrı. “Kültür ve Bilincin Türdeşleşmesi Açısından Televizyon”, *İnif E- Dergi* 1 / 1 (Mayıs 2016), 85-94.
- Yiğit, Yasin – Koca, Hüseyin Kasım. “Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 14 (Aralık 2019), 116-119.
- Yiğit, Yasin. “Din Öğretiminde Problem Çözme Becerisi Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği: Geçerlik Güvenilirlik Çalışması”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 47 (Ağustos 2018), 347-371.
- Ysseldyk, Renate – Matheson, Kimberly – Anisman, Hymie. ” Religiosity as Identity: Toward an Understanding of Religion From a Social Identity Perspective”, *Personalty and social psychology Review*, 14/1 (Ocak 2010), 60-74.
- Zengin, Mahmut. “Yapılandırmacı Yaklaşım ve Din Öğretimi, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, İstanbul: Dem Yayıncılık, 2014.
- Zengin, Zeki Salih. “Başlangıçtan Cumhuriyet Dönemine Din Eğitimi” *Din Eğitimi*, ed. Köylü Mustafa- Altaş, Nurullah. İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017.
- Zengin, Zeki Salih. “Din Eğitimi Bilimi ve Tarihi” *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü- Nurullah Altaş, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2017.

EKLER

Ek 1. Araştırma izni

	T.C. SİVAS VALİLİĞİ İl Millî Eğitim Müdürlüğü	
Sayı : 92255297-604.01.01-E.20817317		23.10.2019
Konu : Araştırma İzni (Hüseyin Kasım KOCA)		
DAĞITIM YERLERİNE		
İlgi : a) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğünün 27/09/2019 tarihli ve 99711239-300-E.29926 sayılı yazısı. b) Valilik Makamının 22/10/2019 tarihli ve 92255297-604.01.01-E.20684276 sayılı onayı. c) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E.12607291 sayılı 2017/25 no'lu genelgesi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı doktora öğrencisi Hüseyin Kasım KOCA, "Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet Kazanma Amacına Erişim Düzeyi" konulu çalışması için, onaylı bir örneği müdürlüğümüzde muhafaza edilen veri toplama araçlarının, gönüllülük esas olmak kaydıyla ilimiz merkezinde bulunan liselerde uygulanması Valilik Makamının ilgi (b) onayı ile uygun görülmüş olup onay örneği yazımız ekinde gönderilmiştir. Söz konusu araştırma çalışmasının bitiminde, araştırma yapan kişi tarafından sonuç raporunun bir örneğinin CD ortamında müdürlüğümüze gönderilmesi hususunda; Bilgilerinizi ve gereğini arz ve rica ederim.		
Ebubekir Sıddık SAVAŞÇI Millî Eğitim Müdürü		
Ek: İlgi (b) Onay Sureti (1 sayfa) Dağıtım: Gereği: -Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü MÜD. Bilgi: -Merkez Lise MÜD.		
Güvenli Elektronik İmza Aslı ile Aynıdır 22/10/2019 LUTİ KELDAL Şef		
Aktarılan Makale: Yozgat'da Bulunan Medreseler SİVAS İzleni için: L. KELDAL-Şef		

T.C.
SİVAS VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 92255297-604.01.01-E.20684276
Konu : Araştırma İzni (Hüseyin Kasım KOCA)

22.10.2019

VALİLİK MAKAMINA

- İlgi : a) Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğünün 27/09/2019 tarihli ve 99711239-300-E.29926 sayılı yazısı.
b) Millî Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 22/08/2017 tarihli ve 35558626-10.06.01-E.12607291 sayılı 2017/25 no'lu genelgesi.
c) Valilik Makamının 16/05/2019 tarihli ve 92255297-605.99-E.9678308 sayılı onayı.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı doktora öğrencisi Hüseyin Kasım KOCA, "Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet Kazanma Amacına Erişim Düzeyi" konulu çalışması kapsamında, ilimiz merkezinde bulunan liselerde çalışma yapmak istemektedir.

İlgi (a) dilekçe ekindeki çalışma; Valilik Makamının ilgi (c) onayı ile oluşturulan araştırma değerlendirme komisyonu tarafından incelenmiş olup çalışmaya, eğitim öğretimin aksatılmaması ve katılımcıların izni olmadan resim, video ve ses kayıtlarının alınmaması kaydıyla, ilimiz merkezinde bulunan liselerde uygulanmasında bir sıkınca görülmektedir.

Onaylarınıza arz ederim.

Muhammed Alpaslan ÜNAL
Müdür a.
Şube Müdürü

Ek : Araştırma Değerlendirme Formu (1 sayfa)

OLUR
22.10.2019

Ebubekir Sıddık SAVAŞCI
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

Görevli Elektronik İmza
Ask ile Aynıdır
22/10/2019
Lutfi KELDAL
Şef

Ek 2. Öğrencilere Uygulanan Kişisel Bilgi Formu ve Din Öğretiminde Kültürel Aidiyet ve Sorumluluk Bilinci Kazanma Amacına Erişim Düzeyi Ölçeği

Bu ölçek, “Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Kültürel Aidiyet Kazandırması Açısından Fonksiyonelliği”ni belirlemeye yönelik gerçekleştirilen bir araştırmaya veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır.

Elde edilen veriler, bilimsel amacı dışında **KESİNLİKLE KULLANILMAYACAK** olup kendinizi tanıttığınız isim vb. yazmanıza gerek yoktur. Formu doğru bir şekilde doldurmanız araştırmamızın gerçeği yansıtması açısından çok önemlidir.

Samimi cevaplarınız ve bilime olan katkılarınız için teşekkür ederim.

HÜSEYİN KASIM KOCA

Aşağıda verilen ifadeleri Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile ilişkilendirerek ifadelere katılma düzeyinizi belirtiniz.						
	Kültürel aidiyet kazanmanızda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin rolü	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	KATILMIYORUM	FİKRİM YOK	KATILYORUM	TAMAMEN KATILYORUM
	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri sayesinde	1	2	3	4	5
1	İslâm kültürüne ait giyim kuşam şeklini bilirim.	1	2	3	4	5
2	Tanıdıklarım hastalandıklarında onları ziyaret ederim.	1	2	3	4	5
3	Dinî bayramlarda yakınlarımı ziyaret ederim.	1	2	3	4	5
4	Toplumun genel ahlak kurallarına uyarım.	1	2	3	4	5
5	Yakını vefat eden tanıdıklarına taziye ziyaretinde bulunurum.	1	2	3	4	5
6	Televizyonda değerlerimize uygun programların izlenilmesini teşvik ederim.	1	2	3	4	5
7	Başkalarını İslâm kültürüne uygun müzikleri dinlemeye teşvik ederim.	1	2	3	4	5
8	Konuşmalarında dini ifadeler kullanırım.	1	2	3	4	5

9	İslâm kültürüne ait mimari eserleri tanırım.	1	2	3	4	5
10	Evimi dini semboller içeren görsellerle süslemeye önem veririm.	1	2	3	4	5
11	İslâm geleneğindeki yemek adabını bilirim.	1	2	3	4	5
12	Giyim kuşamda İslâm kültürüne uygun olanı tercih ederim.	1	2	3	4	5
13	Eğlenmek amacıyla İslâm'a uygun alternatifler geliştiririm.	1	2	3	4	5
14	Doğal çevreyi korurum.	1	2	3	4	5
15	Farklı kültürlerin olumlu özelliklerinin kültürümüze taşınması için gayret ederim.	1	2	3	4	5
16	Başkalarını İslâm kültürüne uygun giyinmeye teşvik ederim.	1	2	3	4	5
17	İslâm kültüründe var olan değerlerin toplumda yaygınlaşması için yeni yollar bulmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
18	Ülkemiz insanının farklı kültürlerle bir arada barış içerisinde yaşamaları için çalışırım.	1	2	3	4	5
19	Okumayı seven bir toplum olmamız için çalışırım.	1	2	3	4	5
20	Din ve kültür arasındaki ilişkiyi açıklayabilirim.	1	2	3	4	5
21	İslâm kültürünü yaşatmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
22	İslâm kültürünün gelişim sürecini bilirim.	1	2	3	4	5
23	Toplumumuzda yürütülen bilimsel faaliyetlerin geliştirilmesi için katkıda bulunurum.	1	2	3	4	5
24	İslâm kültürüne ait değerleri korumak için her türlü fedakârlığı yaparım.	1	2	3	4	5
25	İslâm kültürüne ait olan değerleri diğer kültürlerden kolaylıkla ayırt edebilirim.	1	2	3	4	5
26	Kültürümüzün yabancı kültürlerden olumsuz etkilenmesi sebebiyle kaygılanırım.	1	2	3	4	5

1.Kaçıncı sınıftasınız? ☐ 11 ☐ 12	2.Cinsiyetiniz? ☐ Kız ☐ Erkek	3. Ailenizin aylık geliri yaklaşık hangi aralıktadır? ☐ 500-1500 Lira ☐ 1501-2000 Lira ☐ 2001-3000 Lira ☐ 3001-5000 Lira ☐ 5001 ve Yukarısı
4. Bu Okulu seçmenizdeki <u>en önemli</u> sebep nedir? (<u>Sadece birini işaretleyiniz</u>) ☐ Tamamen kendi isteğim ☐ Evime yakın olduğu için ☐ Ailemin isteği ☐ Diğer (<i>Belirtiniz.....</i>) ☐ Puanım bu okula yettiği için		
5. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerindeki ortalama başarı durumunuz nedir? ☐ Çok iyi ☐ İyi ☐ Orta ☐ Kötü ☐ Çok kötü		
6. Dini Bilgilerinizi <u>en çok</u> nereden öğrendiniz? (<u>Sadece birini işaretleyiniz</u>) ☐ Ailem ☐ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni ☐ Cami Hocası/Diyanete bağlı kurslar ☐ Tarikat, Cemaat ☐ Kitap, dergi vb. ☐ İnternet, TV vb. ☐ Arkadaş çevresi ☐ Diğer (<i>Belirtiniz.....</i>).		

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Hüseyin Kasım KOCA

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri

e-posta

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Selçuk Üniversitesi	2004
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2017

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2004 Eylül-Halen	Millî Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce YDS (53,75) YÖKDİL (76,25) TOEFL () EILTS ()